

KECSKEMÉTHY AURÉL

NAPLÓJA

1851—1878

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE,
BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKSEL ELLÁTTA

RÓZSA MIKLÓS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

KECSKEMÉTHY AURÉL

ÍRTA

RÓZSA MIKLÓS

I.

A forradalom után vagyunk; a Világosnál elbukott független magyar nemzeti állam kihalt, leigázott központjában. A polgárháború, a kivégzések, az elfogatások, a bujdosásba menekültek és emigráltak által szinte megtizedelt országban koldusokká fosztogatott, gyászoló nyomorultakból állott a nemzet. Családok ezrei vesztették el fenntartójukat; a jószágelkobzások és a magyar értékek megsemmisítése folytán pedig vagyonukat is. Az ország megfosztva alkotmányától, magyarsága lábbal tiporva. A politikai és kulturális központok pusztaságok; a szereplő és vezető szellemek kiirtva, vagy bujdosásban; Pestről is, az ország más helyeiről is szinte eltűnt a magyarság, vágj⁷ rettegve hunyászskodott meg a bosszúálló hatalom előtt. Ha szívében nem is, a külsőségekben legalább igyekezett németté lenni, hogy ki ne hívja maga ellen a gögös, vérszomjas győző haragját. Az első volt a sorban az ország szíve: Buda és Pest. A magyar társadalom eltűnt falai közül; a nemzeti kormány elmenekült, az arisztokrácia vagy száműzetésbe bujdosott, vagy birtokaira húzódott vissza, vagy felköltözött — Bécsbe. Budapest meghalt. Az élet, a zaj és az öröm — írja korképértékű

VI

Rajzai-ban Szilágyi — kihalt falai közül, mert a győzők magasan hordott fejükkel, a katonák büszke, tarka csoportjai s az alázatosan sompolygó s magukat mutogatni is alig merő és inkább csak lopva tovább surranó legyőzöttek nem elevenítik föl az utcákat. Általános, megdöbbenő szélcsend volt még ekkor, milyen a nagy vihart követni szokta . . . Pest arcza olyan volt, mintha kicserélték volna. Víg, mulatni szerető népe eltűnt, s ha volt zaj vendéglőkben, kávéházakban, utcákon, az idegen és ismeretlen egyének hetykélkedése volt . . . Pest német várossá lett . . .

Az irodalom is szertezüllött. Hova lett a régi s hova lett az ifjú, új irodalom, a máreziusi ifjúság? . . . Az öregek jórészt már a forradalom előtt bevégezték pályafutásukat: Vörösmarty alig szólalt meg évenként egyszer; Bajza színigazgató lett; Nagy Ignác elhallgatott; Gál falun nevelősködött; Garay elnémult; Eötvöst a politika csábította el, Kossuth és Széchenyi pedig a tettek mezejére léptek az Íróasztalok mellől. Szalay László, Szigligeti, Jósika s a fiatalon már veterán Kemény Zsigmond dolgoztak még ugyan, mikor az ifjú irodalom, élén Petőfi-vel és Jókai-vel, betört a csendes berkekbe, de a forradalmi idő jobban kedvezett ezeknek az új tehetségeknek. Csengery Antal. Pál ily Albert, Degré Alajos, Obernyik Károly, Bérczy Károly, Pákh Albert, Tompa, Kerényi, Lisznyay, Irinyi, Frankenburg, Bogdán Lajos, Vahot, Pompéry, Czakó, Emődy, Dobsa, Vasváry, Csernátov, Kazinczy Gábor, Sárossy, Lauka, Sükei, Vas Gereben, Berecz, Bulyovszky, Oroszhegyi, Xantus, Losonczy, Szilágyi, Vajda, Adorján, Ludassy Mór; a legutoljára feltűnt Arany János

VII

és — Kecskeméthy Aurél. Ezeket nevezi Jókai kortársainak a forradalmi időkből. Lelkesedés, tehetőség, tűz volt mindnyájukban annyi, hogy tudtak segíteni históriát csinálni, de élni valója — legalább annak, akinek tollával kellett a kenyerét megkeresnie — bizony szűkén akadt. A legnagyobb honorárium volt — mondja Jókai — ívenként 16 forint: egyes verseiért Petőfi kapott legtöbbet — 5 forintot. Heckenast, Emich, Hartleben, Geibel önálló munkáknál egy kötet prózát 150—180 frrtal díjaztak, de azt előre kiadták. A hírlapoknál dolgozó írókat, újságírókat is ugyancsak szerényen fizették. Jókai havi díja a Jelenkor-nál 35 forint volt s az akkor roppant híres a Pesti Hírlapban: Pákh Albert 40 forintot kapott. Igaz, hogy az életmód mesésen olcsó volt akkor: Jókai hat forintot fizetett egy bútorozott szobáért havonta Szigligetinek; öt forintért kapott ebédet, egy forintért kiszolgálták, vacsorára jó volt egy kis tej-vaj, az három forint, a reggeli meg el is maradhatott. Így hát 15 forintból meg lehetett élni szépen, «úri módon» — már a kinek ingyére volt ez az úri mód s a ki meg tudta keresni ezt a 15 forintot is. Hanem az volt a baj, hogy egy szál tollal még ezt a 15 forintot is nehéz volt megkeresni. Politikai lap, a melyikhez «magára tartó írónak lehetett szegődni», volt kettő; az egyiknek kellett két rendes munkatárs, a másiknak három. Volt három divatlap is, de azok közül az egyik anathéma alá volt vetve, abba nem lehetett írni; a másik kettő honorált, de szűken. Az egész irodalmi piacz a Pesti Hírlap-ból, Jelenkor-ból, Életképek-ből. Pesti Divatlap-ból és a Honderű-bőiből állott. Ezeknek dolgozott az egész ifjú magyar irodalom: «a

VIII

francia iskola, mely Lamartine-tól, Hugó Viktorig s Dumastól Beranger-ig mindent egyesített magában, a mi eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, a mi a szívet hevíti, a mi a lelket felemeli. A francia írók nemes rajongásai, erős meggyőződése, dicső ábrándjai magokkal ragadták mindazt, a ki ifjúságot s nemes ábrándokat bírt.»

Csak egyetlen egyet nem, egy gyermekifjút — Kecskeméthy Aurélt. «Nagyon szép gyerek volt, vidám, könnyűvérű fiú» — írja Jókai. — «Elmés gunyora nem kímélt senkit, még saját magát sem. Nagy szenvedéseken át vezette őt a világba az élet s ezek tanították meg tagadni mindent és kikapzagni mindent.»

Már *akkor* is, a mikor pedig még az egész irodalom, egész Magyarország, sőt egész Európa fiatal volt. vagy megfiatalodott. A mikor még gyönyörű volt az élet mindenkinek, mert egy egész nemzet várta törhetetlen hittel a hajnalhasadást s a mikor a vérbeborult hajnal köszöntésére társai: Petőfi, Degré, Kerényi, Lisznyay Dobsa, Vasváry, Xantus, Vajda s a gyerekifjak közül Szathmáry, Tóth Kálmán, Vadnay boldogan siettek a harczmezőre, vagy a politika mezejére, «a hol egyformán meg lehet halni a költőnek.» Bajza politikai lapot szerkesztett; Vörösmarty politikát szedett színbe; Szigligeti politikát dramatizált; Egressy kormánybiztosnak ment; Pálffy a Márczius 15-ike című lapot szerkesztette Csernátonyval: Kemény, Csengery, Kuthv, Pompéry, Jósika, Bulyovszky kormányhivatalokba léptek; Vas Gereben kormány-néplapot adott ki, a többi pedig másképp politizált a tollával, versben, prózában.

A huszonkétéves Kecskeméthy, a kinek ekkor már négy éve zsebében volt az ügyvédi oklevele, szintén kiment a harctérre, de azért, hogy Görgey mellett katonai lapot csináljon — békepártit. Pedig akkor még nem volt veszedelem «rebellisnek» lenni, az volt dicstelen állapot, ha valaki nem lelkesedett a forradalomért. Hát Világos után, mikor a vértörvényszék Damokles-kardja függött az irodalom feje fölött, hogyne maradt volna meg békepártinak? Nem igen volt akkor tanácsos tüntetni a forradalmi érzelmek mellett, még annak se, a kit ilyenek igazán hevítettek. A pesti társadalmat Prottmann zaklatta, az irodalmat a vészbíróságok fenyegették. «Rettenetes élet volt ez!» —írja Szilágyi.— «Senki sem tudta, hogy mit hoz a jövő, de azt látta, hogy nincs irodalom ... Az Akadémia szünetel, a Kisfaludy-Társaság nem létezik, csak a színház marad meg félig a nemzeti ügynek, félig a német múzsának általadva. Pest magyarságának vége, vége Magyarországon a magyar nemzetnek — legalább e perczben vége volt. Lehet-e még valamire támaszkodnia annak, a ki mint magyar író akar megélni?»

Az írók, újságírók álnév alá rejtőztek, hogy elkerüljék a zaklatást. Az előleges cenzúra törölt a cikkekből mindent, a mi neki nem tetszett, de azért még ez az előleges cenzúra sem mentette föl az írókat az utólagos felelősségtől. A perbefogatás mindennapos volt. A Bach-korszak rémuralmának kezdetén a Gazdasági Lapok s a hittudományi Religio tudtak csak fennmaradni. A politikai és szép-irodalmi sajtó elnémult. A közönség inkább bécsi német lapokat járatott, nehogy gyanúba keveredjék. Az egyetlen politikai lap, Vida Károly konzervatív

X

irányú Figyelmező-je nem kellett senkinek. Nagy Ignác Hölgfutár-ja, Szilágyi Sándor Magyar Emléklapokba alig tudta életre kelteni a magyar szépirodalmat; a Pesten rejtőző vagy vidéken visszavonultságban élő írók: Arany, Jókai, Tompa, Gyulai, Vahot, Bérczy, Fáik, Tóth Kálmán csak óvatos symbolumokban és allegóriákban írhattak s még így is egyre-másra tiltotta be az egyes lapokat a rendőrség. Szilágyi, az Emléklapok betiltása után Magyar írók Füzetei czímen adta ki vállalatát, betiltották ezt is. Kiadta Pesti Röpívek czímen, ugyanez a sors érte. Lett belőle Pesti Ívek, elkobozták azt is, végül mint Nagyenyedi Album halt meg végérvényesen.

Mikor a világsi katasztrófa Kecskeméthy tervezett katonai lapjának, a Való-nak létrejöttét megakadályozta, a vidám, könnyűvérű, elmés, okos, művelt, kissé máris cinikus és kiábrándult, de elragadóan szeretetreméltó és lebilincselő egyéniségének varázsával mindenkit meghódítani képes fiatal újságíró ott állott az élet országútján s válogathatott, hogy a kínálkozó két ösvény közül melyikre lépjen? Arra-e, mely a kegyetlen hatalmat feltétlenül provokálni fogja ellene? Erre az elszánásra nem lelkesítette semmi, hiszen a nemes rajongás, erős meggyőződések, dicső ábrándok nem ragadták magukkal még akkor sem, mikor ez az elragadtatás még nem a börtönt, de a glóriát jelentette volna számára! Vagy lépjen a másokra, vonuljon vissza az irodalomtól, a zsurnalisztikától s várja, míg majd kisüt a nap? Ehhez nem volt vagyona, nem volt hova visszavonulnia; dolgoznia kellett, ha nem akart éjien veszni. Ő pedig nem akart. Élni vágyott, erősen,

XI

egészen élni, kiélni a maga életét, teljesen kiélni, érvényesíteni a benne szunnyadó kiváló erőket.

S ha a hazára gondolt, úgy érezte, hogy annak boldogulása is polgárainak boldogulásából áll csupán, ezt pedig egyéniségüknek — s elsősorban az ő egyéniségének — kifejtése nélkül még csak elképzelni se tudta. A harmadik utat választotta tehát: megadással belenyugodott az abszolutizmusba s 1850-ben munkatársa lett a hivatalos Magyar Hírlap-nak.

Ennek a Szilágyi Ferencz szerkesztésében megjelenő újságnak programja — egyik vezérczikke szerint — «a kormány és nemzet közti kölcsönös engesztelődés és bizalomgerjesztés» volt; «egyrésztől gyanút s előítéletet, másrésztől délibáb-féle álmokat leplezetlenül támadni» s «közvetítő szerepet vállalni a kormány és nemzet, Magyarország és az örökös tartományok között». Kecskeméthy azonban keveselte ezt a szerepet; türelmetlen érvényesülési vágya döntenit akart mihamarabb a sorsa fölött s érezte, hogy e lavírozással eljátsza magyar közönségének bizalmát is és nem jut a hatalomnak sem a kegyeibe. Egy merész lépéssel akarja magára hívni a kormány figyelmét; megírja röpiratát: «Magyarország összpontosítása Ausztriában» A cinikusan bátor színvallás tetszik Bécsnek — értésére adják, hogy észrevették s számítanak további szolgálataira.

Most már nyeregben érzi magát s tisztán látja az utat, melyen haladnia kell, hogy karriért csinálhasson. Ki fogja magának verekedni az érvényesülést; meg van hozzá minden kvalitása. Megnyerő külső alakja, eleganciája, európai műveltsége és modern, csípős, finom, a maró szatírához s könnyed tárczacsevegéshez egyaránt hajló tolla, melylyel ké-

XII

sőbb majd Kákay Aranyos krónikáit fogja megírni. A hatalom lidérczfénye vonja, csábítja, kísérti s a sikerétől vérszemet kapott újságíró egyenesen a csataterre, Bécsbe siet, tarsolyában érezve a marsallbotot, melylyel meg fogja hódítani a világot.

II.

Itthon keresztet vetettek a megtévelyedetre közönség és írotársai egyaránt s folytatták a reménytelen harcot az abszolutizmus ellen nélküle. Eleinte daczos hallgatással, utóbb, a kábult apáthiából lassan-lassan ébredő tettvágy visszatérével, tollal is, már a mennyire lehetett. A Magyar Hírlap még három évig folytatta pályafutását, a mikor 1852 végén átváltoztatta czímét Budapesti Hírlap-ra s így lézengett 1860 novemberéig. Már sokkal több tekintélylyel dolgozott a Pesti Napló, mely nemcsak a Bach-korszakban, de az egész provizórium idején is fontos hivatást teljesített: előkészítőjeként munkálkodván a kiegyezésnek. Császár Ferencz indította meg 1850 márczius 9-ikén s Szenvey József szerkesztette legelőször, a míg a rendőrség meg nem fosztotta Császárt tulajdonjától s ki nem rendelte szerkesztőül Récsv Emilt. Császárral együtt szerkesztőtársa, Bánffay Simon is megvált a laptól, de munkatársai között egész sereg kitűnő írot találunk; eleinte Kemény Zsigmondot, Csengeryt, Falkot, Jókait, Gyulai Pált, Bérczit, Erdélyit; később Lévayt, Danieliket, sőt Eötvöst is. 1855 április 8-ikán azonban váratlanul Török János, a gazdasági egyesületnek egykori titkára lett a Pesti Napló szerkesztőjévé, ki konzervatív irányba terelte a lapot, mire Kemény és társai visszavonultak. Legmagasabb színvonalra

XIII

azonban mégis csak Kemény Zsigmond alatt emelkedett az újság, mikor Deák Ferenczcel együtt a jogfolytonosságot tűzte ki zászlajára. A szerkesztéstől ugyan többször megvált Kemény; majd Pompéry, majd Királyi Pál, majd az ő neve alatt jelent meg a lap, de tulajdonképpeni szellemi vezetője mindig ő maradt, egészen a kiegyezésig.

De a Pesti Napló nem állt mindvégig egyedül. A Budapesti Hírlap után két évre Török János kiadta a Magyar Sajtó-t, 1858-ban Hajnik Károly a Hírmondó-t. Megindul a klerikális Idők Tanúja, s Szabó Lajos szerkesztésében 1860-ban a Pesti Hírnök, mely a konzervatívoknak lett a közlönye s melynek élére később az agilis Török János került. Az élczlapok is politizáltak; az elsőt Jókai indította 1856-ban Nagy Tükör cím alatt, melyet 1858-ban Kakas Márton Albuma követett s melyből az első, rendszeres humoros hetilap keletkezett 1858-ban az Üstökös. Ennek a nyomdokaiba lépett utóbb, 1860-ban Tóth Kálmán Bolond Miská-ja s az így mindinkább elevenülő politikai koncertben ott halljuk a Kecskeméthy diszonáns hangját is, mely az absolutizmust igyekszik igazolni, hol a Sürgönyben, hol a Handabandázban. A későbbi éles pengéjű Kákay Aranyos ezekben köszörüli a fegyvereit.

A Bécsbe hozott nagy álmokból azonban egyelőre csak a keserves kilincselés kényszerúsége jut neki rideg valóság gyanánt. És nem is egyedül tolong a piacon. Ott van a sima, diplomata modorú Pompéry, a szigorúan lelkiismeretes Frankenburg, az intrikus Hugó Albert s a névtelen közkatonák egész serege, a ki mind akar valamit s olcsóbbá teszi az emberanyagot a kínálat megnövesztésével. Vér-

mes becsvágya hamar le is lohad s már megelégednék azzal is, hogy csak megéljen valamikép, hogy akármilyen állásban, csak bürokratája lehessen az «ausztriai birodalomnak». De még ki sem tűzi jóformán célját, már le is nézi magát érte. «Szegény kicsi nagyravágyás! bureaueratai rangfokozat!» Újságíró vére érzi, hogy ez nem való neki, hogy ez nem lehet célja, de azt hiszi, hogy ez eszköz, mely «függetlenségét, az imádottat, lelke egyedüli természetszerű éghajlatát kivívhatná». Ez megmarad, nem kopik, nő e vágy s «fogalásokat tesz lelke egyéb szebb országaiban».

Ám stoikus cinizmusa hamar megnyugszik, mikor látja, hogy egyre fel kell áldoznia a jelennek a jövőt. «Mit is lehetne tenni? Az ember gyenge, a gyomor erős.» A szükség rákényszeríti, hogy hajbókoljon a gőgös abszolutizmus «komisz modorú» lakáj-urai előtt s csak zsebredugott ököllel fenyegetőzik: «Volnék nőtlen, majd megtanítanálak orrfintorgató uralásotokért; így azonban az annyiszor elkapott epelázat fékezve, a számítás fegyverével kell rászednem azokat, kik kegymosolvlyal megfizetve gondolják, hogy az ember otromba nézeteikkel solidaritásba teszi magát.»

Rosszul érzi magát a bécsi bürokrata levegőben; hiányzik neki a vele kongeniális emberek társasága; temperamentuma a politikai élet tüzes atmoszférája után sovárog. De múltja, elhagyott környezete is kicsinyesnek látszik előtte, mikor ezekre visszagondol. «Mindig oly körben éltem, melynek nézeteit czáfolni, vagy csak méltányolni, alattam valónak tartám, lassankint elszoktam még a beszéd-től is, annyira, hogy folyékonyág híján alig merek kuk-

kanni, de ha szóm megered s vérem kissé hévül, akkor, a mint elmém tevékenysége potencíroztatik, úgy nyelvem is könnyül, s ily perczekben nagy önmegnyugvással mondom magamban, hogy — még sem vagyok oly ostoba ember, mint gyakran hiszem.»

Tespedéséből csak a nyomtatott betű tudja ki-mozdítani; minden újabb politikai mű inspirálja s feleletül mindegyikre rögtön röpiratot tervez. De azért erkölcsi Katzenjammerja újra meg újra kiújul, mikor jövőjére gondol. «Rendesen kutyába sem véve, természetesnek lelek mindent, mit már elértem, s mégis, míg bizonytalanságban tétovázok, remegve evez képzelődésem a végletek szirtein, miken jövőm széttöredez. Tout est bien méme en prison; Horac is sok hasznavehetőt mondott, hanem e stoica philosophia mindenhova illik, csak a mozgalmas életbe nem; valóságos babzuspeis, csak akkor esik jól, ha egyébre nincs kilátás.» A tétlen várakozás néha valóságos remegéssé feszül idegeiben s az önmegismerésnek kegyetlen igazságait váltja ki belőle. «Eddig hánykódás, napról naprai tengődés, éhség és mezetlenség rémeitőli üldöztetés volt sor-som, melybe csoda volt eddig is bele nem fáradni; tehát egy kis aggály e perczben megfogható. És annyi éves tengődésem, e mellett a nyomortól csodaszerű menekülésem, sőt anyagi és szellemi gyarapodásom öntudata még nem bírt lelkembe oltani egy megnyugtató, egy vezető nagy eszmét, egy nemtörőli meggyőződést, egy vallást mondhatnám: a felettem lebegő szerencsés csillagzat, vagy gondviselésben! hitet! Nem! az vagyok, ki nyolcz év előtt, komor, aggályteli, jövőm iránt bizalmatlansággal telt; örökké

küzdő s mégis kislelkű, tette mindig erélyes, magányom elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett.»

Mintha nem is Kecskeméthy, hanem *az újságíró* feljajduló gyónását hallanánk! Ez az: ez a folyton reménykedő s jövője iránt mégis bizalmatlansággal telt; ez az örökké küzdő s mégis kislelkű; ez a tette mindig erélyes, magánya elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett embertypus — az újságíró, a mának a hőse, a holnapnak álmodója s a holnaputának rokkant nyomorékja! Ez az: a hazardőr, a kinek szójárása: «qui risque beaucoup, gagne beaucoup,» bár egyre látja, hogy sohasem nyer semmit merész koczkajátékán. Ez az, a kinek lelkében csak két szélsőséges érzésnek van helye: a gögnek, melylyel lenézi a nálánál szerencsésebb ostobákat s a kínos önvádnak, melylyel magát mardossa untalan; önmaga túlbecsülésének a cselekvés lélekemelő pillanataiban s a kétségbeesett elkeseredésnek az emésztő tétlenség lelkiismereti számonkérőszéke előtt. «Ha visszaemlékezem önmagamról táplált nagy képzeleteimre, s azokat összevetem kilátás nélküli, alárendelt, bizonytalan állásban, családapa léttemre, tengésemmel, nem igen vigasztalódom anyagi nélkülözéseimen. Hogy talentumommal valamiként sikerre vergődjek, vagy a politikai pályán egykor mint előharczos megállni képes legyek, minden nap csekélyebb reményem. Nem tudok semmit s alkalmam s időm sincs okszerűen tanulni, kapkodás mindenem. Journalistának kevésbé mozgékony, hivatalnoknak nagyon is figyelmetlen, szórakozott s gyakorlati formaságok iránt fogékony tálán vagyok. »Még csak huszonöt éves és már «bukott genie»-nek csúfolja magát, a ki önmagában csalódott s férj, család-

apa létere még csak «aspiráns hivatalnok». Ez is újságíró-vonás, ez a türelmetlen koravénség, mely fél ugyan a hivatalnok-proletárságtól is, de a ki már huszonöt éves korában úgy érzi, hogy «semmi kilátása a litteratori midnightben». Kapkod tehát összevissza és siet, mert mindennap keskenyebb határokat lát tehetsége és lehető kilátásai előtt. Huszonöt éves és már pesszimista; panaszkodik örömei fogytán s alárendelt, «reménytelen» állapotának keserű érzése annyira gyötri, hogy az élet apró örömei már nem bírják ellensúlyozni «nagy bánatát» s a legnagyobb lelki erővel kell küzdenie «boldogtalansága» öntudata ellen.

Persze, e boldogtalanság egyik kútforrása az anyagi bajok is, nemcsak a kielégítetlen ambíció. Mikor ér el egy civilizált emberhez illő anyagi állapotot? — ez a kérdés jár-kél vele reggeltől estig, dolog közben s multságban szüntelenül, elutasíthatlanul. De azért, mikor három évvel később a könyvvizsgálathoz végre translatornak alkalmazzák s megszűnik anyagi helyzetének legalább kínzó bizonytalansága, hiába gratulál neki egynémely ember úgy, «mintha Hofrath s nem diurnista» lett volna belőle, keserű öngúnyval kiált fel: «A nagy génie, Kecskeméti® Aurél, 28 éves korában diurnistává tétetik!» De csak barátaival kell egy este együtt ülnie a fehér asztalnál, látnia, hallania kell másokat, bepillantania a többiek sorsába s nyomban felébred benne a soha «nem szunnyadó büszke önértet, a jobbra törekvés, sőt nagy vágyak öntudata». «Sajnáljam az elpazarlott időt?», — bölcselkedik magát vigasztalgatva — «azon éveit a komoly furdalásoktól épen nem ment könnyelműségnek? Én csináltam-e azon viszonyokat,

XVIII

mik komolyabb életcéljaimmal oly ellentétesek voltak? S mások mit tevének, kik hozzám hasonló ágról szakadt árvák voltak? Éltek a szerény kenyérkeresetnek, s hol vannak ők ma? tovább mint én anyagi sikerben? Az nem baj még; tovább szellemiben? csak kevesen. Én ma mégis szinte töreksem fárasztó foglalkozás, anyagilag gyümölcsöző, szellemileg üdvös foglalkozás után, tehetek-e egyebet? Ha akkor nem leszek ember a gáton, akkor méltán el leszek ítélve. Addig büszke vagyok reá, hogy saját utamon jártam.» Am az öncsalás méze hamar keserűvé fanyarodik a szájában — s bár innen van még a harminczon — már nyugalomra, visszavonultságra gondol, a Csak 10,000 forintot gazdálkodni meg, aztán falura menni parasztnak; ez egy idő óta az ideálom!»

Szerencsére, az ideálok azért ideálok, hogy sohase valósuljanak meg s így Kecskeméthynek is végig kellett járnia az életnek s az önmegismerésnek keserves kálváriáját. Küzködnie, szenvednie kellett tovább s kínoznia önmagát. Mint a kagylóban a gyöngy, *Napló-jában* is a szenvedések könyeiből válnak a legszebb szemek: az őszinte vallomások megható gyöngysorai: «Jövöm kételyei függönye nem is lebben, s én oly szamar vagyok, mint mindig, hogy éjjel-nappal redőit kutatom, a nélkül, hogy a legkevesebet is kitalálhatnám. Sokszor gondolom, sokszor végig gondolni sem merem, hogy szánandóbb helyzetben ember nem is lehet, mint én vagyok; kiskörű tehetséggel s e kört megnyernem módomban nincs; sok büszkeséggel, még több göggel s a megalázások egész sorát akarva nem akarva futom át; finomra kifejtett szellemi és testi élet-

érzéssel, ízlés, vágyak, szükségekkel s azt is csak ügygvel-bajjal tudom kiküzdeni, mi a legdurvább első életszükségek közé tartozik. A múlt hónap első Bécsben (tán egész életemben), hogy első napjától végig nézhettem utolsójáig azon békés öntudattal, miszerint nem fogok megszorulni s melyben nem kellett fűtől-fától kölcsön venni, mint e hóban s az előbbieket valamennyiében. Emellett dolgom is kevés, semmibe, mi időt kíván, nem foghatok, lelkem zsibbad a várakozásban: úgy élem napjaim, mint ki úton van, vagy kit üldöznek, mindig sarkomban érzek valakit: csupa remegés egész lényem. A családi szeretet hízelgő mosolyaira alig derül ki, és akkor is csak erőltetve, arcom borúja s lelkem mindig sötét, komor, magam s mások iránt igaztalan. Vess számot magaddal s tanuld meg a *lemondást*, béred szerény lehet, de kielégítő a nyugalom.»

A lemondás helyett azonban azt tanulta meg, hogy az akár tudatos, akár kénytelen henyeség, saját szívünknek tétlen szemlélgetése a legnagyobb átok. Rájön, hogy megnyugvást csak a munka, a szakadatlan kemény munka szerezhethet csupán s ha munkára gondol — hiába a hivatali kilátások! — vágyai «mindig csak a szerkesztőséghez viszik vissza.» Hivatali állása «sérti egész lényét» s szomorúan vallja be magának, hogy tehetségeinek itt tér nem kínálkozik. De azért cenzori szerepét komolyan veszi: «üldözi a hiábavalót, a szemetet, védi a jót, ildommal, de bátorsággal, mely el nem hagyja» itt sem. Pedig keserősége egyre növekszik: «lealázott nagyra-vágyása. a kenyérkereset gondjai s a nyugodt, kicsiny családi örömök és bajok között» úgy érzi, hogy szíve «már nem hullámszik, csak — pénzért!» A kort

is ilyennek látja, melyben él: józanul gyakorlatiasnak és anyagiásnak, mely pozitív tudományt igényel, ha valaki benne érvényesülni akar s keservesen érzi, hogy ő ellenkező irányú iskolából és korból került az új idők sodrába. Látni fogjuk politikai eszményeinek tükrében is: mennyire érezte a modern korszellem közeledtét s milyen kicsinyre taksálta a korabeli cctáblabíró-bölcséséget» az új események által egyre jobban összebogozott új problémák megoldására; látni fogjuk, milyen büszkén fogja magát az «új idők gyermekének» vallani. Egyelőre csak azt érzi, hogy a kortól ő is elmaradt. «Mathesis, technika, természeti tudományok, vegytan, — mindenre késő!» Ezért is egész erélylyel közgazdászati tanulmányoknak feküdt, hogy ezen működési körében nélkülözhetlen téren oly honossá váljék, a mennyire előtanulmányozás mellett lehetséges. A könyv és az élet, az elmélet s a létező állandó vizsgálatainak tárgya. Minden törekvése s úti tervei e célra irányozvák. Ez nem kis dolog — érzi — hosszú tusakodásnak: mily térre pontosítsa össze tevékenységét, eredménye. Nagy tér, — látja — magában foglalja csaknem minden tanulmány szükségét: történet, jog, reálismeretek egy bizonyos fokát; a földirat, népisme, politika mind összpontosul benne; ezek voltak eddig is tanulmányai, de a mi eddig szórakozott, összefüggés nélküli volt, annak most célja, központja van, a mi magában nagy nyeresemény.

Így csalja magát megint a délibábok hőse: az újságíró. Új környezetbe kerül s új eszméknek lesz rabja hirtelen. De a lelkesülés óráiban szentül hiszi, hogy az új eszmék már régen szunnyadtak benne

s a megfelelő környezet belőle ezeket az eszméket csak kiváltotta. De most az igazi csapáson halad mindig az az igazi csapás, melyre a pillanat éppen reálöki.

S a kiábrándulás ott leleselkedik már reá az első fordulónál. A polgári, az iparos osztályt, melyet azért keres fel, hogy új elméletéhez itt keresse meg a gyakorlati adatokat, a szellemi arisztokrata csakhamar megutálja. Éppen oly könnyen ad túl rajta, a mily hirtelen keblére ölelte. «Ki az oka? Én vagyok?... Víz és olaj mindenfelé; vegyülök, de egygvé lenni nem tudok!...» Még a házasságban sem. Elég egy kis családi jelenet, hogy a «magasztosabb érzelmek» szötte kötelék a «naponkinti prózai viszonyok sorába» sülyedjen szemében. S elég egy kis összekoczczanás egy asszonnyal: a feleségével, hogy már «gyűlölje az egész nőnemet.» «Maglehet, hogy szerencsétlen véletlen! — Írja — de *nem ismertem nőt, kit tisztelni tudnék!*» Ezt a sort aláhúzza *Napjő*-jában — és nem jut eszébe az édesanyja. Pedig látni fogjuk, hogy szíve nem az a kiégett szív, melynek hirtelen és heves impressziók behatása alatt olyan szívesen szenvelgi. Látni fogjuk: milyen mélységes megindulásokra képes; igaz, csak nagy lelki válságok idején: a börtönben, első szerelme emlékein, vagy gyermekei sorsáért aggódó apai szívének bevált halálsejtelmei közepette!

E közben egyre — «vénül.» Már harmincz éves és «semmi!» Azaz, hogy valami: rendőr-komiszánus, de hát ő Obercomissar akart lenni. Persze, ez nem is elégíti ki ambícióját, de már látja, hogy még szerencséről kell szólania, hogy magyar s protestáns létére a protekciók korában protekció nélkül a világban állva «belevergődött egy bécsbeni

alkalmazásba, s tagja lett, azon nagy testületnek, mely tetteleg uralkodik e nagy birodalom fölött — a burocratiának — mi némileg kellemes öntudat s *biztonságérzet*, mely után családapa létere rég esengett.» Tehát: «sei ruhig mein Herz!»

Pedig dehogy nyugszik meg, dehogy! Kissé grand-seigneuri hajlamai mértéken felüli költekezésbe viszik s újévre már újabb gondok kínozzák. «Mit tegyek? összezsugorodjam? hogyan? hol kezdjem? lakáson? ételen? sörön? ruhán? mindenen! azaz lemondva a reményről, fogadjam el a proletár Masstabot? Lehetetlen! Tehát élek, mint eddig, majd megsegít az Isten, *dolgozni s élni* elvem, s marad.» De azért, ha «lehetetlen» is, csak elfogadja a «proletár Masstabot.» «Gyönyörű Glacis-i lakunkat elhagyjuk, nyáron falura megyünk a gyermekek ürügye alatt s mert magunk is a szabad természet bolondjai vagyunk, télre kis lakást fogadunk bárhol, fölösleges bútorainkon túlادunk, gazdaságos, szerény lábra akarván állni, mert így temérdek jövedelem mellett is semmire se megyünk. Vederemo.» És csakugyan, kimegy Gersthofra lakni. A városban fogad elég olcsó udvarbeli szállást. De máris látja, hogy a takarékosági tervek ismét eredménytelenek leendenek. «Ida ismét teherben van! Három gyermek... Lételem egyéb kellemeit ellensúlyozza az új gond; a mely arányban javul anyagi helyzetein, azon arányban a kízó szükség. Szabadulás sehol.»

Ilyen kízó gondolatok között ünnepli harminczegyedik évének beteltét «hallgatással» s ünnepli «naponként az ifjúság túnte fölötti tűnődéssel. Sok bolondot tettem ugyan, de valódilag még sem élvezem ifjúságom. Egyébiránt mindegy, az ember

XXIII

elvesz, s halála után nem tudja, hogy élt. így vagy úgy, egyre megy ki a dolog. Vénülök burocrati bölcseségem fejlődésével. Gondolkozom vagyonszerzésről, hasról, champagniaról, szerencse, hogy az irodalom s tudomány hivatalos szakmányom, azt tartja bennem a nemes tüzet.»

Ez a nemes tűz talán az nap lobog benne legszébb fényben, mikor összekerül véletlenül azzal a körrel, melyhez «ifjúkori s szerelmi emlékek szent varázsa» köti s melytől a sors és életviszonyai annyira elválasztották, hogy magára nézve már halottnak tekinté. «íme, nem esett el tőlem! — ujjong fel a cinizmus mögött is minden szépért hevülc, könnyen rajongó s még könnyebben elkeseredő művészlélek — «nincs válaszfal az ábrándos múlt s talán rideg jelen közt egyéb, mint épen az élet, a szörnyű élet; a szívek nem szűntek meg rokonok lenni. És ő, kinek nevét leírni nem merem, legalább azon határtalan kegyeletnek, melylyel emlékét őrzém, némi parányával emlékezik még reám; s mi mégis örökre elvesztünk egymásnak: gyáván epedő bánat nem bánt; én világot alkoték magamnak, egy tán hűséges, mindenesetre velem s általam sokat eltűrt nő s gyermekek képezik azt örömei s kötelességeivel; s ha a szív csalódások tarka képében andalodva fáj is, eléggé megedzett az e tört magába rejtve hordani azon végperczig, midőn vére porrá válik. Jelenemmel így kibékítém a múltat; annak mindennapiságára a költészet fényét sugározza vissza emez, s fájdalmas örömei megnemesítik jellemem, melyet férfiasnak s tisztának tudni büszkeségemet ápoló törekvésem» ... E büszke és cinikus jellemet, a kit «hízélgés le nem kötelez, csak férfias, nemes

jellem, vagy — pénz», valósággal lesújtja s aláztossá szelídíti egyetlen nemes léleknek ragaszkodása. «Valóban, sokszor nem tudom, mi által érdemlem oly nemes lélek ragaszkodását, mint azon kéréseiket, kiket barátaimnak nevezek? Legfeljebb az által, hogy felismerni s megbecsülni tudom.» Szinte felolvad a szeretetben s mikor egy évre rá egy másik barátjának haláláról vesz hírt, olyan igaz könyekkel siratja el, a minőket még Széchenyi István koporsójánál sem sírt.

Pedig a legnagyobb magyarban nemcsak «legérdekesebb társas köre» veszett el; a döblingi revolverlövés egész életének új fordulatot adott. Hivatalától felfüggesztették, házát megmotozták, őt magát letartóztatták. Igaz, hogy Falk Miksa közbenjárására — ezt azonban Kecskeméthy haláláig sem tudta meg — még az nap este szabadon bocsátották, de a bizalom azért megrendült benne. Az osztrák spiczli-rendszer még a saját «gutgesinnt» emberei közt is «hazafiakat» és rebelleseket keresett s Kecskeméthyt is meggyanúsította, hogy kémül szolgált Széchenyinek, ki őt hivatva lett volna idejekorán értesíteni, ha a rendőrség netán ellene akarna fordulni. Még rá fogunk mutatni Kecskeméthy politikai szereplésének vázolásánál, mennyiben volt igaza a császárnak, a ki utóbb azzal tagadta meg Kecskeméthy udvari titkárrá és sajtófőnökké való ki nevezését, hogy: «entweder hat er die Polizei, oder den Széchenyi betrogen». — most csak annak a feltűnő szűkszavúságnak keressük magyarázatát, melyvel Kecskeméthy *Napló*-jában a döblingi tragédiáról megemlékezik. Vájjon csakugyan azzal a pár sorral siklott volna át Kecskeméthy egy olyan nemzeti

katasztrófa fölött, minő Széchenyi tragikus halálával érte az országot? Csakugyan nem volt több szava a nagy ember halálához, minthogy «benne legérdekesebb társas köre veszett el?» Neki, a ki bizalmasa volt a honfibanat e martyrjának; a ki szinte naponta sütkérezhetett szellemének még kialvóban is vakító fényénél? . . . Ekkora cinizmus ily hideg közönyössége még a történelmi távolság hideg atmoszférájában is megborzongat bennünket. Ám arra kell gondolnunk, mielőtt ítélnénk, hogy a *Napló* írója rendőrtisztviselő volt, a kinek jó volt vigyáznia még legintimebb s a nyilvánosság elé éppen nem szánt kéziratának titkos gyónásaira is, melyeknek felfedeztetése könnyen végzetessé válhatott reá. És gondolnunk kell arra is, hogy mikor lakásán házkutatást tartottak, megrémült felesége értesítette őt a veszedelemről hivatalában s neki módjában állott minden gyanús kéziratát eltüntetnie, mielőtt a vizsgálat hozzá odaért.

Egyébként bizonyára nemcsak az egynapos börtön ébresztette hangulatnak, a döblingi revolverlövés megrendítő dörrenésének is része volt abban, hogy oly megkapó s drámai rövidségükben is oly kifejező, meleg hangokat talált a cinikus Kecskeméthy fogsága első és utolsó estéjének ecsetelésére. És azt a kemény szívet, mely már sírni is, imádkozni is elfelejtett, bizonyára nemcsak a börtön gondolata, de a döblingi halott körülötte lebegő árnyának szívfacsaró képe sújtotta le annyira, hogy így felolvadt a szeretetben és a megnyugvásban: «Társaim megoszták velem kenyeröket, söröket, vajha visszaadhassam nekik!... így lón est; megkondult a hétórai harang; csengése ábrándos epe-

dést költve szívemben. Apagyi (egy zempléni kurtanyakú magyar) a magas ablak alá állt, s buzgón és soká imádkozott. Később a hadnagy is fölállt, s követé a példát. Rövid habozás után magam is fölkeltem, megkísértem egy miatyánkot mondani; s csodálatosan jól sikerült. Húsz év óta az első ima, mely szívemből jött, s mélyen, igazán érzém e szavakat: «Legyen meg a te akaratod!» Tanúságul jegyzém meg magamnak, mily átok a scepticismus; mily áldás a vallásosság: s mennyire kötelessége a gyermekét boldoggá nevelni akaró szülőnek, őt vallásossá nevelni! «Legyen meg a te akaratod!» bármi jöjjön; még pedig a legrettenesebb, a bizonytalan kilenez hónapi Untersuchungshaft, melyet persze, azt tudtam, felmentő ítélet fog követni! Azalatt elmúl a nyár, én nem fogom látni virágait; nem a kedvelt hegyeket, völgyeket! Azalatt gyermekeim nőni fognak, s én meg nem ismerem majd őket; nem örülhetek nekik!

Azonban félre-félre kínos gondolatok: legyen meg az ő akaratja!» . . .

Mégsem volt tehát ez a szív olyan hideg! Es Széchenyi halála fölött sem tért olyan könnyen napirendre, erről is találunk — bár negatív — adatot a *Napló*-bán. 1860 húsvét-vasárnap előtti éjjelen lőtte magát agyon Széchenyi. Még azon év július havában egy hetet töltött Kecskeméthy Czenken, Széchenyiéknél (meg is írta különben «Széchenyi utolsó éveit és halálát» egy kötetben!) — aztán 1861 szeptember 6-ig hallgat a *Napló* *

* (Az első bejegyzés aztán ez: «Az 1860 október 20-ika óta történetek, majd ha a «Sürgöny» szerkesztőségétől elszorítatom, lesz időm megírni...» Ezeket a hiányzó lapokat

XXVII

Mikor újra tollhoz nyúl, már nagy változások előszelei nyugtalanítják a politikai levegőt. A kiegyezés kényszerű vágya máj] ott vibrált a katonai diktatúra fojtott levegőjében is s Kecskeméthy, a kit Pálffy altábornagy, császári helytartó maga mellé vett hangulatcsinálónak, Pestre került, hogy azt is csakhamar megunja. «Magasabb állásra, nagyobb színpadra» lépett s bár úgy érzi. mintha «nemcsak látszanék saját magának, de tényleg magasabb és nagyobb», újságíró-vére már megint új változás után sóvárog. «Nagy változás kell; néhány hónapi utazás Londonba, Párisba. mit tavaszkor remélek elérhetni; vagy szerelmi kaland s cselszövény? Mind hiába való!» . . . Pedig élete ugyancsak nem egyhangú: hol el akarja csapni Pálffy, hol azt akarja: vegye át az összes sajtó «kezelését», a mire persze Kecskeméthy azzal felel, hogy előbb nevezzék ki helytartósági tanácsosnak. Fia is születik; a kis Aurél; röpiratokat ír; verekszik Kemény Zsigmonddal s Reviczky Szévérral (csak a pénzt sajnálja, a mibe a két párbaj került!); élczlapot indít, a «Handabandá»-t; abbahagyja, mert négyszáz forintot veszít rajta; megindul a Pest-losonczi vasút, majd ott, majd a Hitelintézetnél jár állás után; az ud-

ugyanis, melyek egyébként főleg az októberi diploma születésének kulissza-titkait lettek volna hivatva megvilágítani, az újságíró Kecskeméthy *Naplójába* akkor nem ért rá bevezetni, de beírta utólag, «Futólagos jegyzetek» cím alatt és megírta később külön kötetben is: «Vázlatok egy év történetéből. 1860 október 20-tól az országgyűlés feloszlataáig». A kézirat sajtó alá rendezésénél azonban én kivettem a szóban forgó részt a «Futólagos jegyzetekéből s a történeti kronológiai sorrendnek megfelelően összevontam a Naplóban.) R. M.

XXVIII

vari kancelláriához is be akar jutni, meg a «Független»-t is szerkeszteni. Három hivatal is kevés neki; tervezés nélkül élni se tud. Az ausztriai biztosító-társaság agentúrája, nemzeti színházi segédigazgatóság; egyik kalandosabb a másiknál. És mind e láz mögött ott settenkedik a revolver gondolata, mely minden kérdést megold egy golyóval s csak az tartja vissza e «bolondságtól», hogy «ha élve nem tudnám eltartani családom, hát ha meghalok, mit fogna az tenni?» ... Persze, egyik tervből se lesz semmi; tovább kell «lavíroznia», a míg annyira fordulnak az idők, hogy «meggyőződése szellemében működhetik». Majd látni fogjuk: mi ez a meggyőződés, melynek kénytelen megtagadása most annyira besötétíti kedélyét, hogy már-már alig bírja félhivatalos állásának terheit. (Főleg persze, mert «kompromittál és rosszul fizet.») Most már a német-irodalmi tanárságot sürgeti; közbe dolgozik Csengery Szemléjé-nek; humorisztikus és úti vázlatokat «firkál» a Neueste Nachrichten-nek, a Koszorú-nak, az Oesterreichische Revuenek, várva, mikor hagyhatja ott a félhivatalosságot? Egy bazáron és casinói ebéden megismerkedik a magyar arisztokratákkal. De mi haszna? «Velök egyenlő nem lehetek. Tőlök elfogadni bármit, szolgálatot, vagy kenyeret, büszkeségem tiltja. És így ez is csak kénytelenségemet növeli, s örömtelen életem öntudatát eleveníti föl bennem, melyet silány mulatóságok és sok munka közt eltemetni törekedtem, mióta eszemet tudom.»

Összeköttetése az arisztokráciával tényleg csak kellemetlenséget szerzett neki. Az Almássy-féle összeküvés részeseit szimatolgatta a rendőség s Pálffy

arra akarta rábírní, hogy járjon fel szorgalmasan a Casinóba s referáljon neki: mit beszélnek ott az urak? Kecskeméthy azonban ridegen elutasította a becstelen megbízatást, hiába fenyegette a helytartó. «Nem az én metiém az efféle!» De mikor arról van szó, hogy a hivatalos lapokat Budára teszik át és sejtetik vele, hogy ő lesz ismét a hivatalos penna, kész a dicstelen állás elfogadására. A kémkedést kaszinói becsülete tiltotta; politikai becsületében való demoralizálódását azonban ő maga is elismeri. Motiválni is tudja «Látom, hogy a jellem és meggyőződés mártírjait kinevetik. Senki sem becsüli többre. Sőt kevesebbre, ha nincs állás, befolyás, hatalom. Ergo, megadnám magam, persze egy bizonyos pontig, mert a vér vízzé nem válik, akár becsülés a jutalom, akár nem. Az tény, hogy nálunk minden önérdék, pénz, előny, hivatalvadászat. De másutt is csak így van ez. Azért bolond idealismus helyett eszély ér csak valamit.» Hiába forr tehát a politika boszorkánykatlana, ő — «általános szokás szerint» — csak a maga helyzetével törődik. «Pozíciót akar foglalni a zszurnalisztikán kívül», de úgy^{3r}, hogy egyik lába mégis benne maradjon. Benn is marad, de mindkét lába. Megindítja a bécsi magyar lapot, a «Bécsi Híradó»-t s büszke rá, hogy elismerik: jobb magyar lap még sohasem volt. Ambíciója is, hogy érdekes, jó lapot adjon. Igazi levegőjében a szerkesztőségben — «túl is emelkedik lelke az apró nyomorúságokon és a pillanat zavarain» s kedélye már csak «félíg blasirt; félíg derült és humorisztikus». Igaz, hogy «aranybányácskának» sejtí a lapot.

Nyugtalan újságíró vérét jellemzi egyébként az is, hogy még ezt a korszakot — 1865-öt írunk, a ki-

egyezés vajúadásának izgalmas idejét — még ezt is «eseményekben szegény idő»-nek tartja. Pedig most mond le Schmerling; most söprik tisztára az udvart a «magyarfaló szeméttől»; most kísérletezik Majláth; a februári «alkotmányt» sistírozzák; előtérben az országgyűlés egybehívása, Belcredi stb. «Valódi tébolyda a birodalom». De ha Kecskeméthy két hónapig pihen s e két hónap alatt csak egy 8 íves könyvet ír Széchenyi utolsó éveiről s haláláról, akkor az élet unalmas. Szerencséjére, a szín változik. Kecskeméthy Pestre, illetve Budára kerül, hol országgyűlési tudósításokat ír Sennyeynek s a kancellárnak s alfélé közvetítő szerepet visz a kormány s a zszurnalisztika között. De mint ilyennek semmi dolga, semmi jelentősége. Hanem hiszen «majd eljő az ő órája is», de ez — fenyegetőzik megint zsebre-dugott ököllel — aligha fogja az arisztokrata kormánypárt táborában találni. Mert «eszköz lehetek, de cseléd nem!»

Útálja őket már. «Ha néha elgondolom,» — filozofál magában — «mily tanulatlan, tudatlan s gyakran jellemtelen ficzkók szerepelnek ezen országban nagy emberekül, s ha most végig nézek az országgyűlésen s látom, hogy a kitűnőbbek is mily gyengék, a veteránok alapja mily szűk, az új celebritások mily charlatánok s ezek képviselők, törvényhozók, honatyák: büszkeségem göggé hivalkodik föl s minduntalan közéjük akarok vágni Kákay Aranyos satyrájának egész súlyával, hogy minden párttal éreztessem, hogy semmik, s magam ellen úszítsam az egész hazai oktondi hadat, melyet megvetek.»

Ezt a keserúséget is csak újságíró-ember érezheti, a ki közvetlen közelből látja a «nagy» embereket és nagy eseményeket, sőt segíti is őket, de csak-

a kulisszák mögött, míg az osztozkodásnál mindig hoppon marad. Ez a góg is ama nevetségesen szomorú újságíró-elégtételek közül való, melylyel magát csalja a napnak lovagja. De aztán legyőzik a romantikus lázadót a szürke hétköznapiok s a kénytelen bölcsesség. «Eszembe jő, hogy magam sem tudok sokat; nem vagyok egész semmiben, a gyakorlati életben keveset mozogtam, az ifjúkori nevelés hiányait nem pótolhattam, sem a szegénység nyűgét le nem rázhattam, sokkal messzebb haladni már nem fogok, hanem hátrálni: s ekkor azt gondolom, jobb és okosabb, ha meghúzod magad, nem bántasz senkit, s igyekszel szerény, de csendes állás kenyérével beérni!» Csak megczírogatják az utált nagyurak: csak néhány bókot mondjanak neki Szécsen, Bartal, Eötvös, Örményi, Sennyey s már boldog. «Ily férfiak tetszése neki teljesen elegendő siker.»

És elkövetkezik a «nagyzerű momentum Magyarország történetében»: megvan a kiegyezés és az első felelős magyar ministerium. Kecskeméthyre ez annyit jelent, hogy a «Sürgöny» megszűnik s helyébe a «Közlöny» lép hivatalos lapnak. Ezer forint végkielégítéssel elbocsátják. «Szabad vagyok!» — kiált fel lelkesülten. — «Kínálnak ugyan jámbor leendő ministereink Pompéry s Kovács Laczi szerint és útján állással, alkalmazással; más szóval, van annyi eszök, hogy használni s fizetni akarnának; hanem a nyílt viszonyok barátja lévén, ha feleségnek nem akarnak bevallani, maitressenek nem adom oda magam, kit titokban tartanak. Első momentum életben, hogy anyagi viszonyaim, s Istennek hála, még meglevő testi-lelki erőim függetlenségre képesítenek a kormánytól ... és a momentumot használni

elhatározott akaratom.» De hogyan? Hát úgy, hogy újra hivatalos lapszerkesztésre pályázik. «Vagy a «Közlöny» szerkesztője vagy semmi.» Csakugyan: Andrássy meg is kezdi vele az alkudozást, Horváth Boldizsár folytatja a sajtó-hivatal vezetése iránt. «Ebbe is mindenki beleszól. Tanácsot nem kérnek tőlem, kiről elismerik, hogy szakértő, sőt «egyetlen», hanem ők organisálnak, aztán találjam bele magamat. Nagyszerű hivatalt terveznek. Nevetséges. Alkudoztak fűvel, fával; Gyulay, mint okos ember, nem vállalta el, mihez nem ért; a többire nézve belátták, hogy velem nem is hasonlíthatók. Beleharapnak tehát a keserű almába. Hanem csak használni akarnának, kinevezni osztály- vagy ministeri tanácsosnak, nem. Én pedig a nélkül, hogy nagyra becsülném a kinevezést s méltóságos címet, még sem hagyom magam pusztá pénzért fölhasználtatni. Ebben vagyunk.» De három nap múlva már «nem ebben vagyunk, hanem használtatom magam 4000 forint fizetés s ministeri tanácsossá, majdan fél vagy egy év múlva kineveztetés Ígérete mellett . . . ad grajcas calendas». Valóban, szilárd elhatározásokkal és következetességgel nem lehet vádolni ezt az impresszionistát! Igaz, most már még inkább szükségét érzi egy meleg, puha fészeknek, a hol meghúzódhassák. Betegeskedik és negyvenöt évvel vállain már az elmúlás leheletét érzi közelében. «Vénül a test, de én eddig élvben s fáradalomban erőszakoltam; mostantól kímélet lesz a jelszó. Még tíz évre volna szükségem, hogy ha már egyéb hivatástól elestem is, legalább családapái szerepem be legyen fejezve, s vele az élet. A tetterő, vállalkozás, kezdemény már tűnedez, mert a hit, még nagyot len-

díteni akár sorsomon, akár nyilvános pályámon, elaludt.»

Most tehát a kassa-oderbergi vasúthoz szeretne jutni, valami jó szinекurába. De alig áll kissé helyre egészsége, már újra ébred benne az újságíró elpusztíthatlan harci kedve a politikai tusába keveredni, mert az iparüzlet terén nem talál kielégítést. «Szeretem a pénzt, de nem születtem pénzembernek a mai értelemben. Ennélfogva akár lesz az oderbergi titkárságból valami, akár nem, elhagyom a bankot. Ki tudja meddig élek, miért ne éljek egy kicsit magamnak s lehetőleg szabadon»? És megírja Kákay Aranyos «Kronikái-t». És mikor a király elindul suezi útjára, nemcsak vele megy, de meg is írja keleti útját.

Szabadságvágya mellett egyedül a nagyravágyás, a kielégíttetlen becsvágy az, mely holtáig üldözi, Imja «nullitását, midőn annyi nem sokkal különb embert ministerségig lát emelkedni, zsémbelődik a sorssal, józan esze intésével ellenkezve, mert hisz némi neve, becsülete kivíva, vagyoni helyzete is naponkint javulva, azonkívül függetlenül élve, mit kívánjon a sorstól? Politikai szerep gyűlölködéseit, izgalmait». «Talán nem is arra való egyéniségem!» — s vigasztalódik a savanyú szőlő fölött, lapjának, a konzervatív Magyar Politiká-nak «roppant diadalain». De azért várja a csillagot: győz-e gazdája, Sennyey, a miniszerelnökségért Tiszával vívott háborúban?

Az 1875-iki fúzió elhervasztotta ezt a reményi is és magánéletében is egymást érik a csapások. «Es geht Berg ab!» Eltemeti fivérét, feleségét. Mikor tudatára jő, hogy így elhagyottan és egyedül huszonöt éves házasság után élni nem képes és

XXXIV

körülnéz magához illő asszony után, kosarat kap. Lapját eladja, az beleolvad a «Kelet Népé»-be s Amerikába készül. Persze, megint magas paripán, mint kormánybiztos a philadelphiai kiállításra, de utóbb megint csak megelégszik 4000 frt kormánysegélylyel s 1876-ban bejárja Észak-Amerikát. Meg is írja, ki is adja utazása impresszióit s látni fogjuk később, politikai fejlődése rajzánál, mily keserű iróniája volt a sorsnak, hogy férfikora elején nem juttatta e termékenyítő utazás tapasztalataihoz. A lelkében modern, európai gondolkozású, de mindig konzervatív környezetének behatása alatt állott újságíróból mily értékeket váltott volna ki ez az utazás a demokratikus liberalizmus számára! Milyen más-kép alakult volna pályája, ha előbb ismeri vala meg a szabadság földjének eszmekörét! így már késő volt. Amúgy is kiégett s Amerikában még túlfeszített erői összeroskadtak. Áprilisban hazajött, novemberben egyszerre elrekedt s az orvosok ki-mondták rá a halálos ítéletet. Egy véredény-daganat nyomta hangszálait s hiába biztatják, hogy még élhet hosszú ideig, ő tudja, hogy elveszett. «Úgy látszik valóban» — írja 1877 április 18-án — «én befejeztem pályafutásomat; vissza kell vonulnom az élettől, s úgy rendezni dolgaimat, mint a ki minden perczen eltakarodhatik. Hiszen az nem volna baj; csak bajaim vége. Mióta Ida meghalt, teljesen kijöttem sodromból; sehol sem találok helyemet; nincs nyugtom . . . Eddig még egy talán szerencsés házasság reménye derengett előttem: most ennek is vége. Csak rom vagyok.

És szegény kisebb fiaim, kiknek anyagi létét sem voltam képes biztosítani! Ötven éven túl, annyi

munka, gond, nélkülözés, szerzés után nem bírtam annyira jutni, hogy vénségemre csendes tétlenségben ápolhatnám magamat, akár gyermekeim jövőjét biztosíthattam volna!»

Másnap meghalt. Egy hirtelen jött vérömlés ölte meg. Utolsó sor írása — egy nappal halála előtt — a kétségbeesett, aggódó gyötrelem felkiáltása, hogy: «ha már nem leszek, fognak-e barátaim törődni gyermekeimmal?»

Így hal meg a kancellárok, miniszterek, államférfiak barátja, jobbkeze, ostoba vak eszköze az újságíró.

III.

Bach-huszar volt. Végig szolgálta az absolutizmust az osztrák centralizáló politika első, óvatos kísérleteitől az októberi diplomáig; végig szolgálta a Schmerling-féle provizóriumot s az alkotmányos korszakot is — félhivatalos minőségben — a kiegyezéstől az 1875-iki fúzióig. Mindig szolgált valakit: azt, a ki megfizette. Láttuk mottóját: «az ember gyenge, a gyomor erős». Lehet-e ilyen körülmények között *politikai jellemről* beszélni? Kialakulhatott-e egyáltalán Kecskeméthy politikai jelleme?

Ő maga beszél róla. Két évvel és néhány nappal vagyunk a debreczeni trónvesztési nyilatkozat után — 1851 április 24-én indul a *Napló* — mikor hősünk Bécsben hivatalt vadász. Mások emigrálnak, a legtöbbben keményen ellenállanak a gögös és jogtipró osztrák hatalomnak, Kecskeméthy felkínálkozik Bachnak és ugyanekkor politikai jelleméről beszél: «*Politikai jellemem?* Barátim sem ismernek, tán magam sem. Nem értek egyet senkivel, túlságai

mindeniknek idegenítenek; az egész dolog ott rejlik, hogy könnyű moralizálni íróasztal mellett nemzetek sorsáról, s politikai jellemisztaság, bölcseségről, akár minister, akár pártvezér, egyiknek is, másoknak is engedményezni kell, csakhogy a főczélt elérhesd, hízelegni, csalni, önleked erőszakolni, meggyőződésed meghazudtolni stb., csakhogy czéledat érd. Néha elméletben is, az élet küzdelmeiben mindenkor sanctificat finis media. — Pedig ez káromlás; az eszköz bűnösségének öntudata él az emberben, — de a cél mindig bizonytalan, legtöbbször el sem is érhető, gyakran nem szent, hanem szinte bűnös! és mégis szentesít? . . . Még mindig moralizál a ministeriális bureauk aspiránsa!» — teszi hozzá cinikususan, mikor érzi, hogy kenyér után való szaladgálásának keserű szükségéből nem kell éppen erényt csinálnia. De azért később is jóleső elégtétel tölti el, hogy igazolhatja az absolutizínust, melyet pedig csak azért kell önmaga előtt védenie, hogy a kenyere ízét majdan keserűnek ne érezze. «Deczember 2. óta Bonaparte Lajos és a hadsereg kezében van a francia köztársaság. Szomorú jelenet! — úgymond — szomorú azért, mert bizonyítványa azon hitemnek, miszerint a népek nem értik sem becsülni, sem használni a szabadságot; kevés e szabályból a kivétel; vagy szolga, vagy rakonczátlan kénykedő zsarnok; minden esetben buta eszköz, vagy gonosz, vagy jótékony kezekben.» Minden külpolitikai eseményben a maga igazolását látja: «Palmerston megbukott; közhiedelem szerint a reakció műve csak most kerekded ... A népek a békés fejlemények ösvényére térnek vissza, melyből 1848 kilódítja; csak Magyarországot

nem támasztja föl több kikelet soha! De azért a magyar oly kiskorú, mint volt.»

Ha nem zavarna bennünket «múltjában» — egy huszonnégyszáz éves ifjú «múltja»! — hogy előbb Görgeynek volt hivatalos zsurnalisztája, azt kellene hinnünk, hogy veleszületett skepszise, lelkének titkos arisztokratikus hajlamai — minden művésziélek arisztokrata! — s az akkor még szerinte kiskorú magyar nemzet jövődjében való őszinte kételkedése a kenyérkereset gondjai nélkül is oda terelték volna az abszolutizmus táborába. így sem szabad elfelejtenünk, hogy daczára Görgey-el való összeköttetésének, köztudomású volt róla, hogy a szabadságharczczal nem rokonszenvezett (Naplójában is «híres, 1848-iki nagyszájaskodó hősiség»-nek nevezte!) s talán Görgey mellé történt csatlakozásának is az volt egyik titkos rugója, hogy benne a korlátlan hatalmú diktátor vonzotta. Később, az abszolút hatalom légkörében élve, a fiatal és még minden erős benyomásra kritika nélkül fogékony lélek természetesen könnyen és gyorsan alkalmazkodott, nemcsak a történelmi, látszólag megváltozhatatlan fejleményekhez, hanem azokhoz a hazug és erőszakos elméletekhez is, melyek Magyarország elvitathatlan történelmi jogaival és a magyar nemzet aspirációival ellentétben állottak. Még látni fogjuk majd, hogyan mozdul meg benne lassan-lassan — olyan arányban persze, a mily mértékben az alkotmányos küzdelem az országban erőre kap — a politikai lelkiismeret és ha eleinte skeptikusan nézi is a 67-iki nagy történelmi átalakulást, mennyivel szívesebben szolgálja az alkotmányos ærât, mint az abszolutizmust. Neki csak egy imponál: az erő; az erő-

XXXVIII

nek mértéke pedig szemében csak a siker. Ha a passzív ellenállás — melyet eleinte meddőnek látott — utóbb szívós következetességgel mégis győzedelmeskedett, az így erejéről bizonyágot tett táborhoz szívesen csatlakozik.

Egyelőre azonban Bach az erősebb. «Az új ország-szervezés következtében temérdek nem magyar hivatalnok küldetett Magyarországra; politikai főhatóságokhoz. Engem ugyan az elvek logikai következményei meg nem lepnek; de ha a magyar nemzet még nem szűnt meg, föloszolván, nemzet lenni; s nemzeti egységes eszméje még nyilvánulni elég erős, akkor politikátlan a merészség, mert e sziklán tört meg mindig az egységes ausztriai uralom terve századok óta. De ha a magyar már egy csordává desorganizált tömeg, akkor Bach nagy ember, mint a ki bátran, tökéletesen fölhasználja a helyesen megítélt pillanatot. Íme tehát, mindig csak az eredmény mérlege a politikának.»

Lám, már megmételtyezték az osztrák politika jezsuita elvei, hogy: a cél szentesíti az eszközt s a siker mindent expiál. De azért a Bach-huszárnak is van lelkiismerete s a magyarság jogos panaszaira neki is megdobban a szíve. Hírt hall hazulról: «Kutyául mennek a dolgok Magyarországon . . . Tudatlanság, zsarolás és erőszak mindenfelé; ha elkeseredett magyar panasolja, nem tesz reám hatást; de ha elfogulatlan s higgadt ember tényeket hoz föl, elkeseredom! Hol keresni segítyt? A jót akaró kormány nem hiszi a bajt valóznak, a munka-özönben nem is ügyelhet az apróságnak látszó dolgokra!»

A jót akaró kormány! Hát hiszen Bach Sándor-

nak, ennek a politikai sarlatánnak, volt gondja rá, hogy absolutizmusát ügyes ámitással az egyetemes népjólétre való törekvés tetszetős mezébe öltöztesse. Már belügyministeri beköszöntőjében hirdeti pathetikus bangón: «az állam arra van, hogy kipuhatolja a valódi szükségleteket, valamint a nép többségének kívánalmait s ezeket teljesítse, hogy ekkép az országjava állandóan megszilárduljon.» Nem ajánlhatja eléggé — mondja tovább — a közigazgatási hatóságoknak, hogy a közvéleményre hallgassanak s annak a sajtó által és a törvényes gyűléseken történő megnyilvánulásait szemük előtt tartsák. Megköveteli tőlük — úgymond — hogy mindenkire nézve hozzáférhetőek legyenek: a gyors és jó administratio, valamint szándékuk tisztasága és az eszközök jól megválasztása által a kormány iránt bizalmat keltsenek. Már a császári manifestum is minden szépet s jót Ígért: ministeri felelősségről szóló törvényt, esküdtszéki sajtótörvényt, az adóknak törvényhozási megszavazását, a hadseregnek az alkotmányra való felesketését, sőt a polgárórségnek törvény által való szervezését és tartományi alkotmányokat a birodalmi gyűlés útján; a pátensek pedig megígérték a cenzúra megszüntetését, az egyesülési és gyülekezési szabadság, az otthon és levéltitok sérthetlenségének biztosítását. De csak Ígérték.

Azóta is hallottuk ilyen tenorban — főleg a népjólétet emlegetve — az absolutizmus szirénhangjait s ma már tudjuk, hogy ez az ígéreteiben a tömegekre vadászó hipokrita kedvezés csak álarcza a bécsi politika divideet impera taktikájának, ám Kecskeméthvt s vele igen sokakat, megtévesztett ez a tisztességtelen szemfényvesztés. És Kecskemétiének még az a

mentsége is megvan, hogy távol élt az országtól s csak néha hallott igaz híreket az otthoni ezudar állapotokról. Ő nem tudhatta, hogy mindez a szép Ígéret csak papíron maradt, sőt künn az országban mindennek éppen az ellenkezője történt. Bach alkotmány- és főleg közigazgatási koncepcziója papíron igen tetszetősnek mutatkozott, sőt igazgatási formái — ezt ma már legsovénebb történetíróink is elismerik — sokkal tökéletesebbek és magasabbrendűek voltak a régi magyar igazgatási formáknál. Igaz, hogy elvben a Bach-rendszer közigazgatása is igazságosabb és tárgyilagosabb volt s e rendszer alatt nemcsak az úr, hanem a paraszt is kereshette és megtalálhatta volna igazságát, holott a régi közigazgatás idejében a szegény népnek ritkán volt igaza. De azért a pórnép mégis inkább a régi megyei hivatalnokokhoz fordult igazságszolgáltatásért, mert az idegen hivatalnokokhoz nem lehetett bizalma. A jobbiztonság oly fokra emelkedett, a minőt addig Magyarország nem élvezett; az igazságügy rendezése maradandó érdeme ennek a más-különben oly sötét korszaknak s az új birtokviszonyok rendezésénél is, idegen létére, de jogi műveltséggel felfegyverkezve, tárgyilagos lehetett volna a társadalmi osztályok küzdelmében, ha mind e sok demokratikus vonás nem lett volna humbug az új rendszerben, hogy «a barrikádok minisztere» ne tagadja meg egyszerre származását s a bécsi forradalom egyenlőségért harczoló emlékeit, s hogy — mint azóta is láttuk — az absolutizmus a feudális-klerikális uralom letörésének népszerű jelszavával meghódíthassa a tömegeket. Még így is félő volt, hogy a nép lassanként megkedveli azt a kormányrendszert,

mely — bár a szabadságot eltiporta — jobb igazgatást akart létesíteni, mint volt a hagyományos nemzeti adminisztráció. Az országra szabadított idegen hivatalnok-sereg is lassanként asszimilálódott s a hol humanus és igazságos volt, kezdett tekintélyre, sőt rokonszenvre szert tenni. Voltak megyefőnökök és főispánok. a kiket megsirattak, mikor távoztak helyükről, ugyanakkor, mikor a többieket, a zsandár- és spicli-rendszer eszközeit, nyilvánosan megcsúfolták.

Kecskeméthynek ugyan volt része benne, hogy az éremnek ezt az oldalát is megismerhette. Korrupt és alacsonylelkű főnökeivel s hivataltársaival támadt afférei során vett néhány leczkét: mi az osztrák Beamtentum!... Egyébiránt is — írja — mindenütt a legvakabb reactio, melynek udvarunk enged . . . szomorú mindenkire nézve, ki párthoz nem tartozik s az «ausztriai birodalom hű polgára mindenekfelett.»

Ki van mondva a nagy szó: az ausztriai birodalom hű polgára. S még be is tetőzi ezt a vallomást. Elég neki látnia vidéki magyar színészeket a bécsi josephstadti színházban s lehangolódnia kissé kultúránk elmaradottsága fölött, hogy «zavaros érzéseknek» deklaráljon minden nemzeti érzést, mely a magyarságot hevíté. «Nemes tulajdonok mellett kiskorúságra átkozott nemzet, nagy igényekkel, kevés észleli tehetséggel; soha sem álltam közelebb azon meggyőződéshez, hogy e nemzet művelődési képességének igen szűk korlátok szabják. A nemzetiségi s állampolgári érzületem közt létező meghasonlás, melyet kiegyenlíteni csak nehezen megszerezhető elfogulatlanság képes, az óhajtott kiegyenlítéshez jóval közelebb hozatott; e nemzet nem egyedül száma miatt van másodrendű szerepre rendeltetve; ne tagadjuk meg azért; inkább Vagyok

magyar, mint cseh vagy német; de mindenekelőtt az ausztriai birodalom polgára vagyok s csak mint ilyen vagyok magyar. Ez oly egyszerű, de mi kevésnek fér ez fejébe azok közül, kik publicistáknak, közszerepre hivatottaknak hiszik magukat. Magyar politika nincs, mert nem volt soha; csak ausztriai politika létezhetik, a közbirodalom solidáris jóléte; ha van és lehet harcz; — ezért kell lenni: a separatizmusnak nincs józan alapja — csak zavaros érzelmek.»

Milyen «egyszerű»-nek látszik ez előtte: ez az ausztriai birodalmi polgárság! De vájjon egyedül állott a fiatal újságíró Kecskeméthy ezzel a felfogásával? Nem vallotta-e be őszintén Széchen Antal gróf is, hogy ő és társai — az ó-konzervatívek — össze tudták egyeztetni lelkükben az «osztrákságot» s a nemzeti magyar hazafiságot a birodalmi szemponttal? Nem tekintélyes és vezető férfiak hangja szól-e az újságíróból, mikor hirdeti és vállalja az ő meggyőződésüket, hogy Magyarország nem bírja el sem politikailag, sem gazdaságilag a parlamentáris és modern állam terheit s hogy a monarchiái érdek miatt Magyarország nem lehet egyéb, mint a Habsburgok patrimoniumának pusztán beligazgatási önkormányzattal bíró, vagyis autonóm provinciája? Ha e vérbeli politikusok szemében is pótolta a nemzeti államot a nemzeti autonómia, a fiatal s közjogi tudásában még fegyelmetlen újságíró miért ne hitte volna el nekik, hogy a pragmática sanctio Magyarország bizonytalan közjogi viszonyát megszüntette, az együttbirtoklás elve a magyar királyságot a birodalom kiegészítő részévé tette s az ekkép létrejött birodalmi egységet az 1790. X. t.-cz.

XLIII

nem törte meg, hanem Magyarországnak a birodalom egységének keretén belül csak autonómiát adott? S ha a 47-es alap restaurálására irányzott törekvéseket, illetve a konzervatívek által szerkesztett alkotmánytervet, mely Magyarország területi épességét s közigazgatási nyelvét akarta csak fönntartani, de egyébként mellőzte az alkotmányosságának még formáit is, a politikai opportunizmus által vezérelt hazafiság jó szándékú, csak súlyos tévedésből fakadt cselekményei gyanánt Ítéli meg a történetírás, akkor ezzel már elismeri azt is, hog}^ nem volt okvetlen minden más politika tudatos hazaárulás, mely a tomboló reakcióval szemben a passzivitást medőnek ítélte. Sőt éppen napjaink története lemosta az utolsó ódiomot is az ó-konzervatívek törekvéseinek jóhiszeműségéről. Ha ugyanis a kiegyezés és a 67-es politika örökérvényűségének gondolatában nevelkedett tegnapi nemzedék csak azért mondott lesújtó ítéletet a konzervatív politikáról, mert azt hitte, hogy ha egyszer a nemzet és koronás királya elfogadták volna a 47-es alap visszaállítását, a 48-as mellőzését, ez az alkotmányos forma «nem efemer tünet, de *állandó* maradt volna»; ha utólag azért Ítéli majdnem végzetesnek a 47-es alapon tervezett kiegyezést, mert az «épp oly *maradandó érvényű* lett volna, mint a dualizmus» — akkor azok a rázkódtatások, melyek éppen napjainkban érték s még ma is veszélyeztetik a dualizmus «állandó»-nak hitt épületét, utólag eléggé bizonyítják, hogy miként a közjogi fejlődés ma megnyílt perspektívájának nem állja útját a 67-es alap, akképpen jogosult lehetett a konzervatíveknek is az a hite, hogy a 47-iki alaptól is kinőtt

volna lassankint a 48-iki alkotmány s a 67-iki kiegyezés.

«Mérsékelt gondolkozásom pártonkívülisége ismeretes» — mondja a *Napló* — «s gyanúsít azon államférfiak előtt, kik a buta eszköznek is elsőséget adnak, csak vakon hódolónak lássék. Az árulóknak e neme mindig legjobban boldogult!» — teszi hozzá, jeléül annak, hogy — ekkor még legalább — sem buta eszköznek, sem vakon hódoló árulónak oda nem adta magát. A *Napló*-nak sokkal több cinikus őszintesége bizonyít gyónásainak becsületességéről, semhogy hitelt ne adhatnánk ennek is. Egyébként egész élete folyása, az alkotmányos aerában vitt politikai szerepe, minden személyes összeköttetése bizonyítja, hogy érzése mindig legjobban húzta a konzervatívekhez, ha utóbb meg is unta a 47 csökönyös Don Quijotte-jait. Egyelőre még teljesen a konzervatív gondolatkörben élt s abban a meggyőződésben, hogy az erőre kapott közjogi radikalizmus, sőt a forradalom is csak Kossuthnak s néhány terrorista szövetségesének műve volt s hogy a nemzet zöme távol áll e radikális terroristáktól. A Széchenyivel Döblingben való közvetlen érintkezés is csak megerősítette kétségeit a magyar alkotmány, sőt a magyar nemzet jövődjében, bár a döblingi remetének fájdalmas kétségbeesése közepette is izzó faj- és honszeretete másrészt bizonyára jótékonyan ellensúlyozta benne az osztrák abszolút hatalom légkörének romboló befolyását. Ennek a jótékony befolyásnak hű tükre az a Braunschweigban névtelenül megjelent röpirat («Die Lebensfrage Oesterreichs, oder ist noeh eine Vermittlung zwischen OesterreichundUngarn möglich?»),

mely az alkotmány visszaállítását sürgette s melyről az egész ország tudta, hogy Széchenyi szökébb környezetéből kellett kikerülnie. A röpiratot Kecskeméthy Aurél írta, csakugyan a gróf sugalmazására, s Kecskemélhy — hogy a ügyeimet jobban reá irányítsa — mint cenzor le is foglalta, jól tudva, hogy ezzel csak basznál a röpirat népszerűségének s elterjedésének. A császárnak tehát, mikor a már említettük kritikát mondta Kecskemétiéről, csakugyan igaza volt: «entweder hat er die Polizei, oder den Grafen Széchenyi betrogenb — de a magyar újságíró politikai becsületére rárakódott salakból sokat lemos már ez is, hogy a kit megcsalt, az nem Széchenyi volt, hanem az osztrák abszolutizmus.

A nagy szellem azonban, a ki a maga eszméinek varázskörében vissza tudta volna tartani a lejtőről a hatalomvágtyótól s éhes epikureizmustól megszédült újságírót, letűnt s Kecskeméthy most már vakon vetette magát a reakció karjaiba.

Előbb ugyan lejátszódott még egy «epizód», a hogy Kecskeméthy nevezi a *Napló-ban* az «1860 október 20-a óta történeteket»: az októberi diploma és a februári pátens születésének s dicstelen bukásának kulissza-titkait, (melyeket azonban — mint már említettük — csak utólag jegyzett be «futólagosán». Sőt már az 1859-iki év viharos eseményeinek feljegyzései is erősen fogyatékosak.) Közben ugyanis Kecskemétiét szörnyű sorscsapások sújtották: hét éves kis fia, Livius, meghal, gyermekei sorra betegeskednek; a Széchenyi-ügy is megrendítette hivatalos állását s az 1860-iki év változatos eseményeinél is jobban foglalkoztatta a maga vergődése: hogyan tisztázza magát feljebbvalói előtt

a Széchenyivel való közlekedés folytán reá tapadt gyanú alól. Pedig ugyancsak volt utóbb mit feljegyeznie. A szerencsétlen olasz hadjárat, a villafrancai béke s a lealázott Ausztria kényszerű kísérletei, hogy «korszerű» javításokkal valahogyan újjászervezhesse Ausztriát. 1859. augusztus 21. megbukik Bach, helyébe gróf Rechberg kerül miniszterelnökül. A nemzet fellélekzik s mind több bátor szó követeli Magyarország jogait. Albrecht főherceg már nem kormányzója a letiport Magyarországnak, helyébe a magyar születésű Benedek Lajos tábornagy lép, a ki visszaállítja a m. kir. helytartótanácsot, összehívja a megyegyűléseket s ígéretet tesz az országgyűlés egybehívására is. A birodalmi tanácsban résztvett magyar urak — Barkóczy, gr. Andrássy György, gróf Apponyi György, Korizmic püspök, gróf Majláth, Szögvéni, Toperczer és Széchen Antal gróf — tiltakoznak a germanizáció ellen és sürgetik a magyar alkotmány helyreállítását. És megszületik az *októberi diploma*, mely újból rendezi «az osztrák birodalom belső államjogi viszonyait,» hogy az osztrák birodalmat — Magyarországot is beleértve — egynek és oszthatatlannak jelentse ki, melynek parlamentjében, a birodalmi tanácsban, Magyarország s a hozzá kapcsolt részek követeinek is meg kellett volna jelenniük. Az új magyar kancellár — báró Vay Miklós — valamint gróf Széchen Antal és Mecséry, tagjai lettek az új birodalmi minisztériumnak, melynek elnöke Rainer főherceg volt, lelke pedig — Schmerling. Február 14-én a császár összehívta a magyar országgyűlést, de 26-án viszont kiadta a «birodalmi képviselőtről szóló alaptörvényt» is, melynek értelmében a birodalom közös országgyűlése a teljesen újjászervezett birodalmi

tanács (Reichsrath). melynek tagjait az urakházába a császár nevezi ki. a követek házába pedig az egyes országgyűlések választják. E császári nyiltparancsra — *februáriusi pátens* — az országgyűlés heves viták után (felirati és határozati párt) feliratban tiltakozott, Deák Ferencz klasszikus okfejtésü, de mérsékeltebb felfogását fogadván el a határozatiakkal szemben és kijelentette, hogy a jogfolytonosság alapján áll s az alkotmány teljes helyreállítása árán hajlandó csak fátyolt vetni a múlt szenvedéseire. A császár válasza a felíratra az volt. hogy augusztus 21-én feloszlatta az országgyűlést. Hiába tiltakozott s hiába tett óvást Deák indítványára úgy a feloszlátás, mint az önkényes uralom folytatása ellen, másnap gróf Haller Ferencz táborszernagy széikergette — az egyébként amúgyis békésen szétoszló — országgyűlést s 18G1 november 5-én a császár felüggesztette Magyarország alkotmányát.

«Az egyik epizód be van fejezve» — veszi fel újra *Napló-ban* elejtett fonalát Kecskeméthy — «ma katonai diktatúra hálózata képezi Magyarország közigazgatási szervét...» Gróf Pállfy Móricz lovassági tábornok, Havnau egykori szárnysegéde uralkodik, mint helytartó; az új főkancellár gróf Forgách. Kecskeméthy Pestre kerül Bécsből s most már a *katonai provizórium* félhivatalos lapjának, a «Sürgöny»-nek szerkesztését is vállalja. Sőt igazolni is igyekszik a történeteket s ezzel együtt magát is. «A nemzet nagyrészt maga az oka. A nagy többség nem tud tisztába jönni, s nem találkozik nagy ember, ki formulázni s erős kézzel keresztül vinni bírná azon elveket, miken Magyarország Ausztria többi részeivel s saját nemzetiségeivel ismét kiegyez-

telve megállapíttathatnék. Óriás zűrzavar eszmékben, törekvésekben, miknek tán, ha a legnagyobb kormányzati génie korlátlanul uralkodhatnék is, nem tudna jó véget vetni!»

Mint látjuk, a kiegyezés szükségét azért ő is érzi, de azért felül az osztrák absolutizmus ama jól ismert hipokrita jelszavainak, melyeket azóta is volt alkalmunk hallani. Pálffyval beszél s a helytartó arról biztosítja, hogy: «ő is hazája javát óhajtja, s örülni fog, ha missiója minél rövidebb leend; de a rendet helyre kell állítani. A terrorizmusnak véget kell vetni; (ez most a Schlagwort); reméli, hogy együtt fogunk működni e célra s pártot verbuválni.» Meg hogy az «Ő Felsége iránti bizalom s a régi magyar jellem fölélesztendő; a schwindel forradalmi szellem kiirtandó stb.» «Katonásan folyj; a diskurzus!» — mondja Kecskeméthy s mi bizvást elhihetjük neki. Hiszen ezt a katonás hangot mi hallottuk — ugyanezekkel a «Schlagwort»-okkal, azóta is. Volt részünk azóta is egy ilyféle «provizórium»-bán, melynek karaktereül szinte ezt hirdették: «helyreállítani a Felség bizalmát a nemzet iránt, megszűnvén minden administratio, kellett valamit helyébe állítani, a cél: lehetővé tenni a törvényes állapot helyreállítását stb.» Hiába mondja Kecskeméthynek Kemény Zsigmond hazafiúi gondoktól fekete pesszimizmusa, hogy ez nem fog használni semmit; hogy el kell vesznie Magyarországnak is, Ausztriának is, Kecskeméthy napirendre tér fölötte: «Van-e a feketelátásnak praktikus becse? A politikus tegeye a lehető, szám-bavéve a működő tényezőket, tekintve a jövőre, de nem mint jós, hanem mint szinte tényező.» Hanem azért az ő magyar érzése is örül, mikor egy bécsi infor-

XLIX

mativ kirándulás «megnyugtatja,» hogy a provizórium «nem lesz Haynan-féle,» mint a hogy emlegették Pesten s hogy «Kriegsgerichtnek semmi nyoma, hála az égnek.»

A rövid életű országgyűlés Kecské jgthynek csak téma volt; igaz, olyan téma, mely pompás alkotásokra inspirálta. Erről írta ugyanis első «Országgyűlési árny- és fényképei»-t (1861.), ezeket a szikrázó elmésségű, szatirikus politikai karczolatokat, melyek írói nevét — a Kákay Aranyos nevet — országos népszerűsége emelték, mely népszerűséget későbbi «Kronikái» (1869.) s «Újabb árny- és fényképei (1874.) még csak megnövesztették. Maga a politikai szatírának legnagyobb mestere: Mikszáth Kálmán állított e névnek emlékoszlopot, mikor ő is Kákay Aranyos néven írta politikai pillanatképeit, elismerve ezzel méltó elődjének Kecskeméthy Aurélt, a ki megalapította a magyar zurnalisztikában azt a zsánert, melyet ő később annyi dicsőséggel folytatott.

A «régi korifeusokat» — a passzivitás politikájának hajthatatlan hőseit — azonban minden sikere mellett is elkerüli. Még az «öreg Deák» útjából is kitér, bár érzi, hogy egyet-mást tanulhatna efféle érintkezés által. De politikai tekintetben meddőnek tartja. «Mindinkább meggyőződöm, hogy nemcsak speciális állásomnál fogva nem tudok velök amalgamizálódni. Úgy tetszik nekem sokszor, mind ezen 48 előtti bölcsek leélték magukat. Új idők járnak, s én az új idők gyermeke vagyok. Igaz, hogy nem tudnám mondani, miben áll a különbség politikai tendenciáim s az övéké közt, de érzem, hogy az ő Schlagwort-jaik elavul-

L

tak, nem elégségesek a situatio feletti uralomra. Új utak készítendőek, vagyis az események által készülnek már; új eszközökre lesz szükség, s a hagyományos politika: Nyáry, Tisza épúgy mint Deák, Eötvös, Kemény, nem felel meg többé a bonyolult viszonyoknak. Vájjon közelebbi elvrokonaim: Majláth, Sennyey? Ők mindenesetre államférfiak, nem doktrináerek, nem theoretikusok, nem is régi táblabírák. Vederemo! Elég az hozzá, idegennek érzem magam a régi emberek s eszméik körében, s számot tudok adni magamnak ez idegenségről.» De talán inkább fél tőlük; félt azoknak a szívós következetességükben monumentális embereknek és eszméknek áradatától, hogy elsodorják őt s ezzel pozícióját! Már Sennyeyvel szívesebben cserél eszmét, pl. az októberi diploma politikusainak mulasztásairól. «Közvetítő szerepök akadályozó az «erélyes» fellépést, melynek mulasztását szemükre vetik. Főgondjuk most is fölül hatni; a közvéleményre hatni nem törekednek, mert megadták magokat a 48-nak. De a 48-nak árnyalatai vannak, s e részben kár nem törekedni arra, hogy a tömegben közvetítő eszmék terjedjenek. Kemény Zsigmond azt hiszi, a legközelebbi mozgalomban ismét túl mennek rajtunk a túlzók! További folyamatban Magyarország felosztását látja. Nem lehetetlen. Sőt Ausztria bukásának természetes következménye fogna lenni.» Esterházy Móríczy miniszter fejtegetései is inkább ínyére vannak, hogy: «most tulajdonkép mitsem lehet tenni, mint időzni», — Schmerling hangja: «wir können warten» — sem a német, sem a magyar nem lévén meggyőződve a kiegyenlítés szükségéről. Hogy a magyarnak leginkább azt kell fon-

tolgatni, föltéve, hogy Ausztriával akar lenni, miszerint 1848 óta már megszűnt a régi viszony Magyarország és a trón közt, s egy új tény állt he, melylyel számolni kell, az alkotmányosság a Lajtán túl . . . Miként egyeztetni s intézni a közös ügyeket? . . . «Die Herren von 20. Október stehen noch zu weit von dem, was die Regierung anstreben solb, mondá. Igenis, felelék, de ez alatt legalább egy konzervatív lap ápolná a higgadt nézeteket. (Már megint lapot szeretne csinálni!) Most passivitás, mondá, minden ajtót nyitva. Jó; mondám; de e rámában sokat tehetni még, fönntartani a Felsőbni bizalmat, hogy csak alkotmányt akar. hogy Magyarországot nem akarja absorbeáltatni etc. etc. (Nevezetes, hogy azt mondá: október 20., rosszabb a február 26-nál, pedig erről sem mondott sok jót; s szidta a merev pedánsokat, kik szavakkal ijesztgetni vélik a magyart. «Meg lehet ijesztteni u. m. a magyart, de nem szóval.» A felső tábla viselkedését rosszaié, ha egy okos programot fölállít, akkor egy közvetítő párt alakul. Magyarország saját állami egyéniségének ő s alkotmányos értelemben fönntartása az ő alapja is, csakhogy arra sok mindenfélét építhetni, s úgy látszik, nem sablonokhoz ragaszkodik.» Máskor is találkozik vele «közös meggyőződésben», hogy: «a kérdések alkotmányos megoldására s általán alkotmányos létre a pillanat alkalmatlan, a jelen nemzedék képtelen; s egy abszolútizmus, a magyar közjoggal háttérében, mint a napoleonizmus a 89-iki elvek köpenyében, egy magyar nemzeti abszolútizmus az egyetlen boldogulhatás módja talán, egyelőre s mint előkészítője az egyezkedésnek. De magát ezen nemzeti abszolútizmust is

elő kell készíteni. Igaz, a provisorium óta nem történt valamely közjogi kérdés megoldása, mi az ország praepediciumára, s a nemzetre sérelmes leendett. Ezt folytatni kell; de szükséges a nemzetet a végtententia iránt is megnyugtatni, az iránt, hogy az alkotmány teljes helyreállítása szándék, s a jog-continuitás tiszteletben fog tartatni, csakhogy a nemzet jelenleg nem elég higgadt oly kiegyenlítésre, melyet a monarchia belviszonyai igényelnek.» Es több efféle.

Hiába kerüli azonban az «öreg Deákot», a véletlen csak összehozza vele s hiába igyekszik más térre terelni vele a diskurzust, a haza bölcse csak visszatért a politikára. És meg kellett látnia, hogy az ő «egyszerű» megoldásán: az ausztriai birodalmi polgárságon kívül van még egy másik egyszerű megoldás is, mely ugyan egyelőre csak a Deák Ferencz aczélos lelkében élt, de utóbb ellenállhatatlanul magával fogja ragadni a szíveket. Kecskeméthyét is. Ma még csak a «bámulatos nyugalom» imponál neki, melylyel Deák «az ország összekuszált viszonyait» szemügyre veszi. «Nem tagadhatom meg, hogy tiszta fölfogása, egyszerű előadása nem táblabírói, hanem valódi állambölcsé; talán nem államférfi tevékenységre; de belátásra nézve az. Előbb a bécsi viszonyokról szóltunk; ő oly egyszerűnek tartja, hogy a nemzet mit sem tehet, mint alkotmánya teljességét visszakövetelni, hogy az ellen megszűnik minden ellenvetés.» Ő Felsőge 49 óta azt hívé, a nemzet ragaszkodása nélkül is kormányozhat; 60-ban azon meggyőződésre jött, hogy jó volna a ragaszkodást megnyerni, s feltételeket kötött a béküléshez, a nemzet azt mondá: ragaszkó-

LIII

dúsunk ára az ósalkotmány! Ezt ő Felsége nem adta meg, megszűnt a vásár; s most, ha tetszik, kormányoz ismét bayonettel; 600,000 embernek ellen nem állhatunk.»

Az ily nyugodt logika megrendítő, ha egészen meg nem győző is! — teszi hozzá, nem bírva palástolni elámulását a magyar nemzet jogai mellett való szívós kitartásnak általa még csak nem is sejtett ilyen bölcs és méltóságteljes következetességén.

És most már érzi, hogy a nagy ember hatása alól többé nem szabadulhat. Most már felháborítja íróársainak kicsiny lő ítélete, hogy ő «pénzért megírná a másik párt nézeteit is», pedig eddig ő maga hirdette ezt magáról vakmerő czinizmussal. Most már, ha önálló könyvet ír, nemcsak «a nemzet hibái és botlásai iránt szigorú», de igyekszik minél kevesebb kényszerű koncesszióra az uralkodó kormányhatalommal szemben is. Ezután már magától keresi fel Deákot, hogy erősítse magát a nemzeti érzés és az ország jogaihoz való ragaszkodás Deákból kisugárzó szuggesztív erejével s most már «lehangolja» a szituáció, melynek előbb még ujjongott s mely neki pedig kenyeret jelent. Felébred benne a kétség, hogy: «talán mindnyájan tévúton járnak? s más eszmekörbe kellene lépni. De a gyakorlati politikusnak, ki hatni akar, nem lehet egészen túlmenni a kor eszméin, a közszellemen, mik önkénytelenül hatnak reá.» «Legkevesbbé a journalistáuk» tévé hozzá Deák, a ki szintén hitte, hogy «új idő közeleg», de azt is tudta — e perczen talán még csak egyedül — hogy ez az új idő egészen más koreszméket rejt méhében, mint a minők az idő e

felületes megfigyelőjére: az újságíróra most oly erősen hatnak.

Pedig Kecskeméthy is látni kezdi már, hogy Deák hívei «képviselik az ország közvéleményét!); hogy Schmerlinget már éppúgy «kinevetik, mint Bachot, Goluchovszkyt s a többieket, midőn már bukófélben voltak», de egy ellene megjelent pamphlet megint csak meggyőzi, hogy «egy bizonyos extrém, vadripók betyár-párt nyomása» őt a kormány nyal való szövetségre — kényszeríti. De az újságíró a kényszerűségből programot csinál magának: «Én is kiegyenlítést akarok, mely hazám virtuális jogait megmentse, de a nélkül, hogy új harcra keljünk Ausztria létérdekei ellen, melyben ez bizonynyal újra győzni fogna, s mi megsemmisülni.» Most az uralkodóban keresi a jövő reménységét s mikor az ébredő jó hangulatot s a nemzetben a közeledési hajlamokat és reményeket Deák — mint időelőttieket — lefújja, szakítani akar a «Deák-kultuszszal», bár ő is látja már, hogy a nemzet csak «a törvényes formák föltétele mellett sine qua non» békülékeny s ezt természetesnek találja. De azért Pálffynak «borzasztóan kell» udvarolnia, mert csak így érheti el, hogy a Független című újságot reá ruházzák. (Hja, a kenyér!) De «tán pár hó múlva annyira fordulnak az idők, hogy meggyőződésemm szellemében működhetem. Addig ismét csak lavírozás a jelszó.»

A kormányé is ez volt; ezt Kecskeméthynek Schmerling és Mecséry szájából volt módjában hallania. De azt is láthatta, hogy ha a magyar nemzet nem puhult meg, odafönn, a Burg környékén, már más szelek fújnak. Schmerling beszédközben láthatólag igyekezett azon benyomást tenni reá, miszerint ő

igen «tractable». Biztosította, hogy ő nem oly makacs, mint híresztelik. «Niemand will die berechtigten Wünsche der Nation, ihre Autonomie schmälern. Er binde sich nicht an die Form. Die Ungarn mögen etwass besseres Vorschlägen. Aber den gegebenen Boden aufgeben, ehe etwas positives, bessere da sei, könne man nicht Er sei zur Nachgiebigkeit bereit, aber er könne doch nicht mit dem Z anfangen, oder das sagen, was er vielleicht erst in sechs Jahren sagen wird können.» «En részemről sajnálatomat fejezem ki, hogy ő Excellentiája az egyetlen alkotmányos elemet a birodalomban, a magyar nemzetet, a Reischratban tett nyilatkozataival teljesen maga ellen ingerlé, holott ez jó támasza lehetne, tekintve azt, hogy a Lajtán innen is elég ellensége van az alkotmánynak. Ezt ő kissé megzavarodva el is ismerte, de hozzá tévé, hogy ama nyilatkozatoknak szánt értelem nem volt oly bántó, mint a mely nekik tulajdonított, és némileg egyéb államtekintetek által követeltetett. A germanisálás vádját vagy gyanúját alaptalannak mondá. A német általán legkevésbbé térít, sőt maga olvad föl: er zieht auch türkische Kleider an. Wir lassen ihnen ihre ungarische Hosen».

De Schmerling sorsa ekkor már meg volt pecsételve; nagylelkűsége, hogy meg akarta hagyni a magyar nadrágunkat, már nem tartóztathatta föl bukását. Megjelent — 1865. ápr. 15. — a húsvéti cikk, ez a «kéznyújtás a Fölségnek Schmerling feje fölött»; a császár lejő Magyarországra s itt világosan látja, hogy nem a nemzet, de az ő gonosz tanácsosai állják útját a kiegyezésnek. Elbocsátja tehát Rajner főherczeg minisztériumát: Schmerlinggel s Zichy Hermann és Nádasdv Ferencz eddigi kancellárokkal

együtt, Pálffy Móricz grófot pedig felmenti a magyar helytartóság alól. Az ország élére ismét polgári kormány kerül, de az ideiglenes kormánynak ez is csak más alakja: a *polgáriprovizórium*. Az «államminiszter» Schmerling utóda Belcredi; osztrák miniszterelnök gróf Mensdorff-Pouilly; magyar kancellár gróf Majláth György, tárnokmester báró Sennyey Pál lett. Az 1861. február 26-án kiadott nvilt parancs fel-függesztve, az országgyűlés — miután előzőleg: december 6-án az erdélyiek óriás többséggel kimondták az uniót — december 14-re összehíva, hogy — mint a trónbeszéd mondta — az uralkodó személyesen segítsen «elhárítani azokat az akadályokat, melyek eddig a függő kérdések elintézését gátolták.»

Kecskeméthy politikai meggyőződése is ezekben a forró napokban ment át a legdöntőbb átalakuláson. A magyar környezetben megértette, hogy a 48-iki alkotmány «kikapcsolása» s a 47-iki állapotokra való visszatérés csak az ó-konzervatívoknak lehetetlen rögeszméje s hogy más megoldás, más kibontakozás nincs és nem is lehet, mint a jogfolytonosság elismerése. A félhivatalos újságíró ki is mondja ezt lapjában. El is csapják érte. De a fényes tollú publiczistál a kormány már nem tudta nélkülözni s Forgách kancellárra ráizent Bécsből a kir. helytartóság, hogy meg kell neki bocsátani — az igazmondást s vissza kell ültetni Kecskeméthyt. De az egyszer már megsejtett igazság kényelmetlenné teszi számára az állásával járó szájkosarat; ehhez járul, hogy a Széchenyi-ügy miatt elesik a rég várt sajtófőnökségtől is s Kecskeméthy «undorral fordul el a Beamtenthumtól.» Amúgy is más oldalról látszott

a virradat. Régi pártfogója s «elvbarátja»: Sennyey kerül a kormányra s a tárnokmester azt hiszi, hogy «ezúttal nem fogják oly könnyen kiforgathatni.» Biztosra vette — s vele az újságíró is, a ki főleg az ő információiból táplálkozott — hogy a kiegyezés meg fog hiúsulni. Kecskeméthy országgyűlési tudósításokat ír Sennyeynek; közvetítőként szerepel a kormány s a zsurnalisztika közt s várja, hogy eljöjjön az ő órája.

De nem az ő órája jött el, hanem a porosz és olasz háború, Königratz, Ausztriának kiszoríttatása a német szövetségből, az utolsó olasz Habsburg-birtokok elvesztése s bár az 1866-iki esztendő látzólag reménytelenül végződött — az országgyűlésnek az alkotmány Visszaállítását sürgető feliratára az uralkodó azzal felelt, hogy rendeletileg hozta be az általános hadkötelezettséget — a 67. január 17-iki felíratra adott császári válaszból már világosan derengett egy szebb jövő verőfénye. Egy hónappal később csakugyan meg is szűnt a magyar és erdélyi udvari kancellária s a magyar királyi helytartó tanács s Andrássy Gyula elnöke lett az első felelős magyar minisztériumnak. Magyarország alkotmánya helyre volt állítva.

«Nagyszerű momentum Magyarország történetében!» — kiált fel önfeledten még a skeptikus Kecskeméthy is. Még hitetlenkedik kissé, még bölcselkedik, hogy «erős, egységes, modern államszervezet kell», de mikor a Sürgöny utoljára jelenik meg, hogy átadja helyét az alkotmányos félhivatalosnak s az új minisztérium megkérdi: akar-e szolgálni? — a néhai Bach-huszár már becsületes és igaz őszinteséggel mondhatja, hogy: «ha szolgáltam az előbbi

LVIII

kormánynak, szívesebben fognék oly kormányforma alatt, mely a nemzet óhajainak megfelel.»

És szolgált. Andrásstól Tisza Kálmánig mindig szolgált valakit a miniszterek, államférfiak barátja, jobbkeze. ostoba vak eszköze — az újságíró.

IV.

Bach-huszár volt. A szabadságharcot követő gyászos korszaknak, mely a nemzet- és egyeseknek legnehezebb próbája volt, Kecskeméthy nem állotta meg. Megszédült. Eltélyedett.

De vájjon megállhatta-e a nehéz próbát a huszonkétéves, koldus újságíró? Az erőszak nemcsak a nemzet jogait kobozta el, de keletkező kultúrájának csíráit is meg akarta semmisíteni. A rémuralom a szellemi életnek a szabadságharc alatt amúgy is csak pislogó utolsó lángját is elfújta — a hogy Jókai írja. Magyarországnak nem volt irodalma többé. Ez az irodalom bevégezte küldetését; mehetett meghalni. Sőt maguk fölött az írók fölött is ott sötétlett a bitófa árnyéka: harminczkét magyar író. színét, virágát az irodalomnak, fenyegetett a vértörvényszéknek Ítélete. Kész csoda volt, hogy megmenekültek. Az egész sajtó két politikai lapból és egy szépirodalmi lapból állott; azoknak is közönsége semmi; írói bujdosásban, számkivetésben, üldöztetve: tört reménnyel, bénult kedélylyel, az egész világtól elhagyatva. Rosszabb volt ez a halálnál.

Kecskeméthy nem akarta ezt a halált. Élni, élni! — ez az epikureusi vágy még késő férfikorában is megdobogtatta a szívét, huszonkétéves vére pedig egyenesen daczos lázongással tiltakozott sorsa ellen. Nem akart élve eltemetkezni s a kerítő hatalom

gondoskodott arról, hogy a kik élni akartak, azok meglássák az érem fényesebb oldalát. Körülvette őket csábítással; invitálta a hivatalokba; jólétet, gazdagságot kínált azoknak, a kik hajlandók voltak a pártjára állani.

És nemcsak az újságíró — a ki végre sem kereshette meg mással a kenyerét, mint a tollával — de anyagilag nála sokkal függetlenebbek, teljesen függetlenek, hatalmas nagy urak, államférfiak, főpapok, mágnások, nemesek is akadtak tömegesen, a kik odaadták magukat eszközül az absolutizmusnak. Ha nem is expiálnak semmit e szomorú adatok, mégis: mennyivel kevésbé menthetők ezek, a kiket nem az önfentartás ösztöne, de a hatalom vágya kergetett az absolutizmus karjaiba?

Hiába a megdöbbenés, szemébe kell néznünk annak a keserű igazságnak, hogy — ha eleinte óvatosan is — később annál nyíltabban és tömegesebben talált szolgákat a törvénytelen hatalom, százakat, ezreket s nemcsak «idegen jövevényeket», de magyar nemeseket is. Résztvettek a megyei közigazgatásban, sőt helyet kértek maguknak a rendőrség, a zsandárság, a katonaság soraiban is. A magas politikai hivatalokban az előkelő magyar családok legjobb csengésű neveivel találkozunk s a főváros kisebb-nagyobb hivatalai is hemzsegték a — természetesen kinevezett — magyar hivatalnokoktól. A kerületi és megyei legfőbb hivatalok élén szintén sok magyar állott. A szolgabíróságok, az alsó- és felsőfokú törvényszékek tele voltak magyarokkal s találkozunk csillogó nevű gentry-fíúkkal a pénzügyi kormányzat embereinek sorában is. Elfogadták kinevezésüket a reakció kezéből magasrangú főpapok:

Scitovszky primás, Haynald Lajos és mások, ha később a nemzeti ügy szolgálatába állottak is. (De ezt Kecskeméthy is megtette, a mennyire módjában állott!) Szögyény-Marich László elfogadta már Windischgratz kinevezését s elnöke lett az ideiglenes közigazgatásnak; a törvénykezés élére Majláth került; a kamarai ügyek vezetője gróf Almásy Móricz, a tanulmányügyi, egyházi és alapítványi ügyek elnöke báró Sennyey Pál lett. Az egészségügyi, az országos bizottság mind magyarokat kaptak vezetékül, sőt már a «királyi ideiglenes központi igazgatás» is csupa konzervatív férfiakból alakult. A névleg még létező megyék élére szintén konzervatív férfiak kerültek királyi biztosokul s a legnagyobb nevű mágnások között is akadtak — mint gróf Károlyi Lajos, báró Révay György, báró Fiátlí Peren ez — a kik már a szabadságharcz idején működtek tényleges kormánybiztosok gyanánt a reakció szolgálatában. Az első Reichsrathba ugyan csak két konzervatív politikus: Széchen Antal és Szögyény-Marich László ment be, de a megerősített Reichsrathba már bementek többen. Az objektív történetírás még se nevezi őket hazaárulóknak. A konzervatívok legnagyobb része talán csak politikai tévedés áldozata volt, mikor azt hitte, hogy a reakcióhoz való csatlakozása s a győzőhöz való ismételt könyörgései, a könyvekben, röpiratokban folytatott közjogi vitatkozása megállíthatják az önkényuralmat. Viszont a hivatalt vállalók közül a legtöbb gyűlölettel szívében állott az abszolutizmus zsoldjába s a míg keserű kenyerét ette, legalább a maga kicsiny hatáskörében igyekezett ellensúlyozni a reakció romboló munkáját. Legfőképpen pedig,

csak két út állott előttük: vagy a gyáva meghunyászkodás, vagy a behódolás. A harmadik utat ekkor még csak Deák Ferencz látnoki szeme látta, de a nemzet csak akkor értette meg az ő — az események által utóbb fényesen igazolt — passzívítási politikáját, mikor a vezér visszautasította Schmerling meghívását a bécsi reform-értekezletre. Addig sötétben, útmutató nélkül, kétségek közt tévelygett. S még ekkor is voltak, kik a passzívítás politikáját vagy ki nem böjtölhették, vagy czéltalannak, meddőnek ítélték.

Kecskeméthy is ez utóbbiakhoz tartozott — *Naplójának* minden oldala tanúskodik róla — de ha nem akart éhen halni, még akkor sem állhatott volna e politika szolgálatába, ha véletlenül nem lázad is fel ellene becsvágya s fiatal, cselekvést szomjazó temperamentuma. De szívében gyűlölettel alázkodott meg ő is a tényleges hatalom előtt; elég keserű reilexiót találunk erről is írásaiban. Am találunk értékes dokumentumokat arról is, hogy zsoldos katona létére, még rendőri uniformisa alól is kiütöközött a vérbeli magyar — már a hogy ő, a gentry, értelmezi a vérbeli magyarságot.

Csak egy epizódot. Már derékig benne úsztunk az absolutizmusban, sőt már kezdtünk lassacskán ki is eviczkélni belőle; már megszületett az októberi diploma, melytől az ó-konzervatívok s velök Kecskeméthy is, valósággal el voltak ragadtatva. A kik — mint Falk Miksa is — csak a 48-iki alkotmány teljes helyreállításában látták a kiegyezés egyetlen alapját, azok persze nem nyugodtak bele ebbe a már mérsékeltebb jogfosztásba sem. Szidja tehát őket Kecskeméthy — Falk Miksán keresztül — ilyetén-

képpen: «Falk Miskával véleménykülömbiségek. Ő a henye tudósok szenvedőleges, én az arisztokraták tevőleges politikájához szítok. Egyébiránt Falknak könnyű métier a politika: neki nincs magyar szíve. Mint mondám is neki cosmopolitico-forradalmi dogmáira: köztünk az a különbség, hogy én magyar vagyok, te nem!»

Voilà! Falk Miksa kozmopolita forradalmár, ha a nemzeti állam teljes rekonstrukciójáért harcol is, Kecskeméthy azonban akkor is magyar, ha az absolutizmust szolgálja. Ez a fajmagyar-elmélet, melyben a gentry Kecskeméthy oly frappáns tömörséggel ad hangot a fedualizmus által még mindig pórázon vezetett magyar társadalom gondolkozásának, sok látszólagos rejtélynek kulcsát adja a kezünkbe. Többek közt annak is: miért kerültek ki legnagyobb számmal éppen ebből az osztályból a Bach-rendszer hűséges támogatói?

A bécsi centralizmus divide et impera taktikája ugyanis azt diktálta, hogy az absolut hatalom kedvező gazdasági politikával igyekezzék megnyerni a tömegeket. A «barrikádok minisztere» hatalomra jutásakor amúgy is benne volt még fél lábbal múltjának békóiban s e nyűgöt csak fokozatosan és szemérmesen oldozta le magáról, mikor a hatalomért a reakcióval szövetkezett, szövetkeznie kellett, mert a tömegek megnyerése nem sikerült neki, pedig pártra, támogatókra okvetlen szüksége volt. Ezt a támogatást azonban nem ingyen kapta. Eleinte ugyan végrehajtotta a nemzeti törvényhozásnak a magyar parasztságot felszabadító intézkedéseit, de a feudalizmus támogatásáért cserébe gazdasági politikájában a nagybirtok érdekeit szolgálta a parasztság rová-

LXIII

sára. Magasra szabta a jobbágytelkek megváltásának árát; a földtehermentesítés is az ő érdekeiket védte, (a «gutgesinnt» földesuraknak előleget is adott földtehermentesítési igényeikre!) úgy, hogy legtöbbjüket a földtehermentesítés valósággal meggazdagította. A nagybirtokos-osztálynak nem nagyon volt inyére, hogy a 48-iki törvényeket — ha már meghozattak — nem ő hajthatta végre, mely esetben ő maga gondoskodhatott volna érdekeinek megfelelő megóvásáról, akár a jobbágyság rovására is, igyekezett tehát magát immunizálni a «cosmopolitico-forradalmi dogmákétól — hogy a Kecskeméthy frazeológiájával éljünk. A «szíve» tehát magyar maradt — csak az eszével támogatta Bachot meg Schmerlinget. Támogatta pedig annál is inkább, mert — és ez fontos szempont a középnemesség Bach-szolgálatba állott elemeinél is — ez a támogatás egyben a hivatali hatalomban való részesedést is jelentette számára. A magyar közigazgatás ugyanis sohasem volt demokratikus, hanem arisztokratikus a felső-, és nemesi az alsó fokokon. A főispán mágnás, a szolgabíró gentry. A megye kizárólag a gentry kezében volt és van. Bach is meghagyta a kezében ott, a hol szolgálatra vállalkozott s csak oda telepített jövevényeket, demokrata elemeket, a hol nem kapott alkalmas embert a középnemességből. Ezek a jövevények azonban — hiába adminisztráltak jobban, mint a táblabírák — gyűlöletesek voltak, nemcsak mert idegenek voltak, hanem azért is, mert beleültek az ősi hagyomány révén minden hivatalt magának vindikáló gentry székeibe. Az így kettős okból is szított gyűlölet aztán nemcsak a provizórium alatt, a mikor az ó-konzervatívok kerültek hatalomra, hanem a nem-

zeti uralom installációja idején is persze hogy szétrobljantotta ezt a taktikai kénytelenségből demokratikus közigazgatást s a maga jól felfogott érdekének jármába fogva a demokratikus közigazgatás elleni gyűlöletet, a maguk szekerét vonatták be vele az alkotmányos korszak — hivatalaiba. A demokratikus negyvennyolczadiki alkotmány mellett a közigazgatás megint arisztokratikussá lett. A főispáni székekbe megint arisztokraták ültek. Az alsófokú közigazgatást megint kisajátította magának a gentry; a megye az övé maradt. Megkapta tehát jutalmát, hogy «szíve» magyar maradt s tisztán tartotta magát «cosmopolitico-forradalmi dogmákétól.

Kecskeméthy is csak nagyon későn, akkor látta be, hogy a demokrácia még nem kozmopolitizmus, mikor már késő volt; mikor kenyerének javát már megette s mikor az alkotmányos korszakban a mellőzöttek gyanakodó ellenőrzésének szerepe jutott csak neki. Sértett hiúsága, kielégítettlen becsvágya megélesítették szemét s már az első alkotmányos szervezkedésnél úgy veszi észre, hogy «az egész clique kenyérrel fog elláttatni» s «cotteria-uralom készül, a minő még nem volt». Érti, hogy idegenkednek tőle; hogy gyanúsítják a reakcióval fennálló összeköttetéssel s ez — ha nem is mindig jóindulatú — de objektív kritikát vált ki belőle. Már torkig van az arisztokráciával; az első minisztériumban az egyetlen Horváth Boldizsár tetszik neki csak, az egyetlen polgár, a kit «demokratának csúfolnak, a kit felhasználnak, a kivel mindent fogalmaztatnak, védelmeztetnek», de a kinek «el nem fogadják elveit, miket demokratiaiaknak mondanak Andrassy, Eötvös, Wenckheim», azzal az indokolással,

hogy: «mi nem vagyunk demokraták.» És nagy elégtétellel konstatálja, mikor Horváth Boldizsár is úgy ítél a helyzetről, mint ő: «hogy a nemzet maga reagál a 48-iki törvények ellen, mikor a főnemesesség representánsai a minisztériumban, a kisebb nemesség pedig a megyékben reakziót csinálnak» és mikor Horváth nem hiszi, hogy szabadelvű reformokat e kabinettel keresztül vihet.

A gyermekifjú korában reakzionárius környezetbe került újságíró, íme, érett férfikorában már a demokráciát s a szabadelvűséget hirdeti. Meggyőződésének ilyenén mód való átfőmálódása, kiforrása lassú és zökkenésektől ment nem volt ugyan; a régi szálak, mik Sennyeyékhez fűzték, sohasem szakadtak el teljesen; szolgálta őket később is még, szinte közvetlen halála előttig; ez a metamorfózis nem volt tiszta párttaktikai céloktól és szempontoktól, — de utolsó volt, végleges volt és haláláig egyre izmosodott benne. A bécsi parlamenti minisztérium létrejöttékor még csak konstatálja, hogy az a minisztérium «sokkal demokratikusabb a miénknél»; a Horváth Boldizsár demokratikus meggyerendezést ígérő képviselői beszámoló beszédének a kormány részéről történt dezavualásán, a vallásegyenlőségi elveken ismételten ejtett kompromisszumos csorbákon még csak megütközik, de utóbb már határozott pontokba foglalja hosszú politikai életének tapasztalataiból leszűrődött meggyőződését, mely a szabadelvű eszmékben és törekvésekben immár «az emberiség nemesebb aspirációit» látja. Bizonyára, az új idők közben természetszerűleg evolválódott szellemének is része volt e meggyőződés kialakulásában, mint a hogy része volt abban is, hogy hol-

táig mestere: Sennyey is, éppen ez időben — a fúzió idején — «égette el maga mögött a hidat», de a nagyeszű és élesszemű újságíró valószínűleg tán legjobban az dokumentálja, hogy mikor mestere még csak a magyar állami souverénitás és parlamenti kormányzat szükségességének elismeréséig jutott el, akkor az ő átfogóbb szelleme és fejlettebb intellektusa már megérett az «emberiség nemesebb aspirációinak» átérzésére is.

A kinek élete külső pályafutása is szokatlanul merész s a hétköznaptól oly eltérő vala, az újságíró benső énjének evolúciója is íme ilyen fordított utón haladt. A már huszonnégy éves korában konzervatív, kiábrándult ifjút «világpolgári» hajlandóságúnak bélyegezték meg kortársai, a mikor ez az állítólagos világpolgár büszkén vallott «magyar szívével» küzdött a kozmopolita forradalmi dogmák ellen. Ravatala fölött viszont azzal bocsátottak meg neki, hogy «elvtagadásba és tulajdonképeni következetlenségbe nem esett, mert látszólagos hazafiatlansága is csak konzervatív vagy éppen reakezionárius hajlamainak s meggyőződésének volt betudható», pedig e rendkívüli ember szelleme éppen élete alkonyatán tért meg a liberalizmushoz s a demokráziához és szárnyalt föl a kozmopolitizmus minden nemes emberi aspirációt átfogó régióiba.

Egy évvel halála előtt ünnepli teljesen kiépült egyéniségének bokréta-ünnepét; ünnepli magához stylusosan — teljes kiábrándulással. Lapjától visszavonul, pártját odahagyja, de nem lép be a szabadelvű kormánypartba sem, mert sokkal «chaoticusabb», semhogy felszabadult szelleme helyét találhatná benne. A kit egykor a 48-iki «demagógia» visszariasztott,

LXVII

most idegenkedik a fél-liberalizmustól és a fél-radikalizmustól. melyeket a maradi táblabíró-politika egyenes folytatásának ítél. A konzervatív eszmekörben, mely bizonyos retrográd szellemmel párosult s mely az alkotmányos és liberális újjászületés kezdődő korszakában úgy a kormányzatban, mint — még inkább — a közszellemben nemcsak megmaradt, de érvényesült is; abban a kiforrotlanságban, melyben egyrészt a 48-iki s a 48 előtti korszak, másrészt a doktrinair liberalizmus s a gyakorlati állami és társadalmi élet csatáztak egymással; azon a mindent megkerülő középúton, az ő immár kiforrott szelleme már járni nem tudott. A fél-emberből egész ember lett — de ezt az új embert «egyelőre» még lekötve tartották régi viszonyai s a múltjára való tekintet. Megtörténik a fúzió is; még látja, hogy a kutya a régi marad, csak a nvakra-valója változik, a konzervativizmust pedig már nem tartja «életképesnek.» «Átmeneti stádiumot» keres tehát: utazni valahová, akárhová, csak szabadabb levegőre.

S fátuma az Egyesült-Államokba viszi, a szabadság klasszikus földjére. Csak a philadelphiai kiállítást megy ugyan tanulmányozni, de az ő finoman kiművelt szemével, mindent átfogó látókörével bepillanthatott az amerikai élet egész hatalmas organizmusába. Látnia kellett a népszuverénitás fenségességét, mely fölötte áll minden törvénynek és jognak. Látnia kellett, hogy minden hatalom a népet illeti, hogy minden más tényező jogosítványait a néptől kapja s a népnek felelős. Látnia kellett a szabadság féltékeny dédelgetését; az óriási szellemi, anyagi haladást és vagyonosodást; az itthon még

LXVIII

csak nem is sejtett szociális reformok termékenyítő erejét; a helyi önkormányzat oly kiterjedt mértékét, a minő a világon sehol nincs, de a mely az amerikai nép politikai intelligenciáját joggal megilleti. Látnia kellett megvalósítva az egyenlőségnek idehaza még csak fantasztikus álmát s megnyitva egyformán mindenkinek — faj-, vallás- és osztályra való tekintet nélkül — az egyéni érvényesüléshez vezető utakat. Látnia kellett, hogy a haza boldogulása polgárainak boldogulásából áll csupán; hogy a haza maga nem önczél: az a hivatása, hogy benne és általa jobban érvényesíthessük erőnket. Hogy a legnagyobb vagy legkisebb állami céloknak is végeredményökben csak ezt kell szolgálniok. És látnia kellett végül, hogy az a haza nem egyes kiváltságosaké, de mindenkié, a ki agya vagy keze erejével dolgozik gazdasági vagy kulturális előrehaladásán. Látnia *kellett* mindezeket, hiába erőlteti magára a Tocjueville szemüvegét s hiába kéjeleg skepszisre hajló kritikai szelleme a demokratikus alkotmány fogyatékoságaiban: egyrészt a demagógiának, másrészt a plutokráciának a korrupcióra való hajlandóságában s abban az egyoldalú anyagiasságban, melyet az ő klasszikus emlékün nevelődött művelt lelke barbarizmusnak érez. Ha «semmi utánozni valót» sem talált is. viszont «mindent megszívlelendően tanulságosnak» ítelt s e tanulságokat bizonyára értékesítette volna további publicisztikai pályáján.

Ám az amerikai út az új Kecskeméthy immár modern szellemét hiába termékenyítette meg: a magyar közélet hasznát nem láthatta. Csak a szellemes tollú tárczaíró, a biztos itéletti, élénken és megkapóan rajzoló, tartalmas író róhatta még le ön-

LXIX

maga iránt való kötelességét; megírta és ki is adhatta még amerikai impresszióit, de a politikai újságíró új harcokra hiába gyarapította odakünn fegyvertárát. A nagy utazás fáradalmai, a telhetetlen mohóság, melylyel minden benyomást a legintenzívebben magába szívni igyekezett, amúgyis túlfeszített erőit végleg felemésztették; sem Nizza, sem Merán nem tudták már végzetének beteltét feltartóztatni. Csak meghalni jött haza. Koporsója fölött jórészt elnémult a pártszenvedély, de talán csak azért, mert épp azokban az órákban a pártközi viszonyok éppen nem voltak olyanok, hogy a magyar közélet joggal dobhatott volna követ sírjára. A halközép, minekutána előbb a Deák-párttal való koalíció eszméjével, utóbb közjogi elveinek fenn tartásával nem tudott uralomra jutni, minden fenn tartás nélkül feladta programját a fúzióban; az önmagába visszatérő görbe újra holt pontra került — míg a halott újságíró agya sejtjeit utolsó mozgásra talán az emberi szolidaritás magasztos gondolata sarkantyúzta...

Az okos, elmés, finom pennájú Kákay Aranyos több mint harmincz éve nem írja már a tűnő perzsek historiáját, de a történet, a mit írt, ma sem évült el és nem fog elévülni soha. Nem igaz, hogy az újságíró munkája reggeltől estig él csak — íme, nemzedékeken keresztül is megmaradhat, mint a Kecskeméthyé. Mert a történelem ismétlődik...

KECSKEMÉTHY AURÉL NAPLÓJA

1851—1878

1851 ápril 24-én érkeztem Bécsbe. Az egész élet vándorlás; mért ne vándorolnék; kezdetén vagyok még mindig; újra és újra kezdek; kilábolni bizonytalan sorsom gondjából nem bírok; a nyomor távol képei előtt nem kevésbé rettegek, mint a jelen aggályaitól, szükségeitől.

Az élhetés gondjain túl nagyravágyás vár reám; ugyan mi az, mi ama nemes nagyravágyás tárgya lenne, melyik társulati helyzet a birodalomban? szegény picziny nagyravágyás! burocratai rangfokozat! — bizony bizony csak egy tárgy az, mely után esengek, s ez azon eszköz, mely függetlenségem, az imádottat, lelkem egyedüli természetszerű éghajlatát kivívhatná! Ez megmarad, nem kopik, nő e vágy; foglalásokat tesz lelkem egyéb szebb országaiban.

Két hete lesz voltam L.⁽¹⁾-nél; udvarias hidegsége most döböntő, mert kenyeret várok

tölök! — B.² rendkívül kegyes volt; nem biztat szíves arczod: — hánykodásom nem csekély, — mert hisz csak élni akarok! — s politikai jellemem? Barátim sem ismernek, tán magam sem. Nem értek egyet senkivel, túlságai mindeniknek idegenítenek; az egész dolog ott rejlik, hogy könnyű moralizálni íróasztal mellett nemzetek sorsáról, s politikai jellemtisztaság, bölcseségről; akár minster, akár pártvezér, egyiknek is, másiknak is engedményezni kell. csakhogy a főczélt elérhesd, hízelegni, csalni, önleked erőszakolni, meggyőződésed meghazudtolni stb., csakhogy czélotat érd. Néha elméletben is, az élet küzdelmeiben mindenkor sanctificat finis média. — Pedig ez káromlás: az eszköz bűnösségének öntudata él az emberben, — de a cél mindig bizonytalan, legtöbbször el sem is érhető, gyakran nem szent, hanem szinte bűnös! és mégis szentesít? Még mindig moralizál a ministeriális bureauek aspiránsa!

Politikai röpiratom eddig nem csinált földindulást, most tudományost írok; de ez 8 nap alatt nem hoz be pénzt, pedig 8 nap múlva hogy lesz!?

Mért nem jegyzém föl zűrzavaros óráim

múlékony benyomásait; — a lelken át-
viharzó fellegetek, mik mind sötétekbe teszik
e szívet, mert nyomtalan egy sem enyészik
el; egyik például a másikai éri! Szép quod-
libet lett volna az utolsó egy év is! — Ma
még Görgei mint az utolsó epocha hőse járja
tánczát friss emlékemben. Szegény fiú, min-
tája a nemezis játszó ítéletének. Még az
én részemről is 1851 kipótoló, azaz helyre-
hozó, mit 1847-ben vétett. — (1851 má-
jus 20.)

Május 28. A Való-ból «Bécsi Hírnök» talál
lenni;⁽⁴⁾ a kilátások elvszerűek. — Memorán-
dumom beadtam, csak a pénzt ne sajnálják,
aztán nem félek a nehézségektől.

Dobry 500 frtig meg akart czitáltatni;
talán színlelt biztosságérzetem más gondo-
latokra hozó: Károly-ügy, s 1848-ki nyár
fölelevenült bennem, s szememre hánytam,
hogy mindig föláldozom jelenemnek a jö-
vőt! — Mit is lehetne sokszor tenni? Az em-
ber gyenge, a gyomor erős. Lakbér és egyéb
szükségek üldöznek.

Elefántival találkozom: ha végig nézek
élte küzdelmein, ma, évek után, önkénytelen
lelek benne, mit eddig — két év előtt —
nem hittem, erős jellemet s saját egyénisé-

get. Phisika és mathesis tanításából él! —
Hát én miből?

Bécsben hitetlen szemeket csinálnak, ha magyar lap kiadásáról ejtek szót. Óráim, Ida gyűrű s karperecze zálogházban. Jasper Hilgel⁽⁶⁾ pedig nem veszi meg könyvem, — honnan veendem nyolcz nap múlva élelmem? A zálogház előttünk zárva már, alpacca nem arany.

Május 30. Mire e sorokat olvasni fogod édes Funtim!⁽⁷⁾ tudni fogod, anecdotá-e vagy való, mivel e perczben Becs teli, s mit én először Pompéry⁽⁸⁾ szabójától hallottam, hogy t. i. Bach leköszönt s nem az altkonzervatívok buktatták meg, hanem a bajusz; nem egy nemes eszme áldozatja, hanem alázó mellőzés! A miniszerelnök — így szólt a hír — mondá B.-nak, hogy az orosz czár nem barátja egy czivilista képén a bajusznak; B. tehát levevé, s még sem hivatott meg az olműczi conferentiára!⁽⁹⁾ B. sértett büszkeségében — oder was — lemondott reggel 10-kor. — Így a kósza hír. — Még délben 11 után B.-nál voltam s mint fenn vettem észre: mintha L.-el pillanatnyi finantzterveim s e perczben egyetlen horgonyom, elsurrantak volna! Képzeltetők homlokom

redői. De a mi több, az ő bukása alkalmasint saját sülyedésem jeladója; szegény firkász szerepére jutna a politikai állás után sóvárgó *házas ember*. Remellayak⁽¹⁰⁾ et hoc genus állnak szemem előtt.

Gyakran emlegettem, hogy csak nekem kell politikai ügühöz szegődnöm, azonnal megbukik; 1849. év elején Bánffayval⁽¹¹⁾ esti lapot akartunk szerkeszteni, eljött Windischgrätz. — Júniusban Görgei lapját vevém át, bejöttek az oroszok; most B. emberének látszottam, Bécsbe jöttem — így magyaráztatik — s B. bukik. Vederemo!

Egyébiránt B.-ban, ha megbuktatták, a forradalom teremtménye, de csak nehezen, bukkott meg, a *rendszer*: az állani fog, míg el nem éri az emberek sorsa.

Június 8. Bach tegnapelőtt a császárnál ebédelt, nekem pedig 100 frtot fizettettem beadott lap s naptárterveimért, mikből úgy sem leendvén semmi sem, legalább időm nem akarám elajándékozni «pour le beaux leux de Monsieur Bach», mint Hugó⁽¹²⁾ szokta mondani. Tantil moris erat! . . .

A napokban megjött H. is. s így a családiség rendben volna, csak legyen miből élni.

Ma Frankenburg és Pompéryval Landparthiera kellett volna mennem, de a tegnapi-tól fáradtan elaludtam.

Június 10—11. Heute begegnete ich Theodor B., er zog sehr anspruchslos eine goldene Uhr aus der Tasche, das bewog mich einen alten Witz aufzuwärmen und von ihm die 15 fl. zu fordern, die ich weder fordern, noch bekommen werde. Ich schrieb ihm eine Copie seines einstigen Briefes, er antwortete: Da ich mich mit dem Studium der Psychiatrie befasse, so kannst du dir in gewisser Beziehung Rath bei mir holen. Ich antwortete L. g. Th.: Zur Psychiatrie würde die Phrenologie auch nicht schaden; etc. mein Brief war ein Puff etc.

Naptár van készülöben műhelyemben, s e szerint a lét 2 óra biztos. Pompéry nem tart oly gonosz psycholognak, mint vagyok, különben nem tenne olyszerű ajánlatokat s terveket. A büszkeség mögül egy kis irigység is kandikál. Übrigens, kár volna bizalmaskodnom vele.

Június 18. Hogy komisz modorú gazdálkodásukkal ezek az urak csak az ily magamféle házasembert képesek körükbe varázsolni, az természetes; volnék nőtlen, majd

megtanítanálak orrfintorgató uralgásotokért; így azonban az annyiszor elkapott epelázat fékezve, a számítás fegyverével kell rászednem azokat, kik kegymosolylyal megfizetve gondolják, hogy az ember otromba nézeteikkel solidaritásba teszi magát.

A kormánylapok röpiratom első részét rendkívül kiemelék, de a másodikról hallgatnak. Hahaha!

Agentiákra is ajánlgatom magam főnekfának, mihez itt nagyobb kedvem, mint Pesten az ügyvédséghez.

Június 22. Tegnap 150 frtra számítottam (természetesen ily számításokkor utolsó krig szoktam kiüríteni zsebem), de holnaputánra utasítottam, s így kölcsönért 4—5 frtig Pompéryhez fordulva, fölsültem; úgy kell! Ich nehme meine Gutmüthigkeit manchmal zum Masstabe und vergesse meine eigene Politik und Wesen in solchen Beziehungen Anderen vis-à-vis, anstatt von mir zu schliessen, auch dann, wenns mich treffen soll. Mért legyen épen irányomban mindenki őszinte résztvevő, mért ne legyen idegen, gúnyos, és kárörvendő?

Június 24. Pompéry elleni gyanúm nem látszik alaposnak.

Friedenfels b.⁽¹⁴⁾ min. titkár hosszasan politizált velem, röpiratom figyelmet látszott ébreszteni irántam; egy Ferdinánd örökösödését. illetőleg választását érdeklő fontos könyvet ajánlt figyelmembe, s engem a cs. könyvtár őrének; úgy látszik, tért nyerek s hasznavehetőségemben (előbb mint nálam) ébred nálom a hit. Egyébiránt F. eszes, s politikai conversatióban jártas ember; e conversatió! ez az, mi nekem hiányzik; mert mindig oly körben éltem, melynek nézeteit czáfolni, vagy csak méltányolni, alattam valónak tartám, lassankint elszoktam még a beszéd-től is, annyira, hogy folyékonyság híján alig merek bukkanni, de ha szóm megered s vérem kissé hévül, akkor, a mint elmém tevékenysége potenci-roztatik, úgy nyelvem is könnyüi, s ily perczekben nagy önmegnyugvással mondom magamban, hogy — még sem vagyok oly ostoba ember, mint gyakran hiszem.

Július 3. A *Szónokok könyvé-t*⁽¹⁵⁾ elolvastam, tespedésemből kimozgatott kissé; nagyobb politikai röpiratot tervezek.

Július 24. A naptárjövedelem — hála egy inspiratiószerű szemtelenségnek — 460 és az

előbbi 100-zal = 560 frt. Dobrytól 46 frt. árán megszabadultam.

Egy spanyol consullal Magyarországra kellene utaznom — si cela vaut la peine. Clementine 14 nap óta itt van. Rudolfot várjuk. A heroicus boka nem láttatja magát. — Apám tán nem kapta meg levelem, mert válaszával várat. Bellának 5 frtot küldtem Rudolf pénze. 20 írt. lerovására.

Július 26. Hugó itt van. felette kevés pénze lehet, mert még ennyire gouvernementalis soha sem volt. Meglátogatott, sőt 28-án a napfogyatkozást is velünk en famille nézte a Brückben.

29-én. Egy levél a helytartóságtól tudtomra adja. hogy alkalmazni akarnak valami hírlapnál. miért is egy tanácskozmányra meghív Ö Exeellentíája — good indeed. csak attól félek, ismét valami Szily-féle principálist állítandnak az élére, vagy oly castratot, mint Császár,⁽¹⁶⁾ akkor süssék meg.

Pest. aug. 2. Politikai intrikák tömkelegében vagyok; a «Pesti Napló»-!⁽¹⁷⁾ akarják kezemre játszani; tegnap óta készülök haza, de kérdés, mehetek-e holnap is! az imádott csendélet kényelmei tarka párakként öveznek körül; szegény Ida⁽¹⁸⁾ is várni fog!

Bécs, aug. 18. Csaknem nyolcz napja várom az eredményt, pedig mily távirati sürgönyökkel fenyegetve biztatott G. Pourtant: nyugalom! valami csak lesz. Rendesen kutyába sem véve, természetesnek lelek mindent, mit már elértem, s mégis, míg bizonytalanságban tétovázok, remegve evez képzelődésem a végletek szirtein, miken jövőm széttöredez. Tout est bien meme en prison; Horac is sok hasznavehetőt mondott, hanem e stoica philosophia mindenhova illik, csak a mozgalmas életbe nem; valóságos babzuspeis, csak akkor esik jól. ha egyébre nincs kilátás.

Azonban hallom, Prüklermoskau, Garden. Pütz társaságotól: Hugó irányában a discursus hevében statutitok reppent ki számon; végtelen bizalmatlanság ébred magam iránt ily pletykahajlam észrevételénél. H.-nál a rosszakarát, F.-nél az ügyetlenség, mindenkinél *valami*, zárkózásom potencírozására, tökélyesítésére int.

Augusztus 19. Új nyolcz nap, folytonos várakozásban, mely magában a legunalmasabb s határozottsággal annyira ellentétes. A várakozás néha remegéssé válik, majd Göppöt, majd Hugót képzelem valami

titkos úton-módon bukásomra sikeresen hatottak. Az első alkalom *alapra* szert tenem; eddig hánykódás, napról naprai tengődés, éhség és mezetlenség rémeitőli üldöztetés volt sorsom, melybe csoda volt eddig is bele nem fáradni; tehát egy kis aggály e perczben megfogható. És annyi éves tengődésem, e mellett a nyomortól csodaszerű menekülésem, sőt anyagi és szellemi gyarapodásom öntudata még nem birt lelkembe oltani egy megnyugtató, egy vezető nagy eszmét, egy nemtörőli meggyőződést, egy *vallást* mondhatnám: *a felettem lebegő szerencsés csillagzat vagg gondviselésben hitet!* Nem! az vagyok, ki nvolcz év előtt, komor, aggályteli, jövőm iránt bizalmatlansággal telt; örökké küzdő s mégis kislelkű, tette mindig erélyes, magányom elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett.

Szeptember 2. Sie müssen abwarten — mondá B. múlt hó 28-kán. — Az octroyált chartában senki sem *hitt* s visszahúzása mégis mindenkit meglepett. A magyarok aligha többet nem várnak e ténytől, mint kellene; de hisz a balsorssal járnak a vérmes remények!

Clementine s a két Gyula ma hagytak el, kong a lakásunk szokatlan csendtől.

Szeptember 5. A magányban elhagyottság érzete annál inkább szomorít, mert pénzhíányban, a téllal orrunk előtt, kétes jövőnk iszonyú képével rémít, s három nap óta lakás után hiába futunk az esőben, egész Bécs tömve, nem lelni három üres szobát! Fischer nem teljesíti 100 frtra számításunkat; vájjon a 200 frt megjő-e holnap a ministériumtól?!

Három napja a nátha és kétségbeesésnek.

Szeptember 8. Ma írja Sándor, hogy Récsi⁽¹⁹⁾ jelöltetett ki *ideiglenesen* a «Pesti Napló» szerkesztőjének! Alkalmasint keresztül eszem tehát az esengett állástól, ámbár ők kínáltak meg vele! Mi oka, nem tudom. Most hivatalos alkalmazás után kell látni; biztos tengődés legalább, csak még az is elérhető legyen! Sokkal inkább ki tudnék békülni, mint a szerkesztői *bizonytalan* helyzettel; mert jellemem s eddigi törekvéseimmel nagyobb összhangban volna; azonban hátha még sem az leend részem! Funti pajtás, mégis szerencse fiának tartasz?

Szeptember 10. Az iszonyú alávalóság, melyel G. és utána B. velem bánnak,

manebit alta mente! iszonyú tanúság, mit kelljen tőlök várni, mit Ígérnek; jelen helyzetem, kételyeim s házbér nem fizethetésem s lak nem bérel hetésem!

Szeptember 13. A lak bérelve a városban: 200 irtom assignálva kereng a ministérium cassájában, s minden protectio mellett sem kaphattam ki még ma: Eleíanti kölcsönzött 5 frotot holnaputánig. A «Pesti Naplódnak ajánkoztam levelezőül, mert végre csak kell kezdeni valamit. írni készülnék mindenfélét, de időt aligha hágy a kenyérkereset, mely hebehurgya foglalkozásra kényszerít; valami érdemesebb, nagyobbra előkészülni *comment?*

Szeptember 17. Első cikkem küldém a silányul fizető Naplóba, Récsinek ma vett levele szerint, mely azonban legalább pro momento megnyugtatót.

Szeptember 21., 25-én megindul a «Presse», annál is keresek munkát.

Jól sejtéin, kinek a malmában őrlend. az a kérdés: meddig?

Október 4. A «Presse»-vel semmi sem lett részemről: nem nagy baj, mert nem nagy haszon leendett. A már elfeledett néplap eszméjét fölelevenítém. Aspern hőse. t. i.

Gyula itt van, szívesen látom, tőle kölcsönzött 5 frtért.

Október 6. Havi díjam a Naplótól még sem ért ide!

Valóban mulatságos kezd lenni a politikai fluctuatio augusztus 20 óta! Föl s le az ó-conservativek. s a zászlójokon fityegő szép reményeknél fogva a magyar nemzet reményei, kilátásai. Koller tegnap a főispánok s megyék helyreállítását s hasonló dolgokat jósolt, ma Friedenfels, mint rendesen, diadalbiztosan megnyugtat, s kitörésre, consequentiára buzdít! Ez mind igen szép, consequens lennék magam is, csak elértem volna oly álláspontot, melyen a consequentiával párosulnak az *érdekek* is. A néplap is csak függ. mint minden, pourtant Leőkey igen barátságos — ich küsse die Hände.

Október 7. Tegnap Adorján Bódival⁽²⁰⁾ találkozám. felette örült találkozásunknak, hozzám mentünk, egy folyamodását németre fordítani s leírtam, aztán együtt esteliztünk Muschban. Ma sem bocsátott ki körmei közül, nem ismervén a várost, az unalomtól is félvén. Egészen a régi schlag magyar földesuracska; az egész világ az ő szolgálatára van teremtve: 50 frtot nem sajnál veled

elinni, hanem különben 10 frtől sajnál tőled, ha a legnagyobb bajból segíthetne is ki: ilyenkor a szóbeli hálálkodásnak se vége. se hossza, «az ingemet is oda adnám pajtás ilyen jó barátomnak, hanem istenugyse nem lehet» stb.

A P. N.-tól előleges fizetést kötöttem ki. s még eddig sem jött meg! hogy rúgnám oldalba, ha az a koszfizetés is szükséges nem volna!

Október 12. Bach, három 24 óra óta senki sem kétkedik rajta, erősen áll. Miután a politikai crisisek diváni titkok alakját vevék magukra, senki sem jósolhat semmit is.

Ő Felsege reggeli jókedvétől, valamelyik meghittének inspirációjától erednek az események, személy- és rendszerváltozások, a publikum nem tudja: de a főhatalom a közönség képzeletében folyvást inog a status-ügyek kiszámíthatatlan kárára. Magyarországon is jobban hódolna nagy és kicsiny, ha tudná, hogy reményeinek már nincs jövője.

B.-tól ismét 200 Irtot kértem, ha most föl nem sülök, akkor soha A P. Napló pénze mégse jött meg. Egyébiránt négy napja egy szobába vagyok relegálva mindenestől,

hurczolkodási kellemekek am Luguk 736. negyedik emelet.

Pompéry pajtás rossz financiáit H. és M.-nál tanultam ismerni, hát a mezőtúri község, a török s egyéb perek?!

Október 27. B-nál aligha föl nem sülttem a 200 írttal, de azért még nem tágítok.

A Pesti Napló utalványozta pénzem, de nem tudom kinél! Az egész hónapot keresztül usztuk; minden zálogban! Szubotics 10, Elefánty 10. Dobry 20 írttal vétetett contributio alá. Pompéry egy idő óta igen szívélyes részvétet tanúsít, fölszólítás nélkül adott 10 frtot. Hugó is itt volt, pénze nincs, hanem remél; Gvula is benn volt, a Lotringernek fogyasztók serét. így megy az élet. Lakásunk rendben, de bére nincs még fizetve, vén sárkány háziasszonyunk hallgat, én pedig a bútorzárt nyugalommal várom. Egyébiránt is flegmám anyagi zavaraim iránt nőtön nő s jó kedvem nem romlik a rossz helyzet által. A Néplap⁽²¹⁾ ismét mozog? . .

November 4. A P. N. kiadójától még sem kaptam meg a pénzem, miért is adieut mondok neki s a pénz behajtására Fun ti t kértem meg. Így rég nem tengődtünk, mint október egész folyama alatt, sem nem volt

oly tartós pénzcrisisünk, oly kitartó zavarunk; talán egy valahárai jobb és tartós fordulat előpostája?

Ma Károly nevenapja; hol vannak ama boldog, könnyelmű idők? Pest 1849, Pozsony 1848? Ofner Aréna 1848, Auwinkel és Kraker 1846? ... Ó most is fiatal, én is tudnék az lenni; de a sors súlyos keze alatt nyögve, erőltetve anticipálom a vénséget! Ő most is könnyelmű, s a mi szerencsétlensége volt, talizmánja lőn! Légy könnyelmű holtodig, csak Hanzi ne válnék soha belőled! jobbra vagy érdemes, mint rongyos tányérnyalásra. Írtam néki Zwbe.

November 11. A néplap meghalt születése előtt. Ich habe doch kein rechtes Zulránén, mond B., midőn személyem rendelkezése alá tevém; lesz-e belőlem hivatalnok? tudja isten; azt hiszem, inpracticus embernek tartanak, s félnek alkalmazni; pedig csak így leend belőlem praclicus; mert azt könyvből nem tanulhatni, valamint tömérdek dolgot. B. nagyon kegyesnek látszik, maga kérdé mosolyogva: Sind sie schon wieder in Verlegenheit? erre neki bátorodva, ma ismét 200 frtért ráírtam.

A P. N. pénz megjött, engedelemkérések

hosszas kíséretében, s a szerkesztő kunyorálása után: ne hagynám oda lapját, boszúgomban megint csak írok bele.

Apám levele mutatja, hogy a nemesis még munkájába bele nem unt!

November 14. A császárnál voltam, beadtam apám folyamodását. Szokoly⁽²²⁾ munkáját nem fogadá el a ministerium; nem is érdemlé. Pompéryval előre sokat megnevetett Geschäftünk megbukott. B.-tól még sem jött meg a 200 frt! Oh átkozott huzavona! Mennyi gyötrelmem okozója! Mindég forralok boszút ellenök, de eddig mindig lekenyereztek, s a remény fonalára kötve inkább nyögök, mint szokott indulatosságomban magamnak tegyek kárt.

November 17. Mindig csinál meglepetéseket a sors. Hogy nem kapom meg a 200 forintot, attól tartottam, de hogy 200 helyett 100-at adjanak, az ördögnek jutott volna eszébe; útlevelet akarnak-e adni, nem lévén most szükség magyar publicistára, vagy csak madzagra kötve akarnak tartani, vagy lealázás által tudtomra adni, hogy tőlök mit se várjak? E kérdések kérdését néhány hét meg fogja fejteni.

A 100 frt pillanatra segély, de lakbérem

nem fizethetém ki belőle, csak adósságaim s 0-0=0.

November 22. A napokban Friedenfels és Levinszkynek beadtam egy történeti mű tervét: «Das politische Leben in Ungarn von 1823—1848»; ma a «Presse» hozza a «Magyar Hírlap» után, hova Ludasy⁽²³⁾ írta, hogy egy nem munkatekintély nélküli egyén Magyarországból Magyarország történetét ajánlja bizonyos feltételek alatt a kormánynak, de visszautasítja stb. Mi természetesebb, minthogy ezt azonnal magamra vontam, s azt következtettem, hogy L. akaratából íratott, ez úton akarván túladni rajtam. Tehát Ly.-hez rohantam s Fr.-hez, mindkettő határozottan tagadta tudomását, azaz befolyását, s L. elküldött Saxa ministeri tanácsoshoz, hogy alkalmazás végetti folyamodványom ott van. Veni vidi; Saxa szinte igen becsületes, nyílt német ember, nem biztat hiú reményekkel. A ministerium, úgymond, rendezve van. betolni valakit más rovására nem lehet; volna egy *translatori* állás 800 frttal, de emellett előlépésre nincs kilátás, s a munka elhalmozna annyira, hogy időm más foglalkozásra alig maradna; egyébiránt meglátandja. mit lehetne tenni? Ha Magyar-

országba lemenni elhatároznám magam, ott még előbb volna kilátás. Én nem utasítottam el föltétlenül semmit, csak Erdélyt és Debreczennél rosszabb, vad vidéket. Lesz-e belőlem már valami, az Isten tudja, de hogy egész életem fordítással *nem akarom* tölteni. az tény; pedig *akaratom* hiába erőltetném egy időre, előbb-utóbb legyőz az mindent. De tán pro momento ez is jó volna, s a többit bízni az időre?

Hugó benn volt Kaltenleitgebenből. F. Sándor nősülése óta semmi életjelét nem adja — három levelem után.

Deczember 16. A translatóri állással nem csak kibékültem, hanem utánai csengésemben rendkívül nyugtalan is vagyok; hivatalnyerésben soha sem volt nagy szerencsém; s már hat hete folyamodásomnak, még Saxa előterjesztést sem tőn; ő nem barátja az eszmének.

Deczember 2. óta Bonaparte Lajos és a hadsereg kezében van a francia köztársaság. Szomorú jelenet! Szomorú azért, mert bizonyítványa azon hitemnek, miszerint a népek nem értik sem becsülni, sem használni a szabadságot; kevés e szabályból a kivétel; vagy szolgál, vagy rakoncátlan kénykedő

zsarnok; minden esetben buta eszköz, vagy gonosz, vagy jótékony kezekben. Adjon Isten Bonaparténak annyi észet, ezekhez tartozhatni.

B. ingadozása már megint körözött hír.

A P. N. szörnyű rendetlenül fizet, máig nem kaptam meg a hátralevő 59 frtot.

Funti nem képes egy félórát áldozni mézes heteiből nekem.

Hugóval tegnap Kaltenleitgebenbe gyalogoltunk; beteges vagyok, rheumatikus főfájások s lázok.

Deczember 23. Funti levele — ismét poste restante — egy hónap óta heveri a postán; gyanúm, mint oly gyakran, igaztalan volt.

Tegnap értesített L-y hivatalosan, hogy rendkívülileg. s ideiglenesen, dolgozatokra 50 frt havi díjjal igénybe vesznek, szorgalmam s képességemtől függvén állandó alkalmaztatásom később. — Pro momento ez is jó; a jövő Isten kezében van.

Tavali karácsonyt Funti Zách. György társaságában töltők, holnap Deréky, Hosszú, Pégl és Gyula lesznek nálunk.

Deczember 27. Palmerston megbukott; közhiedelem szerint a reactio műve csak most kerekded; — csak Bachra ki ne tér-

jedjen; mit egyébként indokolva nem látok. Boldogok a kormány emberei! és birto-
kosai. A népek a békés fejlemény ösvényére
térnek vissza, melyből 1848 kilóddá; csak
Magyarországot nem támasztja föl több ki-
kelet soha! De azért a magyar oly kiskorú,
mint volt.

Deczember 29. Szegény Ida egész napját
hímzéssel tölti, hogy naponta nagy nehezen
20 krt szerezzen, s én egymás után 2—3
húszast költök korcsmában háladatlan örö-
mök czéltalan hajhászatában. Jó, hogy sze-
szélyem nem tartós, különben nem mernék
szembe nézni. Sem Somogyi Flóri kelle-
mei, sem Hugó unalmassága nem érdemlik
belfurdalásaimat. Okokat mindig találok;
bajos is, publicistai minőség — s a ház-
élet visszavonultsága nem igen egyeznek.
Életem sziklái közt azért kettős szükségem
van az észre, még személyes rosszhajla-
muktól megvesztegetetlen legyen. Az úgyne-
vezett Liederlichkeit-ot játszva szokja meg
az oktalan ifjú, sírva szokja le az erőlködő
férfi!

1852.

Január 9. Tegnap lőn Gyula tisztté, miről
már lemondtam volt. E hó 1-je óta rendes

subventióm, mert nem egyéb, fölvevém. Nehány napja a belnyugalomnak; mily boldogság anyagi gondoktól mentnek lenni! De meddig fog tartani?

Január 12. A m. deczember 31-kén Ő Felsege által kimondott elvek nagy mértékben foglalkoztatnak fűt-fát; magam is készülök egy kis röpiratra, melynek témája lenne <da hongric vous echappe>, de szellemem nem tudom eléggé megsarkantyuzni.

L.-v ma felszólított, hogy menjek Weilhez, ki küllapokba levelez, hogy foglalatosságot adand; most már kérdés, az 50 frtba bele fog-e tudattatódni, vagy sem, e foglalkozás? és hogy miből álland?

Szubbotichékkali viszonyunk untatni kezd; korlátolt rácz nép, fukar és szögletes; de ez nem a mi dolgunk, csak *őszinte* lehetne, s a mi dolgainkkal ne törődnék. De éppen ez az, a mi Sz-ra s az összes sociális kötelekékre illik: kikémeleli viszonyainkat azon félreismerhetetlen hajlammal: kinevetni, ha rosszul és irigygyülni, ha jól megy dolgod; a (*juoi bon* hát e világconnaissanceok? Szerencsére. Ida is primitív s kissé vad ellenszenvvel viseltetik ellenök; s ő sem tartozik azon ömlengő, laxativ kedélyekhez,

mik minden szemétdombon elhullatják vize-nyős érzelemsarokat.

Január 22. Weilnáli csekély foglalkozásom beletudattatódik. Originális würtemberger nép. O Deutsche Nation! hányféle vagy te. Porosz, szász, bajor, hess, würt... mind más faj, más nevetségekkel.

Tegnapelőtt Weinhausra, tervezett nyári lakhelyünkre sétáltunk, egy tavaszi napot élvezendők s Gyulának utolsó bécsi napját elűzendők; kellemes tréfa volt. Gy. ma takarodott Triestbe.

Fejem fő mindenfélétől, kezdeni nem bírok, végezni schon gar nicht! mindinkább állandó «concupiscentia» kezd lenni vágyaim központja ...

Január 27. Weilnál ismét az annyiszor csalt új kilátások biztatnak, külföldi levelezés, s vezércikkírással. Egyet írtam vámügyekről, mikről mitsem tudok. W. helyesenek találta! (Kisült, hogy rossz volt. 205 843.) Fönn tervezik efféle correspondentia rendezését. W. biztat, a kilátás olyszerű, mint gyakran történik, hogy olyasmire alkalmazzák az embert, mihez legkevésbé ért; s hol hasznát vehetnék, oda nem teszik! Ma B.-nál és G.-nél udvaroltam; apám ellen inge-

rültnek látszik, irántam szívesnek: az első tény, a másik?... Apám kérelmétől elmozdított. G. azt monda, rajtam kipótolandják; csak már látnék belőle valamit; biztosított állomást emlegettem néki is. Várjunk tor ever!

Wodiánsky jött meg nagy multságomra! Tegnap már nálunk akart hálni!? Ale!

Nagyon fontos hír volt a napokban, hogy a Magyarországot szervező bizottmányban Albrecht Ö fönsége Apponyinak adá át az elnöklést. Azonban alább szálltak a remények, mert mint hírlík, Apponyit leszavazák.

Február 10. A naplók örök betegsége: az ismétléstől félve, nem akarom följegyezni, hogy Pesti Napló díjam még sem érkezett meg! Temesvárról várt 150 frt is csak várakozás akar maradni! ez roppant csalódás fogna lenni. Hugó nyolcz nap óta Linzbe költözött állítólag; D. Pista Pestre, a magány nagyobb lön. A szervezeti munkálatok iránt szélcsend. Ismét roppant rheuma-hurut kínok, ivás által potencirozva. Szubbotichéknak sok homoepathicus adag után ma paprikásat találtam, reméltem, hogy a reactio nem fog váratni magára. Ida jóságát e rácz bőrkereskedőné még inkább zsákmányolja ki,

mint G. Mari, kihez annyiban hasonlít, mert mindketten csak az ő számukra hiszik alkotva a szolgál-világot.

Február 25. Esti öt és ¼-kor még én a bába után jártam, Wodiánsky által sebtében előteremteti bába késő segedelmével szült Ida egy don Alfonzot. Eddig minden rendén van, hála Isten.

Márczius 4. Ma egy — Funtinak nevetségesen merész — vágást tevék, fiam keresztapjául B-ot kértem föl. Előbb L . . . ky-t akartam, de ő nem eléggé magas, hogy alárendelt kegyencze legyek, s magasabb, hogy sem egyenlőség legyen köztünk: ez félszeg helyzet. B. protektornak elég nagy, ha akar lenni; s ha keresztül esek, mit sem vesztettem hiedelem szerint. Ida még nem tudja. Holnap határozó nap! Pénz sincs elég, ámbár szükség esetén ezt is elnyögöm.

Márczius 6. B. elfogadta az ajánlatot. Ekkor haza jövén, elmondám a csodálkozó Idának. Örömöm nem volt hosszú; azon hírre, hogy luteranusok vagyunk, B. mint katolikus minster visszalépni kényszerültnek mentegeté magát! (Á la fin Hügelt kértem fel.) Ez a luteranusság, úgy hiszem, még nagyobb kárt is teend. Egyébiránt, *qui risque beaucoup*,

gagne beaucoup a szójárásom, mindamellett, hogy még eddig semmit sem nyertem mérész kockáimon.

Márczius 7. A Simplont meg lehet hágni, de apró kövecskén megbotlik az ember. Nem tudhattam-e meg előre: B. katolikus-e? — hogy a katholicismus kormányelv, nem tudtam-e a nélkül is. Liviust nem lehetett volna katolikusnak keresztelni!? Ily szép dolgot így elkontárkodni!

Délután tartók a keresztelés bohózatát, öt forintért unalomig prédikáló luteranus papunkkal; kétszeres gyűlöletem övék. Hügel Edvárd⁽²⁴⁾ a keresztapa, Mülhen Máriát keresztanyának írtuk be.

Márczius 8. Ostobaságom érzete folyton üldöz.

Márczius 25. Ha visszaemlékezem önmagámról táplált nagy képzeleteimre, s azokat összevetem kilátás nélküli, alárendelt, bizonytalan állásban, családapa létemre, lengésemel. nem igen vigasztalódom anyagi nélkülözéseimen. Hogy talentumommal valamiként sikerre vergődjek, vagy a politikai pályán egykor mint előharczos megállni képes legyek, minden nap csekélyebb reményem. Nem tudok semmit s alkalmam s időm sincs

okszerűen tanulni, kapkodás mindenem. Journalistának kevésbé mozgékony, hivatalnoknak nagyon is figyelmetlen, szórakozott s gyakorlati formaságok iránt fogékonytalan vagyok. Ez mind nem baj, ha az ember szerencse fia, mert végre is Szilágyi Ferencz⁽²⁵⁾ is 5000 frtos szerkesztő, hanem már az iránt is tisztába hozott a folytonos csalódás: hogy szerencse fia nem vagyok!

Április 10. Tíz nap óta kész német röpiratom. Hügel nem vette meg, mert magyar patronus urait sérteni nem meri. s jól is tévé, mert ezzel nem csinál oly Geschäftet, mint Somssichéval.⁽²⁶⁾ Gress, a pár excellence gutgesinnt könyvárus ugyanaz okból, mert nem lenne Geschäft, meg nem véné (a jámbor azt hívé, nagy magasztalásaival azt jóváteszi, eltalálta épen); s így csak ismét a ministériumra szorultam; Lky átnézendi. Szegény fráter! neked is jobb volna egy nagy Loos, mint a publicistái pálya! Ha Lky azt mondja: «Lassen wirs gehen, die Fragen ruhen», akkor hiába dolgoztam, s meg vagyok lövé.

A derék Schwarzenberg herczeg⁽²⁷⁾ f. hó 6-án meghalt! conjuncturák ismét virágzanak.

Április 30. Lev... ky csakugyan, mint eltaláltam, mondá: «Lassen wir die Fragen ruhen»

s így az organisatio művét várom be. die Gelegenheit will ich bei den Haaren lieber ziehen. A naptár ügye, reményeim szalmaszála. még nincs kezemben. Holnapután hurczolkodunk Weinhausra, mi rendkívül háborít rendes nyugalmamban. Ambrus beteg volt. ily impraktikus, önmagával ellenséges, gyámoltalan okos-bolond, komoly részvételre alig érdemes. Pompéry tudott hozzá, kinevetni őt, mindamellet, hogy időnként csákoló segítgetéki. Schnirsch! Hosszú rendes déleesti viziteim. Wodiánskynak hallgatólagos útlevelét adtam. — Tegnap utazott el. három napig itt időzött Münster Adolf főhadnagy; jó gyerek, s nem hozzám való gyerek.

Május 10. F. hó 1-je óta a kedélyes zug Weinhausban lakunk, hol hat év előtti kedvencz sétáimban nem hittem volna nő, gyermekapjaként, aspiráns hivatalnok, s önmagában csalódott, journalistai bukott génieként, és mégis, a mennyire kedélyemtől telik, belnyugalommal élhetni.

A naptári előleges 250 frtot f. hó 4-én fölvettem, el is tűnt, vissza se jó soha.

Egy új Polizei Hofstellét szerveznek; levélben fordultam Kempenhez⁽²⁸⁾ s Bachhoz;

aligha lesz sikere, magam se tudom, czél-szerű volna e hivatalnok proletárnak avat-tatnom, de e litteratori midnightben semmi kilátásom nem lévén, kapkodok mindenhez kapzsian.

Ma a Presse szerkesztője hivatott, vinném a magyar lapszemlét; a honorár iránt még nem határoztunk. Majd meglátjuk, meddig tart e viszony?

Hosszú nyargalástól végre kitört beteg-ségemet 5—6 napi ágyban fekvéssel sinylém, félvén komolyabb bajtól, mely azonban úgy látszik elmarad, mert ma már jobban vagyok, dolgozni is bírok, a láz megszűnt, de nem rettenetes csúszom bal lábamban.

A magyar hivatalos lap ismét szőnyegen látszik forogni, egy emlékirattal magam akartam B. emlékébe hozni, s oda vinni a dolgok hogy ne a lap és szerkesztése legyen a nyomtatónak, hanem ellenkezőleg alávetve.

Funti kedélyes levelet írt Nyitráról, melyre ma feleltem.

Június 7. Funti válasza levelemre sejtelmekről szól. Pestre jöttünkről; szereti az ember sejtteni, a mit óhajt.

A császár Pesten van, a remények vitorlái duzzadnak.

Csúszom, oder was, ellen electromagnetikus fürdést kezdtem.

Június 21. Mint sejtem, fölöslegesnek bizonyult a Pressénél tisztán magyar ügyek képviselése s 30 frttal megszűntem dolgozótárs lenni. Ez, tudja Isten miért, jobban afficiál, mint sok súlyosabb csapás tette volt! Csak azért, mert igaz. hogy nehezebb elvesztettnek tudni valamit, mint nem is bírni? vagy önerőmbeni bizalmam ingatá meg? ez nevetséges volna, mert a P. nem köröm, közönsége, érdekei idegenek előtttem; vagy csak azért, mert mindennap keskenyebb határokat látok tehetségem s lehető kilátásaim előtt? vagy csak azért, mert ismét 50 frt havi pénzre szorultunk? ah has! de beteg is vagyok lábamra, de örömeim is kifogytak.

Július 9. Rudolf néhány nap előtti levelében 40 frtot kért kölcsön, persze, honnan vegyem augusztus közepe előtt? Mai levelében írja, hogy úton van a Gyulától elhírt Ebersdorf felé s így látandjuk egymást s tán elvárhat augusztusig?

Funti mai levele is mélyen szomorít, mily keresetbe fogjon ő. mikor én, a százszor mozgékonyabb és németebb alig vánszor-

gok az életben? A Magyar Hírlapot⁽²⁹⁾ ő is ott hagyá, nem lévén érdemes fejére sz . . . i.

Magamat is mind mélyebb és keserűbb érzete kínoz alárendelt, reménytelen állapotomnak, de azért jegyezzük fel a múltkony órák virágait is, mint a tegnapelőtti éjét, melyet az egy házban velünk lakó német Crachi és a még mindig szánalmat gerjesztőleg itt tengődő Ambrus társaságában, fiatal potenciával, kertünk pavillonjában (Moesel mellett) eldözsöltünk.

Weinhausi lakásunk igen éldeletessé vált Crachiék szeretetreméltóságuk által, kikhez (nátürlich) jó viszonyba tevők magunkat, de a kis örömek nagy bánatot nem ellensúlyoznak s egészben véve lélekerővel kell küzdenem boldogtalanságom öntudata ellen.

Augusztus 4. Tegnap Ebersdorfra rándul-
lam Rudolfhoz; az út desperatus, a por
iszonyú. A schwechati nagyszerű sörházat
csak háladatosságból is megnéztem. Este
az este-i tiszték tuczatjával Kettenhof kies
fekvésű korcsmájában öntöztük le a port.
Kettenhof történeti nevezetessége, hogy a ma-
gyar sereg odáig nyomult s a híres 1848-ki
nagyszájaskodó hősiség kitörése itt tört meg
először.⁽³⁰⁾ Alkony van. Ambrus, mint rendesen,

reám tört, (az eső daczára, mely egyetlen reményem volt) s látása megöl; ennyi gyá-mortalanság elveszti jogát a részvéthez ö-nokozta nyomorúságában; unalmas is, mint egy kiszörpölt kagyló (ausztriga) vagy ki-préselt citrom. Félre tehát naplóm, unatkoz-zunk, hogy gorombának ne láttassunk. Egy negyed óra alatt elment Ambrus. Deo gra-tias.

A naptár már egy hónap óta készen, még várandó 250 frtom előre ki van czirkal-mazva, hogy nyoma se leend, mint rende-sen! Mikor érek el egy czivilizált emberhez illő anyagi állapotot?! ez a kérdés, mely velem jár-kél reggtől estig, dologközben s multságban szüntelenül, elutasíthatlanul.

Augusztus 7. Ma olvastam egy lapban, hogy Hochberg Adolf f. hó 3-án megszűnt élni, 33 éves korában; nekem s ifjúkori ba-rátjainak rég nem élt ő; roncsolt testében beteg volt rég e nemes szellem; elhamvadt a forró szív; legörnyedt a költői lélek; ki-merült a szikrázó élcz. Isten veled, a jobbak egyike s ifjúságom szebb emlékeinek el-fonnyadt levele! Költői lelked mit is teen-dett e rideg korban? és mégis a szerelem kísért nyughelyedre, — kétségbeesetten tetted

fölött; még jókor költözél el; Isten vedled!

Augusztus 20. A 250 frt. még nincs kifizetve, kering a belügy és rendőri főhivatal között. Mikulás itt fenn jár hivatal vagy lap után; a lutherség átka rajta is nehezülni látszik. L... ky tegnap mondá. hogy a könyvvizsgálat-hoz akarnak alkalmazni; kezdetül diurnumra. E szó «diurnista», rettenetes budai búzzel bír orromban. A nagy génié, K. Aurél, 28 éves korában diurnistává tétetik. Azonban ez még semmi, ha e silány diurnum mellett megtarthatom mostani rendkívüli állásom jövedékét, vagy megadják a népi hetilapra, melyben sántikálok, az engedményt, úgy t. i., a mint én terveztem.

Augusztus 25. Fölvétetődött végre a 250 frt, dér Himmel voller Bassgeigen!

Augusztus 26. Egynémely ember úgy gratulál, mintha Hofrath s nem diurnista leendene belőlem ...

Szeptember 1. A diurnistaságba bele nem egyezni mind határozottabb kezdek lenni. Okosan-e vagy nem? büszkeségem nem azt súgja-e, a mit az okosság? vagy az ellenkezőt?

Rudolf Pestre ment, a katonarendőri had-

testhez. Lelki levertségem és izgatottságom mikor fog szűnni?

Szeptember 9. Ma Bachnál voltam, a népi hetilap programját adám át neki: első fölkiáltása volt. hogy sok pénzbe fog-e kerülni; au contraire, mondtam, csak gendarme-ot állítsanak minden polgármester háta mögé. hogy prenumeráljanak. A diurnistaság ellen protestáltam, mondván: «Dass ich zu alt bin. mii ab ovo anzufangen» és hogy inkább díj nélkül szolgálok; nem sok szóval biztatott, ergo remélhetek.

Szeptember 17. Levinszky tegnap kért: nem kaptam-e még a helytartóságtól semmit? és monda, hogy egy nagy lap tervével együtt fog a hetilap tárgyalatni, mely annak csak mellékletét képezné; s hogy majd szóland velem annak idején bővebben. Mindez persze a remények hamvadó üszkét ismét lángra gyújtá s fejem fő a sok planumtól s nincs nyugtom sem éjjel, sem nappal. Das habe ich davon pro momento. s később majd lesz kakagumi. Egyébiránt egy év alatt némileg gyakorlatibb is lettem, s nem is kapok minden proposition á tout prix, hanem fontolok; pessimo casu Becsben is jó.

Szeptember 17. Eső, jégeső, szekerczeeső mind nem akadályozza Ambrust, hogy naponként új tervekkel terhelve ki ne jöjjön öldökölni.

Szeptember 26. A laphistóriával, úgy látszik, a tavalyi comoedia veszi kezdetét; eddig semmi híre. Levinszky 14 napra elutazik holnap etc.

A hideg tisztességes volta óhaj tandóvá teendné a városba költözendést, miről azonban október 15-ke előtt szó sincs.

Október 3. Épen hat éve az Auwinklben ültünk Heldenberggel, zálogképen! 60 frtos estelik zálogakép! Nappal csatangoltunk a hegyekben, lesve a szabadsághozó Kempeleket.⁽³¹⁾ kik azonban nem jöttek; este szobába űzött a hideg őszi eső, s ott ivánk somlait contóra: az egésznek csúnya lump színezete volt; borzalommal gondolok reá; de ha ennek sejtelve üldözött akkor is. más oldalról hatalmas támaszom volt a nem szunnyadó büszke önérzet, egy jobbra törekvés. sőt nagy vágyak öntudata; és mi egész komolysággal bölcselkedénk tüzelő velővel éjfélig . . . . Sajnáljam az elpazarlott időt? azon éveit a komoly furdalásoktól épen nem ment könnyelműségnek? Én csináltam-e

azon viszonyokat, mik komolyabb élelcéljaimmal oly ellentétesek voltak? S mások mit tevének, kik hozzám hasonlóságról szakadt árvák voltak? Éltek a szerény kenyérkeresetnek, s hol vannak ők ma? tovább mint én anyagi sikerben? Az nem baj még; tovább szellemiben? csak kevesen. Én ma mégis szinte törekszem fárasztó foglalkozás, anyagilag gyümölcsöző, szellemileg üdvös foglalkozás után, tehetek-e egyebet? Ha akkor nem leszek ember a gáton, akkor méltán el leszek Ítéelve. Addig büszke vagyok reá, hogy saját utamon jártam.

Október 9. Mikulás ebédelt nálunk. Szegegy M.. kedélyállapotunk mily rokon; egy eszme rabja szüntelen, a várandó aplicatiónak. mint én a várandó hivatalos lapszerkesztésnek. Ő nem titkolja reményeit, adja Isten, hogy alaposak legyenek; én titkolom az enyéim főalapját, L.-ky nyilatkozatát; úgy is, ki tudja, van-e benne egyéb, mint titkos okokbólí mystificatió. Vederemo.

Crachiék már nyolcz napja behurczolkodtak a városba, a weinhausi magány és hideg, kályha és sparherd hijján. verflix kellemetlen.

Október 13. Levinszkynek kinyilatkozta-

tám félelmem, hogy mind a két lap in Brunnen fallen wird, de ő biztatólag monda: «Es wird was geschehen; es wird schon kommen,» én azt mondám rá, hisz még csak október van. mit satyrice vagy komolyan vehelett, nach Belieben. Tehát ismét rágódok a kilátásokon; már két ezerrel is beérem cum appertinentiis, csak egyszer a tengődő helyzetből s tétlenségből kiemelkedhessen!. Csak 10.000 Irtot gazdálkodni meg, s aztán paraszttá lenni, ez egy idő óta ideáлом. Az a helytartótanács aggaszt kon társágával, mit akar? mit csinál oly sokáig?

Október 20. Hat napja, hogy behurczolkodtunk; lakásunk csinos és rendben volna, bérét (240 + 80 frt) miből fogom kiszorítani, a mennynek titkai közé tartozik. Rudolf megfoghatatlanul késik 40 frtommal s így az első negyed is pontatlanul fizettetik. Jövöm kételyei függönye nem is lebben, s én oly számár vagyok, mint mindig, hogy éjjelnappal redőit kutatom, a nélkül, hogy a legkevesebbet is kitalálhatnám. Sokszor gondolom. sokszor végig gondolni sem merem, hogy szánandóbb helyzetben ember nem is lehet, mint én vagyok; kiskörű tehetséggel s e kört megnyernem módomban nincs; sok

büszkeséggel, még több göggel s a megalázások egész sorát akarva nem akarva futom át; finomra kifejtett szellemi és testi életérzéssel, ízlés, vágyak, szükségekkel s azt is csak ügygyel-bajjal tudom kiküzdeni. mi a legdurvább első létezési-szükségek közé tartozik. A múlt hónap első Bécsben (tán egész életemben), hogy első napjától végig nézhettem utolsójáig azon békés öntudattal, miszerint nem fogok megszorulni s melyben nem kellett fűtői-fától kölcsön venni, mint e hóban s az előbbieket valamennyiében. Emellett dolgom is kevés, semmibe, mi időt kíván, nem foghatok, lelkem zsibbad a várakozásban: úgy élem napjaim, mint ki úton van. vagy kit üldöznek, mindig sarkomban érzek valakit; csupa remegés egész lényem. A családi szeretet hízelgő mosolyaira alig derül ki. és akkor is csak erőltetve, arczom borúja s lelkem mindig sötét, komor, magam s mások iránt igaztalan. Vess számat magaddal s tanuld meg a *lemondást*, béred szerény lehet, de kielégítő a nyugalom.

Október 25. Kilencz az óra! aludni még nem mehetek, dolgozni szeretnék, de nincs mit! így megy ez havak óta; pedig sze-

rezni is csak kellene; kénytelen henyeség; kettős átok szegény emberre; százszoros reám, kinek komor lélekállapota ellen csak a munkában van valódi gyógyszere.

Göpp itt van a Theresianumban, 600 frtos stipendiummal; ő bizonyosan azt képzei, hogy ez több, mint sok, s oly hetyke, elhízott lesz, mint csak akkor volt, ha hatezer pengőt hordott frakkzsebében. Wodiánszky ez alkalmat felségesnek hiszi, mindkettőnk kizsákmányolására, s ügyes Zwischenträger-szerepről álmodik; G. jellemtelensége bizonyos hogy velem is Ferenczi Anesini-féle kibékülést tart kétségtelennek. Nincs ok reá: hanem arra, hogy ne is érintkezzünk ez időben, s tán egész életben — elég.

November 3. Palinak írtam tegnapelőtt Bécsben létem óta először. A szerencsétlen Ambrust az ínség főfoka végre elmenetelre, s így heroicus kölcsönzési erőfeszítésre határozó. A bucsuestét együtt töltők: szánom lelkem bőí . . .

Ergo csakugyan *diurnum*; az O. P. B. könyvtárát rendezem, két óra való munka p. 30 frt, jobb Pesti Naplói levelezésnél az igaz; de e szerint a lap messze kékségben

November 8. Mull hóban egyre-másra csak kölcsönözgettem: Mik.-tól, Bacsától, Cra-chitól. Óram is zálogban van; tegnap vett Clementine levele szerint még 137 frt 55 kr Idának örökségi hátraléka, melyet legközelebb kézhez fogunk kapni. E szerint egy váratlan segély ismét kihúz a momentán sárból; hát azután mért ne húzhatna ki a váratlan, miután már annyiszor kihúzott az életben? Rudolf megküldi 40 frtom: feleltem ma neki, s Funtinak is megírom a lap terve iránti kétségbeesésem.

November 17. Az O. Pol. Beh. rendezve van. hogy nem alkalmaztattam, sem meg nem lepett, sem nem büsit; vágyaim mindig csak a szerkesztőséghez visznek vissza, önállás, s nagyobb jövedelem, hic labor hoc opus. A lap ügye közel végeldőltéhez, lenn van a helytartóságnál, hogy a főherczeg határozzon; Szilágyi itt akarja bevárni az eredményt, Heckenast⁽³²⁾ is itt van, (tegnap Frankenburggal vendégei voltunk a Stadt Frankfurtban) izeg mozog minden; s ha mást tesznek szerkesztőnek, mit teendek két szék között? vagy tán dolgozó társsa candidáltak, s más fogná húzni a hasznot?!

Ma 14 foknyi meleg tiszta tavaszi nap volt.

Napjaim egyébiránt munka és «Sans und Braus».

November 22. Komoly terveim s aggályaim nevetséges fejleménye világos kezd lenni előttem; 30 frt havi díjjal, azaz napi 1 frt díjjal diurnistája leszek az O. P. Behördének, sans façon, minden magyaros installáció és ceremónia nélkül; így kezdem a hivatalos szerepet, az ismert századéves promotiókat lesendő. Az igaz. a belügyiül is van 50 frt. Összesen kolduskenyér; sérti egész lényemet ezen állás, s vigasztalan nyomor örökülését látom benne; de mibe fogjak, elutasítam, vagy nyugodtan injurias ferendo et gratias agendo, hajoljak meg a — sajnos — elutasíthatlan kényszer előtt? s középút nincs? Szomorú, be kell vallanom magamnak, hogy tehetségeimnek kör nem lelhető s a melyben használhatnak: száz hozzám hasonló, sőt alkalmasabb áll rendelkezésükre.

Clémentine tévedett, 137 frt helyett csak 87 frt a várandóság. Nagy ügyetlenség, biztatni, s kétszeres bélyeget fizettetni.

Censor is vagyok régóta. Elveim e helytt örökíteni nem akarom. Komolyan tekintem szerepem; üldözöm a hiába valót, a szem-

tet, védeni a jót, ildommal de bátorsággal, mely el nem hagy.

November 25. A belügyminiszternél voltam, atyám ügyében, most már nem repository, sem pensioért, hanem bármi csekély alkalmazásért. B. igen rövid; nagy úr lett, mióta az absolutizmus consolidálódik, azaz ő az absolutizmusban. *Fait rien*, csak lap legyen, *oder was*-pénz; már ma ugyan nincs-huszast küldtem ezért. Holnap a nyolcz nap előtt kiváltott óra ismét beváltódik, tatandik. Hát Funtim mit csinál, miként úszik, pray God, jobban mint én, ő százszorosán szánandó lenne. De minden zsák meglegli foltját, ezt mondja a konyhaphilosophia.

Deczember 5. Heckenast írta. hogy a M. H. egy évre ismét status quoban hagyatott; tegnap tehát levelet írtam L.-kynek, melyben a néplapot újólag emlékébe hozám, értésére adván egyúttal, hogy eddigi precaire állásomban mellékfoglalkozás nélkül nem lehetek. Ma Heckenast új levele folytán ajánlatokkal a lap iránt észrevehetőig hideg volt; a sok ígéret végéül az jött ki, hogy erről, mint Landesblattról, a helytartóság határoz, azaz a belügyministerium. Heckenast pedig mindenfélét hozott föl a Ma-

gyar Hírlap jelen állásának fennmaradása mellett argumentumul, s e szerint finis Polonie.

Ida örökségének végét. 87 frtot tegnap kaptuk ki. Ez oldalról sincs már mit várni.

Deczember 12. Heckenast újabb levele folytán Lky megértető velem, hogy a főherczeg megerősítését csak nem lehet érvényteleníteni!

Heckenastnak előadtam egy a rendőrségről írandó munkám tervét, s 100 frt előlegezést kértem; tegnap vett levelében megígérte.

Hügel koma felszólítása folytán commentárt írandok a polgári codexhez; könyv-árusi «Geschäft» fog lenni, s eszerint nem olyasmi, mi nevem örökítendi, de azért mégis sok munkát adand, honorart vederemo.

Ma Wárdiánnéval találkozám, férje a régi bolond; nyomorral küzdenek; ámbár a múltban, mint poétikus emlék kedves előttem, de most az élet prózájában igen indifferens a különben derék asszony; szánom őt és nem akarom látni, akár itt van, akár Kamcsatkában. Minden ifjúkori emléktől így válunk meg, nem marad meg, csak a szent, de meddő barátság. Funti és Pali.

ezek kötelékei bensőmnek, közülök semmi sincs a múltból ... a jelenben pedig lealázott nagyravágy, kenyérkereset gondjai s nyugodt családi örömek és bajok; nyugodtak és kicsinyek. E SZÍV nem hullámszik, csak — pénzért.

Deczember 18-áról három óra datáltam váltóm 100 frtért Heckenastnak.

Deczember 28. Karácsony ünnepei dínom-dánomban és Rudolf társaságában teltek el. Pénz fogyott mint a polyva; következmény: kettős katzenjammer.

1853.

Január 12. Dínom-dánom után szánombánom. Atyám deczember 30. óta tegnapig itt volt a császárnál, Bachnál s a többiek-nél kunyorált, adja Isten sikerrel. Mikulás felszólításomra közbenjárt Szilágyinál, hogy a most már hivatalos laphoz engagirozzon, Sz. a napokban itt lesz és lesz conferentia és alku; momentán pénzsükség szorít s ez határoz; a néplapi terv, ámbár ismét fő. nem biztat, ergo Hügel mindent szeretne, ingyen.

Január 19. A napokban volt itt Sz. — a Budapesti Hírlapnak⁽³³⁾ nyolcz levél és négy cikk

100 frtért és vége a sok lapkilátásnak». Ez ugyan jó magában, de tetszik-e L.-kynek valóban? Mindegy! azt csak nem hiszik, hogy 50 frtból megéljek? Pákh Bérczi⁽³⁴⁾ is szerkesztő, a «Szépirodalmi Lapok»ba fölszólítására már három levelet írtam. Heckenastnak írandó rendőrmunkám nehezen súlyosodik lelkemre! Az elmélet csak megjárna; de a tárgy rendezetlenségénél fogva eddig úgy látom, nagy fába vágtam fejszém, mert én volnék első, ki kodifikálná a rendőrtörvényeket!

Február 9. Heckenasttal jobb «Geschaftem» akadt a rendőrmunkánál. G. ő Excja adá az eszmét, népszerű törvényt magyarázatok olcsó füzetekben kiadására. Heckenast fizet 20 frtot ívétől, csak boldoguljunk velők! A 100 frt mindenesetre fedezve van.

Február 27. Mióta a B. H. 100 frtja megjött, kellemesnek találok a munkát. Minden igyekezetem Sz.-val jól maradni, nem mint három év előtt. Az idők változtak, szarvaim is letörtek. Pali levelemre nem válaszolt; nincs is mit; szellemeink rokonsága ugyanaz, ha nem kötnek is egybe a viszonyok. Ő mindig az emelkedett lélek maradand, s a bölcs, ha a napi politika sze-

kerével lépést nem halad is, s ha e szerint minden pontban nem érintkezünk is. Hallgassunk a viszontlátásig! F un ti nem felel, tán a hírlappali új viszonyom félreértést szült benne is. ki méltánylani szokta volt *számító* tetteim? Keseríti tán önállapota? vagy az én általam költött P. N. szerkesztési remények meghiúsulta? Tűnődöm a laphoz újból beszerzése fölött; de ha nem dolgozik!

Heiligensladtban fogadtunk nyári lakást. Aranyér tehát a régi bajom, mint Balassa Írja s mások mondják.

Hideg mosogatás gehtan; de a vízital félbeszakad koronként.

Márczius 18. A belügyminister megbízásából egy az úrbérrendezés ügyében kijött márczius 8-ki pátenst népszerűn tárgyaló munkának¹³⁵⁵ hirtelen neki kellvén feküdni, a büntetőjogi commentárt⁽³⁵⁾ sebtében befejezem. Dolog van elég. pénzszerzés is talán, de lesz-e Iá latija?

Örülök e kis megbízásnak; kicsiről nagyra!

Márczius 19. Mikulás pestkerületi prot. id. iskolatanfelügyelőnek neveztetett ki. Das ist Etwas. aus dem mán zu Etwas kommt. Ő tehát célzt ért, mint mindenkinek kell.

ha tehetséggel erős akarat párosul. Sajna, hogy őt is elviszi sorsa Bécsből, bármi keveset is voltunk együtt.

Ápril 27. Néhány 100 frt várandóság és pénzhiány, de nem szükség! nem szükség! Mi szép, mi ritka dolog.

Heiligenstadt, május 13. Dolog elég, pénzecske is jó, mi kell egyéb? Fölséges sajtóviszonyok, dicsőséges írói állapot; na de 100 frt se kutya! Polémiám is lett volna Törökkel⁽³⁷⁾ de elárulá Szilágyi. A mit én keztyűvel érinték, annak ő sz...s kezekkel neki ment. Török észrevevé, s lefőzte rútul. Sz. az én jegyem alá írt számárságokat; ezelőtt három évvel nem türtem volna, ha egyébből, írói büszkeségből, de most írói büszkeség = 100 frt.

E hónapban jeleni meg tőlem első ízben három czikk az Oest. Corr.-ban; mi nekem, ki tehetségemben annyiszor s oly könnyen kétségbeesem, igen jól esett; a díj: 10 frt, mostani viszonyaim közt tekintetbe sem jó! brrr!

Egyébiránt egy részről elismertetésem, másrészről mindennap inkább honosodásom s közlekedésem másokkal, bécsi lételem kellemessé kezdik tenni. Qousque tartabit la dicsőség?

Június 10. Az apámnak otthon kártyát vetettek, hogy jó lesz Bécsbe mennie, el is jött, ok és eredmény nélkül, a bolondság a visszautaztatással vagy 25 frtba és temérdek kínomba került. Ezek közt nem utolsó, hogy ismét a nemesis szerepét vállaltam magamra; eléállítám egész élte tükrét, s lelke mélyéig fölháborítám! Sajnáltam, de késő! Az élet oda van, késő bánat! . . .

Július 1. Úrbéri kommentáromért kaptam a ministériumtól 350 frtot, Heckenasttól 120 frtot és ez utóbbtól a Bünt. tvk. népszerű kvrtárért 110irtot; a ministériumtól a népies naptárért 500 irtot, összesen 1090 frt márcziustól június végéig a szerzemény; ezenkívül várok Heckenasttól eladási 25% fejében vagy 100 irtot, melytől ő keme felettébb szabadkozott, de végre megígért. Ehhez számítva a Budapesti Hírlap és ministériumtöli havidíjaim 100 és 50 frtot, igen tisztességes fmanzziai állapot a resultatum, adósságböli kivergödés s némi házfölszerelés! s — lelki nyugalom, ha ideig-óráig való is, de ritka, megbecsülhetetlen kincs.

Szilágyi F. nem rég itt volt; közös érdek madzaga füz öszébb, s tán részemröl elfogulatlanabb ítélet Sz. felöl a három év elöt-

tinél, midőn még reményeim duzzadozó vitorlái jártak a képzelet csalóka tengerén, s megvetém a csekélynek látszó koncot és viszonyt. Ő egy eszmére jutott, melyet én rég kegyelek titokban; t. i., hogy lemondjon a szerkesztésről részemre, bizonyos tantiéme mellett; ő öt évet emleget; s az ígéretet megtevé. Öt év alatt mi nem történhetik! Ő addig mást akarhat, a kormány pedig szinte másképp rendezheti hivatalos lapját: ily kétes koncokon nem szoktam rágódni. Elég a jelen.

Ma négy éve nősülésemnek. Szívem, lelkem belenőtt a családiasság gubacsába; e boldogságról szép szavakkal ábrándozni, elmélkedni nem tudok, de való, mert elvesztése fogná csak egész teljében éreztetni, mi volt! Ida erényei s gyengeségeiben egyaránt valódi nő, önfeláldozás és szeretetben változás vagy szünet nélkül.

Az új országszervezés következtében témérdek nem magyar hivatalnok küldetett Magyarországra; politikai főhatóságokhoz. Engem ugyan az elvek logikai következményei meg nem lepnek; de ha a magyar nemzet még nem szűnt meg, föloszolván, nemzet lenni; s nemzeti egységes eszméje

még nyilvánulni elég erős, akkor politikátlan a merészség, mert e sziklán tört meg mindig az egységes ausztriai uralom terve századok óta. De ha a magyar már egy csordává desorganisált tömeg, akkor Bach nagy ember, mint a ki bátran, tökéletesen fölhasználá a helyesen megítélt pillanatot. íme tehát, mindig csak az eredmény mérlege a politikának.

Július 20. Pénzbőség és betegség; nátha, főfájások mint rendesen; a (orarnienbadi» víz hatása eddig zéro: nincs eröm dolgozni s gondolkozni.

Mikulással váltottunk egy pár levelet; Funti még mind hallgat: Kis Gyula, ki hét hónapig csaknem házunkban volt. sokat alkalmatlankodott. megörvendeztetett, a napokban haza ment, új pályát választani, szegény! Nagy Gyulának tegnap Írtam Grignanóba, bár elhozná a szél őszre hozzánk!

Augusztus 5. Kis Gyula ír hazulról, hogy könyvárussága fait accomplit; az eszme enyim, üdvössé tenni tőle függ!

Augusztus 13. Triest-Velenczébe készülök, s tán mellékesen Grignanóba. Funti ír Nyit-ráról. valószínűleg ügyvéddé neveztetett, ki, adja Isten! Őszi napok járnak, hideg szelek,

ma enyhült a lég. s Idával egyedül látogatók a fontos szerepet játszó Bockkellert, hol Fiedle udvari hivatalnokkal is söröztünk. F. t. i. rendkívüli jelenés utamban: aránylag magas állásában szabadelvűség, tudomány, s philosophikus egyszerű jellem tünteti ki, s vonz közelebb egymáshoz, apró barátságokon kívül.

Augusztus 19-től 29-ig Ischl, s a Salzkammergutban barangoltunk Idával, egy új rokonszellemű ismerős, Dr. Maukschal. Tivadar eszméje volt, s az eszme jó volt. Itt nincs mit följegyezzenek e szép napokról, mert a B. H. tárczájában festendem le a látottakat.

Forst Károlyival egy amolyan világszerű baráti viszonyba merültem; ő jóval idősebb nálamnál, ő «kereskedő», én más valami, Isten tudja mi, ő szeszélyes s a barátságról magas eszméi, de mindennapias fogalmai, én Cicero amicitiját is keveslem, s büszkén mutatok kevés baráti viszonyaimra. ő az élv s keresett szellemiek ismeretlenségében, én ezekkel szoros kötelékben élek; mindezeknél fogva még nagy idő és nagy kísérletek kellendnek. hogy én a különben vonzó külsejű, valóban gentlemanlike, becsületteljes s a családi életében tiszteletre méltó Forst ír-

nvában benső szívhódolatot érzek, s nem tudom, fog-e viszonyunk addig tartani, míg a «világszerű jóismeretségből» más valami érlelődne. Addig ne kutassunk, hanem becsüljük meg a jeleni!

Szeptember 9—10. F. Károlyival tetu.

Szeptember 21. A korona megtalálása, s ünnepélyei foglalkoztatják a világot.

Kempelen János múltkor kapott tőlem 3 frtot, most kicsalt ismét hármát, szentül ígéré fölküldésüket, hogy ha nem teszi, ez az utolsó alamizsna. Hugónak rossz viszonyaíró sokat beszélt, ez is lesülyed egészen nyakas Wodianszky állapotára, kevesebb jellem s becsülettel. Annyira vivém már, hogy Polizeibeamtert sajtóügyekben candidálhatok; de hol venni «okos és becsületes, nem compromittált embert» és tout cela 600 vagy 700 frton!

Szeptember 26. Bogányi Józstól szeptember 2-ról szóló levelet nagy örömmel vettem, egy folyamodást s a mi ritka dolog, 5 frtot is küldött hozzá.

Kis Gyula az, a mi volt, 5 frtot kér kölcsön levél utján; melyre választ nem kapott.

Október 1. Positiv tudományt igényel e positiv s józan-gyakorlati anyagi kor. Hol

vegye egy ellenkező irányú iskola s korból kikerült férfi? Mathesis, technika, természeti tudományok, vegytan, — mindenre késő! Ezért is egész erélylyel közgazdászati tanulmányoknak feküdtem, hogy ezen működési körömben nélkülözhetlen téren oly honossá váljak, a mennyire a fennérintett előzmények nélkül lehetséges. A könyv és az élet, az elmélet s a létező állandó vizsgálatim tárgya; s ezen munkairányom nem kis részszel bír az iparos osztályhozi közeledésem, ismerkedésem, társalkodásomban, mint a mely gyakorlati adatokat nyújt, s fölvilágosítást az elméletnek. Minden törekvésem s uti terveim e célra irányozvák. Ez nem kis dolog, hosszú tusakodásnak: mily térre pontosítsam össze tevékenységem, eredménye. Nagy tér igaz, magában foglalja csaknem minden tanulmány szükségét, történet, jog, reál ismeretek egy bizonyos fokát, a földirat, népisme, országlat mind öszpontosul benne, ezek voltak eddig is tanulmányaim, de a mi eddig szórakozott, összefüggés nélküli volt, annak most célja, központja van, mi magában nagy nyeremény.

Október 2. Károly levele, melyben 20 frtot kér kölcsön, nagy lelki háborút idéze ben-

nem elő; mennyit izzadok én, míg 20 frtot szerzek, s van-e annyi, miből másnak is ad-hassak, segíték-e ezzel rajta, nem fogja-e valami oktondi módon elprédálni, mit én keserűn nélkülözők, csakhogy jót tegyek vele? Sejti-e ő, hogy áldozatot hozok neki? Másrészről azonban ő panaszkodik, s baja nem eléggé tudható-e panasz nélkül is, s nem kötelesség-e visszaadnom a vetteket, ha az adomány belértéke hiányzott is, mert őt megfontolás soha sem vezeti? Úgy érzem, itt a hideg fontolgtatás a jobb természeti ösztönnek hódolni tartozott, s megküldém (október 3-án) a 20 frtot.

Október 17-én hagytuk el a kies Heiligenstadtot, megszabadultam a halálra megunt omnibustól, s élvezem ismét Bécs zaját. Forst haza jött Párisból. Ma (október 22.) ajánltam W.-t rendőri szolgálatokra, nem tóm mi sikerrel! Nyögök tárgy hijján vezérczikk restantiák alatt. Várom Szilágyit Pestről: tán én vagyok az egyetlen, ki unalmasságától nem retteg; hja! a 100 frt mulatságos!

Október 29. Hugó Alberttel végre valahára találkozóm a serházban, a Winter legjobb rendezvous. Dolgozik a Lloydba. s a kormány által méltatlanul sértettet játszsza.

Stampeislink «Zum Katter» (t. i. Götter a Wiedenen).

November 15. Tivadar emlékeztetett, hogy ma éve találkozáink Hügeléknél három év óta először s közeledtünk ismét egymáshoz. Jellemezzem itt viszonyunkat, s őt? hagyjuk máskorra!

Ma Barna Ignác⁽³⁸⁾ és Mándy⁽³⁹⁾ voltak nálam töltött káposztára s jól mulattunk volna, de Ida ismét elszülés küszöbén lévén, délután lefekvék.

A napokban Forstékkal Sperlben estélyen 8 pfrtot költék, magam valék oka, drága connaissance, nem kell őket csinálni, míg én egy palaczk Dutemplet fizetek, addig F. százat fizethet.

Utóirat. Este Forst és Krafftal ismét három üveg Roederert ittunk meg.

November 16. Tizenegy hava hozta föl apám Etelt, a napokban visszaküldöm; nekem nincs időm, Idában nincs elég durvaság e kora elhagyottság által elromlott lélek idomítására; boszankodás az én részem, Idán rég kifogott, vast en! Mindenféle K.-thy összeköttetésekkel s tutorsággal odább!

November 20. A tegnapi délután a legrettenetesebb kedélyállapotba hozta; én be-

tegen az egyik, Ida a másik szobában fekvék. Azon gondolat gyötre, hogy mint mostoha anyám elszülés következtében lön korahalál áldozata, úgy leend Idával is; s mivé leendek én akkor, mi sors vár anyátlan gyermekünkre? Nem akarom tovább fűzni e képeket, mik sajnós, nem pusztán képzeletiek.

November 29. Pali komának híván meg, a közszokás ellen véteni nem merve, Ida sürgetésére, holmi keresztelőruhát küldének le. miért Pali komoly neheztelését tudatá velem. Hja, látszik rajtam, hogy a nagyvilág fogalmai reám ragadtak s elromoltam, mert nem hiszek senkit a köznapiságon fölül-emelkedettnek. Ez a rejtély kulcsa. Miért nem küldi vissza Pali?

Ma jó Szilágyi s mint ismételve ír: «Együtt vacsorálunk a Kaiserinnál.

Deczember 22. Szilágyi elment, volt sok conferentia, de úgy látszik, gazda nélkül számoltunk. Mai levele szerint Heckenast. Emich s közte árlejtésre bocsátották a B. Hírlap bérletét. Nem-e gúnyol a sors? Ami most egy éve titkos elégtétel s tán anyagi haszon, de mindenesetre kedves leendett, az most teljesül, midőn nem óhajtom, sőt félem!

Midőn bizonyos anyagi veszteség, mert senki 100 frtot nem fog fizetni, szerkesztőjévé lenni az új hivatalos lapnak sem reményem, sem többé kedvem nincs! Bécsben maradni mostani jövedelmem mellett, e pillanatban egyetlen óhajom! . . . Kecsegtet ugyan végleges alkalmazás kilátása az igazságügynél és a pesti rendőrségnél; de ezek is sovány konczok. ha lapírás nincs, s élén a jó fizető Szilágyi? Hová lőn a sok intrigue s Sz. elleni áskálódás? S nem-e másé leend a koncz. mint Mikulás rég s nem egyszer emlegeté!?

Népszerű bünt. tkvem is rútol s igazságtalanul bírálá meg az igazságügyminister, helyesebben Hye;⁽⁴⁰⁾ az ellen is kell védeni, nem anyagi érdeket csak, de tehetségem jó hírnevét!? S nem éreztethetem velők jogaimat, mert Hye határozni foghat messze kilátásban úszó netaláni alkalmazásomról a Reichsgesetzblattnál.

1854

a rövid 100 frtos levelezői dicsőségnek vet véget, mint Szilágyi velem tudatni sieté.

1854 új alkalmazási esélyekkel biztat az O. P. Behördénél.

1854 csalni fog, mint a többi; legalább hozna be vagy 3100 frtot, mint 1853. de azt nem teendi.

Január 7. Szilágyi tudósít, hogy csak 50 frt lesz ezutáni díjam; leveléből s a körülményekből látom, hogy csak arra várnak, hogy el ne fogadjam; ergo a viláért se szólok ellene, nem alkuszom, elfogadom! Resignation von Schiller!

Ida holnap 21 éves, úgy szerelmeskedünk, mintha három hó előtt keltünk volna egybe; aztán csodálkozunk, ha egyszerre itt van a hívatlan vendég!

L.-ky biztat állandó heti alkalmazással, de a biztatás daczára, fizetésfölemelésért szándékom folyamodni.

Január 20. Fizetésem 1200 frtra emeléséért folyamodtam f. hó 11-kén, még persze eredményről szó sem lehet. Jövő hó elején vége a finansziái jó állapotnak; lakbér fizetendő, s összes várandóm 50 frt, a hírlap 20-ka körül fizet; az O. P. B. könyvtárától külön munkámért várhatok az 50 frtra három héti s így ismét a kölcsönre szorulok!

Ma jött meg Mikulás nagy örömömrre. Kutyaúl mennek a dolgok Magyarorszában . . . . Tudatlanság, zsarolás és erőszak

mindenfelé; ha elkeseredett magyar panaszolja, nem tesz reám hatást; de ha elfogulatlan s higgadt ember tényeket hoz föl. elkeseredom! Hol keresni segílyt? A jót akaró kormány nem hiszi a bajt valónak, a munkázónben nem is ügyelhet az apróságnak látszó dolgokra! Mit tenni, hallgatni s philosophálni?

Február 2. Az aranjuezi szép napoknak vége; egy évig tisztességesen folyt dolgunk, most a régi zavarban vagyok, mindamelllett, hogy 100 frt várandóságom van . . . Fizetésjavításérti lépésemnek mellékes haszna volt; L.-ky kért, hogy ne forcírozzam jövő alkalmazásom iránti tekintetből. Erélyesen és egész szerénységgel kérdém: miben álljon tulajdonkép ez alkalmazás, mert Conceptadjunktenstelle kann ich doeh nicht annehmen. «Als Kommissár» tehát volt a válasz; mire én csak óvást tevék netán Pestrei áttételem ellen, hol vagy mitheulen müsste ich oder untergraben werden! Erre nézve is megnyugtadni törekedék . . .

Mindegy! erős elhatározatom Pestre nem menni, als Komissár in Venedig bei dér O. P. B. az czélom.

Márczius 17. E hó 3-kán jött meg Gyula

s ugyancsak tarkán Folyrak a meglehetősen dologtalan napok.

Május 13. Ha jobban folyrak napjaim s az önérzet használatlan heverhet a zugban, akkor a napló is elhanyagoltatik.

Nyolcz nap óta a Józsefvárosi Glacien lakunk, egy lakban, melyet rég óhajtánk s el nem hagyandunk, ha a háziúr ki nem dob.

Gyula még mindig itt van, bár ily gondtalanul s ennyi dínom-dánom közepette lehetnénk együtt örökké. De semminek sincs árnyoldala, s örömeit egy komoly gond zavarja.

Hügelékkeli viszonyunknak véget vetni rég volt elhatározott szándékunk; a hirczolkodási érintkezések (az ő lakukba jöttünk) erre alkalmat s új okot adtanak. Szubotits, Hügel s mások — senki sincs, kinek a társaság oly szüksége lenne, mint nekem s senki sem ad rajta könnyebben túl. Ki az oka? Én vagyok? Víz és olaj mindenfelé; vegyülök, de egygyé lenni nem tudok.

Az alkalmazás iránti mozdulatok nagyon váratnak magukra!

Június 17. Munka- és mulatsághajhászat, Szilágyi ittléte, unalmas politika s a Hírlaptól telegrafirozásért 25 frt fizetésjavulás, gazdálkodási komoly feltételek s javult sorsom-

nak örömmeli szemlélgetése, házi örömek, bajok és unalmak, Tivadarrali gyakori együttlét, mindez összevéve: élet, ostobaság, de én nem csináltam, tehát legyen olyan a milyen!

Június 25. Múlt évi augusztus 19-iki soraim immár kiegészíthetem: a Forst Károlylyali, «amolyan világszerű barátság» az ugyanott előrelátólag kijelölt divergentiákon megbukott; tegnapelőtt írtam neki s egyúttal Crachinak, hogy legjobb lesz, ha ismeretlennek tekintendnek. Nevetséges, de mégis inkább affliál a dolog, mint megérdemli.

Rémv (Hóhér) itt, s velünk sokat időz, s mulattat, Bakodvék⁽⁴¹⁾ társaságában. 1845/46-ban dandy voltában kerülém én, szegény sollicitator. most ő szegény Opersänger, s én regalirozom regaliákkal. Ó sors gunyora!

W. bárót tegnap örökre absolváltam, mondván, hogy deine Gesellschaft wirft ein schlechtes Licht auf den Menschen, etc.

B. Tivadarral intimitásban egymást segítjük kölcsönkékkel a zavarból.

Gyula öcsém irt Triestből; ő jó fiú, de önzés s fukarság versenyt vívnek megsemmisítésében.

Funti nem rég irt, igaza van, ma-holnap

idegenek leszünk, mindamellett, hogy szívem éltető lége csak az ő, (s tán annyira senki) körében van. S a szív még mindig túlhatalmas! kigúnyolja jégeszemet, a tapasztalásra vénültet!

Július 13. Alkalmaztatásom ismét dm Verwendung» a cs. k. könyvvizsgáló bizottmán\^r-nál, 50 frt ismét tehát meg van s a januárban kért 100 frt; és miután az alkalmazás ideiglenes, az óhajtott «Comissár» titulus ismét várható, tehát várjunk! mostani havi reuenum tehát: belügy 50 frt; könyvbír., 50 frt; Hírlaplev., 50 frt; telegr. 25 frt = 175 frt: das geht an! más felével is beérné, én ezzel sem.

Ugyané hó 6-án kaptam egy sentimentalis kiengesztelő levelet Göpp-től. válaszom reá csak gyenge árnya volt azon közönyös idegenségnek, melyre méltó. Egyébként is rossz epochában jött. midőn minden ismerősömnek szeretnék laufpasst adni. dühömben. Levelét a válaszszal el tevém.

Crachi nem fogadá el lemondásom, egy baráti levele következtében a régiek vagyunk. Biztosít, hogy F. visszajövén, meg fog szólítani; jól van, ha sértett büszkeségemnek eleget tőn, akkor szent a béke,

azaz elkezdeni őt svstematice behandeln: de miként? nem tekinteni egyébnek, mint egy szeszélyes champagne-compagnonnak.

Augusztus 2. Göpp-öt nyomorában megvetni nem lévén mesterség, oly szívesen bánok vele s segítek rajta, mint szív és tisztelet nélkül lehet.

Szilágyi ismét itt intrigál és untat, ha tudná, hogy néhány nap előtt Törökkel champagniztunk! Majd megtudja a szellemdús vénasszony, Kemény Zs. által.

Szilágyi úgy látszik az ő költségén akar Münchenbe vinni, mert így legolcsóbban jutna a «kiállítás leírásához» s akkor aug. 13—15 közt indulunk, azonban ma írja Gyula, hogy 15-éig itt lesz s így valahogy intézkednem kell.

Idát ismét megbüntetem ma azért, mi irántai magasztosabb érzetemnek 1850-ben még véget vetett s vele való házasságom a naponkénti prózai viszonyok sorába sülyeszté. Ha nem gyűlölöm a nőnemet, az csak azért van, mert még inkább undorít a p . . . tia, pedig közép út nincs. Hanem minden vonzalom hatása s kulcsa csak ez; meglehet, szerencsétlen véletlen, de *nem ismertem nőt kit tisztelni bírnék.*

Augusztus 3. Szilágyi pizkosságának modora undorító, de nem érdemes róla írni! Nem is érdemlem bőkezűségét, mert aljas szándokainak eszköze nem tudok lenni, s nem használok, hanem ártok neki.

Augusztus 23. Gyula megjött, s Pestre is ment, volt ser és champagni elég.

Szilágyi megszünteti a telegrafot, s 50 frtra reducált.

A könyv, bizottságok organisatiója küszöbön (értsd fél év) lévén, Pestre főnök Obercommissárként jöni tépelődésem. Alkalmazásom kelleme. a sok olvasmány egészen igénybe veszi nappalom, este serház! így vénülünk. 27-kén 30 éves vagyok s semmi!

Szeptember 2. Gyula Triestbe ment néhány nap előtt.

Szilágyival ismét veszekedtünk. Talán csak megérem, hogy más szerkesztője leend a hivatalos lapnak!

Tegnapelőtt Crachiék ebédeltek nálunk. Estve Forsltnal hozott össze a véletlen, ő megszólított, adu hast mir zwar verbothen dich anzusprechen» satöbbi. Majd capitulálok elfogadható feltételek mellett.

Tegnap Tivadar hát kereszteltük, én mint keresztapa, de csak félig keresztapa, fungál-

tani. Új comedia. Schnirchel is, ki több hó óla ittléte alatt velem nem látszott találkozni akarni, haben wir uns verständig. Resultat: Kühfuss.

Szeptember 2. A müncheni iparmű kiállítás meglátogatásától elijesztett a cholera.

Szeptember 14. A könyvvizsgálati alkalmazás kellemeit, temérdek olvasmányt élvezem. Ez leend valószínűleg köröm; mint sejtem L.-ky szavaiból, csak hamar visszatérendek ad lares patrios als k. k. Pol. Ob. Comissär! — senis non!

Tivadart* szánom, házassága nem eléggé szerelemből történt, s mint fél speculatio, nem igen fényesen ütött ki: neje szülőinek kegyelme, illetőleg ipáé, úgy látszik, szűkebb korlátok közt mozog, mint ő Amandája grossthuer hajlamainak engedett; napa örült s rögeszméje: Tivadart gyűlölni. . . Ily constellatiok közt készülnek Lembergbe. Sok comedia a kis bambinóval s szeretetre méltó, de Amandától nem méltányolt anyjával, ki tegnap utazott vissza. Ismét egy epistola regényembe?

Szeptember 22. A kis «bambino» sok bába közt csakugyan elveszett.

* Mauks pletykáinak befolyása alatt íratott! 1860.

Szeptember 28. A Szilágyivali undorító viszony, úgy látszik, ismét megszakadt, mert észrevehé, hogy Török s Pusztay⁽⁴²⁾ elleni és egyéb terveit elő nem mozdítom. Ismét 50 frttal kevesebb jövedelem, ismét csak 100 frt egy óra, nem tudok kivergődni a tengődés fölle habozó niveauja fölé; alig egy pár hóig bíztat egy gondatlanabb jövő csalképe, újra beáll a régi anyagi gond, mely évek óta annyit megemésztett szellemi erőmből.

Október 2. Szilágyival ismét rendben vagyok, hála Mikulás közbevetésének.

Bakodyék ma utaztak Lembergbe. Tegnap nálunk Abschiedsoirée. Jó emberek, nem mindennapi gyengéik daczára.

Október 10-kén reggeli fél és háromnegyed tiz közt szült Ida egy eddig ismeretlen nevű fiút. Crachi leend keresztapja, Clementine keresztanyja.

Október 18. A több napok óta csaknem remegést előidézett cholera állítólag alább hagy tegnap óta. Ismét családapai minőségem egyik kínzó oldala hozatott emlékembe. Ostoba élet így is, úgy is, czéltalan.

Október 27. A Pressbureaux-Organisatio Ő Felsége elé van terjesztve, néhány hét múlva lejövend s a kinevezések megtörté-

nendnek. Mi történik velem? nem tudom; hanem valami csak fog történni! Mint P.-Obercommissár Pestre jönni, vagy mint Commissár I. Classe itt maradni az én alternatívám; de L.-ky elég weltmannilag ignorálja mások érdekeit és igényeit, s lehet, hogy II. Classe Commissárnek teend!! Mit tegyek? e kell fogadni s punétum.

Göpp 400 frtos adjunctusnak neveztetett ki; 20—24 frt készpénz s egyébbel gyámoltám nyomorában, hálálul Meiers Volksbibliotek öt kötetét vissza nem hozva, búcsú nélkül tűnt el.

Szilágyiék itt voltak. Sz. feje fölött 1000 frtos pensio «sötét felhője tornyosul».

November 5. Göpp nem tűnt el, sem az öt kötet; itt van ő, s marad, míg az adjunctusságotis elveszítendi. Clementinét 8-ára várjuk. A cholera alább nem hagyott.

November 11-én volt Ödön keresztelése. Emléke most is boszant, mert a papot és szolgáját túlságos generositással fizettem s mert Crachi komán kívül senkit sem hívtam meg, holott még hárman is ehettek-ihattak volna a készből.

November 26-án hozta a W. Ztg. Pol.-Commissär kineveztetésem; persze nem elé-

gíti ki anibitióm; de még szerencséről kell szólanom, hogy magyar s protestáns-létemre a protectiók korában protectió nélkül a világban állva, belevergődtem egy bécsbeni alkalmazásba, s tagja lettem azon nagy testületnek, mely tetteleg uralkodik e nagy birodalom fölött: a bureaucrátiának, mi némileg kellemes öntudat s *biztonságérzet*, mely után családapa létemre rég esengtem. Tehát: sei ruhig mein Herz! Fiedler sejteti velem, hogy nem sok idő múlva az O. B. B.-ben az ő hivataluk tagja leendek.

Deczember 20. Szeretném, ha egy nap 48 órából állana, annyira igénybe vesz hivatalos dolog, hivatalos olvasmány, hírlapírás, telegraph. Turnschnl stb. A Policei-Commissár bele találja magát szerepébe. Forstnál esteliztem tegnap, a «barátság» helyre állt, most csak következetesség s nem keresni egyebet, mint időtöltést körükben; de én számár vagyok, s szívem «minden sz...ban kanál».

Göpp végre Pozsonyban 400 frttal! Már 15 frtot kért kölcsön, mit nem adhatók; én ki nem segíthetem bajai labirintjéből! Isten! egy 50,000 frtos örökség s néhány év múlva éhség! Ne tovább!

Funti hallgat. Belicza hallgat. Gyula leve-
lére pedig én hallgatok.

Deczember 26. Kedd estve. A karácsony-
ünnepek Forst. Crachi, azaz champagneivel
tölt dínom-dánommal jártak le végre. Pénz-
szűke, sok házi és házon kívüli költség,
«nagyláboni» életem, önmagával, azaz finán-
cziájávali tisztában nem létei, összezsugo-
rodni nem tudás, mindennek háttérében
azon vigasz, hogy tán a fényes külszín való-
ban emelkedésem segíti, s á la fin még elég
pénzszerzeményi kilátás előttem, valamint
temérdek dolog!

Gentz főnököm tán nem is említém. Be-
szédessége s a kedélyességnek, egy gyenge-
ségtől s az ezzel járó némi ravaszságtól
nem ment neme, mely sajátja, irántami sok-
féle differentiája, nem kevésbé járul hivata-
los állásom kellemessé tételére.

Clementine e hó 10-kén kihurczolkodott,
azonban férje pénzt nem küld s ismét ne-
kem kelle előállni, pedig az új év küszöbén
nekem sincs mit kölcsönadogatni.

1855.

Január 1. Az új év nem sok jót hozott.
Szilágyit a kedvezőbb bérfeltételek vártában

100 frtra akartam taksálni, azonban a pénzügyminiszter ellenkezésén alkalmasint megbukik a bérekedvezmény s vele a 100 frt.

L.-ky mondja, hogy 600 frtos zulagom meghagyatott, de a naptárért díjt ne követeljek; minus 500 frt.

Mit tegyek? összezsugorodjam? hogyan? hol kezdjem? lakáson? ételen? sörön? ruhán? mindenen! azaz lemondva a reményről, fogadjam el a proletár Masstabot? Lehetetlen! Tehát élek, mint eddig, majd megsegít az Isten, *dolgozni s élni* elvem, s marad.

Fiedler, mint ma egy éve, nálam ebédelt töltött káposztát.

Sylvester estéjét a «Hotel Wandb-ban Forstékkal töltém, a contóját nem szándékom leróni.

Január 4. A hírlap-kedvezmények csaknem teljesen megadattak. Én Sz. és M.-hoz intézett levelekben rögtön mozgalomba hozám a 100 frtra taxálást.

Gondolom, Sz. egyenes «refus»-t nem mérnyelem!, de legalább alkudni fog szokása szerint!

Ezen kétely és a határozottan nyilatkozó aranyér komorítja az 1855-ki év első napjait.

Január 15. Sz. úgy lamentál a bérfeltételek miatt, mintha kirabolták volna; M. nem kevésbé sötét színekben állítja előm be a lap állását; tehát örvendnem kell. hogy az eddigi 50 frt megmarad, s nem 100-at kérni!

Tegnap Semmeringen voltam a Forst-társasággal, melytől visszavonulni határozott szándékom. Napontai társaságnak unalmas, szellemi látkörömhöz nem mért; pénz dolgában túlnyomó, hol túlságos költségbe, hol kellemetlen lekötelezettségekbe viszen. Egészen elszakadni absurd, hanem ritkulnunk kell.

A semmeringi gyönyörű téli sétán áthültem. Estve daczom s hevességem egy scénába vont be, hol újra tapasztalám, miszerint meggondolatlanság provocálni durva emberek gorombaságát, midőn helyzetem nem engedi meg hasonló fegyver teljes használatát!

Clementinenél van 40 frtom melyet nem nélkülözhetve, ismét kölcsönökre szorulok.

Január 28. A fönnebb leírt «scéna» ügyességem által oda fordult, hogy a mai estét Braumüller s a többi könyvárus szerencsének tartá asztaluknál velem tölthetni, melynél ma 14 napja ismeretlen létemre belém botoltak.

Forstról is volna mit föl jegyezni, de nagyon kicsinyes.

Páva Gyula megházasodott, azaz nőt vett, pénztelent. Mondja aztán valaki, hogy az élet komoly!

Február 11. Hugóval ebédeltem Aigner s Júliussal. H. az új Öst. Ztg. szerkesztője leend. persze nem «Morgenblatt». Pourtant, champagne-al, mert nélküle nem lehet, tractált.

Márczius 24. Gyula itt nagy aggályt okozott, tisztí komödia következtében ezredétől el vágyik, de maga se tudja hova? hol lehetne kínládások nélkül kellemes lételre találni?

Visontai Kovács Laczi⁽⁴³⁾ ittlétekor ígért sonkát. 18 frtosat küldött; nem vártam volna, hogy táblabíró szavatartó legyen.

Márczius 27. Gyönyörű Glacis-i lakunkat elhagyjuk, nyáron falura megyünk a gyermekek ürügye alatt s mert magunk is a szabad természet bolondjai vagyunk, télre kis lakást fogadunk bárhol, fölösleges bútorainkon túlادunk, gazdaságos, szerény lábra akarván állni, mert így temérdek jövedelem mellett is semmire se megyünk. Vederemo.

Május 2-ika óta Gersthofon lakunk. A városban fogadtunk elég olcsó udvarbeli szállást.

A takarékosági tervek ismét eredménytelenek leendenek. Ida ismét teherben van! Három gyermek . . . Lételem egyéb kellemeit ellensúlyozza az új gond; a mely arányban javul anyagi helyzetem, azon arányban a kízó szükség. Szabadulás sehol.

Török János itt van; a tavaly emlegetett terv: Bécsben adni ki magyar politikai lapot, erélyesen kezdeményezve van, s kilátással. Ha T.-kel szövetkezem, Szilágyitól el kell válni! Azonban nem függött-e örökké fejem fölött Sz. szeszélyének Damocles-kardja?

Clementinetől megkaptam kölcsönömet. Veszedelemes pénzviszony, pro futuro kerülendő.

Kempelen Károly adóssági börtönben pár hónap óta, mit nem érdemelt a sorstól.

Funti rohad contemplativ semmittevésben,, s hogy nem ír, nem csoda.

Június 6. A Magyar Sajtó⁽⁴⁴⁾ próbalapja tegnap megjelent.

Bureaucratiai nyomorúságok bosszantanak. Pedig régi elvem: «csak fizess», was, will ich mehr!

Július 4. Szilágyitól eddig el nem váltam,, barátságos pofákat vág.

Funti írt, én feleltem; K.-nak 2 forintot küldtem.

Midőn így ismét emelkedő reménnyel evezünk az élet posványában, tegnap elvesztem pénztárczám vagy 50 frttal! Gersthofon a Casinóban volt ez, hol a «dalárdát» ily drágán fizetém meg. Úgy kell a szórakozottnak.

A Magyar Sajtó rettentő nehézségekkel küzd még, eddigi számai egyike sem ment el rendesen a postán.

Augusztus 8. Szilágyi kétszeres denuntiációval fizeti vissza a Magyar Sajtó iránti jóakaratomat. Jövő hóban alkalmasint vége az igen tisztelt szerkesztő úr szíves kegyeibe ajánlt «őszinte baráti szolgálja»-féle levelezésnek. Ismét 50 frttal retirálok!

Károly kiszabadult.

Dolgom tömérdek. Naplóm nyugszik.

Augusztus 14. A Moshammer-féle denuncia-tió fenyegette hivatalos állásom kellemeit. úgy látszik F. közbejötté győzelmet szerez a jobbnak, s az ostoba intrigák kudarcot vallanak.

A Magyar Sajtó sorsa leszen. míg Török különb Geschäftsmanná nem válik, s egy-résről dühös szenvedélyeinek rabja, más-résről számítani nem tanul, mindig élet-halál közt lebegni.

Most egy krajczár sincs a pénztárban, nyomda, lakbér fizetetlen, a vállalkozó számvallókkal összeeszeve, ettől oktanul elvált. A szerkesztőtagok tudatlan, lusta geniek, az egyetlen Elefántyt föláldozza intrigáknak, Falkhoz semmi barátság a lap iránt ... mi lesz belőle? . . .

Szeptember 10. Moshammer, illetőleg a bor-nírt bureaucratia diadalmaskodik. Gentz némileg múltán, nagyban mulhatlanul megaláztatott, s romlott. Nagy leczke reám nézve, mi az a Beamentum! Egyébiránt is, mindenütt a legvakabb reactio; melynek udvarunk enged . . . szomorú mindenkire nézve, ki párthoz nem tartozik s az ausztriai birodalom hű polgára mindenekfelett.

Szeptember 14. Múlt hó 27-ikén ünnepeltem 31-dik évem beteltét hallgatással, ünneplem naponkint az ifjúság tűnte fölötti tűnődéssel. Sok bolondot tettem ugyan, de valódikig még sem élvezém ifjúságom. Egyébiránt mindegy, az ember elvész, s halála után nem tudja, hogy élt. Így vagy úgy, egyre megy ki a dolog. Vénülök bureaucratia bölcseségem fejlődésével. Gondolkozom vagyonszerzésről, hasról, champagníról, szerencse, hogy az irodalom s tudomány hivatalos

szakirányom, az tartja bennem a nemes tüzet. Készülök Pestre Funtihoz, Vácra Palihoz, Esztergomba a papokhoz, s Marótra Heckenast szüretjére. Csak pénzt várok. Török havi díjammak csak felét volt képes kifizetni . . . ő számár s punctum.

Szeptember 24-én indultam gőzösön 14 napi szabadságra.

Szeptember 25-én fölkeresém czéломhoz képest a primást, s nála ebédeltem és ugyanazon teremben, ugyanazon asztalnál, 12 pappal, hol 1849-ben Görgey és táborkarával ebédeltem. O tempóra, o mores! Házassági engedélyünk novemberben várható. Estve Pestre értem, Funtit betegesen s egyedül leltem: várakozásom új csalódása, mert nejét s családi életét óhajtám látni.

Szeptember 26. irtain Idának, Funtihoz hurczolkodtam, a primásnál udvaroltam és ügy unatkoztam, mintha 1851 óta ki sem jöttem volna Pestről.

Szeptember 29. Kanócz Pistának villája van a Zugligetben; a hatás, mit ez reám tön, valószínűleg tartós leend. Nála voltam szüreten. Szamvald Gvulánál⁽⁴⁵⁾ litterátori soirén, hol Kemény Zs. és Urváryn⁽⁴⁶⁾ kívül csupa nevezetes író volt jelen, mint Emich, Kem-

pelen Károly, s az öreg Számvald. Egészen véve jól érzem magam itt, mert nem sietek Vácra, s Marótra nem is megyek.

Bécs. október 5. Estve érkeztem meg, megunva a pesti Krähwinkelt. litterátorokat, kedves emléket hozva magammal Funtíró, s egy *zavartalan boldogságban* Pali és Fanni társaságában nagyszáli szállójokban töltött gyönyörű délutánról.

Honn vagyok, dolgozom, derültebb s nyugodtabb lélekkel.

Deczember 16. Az év vége felé közeledik; szemléleteim fájók ugyan, de följegyzésre érdemetlenek; szóval: vénülök s ez közös sors.

A házassági engedély megjöttéről ö eminentiájától kaptam tudósítást, de foganatbavételét el kelle halasztani, mert Ida szülés küszöbén van.

A hivatalos lapok átalakulási moraja minden év végén megvolt ugyan, de ezúttal komolyabb, mint valaha. Emich valószínűleg kezére keríti.

Szilágyi valószínűleg penzióba jő, Funtit ajánlottam, de oda lenn nincs soutiensje. Mi lesz. Isten tudja.

Novemberben a Pesti Naplónak is írtam,

de nem fizetvén (december 15-ig), odahagytam.

A Magyar Sajtót habozásából kirántottam, a tulajdoni jogot Sommerre ruháztattam. Töröknek a familiáritást fölmondtám; szegény, nem ért ő engem, nem is érthet, mert nincs józan esze; hízelgés engem le nem kötelez: férfias, nemes jellem, vagy pénz, ezen kulcsokkal férhetni kül- vagy belajtaimhoz. Ő vélt szerencsében oktalan, szerénytelen, most méltóságtalan vénaszszoní . . .

1856.

Január 12. Nagy bajban előveszem a registert.

Sommer csőd küszöbén áll, s így a M. S. még gyászosabb, s reám nézve is megszegyenítőül) módon bukik meg, mint ha Sommerre nem ruháztattam volna. Előfizetői is csökkentek az új évvel.

A Budapesti Hírlapot odahagytam. Szilágyi 40 frtot akart adni nyolcz levélért; az igaz, 5 frt elég egy olyan kóficzért, de a folytonos reductió már boszantott. S végre örülök, hogy Sz.-val többé semmi dolgom.

Ellenben a Pesti Naplónak ismét írni

fogok; 60 frt fix; s cikkeket extra díjaz. Februáriusban kezdem el, mert e hónapomat egy a concordatumot tárgyzó röpirat fordítása fogja el.

Rég táplálom az eszmét, német publicistaságot kezdeni, mely kevesebb jelennel, de nagyobb jövővel biztat. Eddig időmet elfoglalá a magyar, most tervezek; az Angsf Alig. Ztg. lenne a legildomosabb tér; protectio is lenne, csak tehetség kell hozzá . . .

Deczember 18-án született kis lányunkat Erzsire kereszteltettük. Ida féltékenységének egy köznapias, durva kitörése felháborgatja belnyugalmam. E gögös jellemet érzékeny szív vezeti női bilincsekbe, miket gyűlöl, megvet. Egyedül állva, ábrándos epedés emészténé életem, így rideg prózai köznapiság gyötör s lealáz . . .

Február 29. A börzén 80 frtot nyertem Hugó paizsa alatt. Vettem két Credit-Actien-t, speculálok kicsiben, a mint az egész világ nagyban.

Kis Erzsink halálos beteg volt; nagyon fájt volna lelkennek e gyenge élet kioltása. De a szoptatós dajka, úgy látszik, helyreüti.

Pénzgeschäftek is jól mentek e hóban. Vivat!

Gersthof. május 6. Márczius végén Esztergomban valósítok, a mit remélni alig merem; ismét katolikusok vagyunk; házasságunk pápai engedély által megerősítve. Húsvét hétfőn eskettettünk a «bíbornok hercegprímás esztergomi érsek. Scitovszky János ö Eminentiaja» által, magánképviseletében. A nagy ügy végeztével Váczon töltünk egy-két napot szeretteink. Beliczáék körében, s Budán Kanócnál.

Az anyagi ügyek meglehetősen szerencsés következetességgel folynak. Sommer és a M. S. nem buktak meg, Szilágyi nem hagyott békét, míg föl nem vállaltam ismét a levelezést. A Pesti Naplóban per 6 frt Írott leveleim köztetszésűek. A M. S. rendesen fizet. Csakhogy én 10—50 ezerről álmodozom.

Május 31. Ma utazik Elefánti Londonba, mint nevelője Apponyi Rudolf angol követ fiának, igen jó feltételek mellett. Az utolsó idő közelebb hozott egymáshoz, régi gyermekkori ismeretségben gyökerező viszonyunk nemesült s szilárdult gyakoribb érintkezésünk által; s mindketten sajnáltuk az éveket, miket Bécsben töltünk. de — nem együtt. De annál kedélyesebb órákat éltünk

az utolsó hetekben, hol Gersthofon, hol Dornbachban, hol Török J. jó magyar ebédénél. Isten áldja őt!

Június 22. Egy idő óta magyar (vidéki) színészek játszanak a Józsefvárosi-színházban; én tisztelnél fogva jelen vagyok koronkint. s a helyett, hogy elevenítve érezném magyar érzetem, gyökeresebben lehangoltatom. Nemes tulajdonok mellett kiskorúságra átkozott nemzet nagy igényekkel, kevés észleti tehetséggel; soha sem álltam közelebb azon meggyőződéshez, hogy e nemzet művelődési képességének igen szűk korlátok szabják. A nemzetiségi s állampolgári érzületem közt létező meghasonlás, melyet kiegyenlíteni csak nehezen megszereshető elfogulatlanság képes, az óhajtott kiegyenlítéshez jóval közelebb hozott: e nemzet nem egyedül száma miatt van másodrendű szerepre rendeltetve; ne tagadjuk meg azért; inkább vagyok magyar, mint cseh vagy német; de mindenekelőtt az ausztriai birodalom polgára vagyok, s csak mint ilyen vagyok magyar. Ez oly egyszerű, de mi kevésnek fér ez fejébe azok közül, kik publicistáknak, közszerepre hivatottaknak hiszik magukat. Magyar politika nincs, mert

nem volt soha; csak ausztriai politika létezhetik; a közbirodalom solidáris jóléte; ha van és lehet harcz, ezért kell lenni: a separatismusnak nincs józan alapja, csak zavaros érzelmek.

Falk Miksával kedélyesebb viszonynyá kezd lassankint érni külső érintkezésünk; ő igen eszes, szellemdús ember, kit mint engem, pénzsomj szünetlen munkásságban tart; de ő több szenvedély s primitív komolysággal, én blasirtan, kedv s lelkesedés nélkül robotolok: ő öli magát, mintha érdemes lenne; én csak mellékesen dolgozom, főczélom: az élvezhetés miatt. De ez mind egy, ő tiszta kedélyű férfi, s én a régi hevet, melyvel baráti kötelékbe szembehunyva szoktam vetni magam, itt ismét érzem és — ki-kihűtöm. Hiába! nincs szebb viszony az életben, mint az, melyben az ész elismerése, a jellem becslése s a szív vonzalma *kölcsönös*. Ez csak férfiak közt lehet, et nisi inter bonos esse non potest.

Július vége felé. Ezer forintom van megtakarítva s úgy érzem magam, mint más tízezer forint birtokában fogná érezni.

Szeptember 1—9-ig. Hugóval a Langbothtavaknál s felső Steierban jártunk.

Szeptember 17-én a rossz őszt s nedves lakás elől menekültünk Gersthofról.

Szeptember 19. Antunovics Józsi⁽⁴⁷⁾ lepett meg látogatásával, vele s kedves, szép. jó-ságos látszó nevével töltők az estét. Kedélyvilágomra nevezetes hatású nap; azon kör. melyhez ifjúkori s szerelmi emlékek szent varázsa köt. s melytől a sors, életviszonyok annyira elválasztottak, hogy reám nézve halottnak tekintem; íme, nem esett el tőlem; nincs válaszfal az ábrándos múlt s talán rideg jelen közt egyéb, mint épen az élet, a szörnyű élet; a szívek nem szűntek meg rokonok lenni. És ő, kinek nevét leírni nem merem, legalább azon határtalan kegyeletnek, melylyel emlékét őrzém, némi parányával emlékezik még reám; *s mi mégis örökre elvesztünk egymásnak*; gyáván epedő bánat nem bánt: én világot alkotók magamnak, egy tán hűséges, mindenestre velem s általam sokat eltűrt nő s gyermekek képezik azt örömei s kötelességeivel; s ha a SZÍV csalódások tarka képeiben andalodva fáj is, eléggé megedzett az e tört magába rejtve hordani azon végperczig, midőn vére porrá válik. Jelenemmel így kibékítém a múltat; annak mindennapiságára a költészet fényét

sugározza vissza emez, s fájdalmas örömei megnemesítik jellemem, melyet férfiasnak s tisztának tudni büszkeségemet ápoló törekvésem . . . Józsim még mindig azon ritka tisztalelkű, nemesszívű, eszményi irányú férfi, mint volt. Ah, mily jól esik száraz életviszonyaim közt megjelenése . . . Valóban, sokszor nem tudom, mi által érdemlem oly nemes lélek ragaszkodását, mint azon hevesekét, kiket barátaimnak nevezek? Legfeljebb az által, hogy felismerni s megbecsülni tudom.

Szeptember 26. Új meglepetés. Theri férje, Hengel, pécsváradi jegyző keresett föl. Benne örömmel ismertem meg egy becsületes, neje s gyermekeiről komolyan gondos, tevékeny, szerezni iparkodó s egyszerű embert. Átala ismerkedém derék hazánkfiával, az ősz Schwarzer borkereskedővel, s családjával, eqvkori iskolatársam S. Károly unokabátyjával, kik Hengellel valamikép rokonok.

Karácsony estéje. A M. S. Török eszelősége, ellenségeinek áskálódása következtében megszűnendő volt. Pestre s Heckenastra ruháztatása az én művem. Török csak subrosa leend ezután viselője. Ő existenciájának egy sok reménnyel s kedvező jóslatokkal

kezdődő felvonását hebehurgyasága állal szomorún végzé . . . Megszabadulok sok teher és gondtól és több száz frt évi jövedelemtől.

Fontos emberré lettem egy pár napra, a Cultusministerium rovására. Debutiroztam az Oesterr. Zeitungban sikerrel.

Elefántból kedélyes, sőt érzelő leveleket veszek koronként Londonból.

Különben semmi változás. Palváék szíveségéből Váczon ölt disznón lakmározunk.

Karácson estjét csendesen honn töltém; sem én. sem nálunk vendég. Ez tán az egyetlen est, melyet egyedüliségben töltenem komorít. Egyébiránt van társaságom, multságom, dőzsölés untig! Hugó, Loh & Comp. Falk & Comp. Forst, Crachi & Comp. Hesperus, Aurora . . . sok is.

Így járt le az év, nem haladás nélkül, nem örömtelen, nem baj nélkül, summa summarum mégis csak «hiábavalóság»!

1857.

Április 12-től május 2-ig bejártam Dresdát, Berlint, Hamburgot, Hannovert, Kölnt, Bonnt, a Rajnát, Coblenzt, Mainzt. Frankfurtot. Lipsét, (Prágát in vogelperspektive)

veni vidi bibi Forst Károlyival. Kerül utam 200 frtba. Champ. és bordeaux-i nélkül.

Május elsején Idával Gratz, Peggau, Guggenbach néhány kellemes nap.

Május 26-án lejárt hat heti szabadsággal beálltam jármomba.

Május 31. Bakody T. és Amanda időztek nálunk.

Augusztus közepe. Pusztay áttétele bureaunkba annyi kellemetlenséget von maga után. hogy szabadulni iparkodok egyáltalán az állam-hivatalnokságtól, mely eddig finánczialiter elég kedvező; de tehetségemnek tért, külső állást, se nem nyújt, se nem ígér. Hova fordulni azonban? Túrni kell . . . s résen lenni, hogy ha lehet, előre tolakodni. De miként becsülettel? Mérsékelt gondolkozásom pártonkívülisége ismeretes s gyanúsít azon államférfiak előtt, kik a buta eszköznek is elsőséget adnak, csak vakon hódolónak lássék. Az árulók e neme mindig legjobban boldogult.

November 4. Ma van Károly napja, de Kempelen Károly nincs többé, valami nyolcz hét előtt halt meg, mint mondják Mehádián. távol barátaitól, s mind azoktól, kik szerették. Vele a leglovagiasabb s legnemesebb

irányú, habár gyenge jellem s a legjobb szív szállt sírba, s azon ember, ki életemre legnagyobb s eldöntő befolyást gyakorolt, finomító civilizáló modora által, nem kevésbé anyagi állapotom s férfivá fejlődésekre — jó-rossz értelemben hatott. Sokat vétett ellenem — sokkal több jót tőn. Legkedvesebbjeim egyike volt s barátom még se. Könnyelmiisége oly szeretetreméltóvá, s végre szintolv boldogtalanná tévé. S ő, ki úrnak született a szó legszebb értelmében, mint koldus fetrengé át utolsó éveit. Nyomorú. fájdalmas emlék — — mily boldog lettem volna s helyemben százan ismerői közül, ha az anyagi szenvedéstől, mely utóbbi éveiben lealázá, megóvhattuk volna!

1859.

April 14. — reggel pont 10-kor — halt meg sarlach-vízkórságban Livius 7 éves $\frac{1}{2}$ hónapos korában. Pár nap véget vetett a mindig egészséges, erőteljes, elmés fiúnak, ki legnagyobb örömem volt!

Ma tettük sírba, april 16-kán, 12 órakor. Kezdet-e ez a sorscsapásoknak vagy megelégteli-e ez egyet a sors??...

Ida, öt hét óla beteg gyermekeimnek éjjel nappal ápolója, jobb jutalmat érdemelt.

1860.

Márczius 3-án házmotozás volt nálam. Falk, Széchenyi István és Zichyéknél, Holnánnál.

Ennek következtében ideiglenesen megszűntem hivataloskodni, és kétségtelenül mindörökre, mert rehabilitatióm a világ előtt árnyat vetne becsületemre.

Hogy új korszak küszöbére ért életem, bizonyos. Váratlan egészen nem volt a fordulat, mert már havak óta folyamodtam közügynökségért, a hivatalos állást elhagyandó.

Mindig attól féltem, hogy idővel, ha megvénülök, megfosztanak eddigi előnyömtől, mely kettős fizetésben állt. De ennél rosszabb sors ért el . . . mert kereset, nyomozás alá vontak. Ez jutalma a soron kívülnek a burocratiában.

Mi lesz most? irataink hol? az igazságügyi ministeriumban, a hol nos amis les ennemies a Somossyk és Rádiók⁽⁴⁸⁾ fordítják? nagy dolgot akarnak-e csinálni belőle? erőszakkal conspiratiót kierőszakolni-e? vagy

egy kis ráijesztés a czél? rendőri eljárás vagy törvénytörési vár-e reánk és reám? s mikor veendi kezdetét az ügy tárgyalása? Kiutasítás? fogság vagy csak egyszerű amtsentlassung vár-e reám? vagy tán még megadják az agenciát? E kérdések forrnak, főnek agyamban.

Funti épen jókor volt itt pár napig föleleveníteni valódi lényemet, mely már-már veszendőbe ment e fojtó lég alatt, melyben kilencz éve élek!

Folytatása az április 14-ki sorscsapásnak! keménev lesz-e? de tán nehezen lesz olv le-sújtó, mint az volt!

Írtam márczius 8-án 1860. Húsvétvasárnap előtti éjen Sz. I.⁽⁴⁹⁾ agyonlőtte magát. A nagy emberben egyúttal legérdekesebb társasköröm veszett el.

Április 18. hívtam a büntető törvényszékre, mint tanú a Görgen dr.⁽⁵⁰⁾ elleni nyomozásban.

Sejtettem mi vár reám. Búcsút vettem Idától, s gyermekeimtől sokára.

A Landesgerichten hosszú kihallgatásom volt, mint tanú. Vallomásaim közt előadtam hűn Sz.-vel volt barátságos viszonyomat.

Vége lévén ennek, az előülő tanácsos (Garnhaft a becsületes ember neve), vára-kozásra kért, minthogy a jegyzőkönyvet az

államügyésszel kell közölnie, nincsenek-e még némely kérdései leendőik?

Tudtam mi fog következni; s nem lepett meg, midőn a bíró egy óra múlva visszaérkezvén, tudósít, hogy az ál lám ügyész azonnali befogatásom indítványozza, s pedig *hivatali visszaélés* vádját emelve ellenem.⁽⁵¹⁾

A kérdő pontok ezek voltak:

Görgennek hivatalos nyilatkozata szerint, én, Széchényinek *kémül* szolgáltam, ki őt ideje korán tudósítsa a rendőrség által a netán ellene fogamatba teendő rendszabályokról! Válaszom: Die Zumuthung eine blödsinnige, mint hogy énnekem a rendőrséggel soha semmi dolgom, a könyvvizsgálat tagja lévén. Nem is tudom, miféle bureau-ban, minő hivatalnokok által tárgyalatnak e féle rendőri dolgok; nem is ismerek rendőri hivatalnokokat, sem ilyekkel nem társalkodom. Tehát e célra használhatón volnék. Különben is Sz. Geheimrath. s Magyarország legconservativebb politikusai egyike lévén, hogy gondoltam volna, hogy ellene, a kedélybeteg ellen, valamit akar a rendőrség indítani.

Két kérdés: kaptam-e valaha, s minő czimék alatt Sz.-től pénzt? Soha, egy krt se!

Ezzel a jegyzőkönyv befejeztetett. A tanácsos megelégedettnek látszék; várakozásra kért, míg ő lesiet, hogy még az ülés folyama alatt előadja az ügyet. Azonban rövid vártaivá feljött; az elnök már elment; s így már most elő nem adható. Most már nem tehet kivételt rám nézve a házrend alól, szobába fogok utasíttatni. De megnyugtattott, hogy ügyem még ma fog eldöntetni. Ekkor vagy három óra volt, d. u.

Egy rendőrkatona bevezetett a fogház felügyelőhez; levetkőztettem, mérték alá állítottam; beíratam; elvették kalapom, órám, pénz-, szivartárczám etc. és beosztattam egy fogházba. Kértem a börtönőrt, hogy legalább némileg hozzám illő társaságba juttasson, ha már egyedül nem lehetek. Azt mondá, az ügyis háztörvény.

Ezután fedetlen fővel vezetett a rendőrkatona lépcsőkön s folyosókon végig, hol asszonyok, gyermekek ültek, kik bezárt rokonaikat jöttek látogatni. Alkalmasint úri tolvajnak tartottak; legjobb esetben Eynatten-Richter-féle bűnrészesnek.⁽⁵²⁾

Végre elértem a nekem szánt fogházat. Ott egy magas, csinos külsejű fiatal ember mutatá be magát nekem, mint N. N. quitti-

rozott főhadnagy, ki könnyelmű adósságcsinálásért van kereset alatt; továbbá egy kurta nyakú magyar (Apagyi, Zemplén megyéből). ki holmi kényes természetű váltohamisítási ügyben van vizsga alatt.

A hozzám illő társaság kifogáson kívüli volt! A főhadnagy könnyelmű jó fiú; Apagyi kissé súlyos kedélyállapotot tanúsított; őszülő nagy szakálla hosszabb fogságát, s fölpuffadt halvány arcza a fogházi eledel minéműségét tanúsítja.

Épen fölmosatták egy rab által szobájokat, ajtó, ablak nyitva; borzasztón hideg lég-huzam; én lelkileg, testileg kimerülve, a belküzdelem, izgalom, s üres gyomor következtében.

Végre a szoba föl volt súrolva; az ajtó bezáratott. Deszkákból asztalt rögtönöztek már a házban praktikus társaim; s padokat, melyek egyikén pokróczra fekve elnyújtóztani, fázva vizes kutya gyanánt. De nem alhattam, bár fáradt voltam.

Azután beszélgeténk; közlönk egymással bajainkat. Társaim örültek az aquisitionak. s elmondott városi újságaimnak, miktől az inquisitusok légmentesen elzárvák.

Azután beavattak a ház rendébe, megmu-

tatták a két új fazekat, mely számomra is ide adatott; az új szalmazsák, új pokrócz, tiszta lepedő, irigylendő éji kilátásokat nyújtott. Különben dicsérték a konyhát: csak-hogy előadásaikból nem vettem ki egyebet, mint borsó, bab, káposzta változatait; saját pénzen sem igen lehet édelhető kapni. Egyébként a ház rendben, tisztán, ember-séges módon administrálva.

Hat óra tájban társaim az előbb két nappal megrendelt sört, kenyeret, kvarglit, én mint ebédelőtti fogoly, levest s borsót kaptam. Hozatnom mit se lehetett: ahhoz előleges elnöki engedély szükségeltetvén. A forró levest megettem; a borsót nem bírtam, mind a kettőt rossznak találtam. Társaim megoszták velem kenyeröket, söröket, vajha visszaadhassam nekik!

Így lőn est; megkondult a hétórai harang; csengése ábrándos epedést költe szivemben. Apagyi a magas ablak alá állt, s buzgón és soká imádkozott. Később a hadnagy is fölállt, s követé a példát. Rövid habozás után magam is fölkeltem, megkísértém egy miatyánkot mondani; s csodálatosan jól sikerült. Húsz év óta az első ima, mely szívemből jött, s mélyen, igazán

érezem e szavakat: «Legyen meg a te akaratod!»

Tanúságul jegyzem meg magamnak, mily átok a scepticismus; mily áldás a vallásosság; s mennyire kötelessége a gyermekét boldoggá nevelni akaró szülőnek, őt vallásossá nevelni! «Legyen meg a te akaratod!» bármi jöjjön: még pedig a legrettenetesb. Ít bizonytalan kilencz hónapi Untersuchungs-haft, melyet persze, azt tudtam, fölmentő ítélet fog követni! Azalatt elmúl a nyár én nem fogom látni virágait; nem a kedvelt hegyeket, völgyeket! Az alatt gyermekeim nőni fognak, s én meg nem ismerem majd őket; nem örülhetek nekik!

Azonban félre-félre kínos gondolatok: legyen meg az ő akaratja!

Sötét lőn. Társaimnak különös engedélynél fogva gyertyájok van. Miután lemosogatták az edényt, az enyémet is, elővettek egy játék piszkos tarokkártját, leültünk a rögtönzött asztalhoz; s üztük az ultimét; egyet el is vesztettem, de persze csak pufra ment: pénze kéznél senkinek se lévén.

½9-re lehetett, zörögnek a vasajtók és lakatok; örök jönnek; s tudtomra .adják, hogy mehetek. Szabad vagyok? Igen!

Megöleltem szegény társaimat, kik csodálva s tán sajnálva láttak távozni.

Törvényszéki szolga kíséretében bérkocsin a rendőrségre! Onnan, teltem, el nem eresztenek, vágatva haza!

Ida könnyekben úszva ült egy zugban; mellette Falk Miksa, vigasztalva, s tanácskozva, mit lehetne tenni? Mit lehetett volna tenni, ha a törvényszék letartóztatásomat elhatározza? semmit!

Napok múlnak; de Damocles kardját fején fölött érzem még. Ha gonosz akarat van ellenem, miért ne üldözhetnének legalább új meg új idézésekkel, kihallgatásokkal, fenyegetésekkel? Pedig úgy van; mert ma május 11-ike és még mindig nincs határozatom, vájjon megadják-e, vagy nem az agentiát? vájjon felhagylak-e a további nyomozással.

Ha az ügyet politikai térre játszák, eltűröm, mit rám mérnek, resignatióval.

Becsületem beszennyezni, pedig ez törekvésük, sikerülni nem fog nekik. Minek tehát az izgatottság, ezen idegesség s félelmek?

«Legyen meg a te akaratod!»

U. i. Az első vádat elfeledém, pedig erre, mint a további nyomozásokból következ-

tethetni, nagy súlyt fektetnek. Gorgen t. i. denunciált, hogy álnév alatt jártam Sz.-hez. A mi eleinte igaz volt is; ich hielt das für eine der zahlreichen Grillen des Grafen; de később kisült, hogy oka volt rá, mert Görgentől tartott, ki mindig félt, hogy «der Pol. Com. wird uns denunzieren»; a gazember tehát jobbnak látta, megelőzni a denunciatiót.

Bécs, június 20. L. beszélé, hogy Ferencz császár 1809-ben magyar császár akart lenni, de a nádor. Eszterházy országbíró, Pálffy cancellár, koronaörök etc. nem javasolták, mert a magyar a királyi címhez szokott.

Szógyényi a 40 év alatt» több ízben kínálta lemondását, memoirokat adott az ország tegalis állapota érdekében.

Midőn L. nejének monda, hogy nem csak szeretnie, hanem tisztelnie is kell őt, neje sírva borult nyakába.

(P. S.) 1863-ban kisült, hogy a kammerdienerrel, egy piszkos horváttal él s azzal meg is szökött.

Június 23. Friedländer (a Presse szerk.-lársa) szerint Hübner⁽⁵³⁾ elbocsáttatásának catastrophája következő: Hübner az egész bi-

rodalomban megyéket akart szervezni: a ministeri tanácsban birodalmi alkotmányt hozott javaslatba, s a magyarok külökvetelesei ellen nyilatkozék. Goluhovszky⁽⁵⁴⁾ ellenveté: hogy a magyaroknak immár bizonyos ígéretek tétettek. Erre Hübner: «Ezeket ő nem venné tekintetbe.» Goluhovszky: «Hogy mondhat ilyet austriai minister?»

A császár pedig erre e szót morgá: «Schuft» s öklével az asztalra ütve fölkelt, kiment s a ministerek utána. Hübner egyedül maradv, rögtön megírta lemondását.

Hübner s Bruck⁽⁵⁵⁾ szavukat adták egymásnak, hogy együtt állnak s buknak. Hübner tehát emlékezteté B.-t; ez azonban azt válaszoló:

«Ich bill Soldat und bleibe auf meinem Posten.»

F. szerint neki Hübner maga adta elő imigyen az egész dolgot.

Mi máskép hallottuk; s Hübnert oly hírbent tartók, mint ki a magyarok iránti engedékenység áldozata.

Július 7. Lonovics⁽⁵⁶⁾ helyesen jegyzé meg Széchenyiről, hogy soha se dicsekedett tetteivel. Nem is emlité, mintha soha semmit sem teremtett volna. Hanem mindig

előre nézett: mit kellene még tenni. Nagy lélek blasirtsága és tettvágya.

Széchenyi szokta is mondani: «Nem tanultam oly sokat mint az urak (nem is akarta a régít tanulni ő, ki újat akart teremteni), és a nyilvános ülésekben, hol oly sok okos ember ült. sokszor leltem; meg is szorítottak sokszor; dogmatiálni nem tudtam, hanem mit tettem: kilestem az ellenbeszéd gyengéit s azokra intéztem támadásom s igyekeztem nevetségessé tenni.»

Augusztus 2. Azóta az özvegy grófnét⁽⁵⁷⁾ is kihallgatták; ugyanazon haszontalan kérdésekre nézve! Huzavona!

Weber. most hála az égnek, letett rendőrigazgató, rútkelenczébe akart hozni. A rendőr-kém azzal vádolt, hogy «a magyar birodalmi tanácsosok után leskelődöm, um von ihnen Berichte zu erpressen». Erre elmondani, hogy a Presse fölkért s én Szi . . . Gyurival beszéltem a dologról, de az azt mondá. miszerint a magyarok erkölcsileg kötelezvék nem adni tudósításokat, annál fogva, mert e föltétel alatt vívták ki a nyilvános, hivatalos közlést. Így tehát le is mondtam a Pressének. Egyéb gyanúsítás tehát hazugság. Harmadnap ismét előhívat W. Földolog

előttem egy ministeri irat. melyben azzal vádoltatom, miszerint épen Szögyéni⁽⁵⁸⁾ épen ellenem panaszkodott, «dass ich den Amtrathen nachspähe». protocollumot vétet föl velem. melyben ismétlem szóbeli előadásomat. De ezt tagadja Weber; azt mondja, hogy minap egészen mást mondtam stb. s mindenféle violentado után végre hazugnak declarál. Persze erre *pofon* lett volna az egyetlen illő felelet; s *ezt akarta* is ő, mert akkor rögtön bezárathatott volna, Beleidigung einer hohen Amtsperson, thätliche Misshandlung stb. legalább egy évi börtön! De a cseh csel nem sikerült; hallgattam, s rögtön ezután írtam Hell kormánytanácsosnak, panaszolva e durvaságot, s egyúttal ünnepeyesen kinyilatkoztatva, hogy «ha W. úr mást jelentett a ministernek. mint a mit én az írott protocollba diktáltam, akkor W. úr hazug!»

Ebben maradt a dolog. Azóta W. hivatalnokkörökben terjeszti diadalát, s az elle-neim rágalmakat; s én kénytelen leszek Szögyénitől bizonyítványt kérni, melyet, ha becsületes ember, nem tagadhat meg tőlem.

Utóirat. Szögyéni nem egészen tiszta e

dologban. Kisszerű bureancratikus elővigyázó . . .

Július 22-től vagy hat napot tölték Czenken, Széchenyieknél, nagy élvezettel.

Augusztus 8. Maiz Hofrath és Pol.-Director 6000 frttal nyugdíjaztatott. Helyébe egy elkopott ember, Martiner tétetik kegyelői által, csak azért, hogy neki is legyen igénye 6000 frt pensióra. Így vagy 160 Hofrath pensionált.

Augusztus 9. Széchenyi gyakran mondá, nem minden célzás nélkül önmagára: «A legszörnyűbb önmagát túlélni; lieber eine Kugel durch den Kopf».

Augusztus 9. Híresztelik, hogy 15-kén vagy 18-kán Magyarországnak alkotmányt octroyálnak. Nem akarják közölni a birodalmi tanácscsal; ámbár Benedek⁽⁵⁹⁾ javasolja. Mások szerint a kormány fcederativ elvekhez hajol, s nem nézi rossz szemmel a birodalmi tanács ebbeli mozzanatait. De ennek ellenmondanak azon czikkek. mik a félhivatalos Oesterr. Ztgban s a Pressében megjelennek.*

A „birodalmi tanács magyar tagjai sokat

* U. I. Jele, hogy a kormány egyik töredéke centralistikus volt.

remélnek. Eddig a többség az övéké. Emlegetik, hogy legfelsőbb körökben a szándék Magyarországot kielégíteni; de a többi tartománynak — semmit! Valószínűbb, hogy egyik se kap semmit!

Augusztus 10. A magas bureaucratia még önbizalomtelt. Oly higgadt embertől, mint Fiedler barátom, feltűnt ily megjegyzés: «A magyaroknak legtöbb okuk lesz megbánni eljárásukat. Egész Európa tendenciája a centralisatio; most egyszerre Ausztriában autonómia s foederatiót tűznek jelszólul».

Mire én: «Ez csak reactio; mert a központosítás 1850 óta ügyetlenül s erőszakosan túloztatott».

Augusztus 21. Majláth Györgynél.⁽⁶⁰⁾ Okos ember. Érdekeseket beszélt a birod. tanácsbani nehézségekről; a bureaucraták még túlsúlylyal bírnak, a közönség pedig csak Garibalditól vár.

Szeptember 10. Szögyéni az első ülés után jókedvű, de aggodalmai mégis vannak, vajjon sikerül-e az ó-conservativ férfiaknak keresztül törni. A forradalomtöli aggodalmak másrészt: hírek, hogy az olasz emigratio a magyarok által akarja a gesztenyét kikapartatni. Szögyéni azt mondja, körül-

néznek haszonvehető egyének után s szemüket reám is vetették. Mondám, hogy rendszerváltozás esetén maradok t. i. hivatalban.

Szeptember 12. Hogy készülnek a fölterjesztések? Plener⁽⁶¹⁾ fölszólítja Benedeket, adjon pénzügyi jelentést Magyarországról. B. azt mondja: nem értek hozzá; adjon támpontokat. Plener erre titkára által kidolgoztatá a jelentést; elküldi B.-nek. B. aláírja és fölküldi.

Szeptember 15. Prottmann⁽⁶²⁾ megbukott. Prágába internálták. Sok igaz adoma kering, mennyire félt a katzenmusiktól. Kész volt regimenteket alarmírozni. Azt mondják, utána utaztak valami dévaj fráterek s megmacskazenézték.

Szeptember 24. Falke felszólít a Budapesti Hírlap átvételére. Válaszom: ha Magyarország történelmi jogát tűzi ki elvül a kormány, szívesen. Egyébiránt, úgy látszik, fordulóponton állnak a dolgok; legjobb függőben hagyni a a szerkesztőséget.

Marger⁽⁶³⁾ kimondván a Reichsverfassung szót, enfant terrible gyanánt megijeszti a centralistikus kisebbséget, mely úgy manővroz, hogy a trónnál is egyedül «royalis»-nak lássék. Általános nevetés, pártja mint

hagyta cserben. A majoritás a mienk; úgy látszik, reményei vannak. Lehet, hogy már kicsinált dolog volt a rendszerváltoztatás, s ő Fölsége összehívá a királyi tanácsot pour sauver la forme. et l'autorité du monarque.

Október 2. Lonovics szerint Majlátnak s Szécsennek⁽⁶⁴⁾ van legtöbb kilátása jelenleg. Karöltve találtam őket az utcán. Szögyénire apprehendálnak odafönn, mert kimondá a birodalmi tanács gyűlésében, hogy ő rég javasolt rendszerváltoztatást, de eredménytelenül.

Október 23. Az október 20-iki kibocsátmányokról habozó vélemények. Első perczben a magyarok itt elragadtatva. A bécsiek és lapjaik haragszanak: «Die Ungarn haben alles bekommen; wir nichts.»

Később rossz hírek Pestről, indifferentismus. Majd megszűnik.

Október 24. Falk Miksával véleménykülönbségek. Ő a henye tudósok szenvedőleges, én az aristokraták tevőleges politikájához szítok. Egyébiránt Falknak könnyű metier a politika: neki nincs magyar szíve. Mint mondám is neki cosmopolitika forradalmi dogmáira: köztünk az a különbség, hogy én magyar vagyok, te nem.

Október 27. A Varsóból visszajövő császárnak fáklyászenét akarnak adni a Studentek, e hírt vivé a rector vagy ki (Festeneg?) az udvarhoz. Gr. St. Genois adjutáns táviratoz a Fölségnek; a Fölség beleegyez. Azután kisül, hogy az egész Wohldienerei az illető tanár részéről. Ekkor az ifjúság kéz alatt haranguíroztatik: de biz az nem akar fáklyászenélni. Végre legfelsőbb határozat érkezik, hogy ő Fölsége nem fogadja el!

Október 28. Szécsen bureaujában épen javában volt bőbeszédűségének, midőn be-rohan egy hivatalnok félív papírral, ő Fölségétől két szó, meghívás. Szécsen felugrik, hogy nincs frakkja, haza kell szaladnia, hogy ő Fölségéhez mehessen. Az ajtónál egy nyírott bajuszú magyar kir. tanácsos: Szécsen meg sem hallgatja. Lerohan a lépcsőn, én kísérem, beszélek, de ő nem válaszol, nem hall; esze a Fölségnél jár. Végre elhagyom.

Október 29. Lonovics a császárnál volt. Hosszú kegyvesztés után. A Fölség igen nyájas s leereszkedő volt. Lonovics gratulált neki az új választásokhoz; a császár hozzátevé: «Besonders der Vay!» Lonovics kiemeli, hogy a Fölségnek egy nagy előnye van elődei fölött: magyarul tud! Ő Fölsége:

«De már nehezen beszélek.» Aztán fejtegeté neki Lonovics: hogy engedményei által nem veszített, hanem nyert erőben stb.

Október 31. Itt volt Zsigó.⁽⁶⁵⁾ Sokat beszélt. Feketén lát. Benedek egy barátja előtt melancholice fölsóhajtott volna (midőn olaszországi fővezérré neveztetett ki): «Olaszországba megyek. Tán az utolsó ausztriai hadsereget vezénylem».

Sok érdekest beszélt Zs. a napóleoni comisariusok tevékenységéről Magyarországon. A megyegyűlések szerinte az adót fogják megtagadni.

(Ezután nem tettem jegyzeteket egész 1861 szeptemberig.)

*

Jegyzet. Ezeket a hiányzó lapokat ugyanis, melyek egyébként főleg az októberi diploma születésének kulissza-titkait lettek volna hivatva megvilágítani, az újságíró Kecskeméthy *Naplójába* akkor nem ért rá bevezetni, de beírta utólag, «Futólagos jegyzetek» cím alatt és megírta később külön kötetben is: «Vázlatok egy év történetéből. 1860 október 20-tól az országgyűlés feloszlásáig». A kézirat sajtó alá rendezésénél azonban én kivettem a szóban forgó részt a «Futólagos jegyzetek»-ből s a történeti kronológiai sorrendnek megfelelően összevontam a *Napló*-ban. *R. M.*

Szeptember 6. Az 1860 október 20. óta történeteket. majd ha a «Sürgöny»⁽⁶⁶⁾ szerkesztőségétől elszorítottam, lesz időm megírni . . . magasabb állásra, nagyobb színpadra léptem, s tán nem csak látszom magamnak, mintha azóta magasabb és nagyobb lennék.

November 11. Valóban, vagy általán nem, vagy rendszeren kellene írnom e naplót. Utolsó esetben az hű fonál lenne kezemben, hogy korunk történetét megírhassam. Az illetékes, avatott, szóval kormánykörökkeli érintkezéseim október 20. óta elég gyakoriak, néha bensők voltak.

Az egyik episod be van fejezve. A derék Majláth, a jeles Sennyey, élükön a jellemezhetlen Vay, stb. leléptettek. Ma katonai diktatura hálózata képezi Magyarország közigazgatási szervét . . .⁽⁶⁷⁾

A nemzet nagyrészt maga az oka. A nagy többség nem tud tisztába jönni, s nem találkozik nagy ember, ki formulázni s erős kézzel keresztül vinni bírná azon elveket miken Magyarország Ausztria többi részei-

vel s saját nemzetiségeivel ismét kiegyeztetve megállapíthatnák. Óriás zűrzavar eszmékben, törekvésekben, miknek tán, ha a legnagyobb kormányzati génié korlátlanul uralkodhatnék is, nem tudna jó véget vetni!

November 6-kán jött meg Pálffy altábornagy⁽⁶⁸⁾ mint királyi helytartó; rettegett rendeletek kíséretében, miket én a szerkesztőségben 8-áig este várván, utóbb áthajtottam a várba, keresendő Károlyi László⁽⁶⁹⁾ elnököt, kit is Pálffynál találtam az udvari palotában.

Mindjárt behívtam. P. nagyon szívesen emlékezett egy neki pár év előtt tett kis szolgálatomról, valamint Sürgöny-czikkeimről is. Modora s beszéde katonás, de jóakaratot mutató s rokonszenvgerjesztő. Ő is hazája javát óhajtja, s örülni fog, ha missiója minél rövidebb leend; de a rendet helyre kell állítani. A terrorizmusnak véget kell vetni; (ez most a Schlagwort); reméli, hogy együtt fogunk működni e célra s pártot verbuválni. «Minden magyar ember született verbunkos», válaszolóm. Szóval, beszéde megnyugtatónak látszék, hogy nem a várt vérlihegő tigris leend. «Ő Felsőége iránti bizalom s a régi magyar jellem föllesztendő;

a schwindel forradalmi szellem kiirtandó elc. Most legalább így gondolkozom», monda; «ha tovább leszek itt. meg lehet másképp». «Bizonya, válaszolám. «mérgező levegő van itt, soknak megváltoztatta nézeteit»; szóval katonásan, tréfásan folyt a discursus.

Azonban Privitzer⁽⁶⁷⁾ a várt rendeletekkel csak nem jött. A szerkesztőségbe átmenvén. ott 12-ig itattam a dolgozótársakat: de biz a várt legfelsőbb rendeletek nem jöttek. Csak másnap kaptuk, extralapban adtuk.

Harmadnap fölhívtam Weberrel, a P. O. Ztg. szerkesztőjével Pálffyhoz. Még nem is tudta, hogy a helytartóságot megnyitó beszéde már megjelent. Komolyan fölszólított ő is, utóbb Privitzer is, hogy így úgy támogassuk, írjuk a cikkeket. Weber is secundált nekik, mondván, hogy eddig nem igen lehetett, de most már lehet, mert «megszűnt a terrorizmus». Servus neked, én ellenben azon észrevételt tettem, hogy midőn a többi lapnak nem szabad úgy írni, mint akarnának, nekünk is genant. Mire Privitzer úgy fogadott, mint Bureauchef Concepstsadjunktjait. azt mondá: «Die habén síeli auch nicht géniért die niedertrachtigsten Sachen zu schreiben» stb.

November 8. Privitzernek jelentém, hogy Bécsbe készülök, magam kissé orientálni. Erre a szófukar úrnak kissé megindult a nyelve, szégyenbe nyilván, hogy őt semmibe se véve, Bécsben keresek instructiót. És ezután bővebben tárgyaltuk a provizórium jellemét, mely szerinte: helyreállítani a Felső bizalmát a nemzet iránt, megszüntvén minden administratio, kellett valamit helyébe állítani, a cél: lehetővé tenni a törvényes állapot helyreállítását stb. Szóval: bizonyv motiválni könnvű e rendszabályokat. Más kérdés, hogy a célt előmozdítani, vagy hátráltatni fogják-e? Pr. hideg, sokakat visszataszító, mert burocratikus modorú, pedig higgadt, becsületes ember.

November 11. A mit bel-külföldi lapokból kivehetni, összevetve az O. Pr.-től halottakkal s azon körülménnyel, hogy az új rendeletekben a február 26-áról szó sincs, s azzal, hogy az ismét egybegyűlt Reichsrath életmozzanat nélkül maradt, politikus körökben az a vélekedés, hogy a február 26-iki Reichsrath el van temetve.

Fog-e ez használni? Mi fog használni? Kemény Zsiga azt mondja: semmit. El kell veszni Magyarországnak is, Ausztriának is.

Van-e a feketelátásnak praktikus becse? A politikus tegye a lehető, szám ha véve a működő tényezőket, tekintve a jövőre, de nem mint jós, hanem mint szinte tényező.

Persze, könnyű ezt általánosságban mondani!

November 22. Néhány élvezetes napot, mert Idával, tölték Bécsben. Forgáchnál⁽⁷¹⁾ néhányszor hosszabb értekezleten. Ő ugyan, ha nem is Schwindler, de felületes, s semmit mélyen nem hívó ember benyomását teszi reám. De jót akar: ken fér est pavé stb. Azaz szervezni megyéket, városokat, aztán országgyűlést hozni létre; az alatt ő Felső-gét megnyerni a 47-iki szempontnak: közvetítő tervet, mely a birodalmi tanácssal érintkezendő, de annak kiegészítését nem teendő magyar ország-bizottmány, némi negyvennyolczadiki módosítások s miniszterek s effélék nem rosszul combinált amalgamból áll. Sikerülni fog-e? más kérdés. Tény, hogy Forgách a Staatsministeriumban már gyűlölt ember. Forgách svádája s eddigi csekély «vívmányai», nagy tevékenysége, főleg ügyessége által személyes befolyást szerzett a jóakaró Felsőgnél, kinőtt Schmerling szárnyai alól. nem enged neki befolyást

Magyarország administrációjára. hinc illat lacrimae.

Azonban erről a hazai publicnm mit se tud, s gyűlöli Forgáchot.

Azóta, mint írja Gans Mór,⁽⁷²⁾ ministeri gyűlés volt, hol Forgách erősen veszekedett; de úgy látszik, még tart Schmerlingtől (ha nem velej mert nem engedé G. M.-nak, hogy Forgách nevében egyenesen nyilatkozzék a február 26. ellen . . . mint F. privatim tévé előttem. Vederemo.

Széchenyel is beszéltem. Sokan azt hiszik, ő a diabolus volt a ministerek s az ostensibilis kormány háta megett. Nem hiszem. Sokat beszélt, mint rendesen. Monda, hogy baráti cserben hagyták, hogy ő todtgeschlagen fönn és lenni. Én diplomatikai leleménynyel mondám: fönn? nem; kevés választás van Ausztriában tehetséges államférfiakban; a mi igaz; a magyarországi népszerűség pedig annyit ér, mint a népszerűtlenség. Azt egy tettel el lehet játszani, ezt egy czifra dictióval meg lehet szüntetni. Egyébiránt Széchen staatseinheitlich nézetei nem lepnek meg; régi dolog; ő egyoldalú, Bécs s magas légkör befolyása alatt áll. Mindenesetre megnyugtatta érkeztem vissza

Bécsből a provisorium iránt. Nem lesz Haynau-féle, mint itt emlegették.

Azalatt háromszor lefoglaltak a Sürgönyt. Azt hívém, ellenem dolgozik itt valami befolyás. Azonban Pálffy eltalálta gondolatomat, mondván: ez önnek nem árt a nemzet szemében, igaza van. Úgy is megtámadtak Gans egy levele, s egy cikkem miatt. Pompéryt pompásan lefőztem polémiában.

De Pálffy nagyon túlságosan termékeny oly eszmékben, miket a Sürgönyben kimondatni akar; pedig politikátlan. Lassanként, ha befolyást szerzek reá, majd kijózanítom. Soirékra hívja a notabilitásokat s köztök engem is.

November 23. Estélyen Pálffynál, a szel-lemdús Ranolder⁽⁷³⁾ s ostoba Liphay⁽⁷⁴⁾ püspökök, Coronini⁽⁷⁵⁾ s több tábornok (Neuwirth), Kapy,⁽⁷⁶⁾ az újonnan verbuvált megyei s városi tisztikar notabilitásai voltak jelen. Politikai s egyéb conversatio, pêle-mêle, a kivel tet-szett. Kártyaasztalok nem jöttek létre. Hídeg vacsora, magyar borokkal, meglehető. Pálffv cordialis, Coronini udvari ember vise-ietüek. Ranolder örült, ha courisálhatott a hatalmasoknak. Én szokásom szerint dega-girt s mindenre figyelő. Pálffy oly kedély-

ben van s úgy beszél, mintha legszebb rendben lenne már minden. Már arról panaszkodik, hogy még a Kriegsgerichtek sincsenek rendezve. Kapy titokban velem egyetért, hogy az egész provisorium egy intriga, melylyel Schmerling meg akarja mutatni ő Felségének, hogy mit den Ungarn ist nichts zu machen, s helyre kell állítani a cseh-német rendszert, Magyarország felosztásával nemzetiségi atomjaira, birodalmi alkotmányos mázzal. Pénzt nem küld a kormány a megyékbe; nincs mivel kiküldeni állomásaikra a nagynehezen kapott hivatalnokokat; ezeknek semmi kecsegtető kilátás sincs nyitva. Vgll-re eloszlottunk. Ügyetlenség volt be nem mutattnom magamat Coronininak. Máskor.

November 24. A lapok meglehetősen szabadsággal mozognak; az élczlapok főzik a «Pesti Hírmitnirnök»öt és »Sürgölődöny»-t (Üstökös).⁽⁷⁷⁾ Általán a hangulat ingerültebb, mint azelőtt; (szidnak engem is schwarzgelbnek a kávéházakban) és bátrabban is, mert Kriegsgerichtnek semmi nyoma, hála az égnek. Magam is népszerűcske cikket írtam horvát ügyekről. Ludasy pedig a Reichsrathról. No also!

November 25. Gróf Zichy Henrik⁽⁷⁸⁾ «barát-

ságos ebédre» hitt veje s nejével. Év előtt még nem igen volt barátságos. Hihetetlen, mennyire érvényre jutottam egy év alatt. Kákaynak is van része benne. De a tulajdonképi régi korifeusok közt keveset mozgok. Eötvöst soha se látogattam meg; senkinek se courisálok; még az öreg Deákot is. kit őszintén tisztellek, kerülöm. Mindamellett, hogy egyet-mást tanulhatnék efféle érintkezés által, politikai tekintetben meddőnek tartom. Mindinkább meggyőződöm, hogy nemcsak speciális állásomnál fogva nem tudok velők amalgamizálódni. Úgy tetszik nekem sokszor, mind ezen 48 előtti bölcsek leélték magukat. Új idők járnak, s én az új idők gyermeke vagyok. Igaz, hogy nem tudnám mondani, miben áll a különbség politikai tendenciáim s az övéké közt. de érzem, hogy az ő Schlagwort-jaik elavultak, nem elégségesek a situatio feletti uralomra. Új utak készítenődők, vagyis az események által készülnek már; új eszközökre lesz szükség, sa hagyományos politika: Nyáry,⁽⁷⁹⁾ Tisza épúgy mint Deák, Eötvös, Kemény, nem felel meg többé a bonyolult viszonyoknak. Vájjon közelebbi elvrokonaim: Majláth. Sennyey?⁽⁸⁰⁾ Ők mindenesetre államférfiak, nem doktriná-

rek, nem theoretikusok, nem is régi táblabírák. Vederemo! Elég az hozzá, idegennek érzem magam a régi emberek s eszméik körében, s számot tudok adni magamnak az idegenségről.

Természetes, hogy nem szereplek köztük, míg jó Pompéry barátom írói segédegyletben, s egyéb clubokban titkár s a többi; én feljök se megyek. Talán ez hiba?

Zichy Henrik a mennyit lehetett, annyit kipletykázott belőlem; s nem az ő érdeme, hogy nem mindent tudott meg. Neje csendes, modest viseletű, s mint látszik, okos asszony.

November 28. Pálffy már ismét cikket akar s pedig a Hírnök ellen; megkisérlém capacitálni, hogy ez ügyetlenség; de már fejébe verte magának; még sok gondolata van reservben, «tudja barátom, éjjel nem tudok aludni, s akkor mindenféle jó eszembe, mit följegyzek magamnak». Gratulálok a Sürgönynek, ha ezt mind ki kell adnom . . . Sch. is kétségbeejtett; okossággal P.-t nem lehet capacitálni, várható tehát, ha rövid idő alatt sok bolondságot fog tenni.

Sokan ajánlkoznak hivatalos szerkesztőnek; többi közt Vida Károly⁽⁸¹⁾ is: jobb is

lenne nálam; legalább buzgalmasabb; az igaz, hogy leköpnék nemsokára a lapot.

November 30. Schefer,⁽⁸²⁾ Privitzer segítségével sikerült lebeszélni Pálfínyt a febr. 26 melletti cikk kiadásáról. «No sehen sie, bin ich nicht ein tractabler Mann», monda. Véletlenül ez nap jó kedvű volt, melyet én hízelgésekkel fokoztam. Pompéryvel P. antichambréjában találkoztam, szemébe nevettem; de még mindig dühös, azonban kezét adtunk. Hopfnak⁽⁸³⁾ azt mondá, soha se békül ki velem; hanem, ha meghalok, az egész országban collectât csinál családomnak! Jó gyerek. De én jobb szeretek élni.

December 20. A napok tények nélkül járnak le. A provisorium szelídsége elv ugyan; de úgy hallik, a provinciából hoznak befo-gottakat. Itt Bús vitézt⁽⁸⁴⁾ s Tóth Kálmánt ítél-ték el, azt két, ezt egy hónapra. T. K.-t meglátogattam a Carl-kaszárnyában. Az egész fiú nem sokat ér, azonban bűne se nagy; Török János a botránykő. T. J. ellen ma-gam is firkáltam egy cikket. melyre előre-láthatólag dühösen fog felelni. S. itt volt. Sokat beszélünk, érdekeset, de eredmény nélkül. A conservativ párt részint levert, részint időszerűtlennek tartja a fellépést lap-

pal. S.-vel sokat beszéltünk az október 20-ki kormány férfiak mulasztásairól, helyzetük fölől, közvetítő szerepök akadályozó az «erélyes» fellépést, melynek mulasztását szemükre vetik. Főgondjuk most is fölül hatni; a közvéleményre hatni nem törekednek, mert megadták magokat a 48-nak. De a 48-nak árnyalatai vannak, s e részben kár nem törekedni arra, hogy a tömegben közvetítő eszmék terjedjenek. K. Zs. azt hiszi, a legközelebbi mozgalomban ismét túl mennek rajtunk a túlzók! További folyamatban Magyarország felosztását látja. Nem lehetetlen. Sőt Ausztria bukásának természetes következménye fogna lenni.

Pálffynál, úgy látszik, disgraceba estem. Három hét óta nem hitt soiréira. Tán szelét kapta, hogy nem helyeslem minden ötletét. . .

A tudós társaság üléseket tart. Hallom. Lonovies tagnak proponált. Nem lenne nagy dicsőség, de jó oldalai mégis lennének megválasz tatásomnak.

Nem rég Coronini tábornoknál voltam. Mívelt, tisztos egyén. Nyilatkozatairól ítélve, a felségnél békülékeny, jó szándok uralkodik. Ő közel áll Ő Felségéhez, s nem fog pusztán légből beszélni.

Deczember 20. Tudósnak nem választottak meg. Jövő évre, ha teszik, el nem fogadom. Annyi számár firkászszal egy rangban lenni nem dicsőség. Ellenben megválaszták Falkot. De hisz ennél érdemetlenebbek is vannak.

Minap Török János neki ment Eötvösnek «Garantien»⁽⁸⁵⁾ czimű brochurejét malitiával taglalva. Én a S.-ben védtem, egy czikkkel az úgynevezett «inconsequentíát». Erre Török denunciált Pálffyál. hogy én coquettirozok a 48-sokkal. Pálffy fölhív, s nagyon lehor-dani készül, mivelhogy azon czikkem célja depopularizálni a kormányt; én azonban oly erősen álltam helyemet. hogy utóbb még ő csittított. Azonban délután fölkeres-tem Törököt odújában, a szerkesztőségben, melynek összes személyzete előtt legazem-bereztem őt, mint denuntianst stb.

Azóta Szabó⁽⁸⁶⁾ volt nálam, hogy megkérlel-jen, illetőleg arra bírjon, hogy a szerkesz-tőségi tagok előtt jelentsem ki, miszerint félreértés volt a dologban; de már ebből ugyan semmi se lesz, mondám, ha becsület-beli bíróság párbajnak helyét látja, kész vagyok, de nem a magyar írók közt szo-kásos üres pisztolyra.

Itt ellenkező híreket rebesgetnek, egy, az

utolsó napokban Bécsben történt nagy változásról. Tény, hogy a centralista lapok nagyon alarmírozottaknak látszanak.

Karácsony estéjét Újlakinál töltém, Dévánékkal, egyébként nem nagy mulatsággal. Az ünnepeket honn töltém. Socialis élet nincs, minek egyrészt nóm visszatartó jellege az oka. Én már száz háznál volnék otthonos.

1862.

Január 14. Sok hír. minister-crisisekről, ezer combinatio, s conservativek és Clam,⁽⁸⁷⁾ Schmerling és Deák kiegyezési törekvéseiről, mik azt mutatják, hogy itt a nagy hősök is óhajtva lesik a provisorium végét, melyről mondák: hadd jöjjön! Semmi változás.

Iszonyún unom Pestet. Sok vörös borivás, rossz sör, kevés lelkem szerinti mulatás. Mi is az: kuglizás, sör, mi kevés pénzbe kerül; közben egy kis vígjáték a Burgban. Az is mind unalmas volt Bécsben. Nagy változás kell; néhány hónapi utazás Londonba, Párisba, mit tavaszkor remélek elérhetni; vagy szerelmi kaland s cselszövény? Mind hiába való!

Május 1. Reggel D. Emilnél érdekes

revue retrospectivek? — ez idő szerint rendes multság: miért nem sikerült octóber 20-ka? Überstürzung. Ő Felsége 5—6 hétig conferentiázott, már meg is unták, el akartak menni ugyan, éji 2—3 óráig Majláth, Széchen, Apponyi, Dessewffy-ékkal, de határozat is jött létre; 15-én telegram Pestre Széchentől, hogy jöjjenek föl Senyey, Dessewffy-ék s két-három nap érlelődtek a kiadandó okmányok; embe-reinknek idejük sem volt tisztába jönniük; Barkóczynál⁽⁸⁹⁾ lévén. «3-kor jöjjön el Apponyi». Ismét adjutáns: «Széchen jöjjön rögtön» ect. Azután próbáltak conditiókat tenni, hogy Goluchowsky lépjen ki, de ő Felsége azt apprehendálta: «in Personalien darf man mir nicht dreinreden»: a lajtántúliakról alig volt szó; a magyarok váltig vitatták itt is szükségét a consessióknak, de ő Felsége: «Die haben kein Recht.» A mieink két-három hetet szerettek volna nyerni, hogy az országban megnyerjenek pártfőket. De ő Felsége Varsóba sietett: «Bis dahin muss die Sache in Ordnung sein». De azért Erdély uniójára nézve sem engedett. «Többet nem adok, mi ha nem tesszik, Belagerungszustand.»

Október 19-én már nyomtatásban voltak az okmányok. És mégis meglepetéseket tar-

talmaztak a mi embereinkre nézve, kik nem is sejtik, hogy hátuk mögött is kérdeznek valakit: 1. az erdélyi uniónak elvágatott az útja, mert országgyűlés helyeztetett kilátásba; 2. a Vojvodinát vissza kell vala szerintök kebelezní, s aztán csak kihallgatni a szerbe- ket; ellenkező történt. 3. Nádasdv⁽⁹⁰⁾ a bir. tan. alelnökévé neveztetett ect. Dessewffv elejétől fogva nem bízott a sikerben.

Octóber 20 után fusió kísérletek Deákkal, hogy legyen Judex Curiae, Deák nem mert. Lehet-e kárhozthatni? Annyiban igenis, mert ha Deák belép, a józanok zöme kíséri, a túlzók lehetetlenek. Veszélyeztetve pedig semmi se volt, mert október 20-ka sokra nézve nyílt tért hagyott, az országgyűlésre utasított.

Mulatságos: Vay M. följjóven Bécsbe, azon határozattal megy ő Felségéhez, hogy ilyen- olyan föltételeket köt ki. Ő Felsége azonban oly amabilitással, s szavakkal fogadja: Retten Sie ihr Vaterland! — Vay elfeled minden feltételt . . .

Ily genesis után nem csoda, ha az október 20-ki kormány készületlen s pénzetlen kezdi meg pályafutását. Neki veleszületett organikus betegsége volt, élnie nem lehetett.

Dessewffy azt hiszi, hamarjában semmi se lesz belőlünk. Fordulhatnak a viszonyok, s akkor ideje lesz föllépni, a conservatív és higgadt pártnak.

Én hónapok előtt mondtam: Ausztria fogja kezdeni Olaszországban a háborút, most a veronai demonstrációk másokat is azon ideára hoznak, hogy a katonai párt ő Felségét belephorsirozza . . . Nem lehet abból egyéb, mint új csalódás, szegény s jobb sorsra érdemes Felségünkre: de hazánkra nézve is óriási veszedelem, akár diadalmas, akár meg veretik Ausztria.

Január 31. Néhány nap Bécsben. Forgách nem oly vérmes, mint két hó előtt; csak augusztusban tartja magát a Schmerling- és nemzetiségi intrigák ellen, s jól véd engem Pálffy ellen.

Legérdekesebb élményem volt Eszterházy⁽⁹¹⁾ miniszterrel egy órai társalgásom. Arcza oly jelentékeny szellemes és mély, hogy művészek s tudósok közt is föltűnnék, hát még számár ministerek közt. Igen szépen fejtegette, hogy most tulajdonkép mit sem lehet tenni, mint időzni; sem a német, sem a magyar nem lévén meggyőződve a ki-egyenlítés szükségéről. Hogy a magyarnak

leginkább azt kell fontolgatni, föltéve, hogy Ausztriával akar lenni, miszerint 1848 óta már megszűnt a régi viszony Magyarország és a trón közt. s egy új tény állt be, mely-
 iveri számolni kell, az alkotmányosság a Lajtán túl . . . Miként egyeztetni s intézni a közös ügyeket? . . . Conservativ lapról szólva, terveimről érintek valamit. «Die Herren von 20. Október stehen aber noch zu weit von dem, was die Regierung anstreben solb mondá. Igenis, felelék, de az alatt legalább ily lap ápolná a higgadt nézeteket etc. Most passivitás, mondá, minden ajtót nyitva. Jó! mondám; de e rámában sokat tehetni még, föntartani a Felsőbeni bizalmat, hogy csak alkotmányt akar, hogy Magyarországot nem akarja absorbeáltatni etc. etc. A Donau Ztg. árt, izgat, de nem győz meg. Nevezetes, hogy azt mondá, hogy október 20., rosszabb a február 26-nál, pedig erről sem mondott sok jót; s szidta a merev pedánsokat, kik szavakkal ijesztgetni vélik a magyart. «Meg lehet ijeszteni u. m. a magyart, de nem szóval.» A felső tábla viseletét rosszalá, ha egy okos programot fölállít, akkor egy közvetítő párt alakul. Magyarország saját állami egyéniségének ős

alkotmányos értelemben fon tartása az ő alapja is, csak hogy arra sok mindenfélét építhetni, s úgy látszik, nem sablonokhoz ragaszkodik. Érdekesen szólt a nemzetiségekről, sajnos, nem egészen értettem. Midőn elmenék, azt mondá: nemde, beszélgetésünk után sem érzi kedélyét fölemelve, (fühlen sich ihren Muth nicht gehoben?) Sőt inkább, mondám én hévvel, legalább találtam az austriai kormányban egy férfit, kinek eszméi, a viszonyok magaslatán álló eszméi vannak! Aber ich bitte Sie, sagen Sie es Niemanden, sonst bin ich verloren, mondá ő félig tréfásan, félig komolyan; überhaupt sprechen Sie so wenig von mir, als möglich; ich bin todt.» Különösen meghatott e conversatio. melynek, sajnálom, hogy minden részlete nem maradt emlékemben.

Február 1. Megjöttem után P.-nál originális értekezlet, melyben meggyőzni törekedtem arról, hogy a Sürgöny eddigi reservált iránya legjobban megfelel a viszonyokkal s a cancellária törekvéseivel. Faggatott, hogy titkos utasításaim vannak-e? s efféle ostobaságokkal.

Február 6. Délben találkoztam Deákkal, s

miután igen nyájas volt, sétáltam vele ½ óráig a színház előtti sétányon. Akartam nem politikai térre vinni a discursust, de ő visszatért a politikára.

Bámulatos azon nyugalom, melylyel az ország összekuszált viszonyait szem ügyre veszi; s nem tagadhatom meg, hogy tiszta fölfogása, egyszerű előadása nem táblabírói, hanem valódi állambölcsé; talán nem államférfi tevékenységre; de belátásra nézve az. Előbb a bécsi viszonyokról szoltunk; ő oly egyszerűnek tartja, hogy a nemzet mit sem tehet, mint alkotmánya teljességét visszakövetelni, hogy az ellen megszűnik minden ellenvetés.» Ő Felsege 49 óta azt hívé, a nemzet ragaszkodása nélkül is kormányozhat; 60-ban azon meggyőződésre jött, hogy jó volna a ragaszkodást megnyerni, s feltételeket kötött a béküléshez, a nemzet azt mondá: ragaszkodásunk ára az őalkotmány! Ezt ő Felsege nem adta meg, megszűnt a vásár; s most, ha tetszik, kormányoz ismét bayonettel; 600.000 embernek ellen nem állhatunk.»

Az ily nyugodt logika megrendítő, ha egészen meg nem győző is.

A nemzetiségek, különösen a szerbek és

oláhok irányábani helyzetünkről gyönyörű luciditással mutatá, hogy kevés okunk van félni. Kellemetlenséget csinálhat a bécsi kormány, de nagy bajt nem. A délszláv álmok hiúsága, midőn csak Szerbia életképes, ez pedig arra utalva, hogy a porta ellen, nem Austria ellen vagy Magyarország ellen forduljon? A Daco-Románia, mely Bessarabiával Oroszországba, Erdély-Bukoviniával Ausztriába ütközik? Az oláhok olyat követelnek Ausztriától, mit ez meg nem adhat. stb.

«Jobb, ha a bécsi kormány ad ígéreteket, mint mi; mert ha ez ígéreték s adományok alapján a nemzetiségek természetes igényei fejlődnek, realisatiójok ellen maga Ausztria lesz kénytelen föllépni; s ismét ellenségeivé tenni őket; kik ennél fogva ismét hozzánk fognak közeledni.»

Ez körülbelül, a mit bővebben kifejtett, de mit alaposan leírnom nincs elég időm: itt csak töredék.

A jeles férfi erősen hatott reám.

Január 9. Liphav püspöknél ebéden, ott volt Augustz⁽⁹²⁾ is. a megbukott nagyság. Unalmas legény, ki reminiscentiáit mindig stafageul használja kedves énjének kipányvázására. Sok mese István főherczegről s a

túlliberálisokkal való tetszelgéseiről. Különben unalmas bürokratikus társaság, sok tál étel, jó pezsgő. Voila tout.

Sennyeynél megfordulok koronként.

Danielik,⁽⁹³⁾ Kemény, Kovács⁽⁹⁴⁾ et consortes hol nálam, hol én nálok.

Pálffy Bécsben volt. Nem tudom, mi újságokat hozott. Nem megyek hozzá, ha nem hívat. A bécsi kormánylapok erősen szorítják a Sürgönyt, hogy nyilatkozzék pro febr. alkotmány. Nem engedem magam szoríttatni.

Április 18. Meddő politikai viszonyok. P. szármarságai, Priwitzer otrombaságai, a politia insolentiái, phlegma és humor részemről, koronként ideges mérgelődés.

Tegnap Sz. Józsitól⁽⁹⁵⁾ hallom, kedves barátim Pálffy⁽⁹⁶⁾ és Pákh Berczi azon véleményt vitatják: «pénzért a másik párt nézeteit írhatnám.» Melyik párt mellett vagyok én? Oh szamarak! Pákhtól kellemetlenül érint ily aljas nézet. Őt barátomnak s a mi több, jellemes, emelkedettebb férfinak tartám. Vele az illusiók utolsója repült el e részben; az egész írói kör nyomorult pletykafészek, tele irigységgel, kicsinyes, alávaló gondolkozással.

Május 6. Három hónapig vesződtem egy munkán: «Vázlatok egy év történetéből. 1860

okt. 20-tól az országgyűlés feloszlatásáig.» Komoly meggyőződés műve, lehető csekély concessiókkal az uralkodó kormányhatalom irányában, lehetőleg szigorú a nemzet hibái, botlásai ellen; a rendőrség nem meri kiadni. Pálffynek nem lóg tetszeni, az még eltiltani is képes. A cancellártól remélek annyi pártfogást, hogy szabadon adandják: ámbár neki sem tetszhetik, mert mint Senvvey helyesen mondá. senkit sem fog kiélegíteni! . . .

Pálffyval tegnap félórai politikai értekezlet. Rettentő! Van egy compositiója a macskának, majomnak, tele malitiával és bohócsággal. Shakespeare tollára érdemes.

Május 16. A rendőrség Verbotsantraggal küldé fel munkám. Aggodalmasan mentem föl Bécsbe hétfőn; fönn azonban hallám. hogy Forgách már táviratoztatott, hogy «ki kell adni.» Azután szólván velem, mondám: nem találta-e Schmerling jellemzését túlságosan erősnek? «Nem, u. m. mert igaz; Lassert⁽⁹⁷⁾ is jól jellemzi, s elég gyengéden, még dicséri is ölet, obschon am Ende doch herauskomt. dass er eigentlich ein gemeiner Kéri ist». Erre jó ízűt nevettem.

Forgách az erdélyi unió mellett akar ve-

lem íratni! . . . Általán nagyot haladt; félek, hogy magyar világnézetével egy szép reggel a Schmerling ásta gödörbe bukik.

Országgyűlésről persze szó sincs; csak Schmerling szeretné, hogy miután eredménytelensége előrelátható, s általa előmozdítható is volna, ezzel megbuktassa Forgáchot. mint az elsővel Vayt.

Ma Deáknál voltam könyvemmel. Soká beszélgettünk. Kérdém, igaz-e, hogy azt mondotta volna, czélozva az Apponyi-féle értekezletre, miszerint nem akar ezen uraknak zsámolyul szolgálni? Mire ő: «azt ugyan egyenesen nem mondtam; hanem azt mondtam, hogy különös kívánság, hogy én programokat csináljak, új programok támogatását ígérjem, szóval mást állítsak föl, mint a mi a két feliratban mondván, tehát ezeket magam visszahúzzam. Egyébiránt én októberben is megmondtam, hogy így fognak járni; az országgyűlés előtt is megmondtam, hogy nem lesz eredménye; mit kívánnak tőlem? miben változtak a viszonyok? mi alapja van a kiegyenlítési kísérletnek? Én csak azt tudom, hogy ő Felsőge hatszor mondta ki ünnepélyesen, hogy az államegységet fönn akarja tartani:

1. október 20-kán; 2. február 26-kán; 3. az országgyűlést megnyitó beszédben; 4. a Reichsrath május 1. beszédben; 5. a kir. leiratban: 6. a provizórium behozatalakor! Ok pedig nem tudnak egy esetet is, de még azt se mondhatják, hogy ő Felsége csak *privatissime* megígérte volna, miszerint az államegységhez nem ragaszkodik, s Magyarország alkotmányos önállóságát helyreállítani készn.»

Ez volt veleje mondatának; és ez valóban lehangoló. De szigorún véve nem egészen áll. Ő Felsége félig már engedett az államegységből. félig elclausulálva elismeré az alkotmányt s az 1790:10. cz.-et; hogy tovább menjen, ha még most nem akarja is, arra nekünk kell igyekezni politikailag. Ki tudja, mit nem írna ő Felsége alá, ha Deák neve is ott állana?

Különös idő! A kormány, valamint a nemzet vezérei a semmittevést, a várakozást, a dolgok önkénti fejlődésre bízását tartják egyformán bölcseségnek.

Egyébiránt jól mondja Deák: ki tudja még, mi lesz ennek végeredménye? Mire én mondám: «Megvallom, sokszor gondolom magamban, hogy talán mindnyájan tévúton

járunk? s más eszmekörbe kellene lépni. De a gyakorlati politikusnak, ki hatni akar, nem lehet egészen túlmenni a kor eszméin, a közszellemen, mik önkénytelenül hatnak reá.» «Legkevésbé a journalistának» tévé hozzá.

Szalav László⁽⁹⁸⁾ és Ghyczy Kálmán⁽⁹⁹⁾ jövén, ott hagytam az öreget, ismét erősödve azon hitemben, hogy új idő közég, melyben nem a régi embereké lesz a befolyás, a tettekör. hanem azoké, kik múltjok által nincsenek lekötve . . .

Török Jánossal ismét «jó lábon», azaz beszélgetünk, a nélkül, hogy elégtételt kért, vagy adtam volna. Szegény, hányszor hozott dühbe s desarmirozott mindig, nagyon durván bántam vele.

Június 21. Vagy 14 nap előtt bejárva Bécsset, Forgách, Plener s más kiváló emberek keli érintkezés adott volna mit följegyezni, ha egyéb teendők közt idő s kedv maradt volna naplóiírásra.

Legmeghatóbb volt azt megtudni, mit úgy is tudtam, mit egyike e kitűnőknek ő Felségének mondott: «Euer Majestät haben noch die Energie ihrer Ansichten. aber nicht mehr die des Willens.»

Igen is. ez a baj; ezért koczkajáték egész politikánk.

Pálffyval sok viszonyom. Danielik elhitével, hogy ellene dolgozom. F. mellett: s e szerint most már személyes animositása van ellenem, kinek szerkesztői irányát ő úgy sem helyesli, mert nem az ő nézeteit képviselem. Innen kellemetlen súrlódások. Ő szeretne túladni rajtam; én menni. De ő is, én is vonakodunk a véglépéstől. Lapomat avatkozásai által, s egész közvetítői művet elrontja (Horváth B. jeles czikkeit félbe kelle szakítnom, s desavouáltatta), így kedvem elveszett a munkától, szabadságidőt készülök kérni, s Londonba menni, ha Ida túlesett a szülésen.

Útra kértem 1000 frtot, mihez jogom van. mert a kormány nem tartá meg irántami kötelezettségeit. P. azonban félre tévé folyamodásomat, mondván: «Er soll sich s früher verdienen» . . .

E nemtelenségek kihoztak humoromból, s csaknem beteggé tesznek! Pedig nem érdemes.

Július 12. A Pálffyvali viszályokban vis motrix Danielik barátom. Ő titokban dolgozik, én nyíltan úton-útfélen. Kádas⁽¹⁰⁰⁾ és

egyéb barátai előtt beszéltem el, mit bizonyosan tudok: minap egy városerdei kocsmában találom D.-t Kemény Zs. és Illuez-al.⁽¹⁰¹⁾ Discursus közben mondom D.-nek: «Látja, ily dolgokat cselekszenek; kiadnak egy számár programmot; a nélkül, hogy előbb kérdenék az embert, aztán utólag azt akarják, hogy védje az ember.» D. ezt elmond Pfynek. Innen P. dühe. mert a programul az övé. Azt akkor szinte nem tudtam, hogy D. jár az országban korteskedni a programra és mint már most hallik. a Reichsrath mellett. Dánielik fél a nyílt ellenségtől, azért szeretne most velem nyilván kibékülni, de azt üzentem neki. a nyílt ellenséget jobb szeretem, mert az ellen tudom magam védeni; de a csalfa barát ellen nincs fegyver. D. ellen kimondhatlan az ellenszenv, nemcsak a publikumban, hanem a helytartótanácsnál, s egyéb főkörökben.

A dolog élcze azonban az, hogy Pálffy utolsó napokban czukorédes lón. Minap el akart csapni; már megírta elbocsáttatásom, s a csödhírdetést e szavakban: «Miután a S. szerkesztője elbocsáttatott, fölhívatik mindenki, ki ez állomásra kedvet érez magában, jelentse magát a k. helytartónál.» (Mire én

azt feleltem, hogy ezen nagyon örülök, nem gyönyörűség két tűz közt hadonászni: egy oldalról a közönség gyanúsításai, másoldalról a kormány hálátlansága). Most azonban P. azt akarja, vegyem át az összes sajtó kezelését! Én mondom, igen, ha azonnal ki neveznek helytartósági tanácsosnak! Ő persze azt hívé, én majd *probeweise* átveszem ideiglenesen az ügyeket; de én azt felelém, ich habe schon meine Proben abgelegt; und die Regierung hat mich schon einnia] aufsitzen lassen stb. Resultatum: hogy ha majd fölmegy Bécsbe, a kancellárral fog szólni. Mindegy.

Azonközben kivettem útleveletem Londonba, hova augusztus elején indulok.

Július 8-án esti 11½-kor született szerencsésen kis fiunk, ki 10-én Hopf által Aurélna kereszteltetett, keresztapja Kovács prelatus, keresztanyja gróf Wenkheim Krisztina.

Július 18—20 körül Bécsben. A dolgokat úgy találtam, mint voltak; a húzavona systémává lón, s catastrophához fog vezetni. Schmerling ostoba tervét makacsul erőlteti. És ő az egyetlen, a ki valamit akar. A többi azt se tudja, mit akarjon. Forgách jószándékú dilettáns. Eszterházy szellemdús bölcs,

de félénk, Fabius Cunctátor. Országgyűlésről szó sincs; mert félnek, hogy úgy teend, mint az utóbbi. Csekély helyzetemben is úgy látom, Excellenciád. mondám Eszterháznak, egész Európa össze van esküdvé Ausztria ellen: ne várjunk, míg valami catastropha kiüt, mert akkor akármit kínálnak, a nemzet nem fogja elfogadni.» «Már két év óta látjuk ez összeesküvést, viszonzá ő, de még sem került tettehez, nem támadott meg.» Igaz, mondám én, de egymást érik a csomók, mikkel Ausztriát körülhálózzák; Olaszország elismerése Orosz-és Poroszország által, a porosz-francia keresk. szerződés, a keleteni mozgalmak, stb. E. szokásos mély szemlélődésbe merülve, fejtegeté az állás nehézségeit. A fejedelmi szó szerencsétlenül engagírozva október 20., február 26. által más irányokba; az alapos aggodalom, hogy a fejedelem hiába alázná meg magát, ha megtagadva a február 26-ot, Magyarország jogcontinuitását elismerné; mert mi ez a jogcontinuitás? a 48 excentiója? Ebből tehát csak az következik, mondám, hogy az egyezkedésre már most is késő van, s el kell vesznünk? A beszéd fonala rávitt azon közös meggyőződéseink nyilvánítására, hogy a kérdések alkotmá-

nyos megoldására s általán alkotmányos létre a pillanat alkalmatlan, a jelen nemzedék képtelen; s egy absolutizmus, a magyar közjoggal háttérében, mint a napoleonizmus a 89-ki elvek köpenyében, egy magyar nemzeti absolutizmus az egyetlen boldognlhatás módja talán, egyelőre s mint előkészítője az egyezkedésnek. De magát ezen nemzeti absolutizmust is elő kell készíteni. Igaz. a provisorium óta nem történt valamely közjogi kérdés megoldása, mi az ország praepediciumára, s a nemzetre sérelmes leendett. Ezt folytaim kell; de szükséges a nemzetet a végtententia iránt is megnyugtanni, az iránt, hogy az alkotmány teljes helyreállítása szándék, s a jogcontinuitás tiszteletben fog tartatni, csakhogy a nemzet jelenleg nem elég higgadt oly kiegyenlítésre. melyet a monarchia belviszonyai igényelnek. Valami alkalmat kellene *csinálni*, hogy ő Felsége ily megnyugtató nyilatkozatot tegyen . . . Erre Eszterházy aggodalmakkal felelt: azzal tartatott, mi a magyar legitimitás? mi az alkotmány? 48-iki önállóság? Az október 20-ának nagy hibáját abban látja, hogy nem tón különbséget a magyar alkotmány és a 48-iki forradalom

vívmányai közt. Ezeket forradalmiaknak kelt vala kijelenteni, nem félig-meddig elismerni, félig tagadni, valamint 49—50-ben az volt hiba, hogy nem a forradalmat tagadták meg, hanem a legalitás elvét. Komolyan, mint ki őszintén tanácsot kér, de némi gúnyos keserőséggel, mint ki aprehendálja. hogy okosabb akarok lenni a kormányzóknál, kérdé: miképen képzelem mint ausztriai államférfi, azon lépést, melyre ő Felségét engagírozni kellene, s mely oly nehéz . . .? Megvallám, hogy ennek szabatos formulázására nem vagyok elkészülve, de kis gondolkozás után megteendem. Csakhogy arról biztosítam, hogy egyezkedést azzal kezdeni, mik szerint a nemzet előre lemondjon az újoncz és adó megszavazásról, nem lehet, célhoz nem vezethet. Ez, s ilyesmi lehet alkudozások tárgya, de nem a kezdemény. E körül mélyen társalogva, valami excellentiás báró jelentetett be, s én mentem; mi-nek úqv látszik Eszterházy is örült.

Az igazság alkalmatlan.

Egyébiránt én is siettem; ½3-ra volt, pedig 2 órára vártak ebéden többen, s köz tők Falk Miksa, kivel helyreállítók a régi viszonyt. És ez a legokosabb, a mit teheténk. Eszter-

házynak írnék kimerítőleg a félbeszakasztott eszmékről de London, Parisba készülődés szórakozottá tesz.

Július 26. A birodalmi tanács a 63-ki budget, és a büntető törvény revisiójára irányzott indítvány alkalmából Schmerlingnek nevezetes és olv taktikátlan nyilatkozatai, miket az időszaki bécsi lapok jól tükröznek vissza, a kiegyenlítési programot nevetségessé s minden közvetítést lehetlenné látszanak tenni. Pedig az egész csak oda reducálendő, hogy ő Felsege csapja el Schmerlinget, és bolond helyett politikus emberek foglalják el a tért.

Eszterházynak e szerint még kevesebb okom formulázást írni; hanem legalább irom neki mentségemet.

Azt beszéli Czappel, egy ismeretes agent provocateur, hogy P. hosszú Urlaubot kapott. Nem igaz. De nem is nagy, vagy lényeges dolog.

Eszterházynak következő levelet írtam:

E. Excellenz! Eine Unterredung mit E. E. wiederhallt viel zu mächtig und andauernd in mir, als dass ich versäumt hätte, die von E. E. gestellten, allerdings sehr schwer zu beantwortenden Fragen nach meiner be-

scheidenen Ansicht zu beleuchten. Indessen, die seitherigen lakslosen Erklärungen Schmerlings im Reichsrath, lassen solche, wie alle Vermittlungsprojekte vorläufig für ganz überflüssig erscheinen. Nicht die Meinung Einzelner, mögen diese hoch, oder nieder stehen, sondern andere Mächte werden über Österreichs Schicksal entscheiden, denen die Kurzsichtigkeit, Unentschlossenheit, Feigheit die Vollmacht ausgestellt.

Im Begriff eine längere Reise anzutreten, raubt mir die Ruhe meine Gedanken zu ordnen. (Fönt.)

Genehmigen E. E.

Augusztus 2-tól szeptember 10-ig külföldön jártam.

Szeptember 14. Kovács L. röpirata: «a birodalom alkotmányos rendezése magyar fölfogás szerint» Forgách kancellár programjának tartatik; maga is szereti, csupa hiúságból, ha annak tartatik. Ő büszke arra, hogy neki is van programja. Pedig dehogyan. Azonban féltem állását e programtól, másrészt nem szeretném e programot védeni; ennél fogva következő levelet írtam neki: « . . . hatását tekintve, melyet az a Lajtán innen és túl gyakorolni fog, kény-

telen vagyok bevallani, hogy annak sok tétele hiányos kivitelű s tapintatlan.

«A hazán belől nem képesek megfogni kiegyenlítési kísérletet, mely az 1848-at még kiindulásul sem tartja ildomosnak vitatni: a 47-et lehetetlennek; s utóbb mégis a belkormányzatot 48-ra, a közös bir. ügykezelést 47-re viszi vissza; míg a fejedelem mellett álló senatusnak hatáskörét, befolyását, törvényeshatalmát szerző teljesen elfeledi definiálni.

Ez s egyéb pontok a hazai critica tárgyai. Sokkal fontosabb a röpirat által a Lajthán túl teendő hatás, ha az Excellentiád programja gyanánt tekintetnék. Lehetetlen, hogy ott föl ne jajduljon minden német, olvasván, hogy a magyar nemzet küldetésének tekinti a német egységet megakadályozni. Ily kijelentéssel az összes német s liberális elemet egyenesen az államminister karjaiba üzzük, ki a magyarok ellenében a németegységi törekvések harcosául tűnnék föl. Es vájjon tartható volna-e egy magyar főcancellár állása ily programmal, ő Felségének minap tett német nemzeti kijelentése ellenében?

Itt tehát a röpirat oly ponton hozná conflictusba a főcancellárt az államministerrel, melyen az elsőt senki se támogatná: mert

a magyar a németegységi törekvésekben saját céljait látja előmozdítani, az austriai történeti dualismusként, Magyarország jogi különállásának annál inkább megzilárdulását, minél szorosabb az a kapocs, mely a német tartományokat a német nemzet közös orgánumához kötni fogja.

legyen bár ez jövőbeli politika; de annak szabad tért kell nyitva hagyni, mert látjuk, hogy az ős nemzeti mozgalom élére fejedelmek, ministerek állanak, zászlójukra Írják a porosz s austriai kormányok, vagy hogy utilsájlják, vagy hogy kijátszák; a mozgalom erősödik, hogy ennek éppen a magyar mért álljon ellen, megfoghatatlan volna. Ennélfogva célszerű lenne a Sürögönynek szabad kezét adni e röpirat bírálatában, s következő demontit kiadni:

«Az — — ez. röpiratról terjesztett hírek ellenében föl vagyok hatalmazva kijelenteni, hogy nem ered az annak tulajdonított hivatalos forrásból, még kevésbé pl. tekinthető annak, minek élénk képzelődés elkeresztelé t. i. a főkancellár ür ő Mltsga programm-jának. Etet.»

Szeptember 15. A kancellár táviratilag ekkép válaszolt: «mit grosser Vorsichtja.»

Szeptember 18. Én nem nagyon méltá-

nyoltam a «grosse Vorsicht» ajánlását s kissé meggondolatlanul csipdestem meg K. L. urat cikkemben is; erre ő panaszokkal tele; a kancellár rám parancsol, hogy sistirozzam cikkeimet. Most már deprecatiokkal s felvilágosításokkal kell vesződnöm. De második cikkem még is módosítva kiadtam, későn kapván meg a betiltó rendeletét.

Az az, hogy ignoráltam.

Szeptember 28. E kis alibire nagy zajt csinálván, fölrándultam Bécsbe, hogy ott az «eszméket tisztázzam». Gondolom, legalább egy időre sikerült capacitálnom Forgáchot, hogy ily röpiratoktól nincs mit várni; hogy a kedélyek nem csillapodnak, hanem folyvást izgulnak, a bizonytalanság, Vojvodina. Erdély fenyegetések közt, hogy csak országgyűlés képes egyezményt hozni létre; ennek előzménye azonban nem egy miniszter, hanem ministerium kinevezése; és *értekezlet* Deák híveivel, a kik az ország közvéleményét valóban képviselik s fölötte s vele uralkodnak . . . Nehéz dolgok. Schmerling ugyan alkudozik, de garantiákat szeretne látni. Ő Felsege rokonszenvez a magyarokkal, de fél; fél a 48-ki dacapótól, s általan kissé vesztett határozottságából. Annyi csalódás után nem csoda.

Így tespedünk és poshadunk.

Curiosus dolgokat hallék, hogy egy ország fejedelme miként majorizállatja magát ministerei által; s elmentén Isehlbe, F. mondja: «majd elküldjük Felséged után az előterjesztést.» «Ja mein Lieber, wenn ich nicht da bin, werden Siefür Ungarn garnichts durchsetzen», t. i. a ministeri conferentiában.

Egyébiránt bejárván a ministerialis bureaukban régi ismerőseimet, tapasztalául, hogy már Schmerling fölött ép ügy elméncz-kednek, s nevetnek, mint Bach. vagy később Goluchovszky, Thierry fölött, midőn már bukófélben voltak! Hát még a publicumban van-e támasza? Hát még a valódi liberális-táknál? És a forradalmi elemek, melyek pedig, sajnos, sokkal intensivebbek, mintsem sokan sejténék!

Másrészt egy Hamburgban röpiratom ellen megjelent pamphlet meggyőzött újólág, hogy egy bizonyos extrem vadripők betyár párt nyomása a kormánynyali szövetségre utal. Azaz, mi az a kormány? Én kiegyenlítést akarok, mely hazám virtuális jogait megmentse, anélkül, hogy új harcra keljünk Ausztria létérdekei ellen, melyben ez bizonynyal újra győzni fogna, s mi megsemmisülni.

November 1. Mit limitkor, szeptember 28-án irtani Schmerling állásáról, azóta nyilvánvaló lett. A Reichsrath nem támasza. A Reichsrath semmi, vele Seb. is nem egyéb.

Azalatt ő Felsége sok bölcset tőn. Színház s múzeum ügybeni kézirat; a hitelbankot köszönő küldöttséghez szavai; ez azon ut, mely legalább oda vezethet, hogy loyális és royalis párt alakulhat.

Janissich levele a P. N.-ban, fölhívás, hogy jöjjön le a király. Kemény jeles czikkei, jó hangulat, közeledési hajlamok, s remények. E közben megjő Deák, dühösen a P. N. föllépése miatt s azt desauvirozza. Nyilatkozatára csípős megjegyzést teszek. Szakítanom kell a Deák cultussal.

K. Zs. érzékenyen vevé Deák desaveujét. elmenni., Nizzába készül. Édes istenem! ő Felsége maga se ismeri erejét ez országban. Egyetlen szavával szétröbbenti a pártokat. Csak álljon a törvényes térre.

November 14. A nemzet békülékeny, de persze a törvényes formák föltétele mellett sine qua non. A német kormány szeretne kibékülni, ha bliktri áron lehetne s a kövér financiális és hivatali koncz kezében maradhatna. A helyzet megváltozott jó idő óta;

nem a nemzetet, hanem a buta, önző bürokratákat kell apostrophálni csökönössége miatt.

Magyar részről szakadozottság ott, hol közreműködni kellene, a Felső körül, ki legjobb akarattal bír, de mit tegyen, ha Apponyi, Majláth, Sennyey, (ha Eötvös s mások) a törvényes forma gyanánt ministerek kinevezését mint egyetlen módot sürgetik, de aztán előáll Zsedényi,⁽¹⁰²⁾ s azt mondja: Ezek bolondok, hidd el Fölséges úr, az egész ország a 47-tel beéri, ezután eped csak, nem kell neki ministerium. Szentiványi Vincze⁽¹⁰³⁾ secundal. Török János isedig hasonló oktondiságot beszél bele Forgáchba. ki igen derék ember, de nem önálló a magasb politikában.

Így contracarirozzuk egymást mi, míg Schmerling egy czél felé egységesen tör.

Forgách jó volt ezen s ily provisoriumban. de az átmenetet eszközölni sem esze, sem szíve. Szólni se mer a Fölségnek, s talán még merne, de nem tudja, mit kelljen mernie?

Mi legyen ebből? Eötvös azt mondja: jó. Előbb-utóbb, sőt hamar teljesíteni fogja a a Felső a nemzet méltányos igényeit. Nem

kell oly sokat emlegetni a kiegyezést. Úgy látszik, igaza van. Schmerling ostoba híveivel oly bárgyúak. a kibékülési hajlamból azt következtetni, hogy az ő Reichsrätjét is elfogadjuk.

Most nyílt erővel Erdélynek esett; Kémény azt hiszi, nem fog sikerülni.

November 26. Néhány mozgalmas nap: Hitelintézeti, Erdély és Alföld-vasúti. Széchenyi-émlék és magyar dunahajózási gyűlések. Közben sok politikai discursus; de merő pletykázás; mert sem a pártkonok bizonyos tervben egyesülni, sem az ellenek bizonyos elvekben egyesülni nem tudtak, vagy nem akartak. Positiv az. hogy Zsedényi declarálta. miszerint eddig tévúton járt. a 47-et possibilisnek hívén: látja, hogy csak a 48-ki alapon indulhatni meg. Ez is ér valamit.

Egyébiránt Schmerling valami vándor-journalista által, kinek neve Ordódy, a Pesti Naplóéknak s Deák-pártnak egyeztetést ajánlgatott. Természetesen általuk el nem fogadható alapokon Az egésznek semmi komoly hordereje. Legjobb karakteristikája ezen kísértéseknek. mik tán pártszakadásra számítottak burocraciai ostobaság által, az, hogy

miután O. uram sokat beszélt Deáknak, ez következő adomával felelt: «Egy nagy úrnak volt egy szerecsenje, ki midőn már nagy sexualis dühbe jött, lefogott egy sváb paraszt-asszonyt; hagyta is ez magát, gondolván, hogy az ördöggel van dolga; midőn a fekete javában erőlködik, mondja neki a sváb asszony: Stossen kannst, wie du willst, meine Seele kriegst du doch nicht». Ez adoma ő Fel-ségének is el fog beszéltetni.

Eközben Pálffy minden ember, többi közt Zsedéni előtt is emlegeti, hogy elcsap. Nekem is mondá, hogy egy szép reggel elmozdítanak, s behívnak a helytartótanácsba, titkárnak. Természetesen kigúnyoltam.

Ludasy is itt volt, s jellemzi a cancellár hangulatát, hogy váltig ajánlá. Igyekeztek Pálffyval kijönni s Danielikkel jó barátságban maradni! . . .

Kovács Lajos folyvást ír pletykákat ellenem Bécsbe. Szegény.

November 28. Már meg Pápay^(1W) van itt Bécsből. Mint mondja, csak Kovács Lajos lapja érdekében, mely e szerint csakugyan meginduland. Fiasco leend belőle.

November 30. Dánielik magához kért és hozzám is jött, szidta Kovácsot, hogy ő is

fogja támogatni; hogy ez szentelen (többi közt azt követeli, hogy a kormány garantírozzon neki 3000 előfizetőt!) s végre engem ingerel, hogy menjek Becsbe, beszéljem le Forgáchot a vállalatról stb. De biz énnekem nincs kedvem intrigázni. Sem indokom.

Deczember 17. Pár nap (7—8-ig) Fóthon, gr. Károlyinál. Többszöri megtöltések egész dühe kitört a főthi expeditió után; nyolcz nap óta nyomom az ágyat; zaklatva betegségemen felől két párbaj kikerülhetetlensége által, melyet a P. N.-ban ellenem R. Szevér⁽¹⁰⁵⁾ úrficska által írt végczikk a Dunagőzhajózási ügyben felidézett; jóformán az én hibámból, mert kegyetlenül kigúnyoltam őt.

Ezenközben egy gúnylap kiadása fogamzott meg agyamban, s létre is jő. ha agyon nem lőnek.

Deczember 29. A gúnylapra «Handabanda» név alatt megvan a conceptió. hirdetve is van, egy pár előfizető is van már. Emich «Bolond Miská»-ja kedvéért nehezíti föladata, de azért létre jő. Írtam az egri, kalocsai érsekeknek, Ranolder, Girk püspököknek, gr. Andrássy Gyulának, hogy támogassanak a vállalat létrehozásában. Lesz-e siker?

A K.-eli-párbajból semmi sem lesz. Elintézte Kemény segédeimmal. Most csak Kemény van hátra. Ezzel lövünk, de egymást agyon nem.

1863.

Január 8. Kettős párbajom volt. Lőttem Reviczky Szeverrel s aztán Zsigóval. Zsigó fátumból majd agyon lőtt.

De itt vagyok, meg vagyok. 50 frttal szegényebb vagyok, mibe a párbaj került. Aztán champagneres ebéd Mihaleknál.

Február 14. Megint sűrű conferentiák Bécsben. Apponvi. Majláth. Sennyev (tagadja ugyan az ő részvétét) egyrészről, másrészről bivaly Barkóczy, Szentivánvi Vincze, Zsedényi. számár Andrássv György⁽¹⁰⁶⁾ — a 47-esek! Nem Schmerlingen, hanem e szamarakon dől dugába. Nem is lehet eredmény. «De tán legalább érleltetett a dolog?» kérdém S.-tól. «Ellenkezőleg, rontatott.»

E szerint kilátás van beláthatlan provisoriumra.

A Handabanda sok dolgot ad, kellemetlenséget rendőrséggel, 800 előfizetővel pedig jövedelmet semmit. Ha a második félév nem hoz 2500 előfizetőt, felhagyok vele.

A farsang rossz, folyvást beteg lévén, a lágy tél, változó légmérték, szelek és esők következtében hurut, köhögés, főfájás s tudja az ördög mi.

Csak a kalocsai érsek adott 200. a veszprémi püspök 100 frtot a Handabandára.

Gyula halálos beteg, tüdőgyulladásban. Félek. egész élete csak reconvalescentiából fog állni . . .

Majd elfeledtem! Február 1-én házat, keretet vettem Budán 9500 frtéért. A kellő javításokkal lesz 12.000 frt.

Alig egy negyedét fizetem sajátomból. Majd megjő a többi is, ha Isten éltet.

Február 26 óta nem vagyok a Sürgöny szerkesztője; elmozdítottam Forgách által, közvetlen ok reá a Sürgönybeni nyilatkozatom 48 mellett, 47 ellen és a Handabandában adott kép. hol a 47-esek kigúnyolhatnak. Három havi fizetést adtak meg. Míg ez esemény készülöben volt, Tóth Kálmán kihívását elutasítám s e miatt nagy zajt ütök, az irodalmi szemétdombon nagy mozgást és conferentiázást idéztem elő.

Szamárságok, mik pár hét alatt feledvék, de pillanatnyilag mégis nagyon felizgatnak.

Anyagi helyzetem iránt legkisebb aggó-

dalmam sincs. Ha egy ideig szűkén leszek is, majd behozom a kamatok kamataival együtt.

Márczius 14. Nyolcz napot tölték Becsben.

Forgách, ki elmozdítottatásom rég megbánta, okát így adá elő: Ő Schmerlinggel egyezkedett s ez egy szelíd czikket irat a D. Z-ban,⁽¹⁰⁷⁾ hol a 47 kiindulási pont gyanánt ajánlatik. Gans Mór a «Sürgöny»-nek küldött levélben egy pár (jelentéktelen) sorral e czikkre reflectál. Én e sorokat kitörlöm. s helyettök a 48 melletti czikkemet adám ki.

A dologban van valami. De kiegészíti az egészset, hogy Szentiványi megijeszté őt, s különösen rá jövé a Handabanda képe, fölizgatá ellenem. Forgách, ki Schmerling által is nyomtatva, az Apponyi-programm mellőztetése óta úgy sem tudja, hol áll a feje, vagy mint Sennyey mondá: azt se tudja, férfi-e vagy nő? — tüzességében elmozdítottatásomat rendeli el . . . Most azonban szívesen helyezne vissza; de kijelentem, hogy nem léphetek vissza, ha csak valami határozó fordulat nem áll be, hogy programmal léphetnék ki. (Ámbár akkor sem szándékom soha többé hivatalos lapra vállalkozni.)

Általán érdekes zűrzavar uralkodik a can-

cellárián. Forgáchot minden hivatalnoka bukkottnak tartja. S ő maga sem bízik már csillagzatában. Szoríttatva fölülről, adott be ő is emlékiratot, melyben nézeteit (mikkel nem bír) a megoldás módjaíró előadja. Nem tudom miből állnak, de gondolom, országgyűlés, és a királyi propositiókban, nem ugyan a február 26-iki. hanem a közös ügyek kezelésére nézve javaslatok tétele kívántatnék. Más oldalról, úgy látszik, F. megalkudni törekszik Schmerlinggel. Meglehet, hogy mindent is ígér neki. De ez nem bízik benne, s ha tőle függ, meg is bukkatja. Forgách bukni fog, sans bonneur, mert eltéveszté a pillanatot s vonalt, melyen túl «lavírozni» nem lehet; vagy nem is sejti, hogy valami kis positió-basison kell mégis megállnia, hogy állhasson.

Mennyire ura Schmerling a helyzetnek, azon körülmény mutatja, hogy a Felső is. ki inkább a magyar urakkal rokonszenvez s szeretne már rendezett állapotot rendbe hozni, Forgáchnak azt mondja: «meg vagyok győződve, hogy igaza van; osztom nézeteit; csak igyekezzék Schmerlinget valami compromissumra bírni b) Ez ellenben a minister-tanácsban azzal fenyegeti a Felsőget, hogy ha

Magyarországgal egyez a Reichsrath nélkül. Becsben forradalom fog kiütni.

Szentiványi. ki Eszterházy kegyeltje, s mindenfelé bejáratos, növelé az eszmezavart, s mindent még inkább összezavart agitációjával a 47 mellett; de ő keme csak a coulissák mögött szeret másokat bizgatni; maga el sem fogadná a cancellárságot.

A gazember állítólagos levelet mutatgatott Pestről, melynek írója mondja, hogy én vele esteliztem. s én mondtam, hogy a prímást értém a Handabanda alatt.*

Zsedényi sokat beszélt szinte. Szerinte az egész Apponyi-féle conferentiázás jelentéktelen volt. hivatalosan nem is vétetett tudomásul. Csak F. bolondította őket, hogy a Felség ezt s ezt mondta volna. Továbbá, hogy a Felségnek nincs is bizalma Apponyi iránt. Különben Coronini szokott napi importjaiban a császárhoz ír, hogy az Apponyivali conferentiázások híre rontja itt lenn a hangulatot, mert a reményeket fokozza, stb. Ugyancsak Coronini küldé föl Auguszt bárót, gondolván, hogy már törésre kerül. Ez már látván magát mint főcanczellárt. mindjárt

* A dolog a császár fülébe is eljutott s azt mondá: «Dem Primas muss eine Genugtuung werden.»

Schmerlinghez. Nádasdyhoz ment: csak harmadnapra Forgáchhoz, mikor már észrevette, hogy nem úgy állnak a dolgok. Ez is a Handabandába való! Zs. természetesen megvetőleg szól F. hallucinációjáról. Azt mondja: F. még a protestáns ügyben sem mert határozott állást foglalni, s a rescriptumban az 1790: 12-re hivatkozni; hanem azt monda, hadd éljenek a protestánsok is, amazok is.

A resultatum. hogy F. még egy ideig fog hintázni, mert a lengyel ügy fordulata miatt kerülni fogják a merész fordulatokat belől; s egyébiránt is azt várják, Erdély bemegy a Reichsratba.

Hanem mind e mellett 3—4 hó alatt valószínű. hogy országgyűlés fog behívatni. De minő?

Április 18. Pállfy ellenem véleményez még három havi fizetésem meghagyása ügyében, sőt a Handabandára adott 500 frtot is «adósságomnak» mondja. Tehát az jön ki. hogy még én tartozom a kormánynak!? Ennélfogva felhagytam abbéli szándékkal, a Handabanda posta-és hírlapbélyegének visszafizetését követelni. Ámbár a Handabanda előfizetői-csökkenek; de inkább viselem a kárt, sem-

hogy ily buta, szemtelen emberrel pertrac-
táljak.

Mindezeknél fogva, sok gondom, rossz
kedvem; de a Handabanda igen derült, élczes;
s az értelmes és magasb körökben rop-
pant tetszésben részesül: szellemdús munka-
társaim szaporodnak, jobbnál jobb műveket
küldve be.

Egyébiránt a politikában is vígan vagyunk.
Apponyit megbuktatták. Deák-album átadá-
sánál jelenvolta folytán, (variációja nagyban
Hdba képemnek) Andrassy György 47-es
lön. Magyarorszában egyébiránt szélcsend,
még mindig az erdélyi (legközelebb) össze-
hívandó országgyűléstől van felfüggesztve
minden. Lustig.

Júl. 13. A Handabandával felhagytam, vagy
400 frtot vesztve rajta. Az utolsó előtti szám-
ban levő kép miatt Kriegsgericht elé czítál-
tattam «Verhöhnung der Adelsverleihung» a
vád. Ha oly ostobák, hogy ezért kihallgat-
tak, akkor el is fognak ítélni. Alkalmasint
nem ostobaság, hanem számítás van abban,
velem is éreztetni a kormány hatalmát.

Egyébiránt sokat fektetve bele házunkba,
pénzünk fogytán vagyok; megadták ugyan
még három óra volt fizetésem felét, de

quid hoc ad tantam sitim? Szóval kiszámítottam, hogy még két hónapig ki tudom húzni a jövedelem nélküli állapotot, megakadás nélkül. De hogy aztán mitévő leszek, aziránt sokszor kislelkű aggodalomba esem.

Igaz, az idő rossz. Semminemű sajtó-vállalat nem ígér sikert; az országban pénztelenség. Ínség, könyv, újság nem kell. Politikai lapokba nem lehet írni, nincs miről. Egy röpiratom ki nem adhatom, nehogy egy csapással a közvéleményt is s a hatalmasokat is magam ellen zúdítsam. Fölül föltétlen megadás, csak a loyaltás, minden egyéb forradalmi! Nagy elbizottság, mert Erdélyben a veszélyesen fölizgatott románság, többsége lévén az országgyűlésen s egészen a kormány rendelkezésére állván, bizonyos a Reichsrath diadala. Hasonlóul fogják Magyarországot behajtani; s akárki mit mond, ez sikerülni is fog.

Mit lehet ily körülmények közt a sajtó terén tenni?

A Pest losonezi vasutat bejáró bizottmánynyal 10—12 napot tölték e vidéken, Csernyus Andor?⁽¹⁰⁸⁾ gróf Dessewffy Károly, Popp cs. k. genie-kapitány, Fest, Havas

udv. tan. társaságában egy élvezetes napot, különösen Terenvén.

Törekvésem e vasútnál valami kis állandó állomást szerezni. De úgy látszik, eddig itt sincs pénz.

Aug. 17. Egy hó ismét elmúlt. Előbbre nem haladtam. Hitelintézetnél járok állomás után; pedig nem valószínű, hogy nekem valót találok. Az eddig kilátásba helyezett, sok munka s időáldozatot igényel; kevés fizetést ígér. 1500 frtot!

Ha két-három ily hivatalnak megfelelnének. akkor...

Pápay az udv. cancelláriához akart hozni. De házunk leköt ide. Jól. vagy rosszul van-e ez így? az idő fogja megmutatni.

A Független ⁽¹⁰⁹⁾ szerkesztőjének is candidálnak, ha Kovácsot elítélik. Hátha engem is elítélnek? Aztán Strohmannel beállok-e?

Még egy pár terv: az ausztriai biztosítási társaság agentíája és Nemzeti Színházi segédigazgatóság?

Egyik kalandosabb a másiknál.

A főbelövés gyakran fordul meg agyamban. Nagy bolondság; mert ha élve nem tudnám eltartani családom, hát ha meghalok, mit fogna az tenni?

E közben humoristikus és úti vázlatokat firkálok a Neuest. Nachr. és Koszorú számára.

Szeptember 1-jén olvastatott föl a hadi törvényszék ítélete: frei und schuldlos. Ettől megszabadultam. A losonczi vasútnál titkári, a hitelintézetnél tanácsjegyzői állomás valószínű. Úgy kell intézni, hogy mind a kettőt megtarthassam.

Tegnap Danielik és Lipthay püspökök. Péchy F. helyt, alelnök. b. Kemény Zs., Pálffy Albert. Károlyi Pali, s más journalisták voltak vendégeink.

Ő Fölségének Frankfurtban föllépése egyrészt örvendetesen növelte személyes teleintétyét. másrészt csaknem túlságos reményeket gerjeszt, a reichsrathi intézmény és a német reformterv összeférhetlensége miatt, miből a dualismus kellőképeni helyreálltát következtetik.

Lehet! de hosszú út; útközben pedig sok mindenféle történhetik.

Szeptember 11. Ma véletlenül gróf Pálffy helytartóval találkozám. «Was machen s denn? ich hab glaubt, sie sind schon gestorben!» Én tréfásan: Glauben Exc. wenn einem die Regierung fallen lässt, so muss man ster-

ben?» Aztán politizált, hogy Frankfurtól nem kell várni a Reichsrath módosítását, oly mértékben, mint a 48-asok hiszik. Lesz módosítás, hisz ezt Schmerling sem ellenzi, hanem Grossoesterreich fönn fog tartatni. Én megengedem, hogy nem fog rögtön megadatni a 48-ki III. t. ez.

Arról pedig, hogy az idő és gyakorlat ki fogja fejteni Frankfurt és a február 26. incompatibilitását, fölöslegesnek láttam vitatkozni.

A Sürgönyt dicsérte, én gyaláztam, s a Független-t dicsértem, melyet ő nem szeret.

Október 24. Néhány nap óta én vagyok a kormány megbízása folytán a Független «szellemi s anyagi vezetője», egyenlőre csak az év végéig; ha elfogadják az általam előterjesztett feltételeket, akkor én leszek tulajdonosa. És így szemesen megtaláltam a rést, melyen ismét jövedelmes álláshoz talán nem, de politikai hatáskörhöz juthatok. Hanem nagy türelem és ildom kell hozzá, hogy az új vállalatba anyagilag és hírnevemmel erkölcsileg bele ne bukjam.

Október elején vagy tíz napot tölték Bécsben, losonczi vasút ügyekben, s mellékesen a Független megszerzésében fáradozva.

Pálffy-nak borzasztón kell udvarolnom: első cikkem nagyon reichsratos, ergo tetszett neki. Csak így érhetem el a lapnak reám ruházását. Tán pár hó múlva annyira fordulnak az idők, hogy meggyőződésemmel szellemében működhetem; addig ismét csak lavírozás a jelszó.

A Földhitelintézetnél a kilátás meghiúsult, mert azon reményen alapult, hogy a kormány tízmillió segélypénz hitelezésének műtétét reá bízandja, mi nem teljesült.

Wozu sollen wir die Anstalt populär machen? Aztán ó-conservatív intrigát láttak benne, melytől Schmerling egyedül fél, épügy, mint Bach.

November 3. Pálffy Bécsből visszajött, hol a cancellári súrlódások, úgy látszik, mint eddig, eldöntetlenek maradtak. Irántam annyira jóindulatú, hogy fölmelegíté helytartótanácsi titkár-állomásom. Tán Schmerlingnél jól informáltak felőlem. Titkárság!?! megteendek mindent, hogy tanácsossá nevezzenek ki, de utóvégre elfogadom ezt is.

Deczember 5. Ismét Bécsben lévén, megtudtam, hogy a Független-nel fölhagy a cancellár; sokalja a kiadást; fölöslegesnek is tart egy lapot, mert hisz neki se prog-

rammja, sem eszméi; más befolyások is dolgoztak a Független ellen, melyet ép oly oktalanság volt kezdeni, a mily hiba megszüntetni.

Nekem ugyan újra aggódnom kell, miből éljek; de Isten tudja, nem bánom, hogy a Független megszűnik, a jelen viszonyok közt; hol a bizonytalansággal a jövőre nézve versenyez a követelés, a most uralkodó emberektől a Reichsrathot védeni a félhivatalos lapokban. Minden ügy van jól, a mint van; csak az nem jó, hogy a cancellár és Pápay ismét felhasználták nevemet s most nem tudnak gondoskodni rólam. Alkalmazni akarnak, de Pálffyra bízzák a kivitelt; ez pedig hirdettetni akar, mint a Sürgöny munkatársát; mit határozottan elutasítottam. Majd csak átgázolok még néhány hót, addig biztos hiszem, lesz nézeteimnek megfelelő hatásköröm . . .

1864.

Január 9. A Sürgönyben nevem nem hirdettetett; de terjesztik mindenfelé, hogy munkatársa vagyok. A sors viczze, hogy cikkeim, miket Pálffynak adok, egy Okolicsánvi nevű titkár által «kikorrigáltak». Ennyire

jutottunk. O. Pálfynál erősen ül: fontoskodó, fondorkodó. okos kis számár.

P. S. február 20. O.-róli ítéletem egyoldalú s elhevenyészett volt.

Alig nyolcz napja, hogy nincs lapom, már is sötétül kedélyem. El sem fogom bírni soká a félhivatalos helyzetet, mely compromittál, s rosszul tizet. 200 frt havonként. A németirodalmi tanárságot sürgetem Pápvánál. A hitelintézetnél még mindig biztatnak, kis losonczi vasút titkárság!

Február 15. A napok hosszabbiknak; csak az enyém nem akar kisütni. Dolgozom Csen-gerv Szemléje számára a német színirodalom szemléjét.

Firkálom úti rajzaim; szándékom előfizetés útján kiadni. Az Oesterreichische Revue szerkesztője itt járván, Pápay udv. tan. levelével jött hozzám; ennek két cikket ígértem, a magyar történezet újabb időben, és a magyar színpad és színirodalom lesz a másik; ha t. i. elkészül. Valami keveset ezen dolgok is jövedelmeznek, de ez csak csöpp az én szükségeim tengerében.

Félhivatalos állásomat csak úgy őrzöm, mint ki azonnal ott hagyja, mihelyt nem szorul rá. Majd el is kergetnek nemsokára.

Azalatt Pesten bazár volt és casinói ebéd. Mind a kettő közelebb hozott az aristocratia némely tagjaihoz. Mi haszna? Velök egyenlő nem lehetek. Tőlök elfogadni bármit, szolgálatot, vagy kenyeret, büszkeségem tiltja. És így ez is csak kénytelenségemet növeli, s örömtelen életem öntudatát eleveníti föl bennem, melyet silány multságok és sok munka közt eltemetni törekedtem, mióta eszemet tudom.

Gróf Zichy Jánosné arra kért, hogy a Handabandát küldjem meg neki. Néhány hiányzó szám kivételével megteltem. Köszönetül fényképét egy igen hízelgő levél kíséretében kaptam a jeles nőtől. Azon sok keserűség után, melyet e bolondságom szüleménye okozott, az első egyetlen vigasz. Mert ámbár Kazinczy⁽¹¹⁰⁾ is ugyan sok dicséret kíséretében ugyanezt kérte és sok eszes ember sajnálja a lap megszűntét, mind ez nem szolgált örömömre.

A politika? Czifrán áll. Háború nyugat-éjszak felé. Még ez küszöbön nem volt, már el vala határozva, hogy nem lesz 1864-ben országgyűlés, nem lesz változás. Az országgyűlés, ha künn zaj van, könnyen központul szolgálna a nyugtalan elemeknek, organisa-

tióul a ... forradalomnak! Ezt hiszik oda fönn. E részben Forgách, Eszterházy és Schmerling egyetértenek. Ez utóbbi nevetet a dolgok ezen állásához; annál több kilátása van neki, ha később is, Magyarországon megbuktatni az egyezkedési, s kiterjeszteni a Scheinconstitutionálismust erre is. Sohase kétkedtem, hogy a Reichsrath mostanig uralkodott irányában végig menend a Schmerling kormánya a hibák és tévedések egész scáláján; s a direct választás ideje eljövend. Csak akkor lenne esze s képessége nemzetünknek 85 független embert küldeni fel, s a Reichsrath mai formája ad abszurdum lesz vive; én legalább azon leszek, hogy megválaszszanak.

Persze, másként is fordulhatnak a dolgok. Hogy a schleswigi hadból ne lehessen európai? és ebben Ausztria rút vereséget ne szenvedhessen? még ez nincs megírva. És ha akkor egyszerre, mint 48-ban, fejét elveszti a kormány és józanságát a nemzet?

Prudeus luturi temporis exitum calliginosa nocte premit Deus!

Márczius 13. Remete életet élek, kertemben dolgoztatva, nem tudom miből fizetendem a költségeket, s magam is dolgozva.

ásva, fákat ültetve és irtva, a mi mind igen szép volna, ha volna!

A megyerendezésről írtam néhány cikket, mi alkalmat adott Privitzer ö Excjával értekezni. Tiszta eszű ember, ha tán nem is magas államférfim nézpontokkal. Sajnosan érzi a Forgách-kormány és provisorium kétértelmű irányának inconvenientiáit, a Pesti Hírnök bolondériáit. Ő halasztja a megoldás kísérleteit, t. i. a cancellár, mert az európai bonyodalomban a Fölség is legbölcsebbnek tartja lavírozni; Schmerling pedig u. m. csak a paragraphusra utal! O Fölsége adta a febr. alkotmányt és más mindent. És ebben Schmerlingnek is igaza van.

Ilv menekülés nélküli dilemmában vajúndunk.

A mágnások concerteket és színelőadásokat adnak! Én a bazári hangulatból vissza estem tespedésembe: sem látni, sem hallani nem akarok rólok. Csak a mennyi szükséges. hogy divatból ki ne jöjjenek.

Danielik Rómában jár már. Nagy zajt üt útja, nagy (egyházjavakkali) finánczterveinek száll híre, mik csakugyan létezhetnek is; de egyelőre, úgy hiszem, csak a budai irgalmasok számára szerez pénzt, mint sensal.

írok neki Rómába, mert öcsöse, Józsi, mondja, érdekében áll, hogy minél több levelet kapjon ott.

Márczius 16. Tegnapelőtti vagy előbbi nap estéjén részeg fráterek «éljen Kossuth s Garibaldi!» kiáltások közt holmi kicsapongásokat tőnek. Ma kérde tőlem Pálffy, mit hallani e részben? Mondám, hogy a rendőrség s katonák intrigájának tartják a demonstratiót «um sich wichtig zu machen und den Belagerungszustand in Ungarn herbeizuführen.» Az emberek megijedve vannak, hogy Magyarországból is Galicziát akarnak csinálni. Erre ő mondván, hogy ily címre nincs a kormánynak pénze, fölszólított, hogy a napokban járjak sokat a casinóba, s referáljam neki, mit beszélnek, s mondjam el, hogy ki mit? E föltevést elutasítám magamtól, nem lévén az én metiém e féle. Én nem értek ehhez. Hiszen csak lesz a kormánynak orgánuma e részben, én sokkal gentlemanebb vagyok, sem hogy nem tóm minemű ágens szerepét elvállalnám. Erre ő nagyon megharagudott, s fenyegetve mondá, hogy most már ismeri az én Gesinnungomat is! s eféléket mondott, hogy ha valaki a Dunába akar ugrani, nem kell-e megmenteni akarata ellenére is?

De a hasonlat érvényét tagadtam, s meg lehetős brouillirozva váltunk el. Esprit d'escalier-em lévén, csak később jutott eszembe, hogy az leendett a legjobb válasz, miszerint ha vannak is forradalmi célzatok, bizony nem fogják az illetők azt *velem* közleni, kinek viszonya a kormányhoz ismeretes, s ausztriai gondolkozása nyíltan bevallott!

Elpanaszoltam aztán aggodalmamat Schäffernek, Okolicsányinak, hogy ha módját ejtik, okosan hassanak az öregre.

Aztán hallám, hogy az éjjel Almásy Palit befogták.⁽¹¹¹⁾ Tehát komolyabb szint ölt a dolog! Török azt hiszi, hogy az emigratív s külföldi intriga hálózata nagy az országban. Meg lehet. elég buta ember van itt a pártvezérek közt is. De én nem tapasztaltam, nem vettem észre ennek nyomát.

Pourtant, ez az ő dolguk.

Az esemény egy kis bomba a koncertező s szintjátészó mágnások körében.

Márczius 17. A dolgot sokan csak ijesztésnek tartják, mások praeventiv rendszabálynak, azon esetre, ha a külügyek bonvolnának, nehogy itt a forradalmárok zavart csináljanak. Hiszen bizony ez nem oly indokolatlan előrelátás! A Sürgöny egy igen

plump czikkel kíséri Almásy s mások befogatását.

Németh Lajos azt érteie velem, hogy tán én irtani. Ennyire terjedt el híre. hogy én vagyok a Sürgöny szerkesztője. Bizony ügyetlenül vittem a dolgomat. A Sürgöny szerkesztésének gyanúja s gyalázata az enyém; jövedelme nem. Csakúgy tengődöm! Azonban mégis szeretem, hogy nem én vagyok a Sürgöny szerkesztője.

Almásyn, Beniczky Lajoson⁽¹¹²⁾ kívül sokat emlegetnek foglyul, kik nem azok. Az izgatottság, ijedelem s fölháborodás nagy.

Április 9. Úgy munkáltatok kertemben, a mint okvetlen szükséges, hogy némi rendbe hozzam; s mintha pénzem volna. Ma teljesen kifogytam belőle, s nagy aggodalomban voltunk; ámbár a losonczi vasut-directio még tartoznék munkadíjjal, s ígérték is, de nem reméltem. Azonban d. u. megkaptam 200 frtot. s így pár hétre mentve volnánk.

A napokban Pálffy rendeletére czikket írtam a Sürgönybe ama théma fölött: hogy a Pesti Naplónak pártja érdekében desavouirozni s kárhoztatni kellene azon törvényellenes törekvéseket, miknek indiciumai okozák a befogatásokat. Erre a P. N. igen okosan

felelt, hogy mit kárhoztasson ő, mikor ő nem tud az egész dologról semmit? mi szükség neki a törvénytelen tendenciákat desavouirozni, mikor az ő pártja, «ha csak pártnak mondható» épen a szigorú törvényesség terére állt a föliratokban stb. Az én cikkem, mint hallom, előbb a cancellárián is megfordult. Ma azonban hoz a Sür-göny feleletet a P. N. feleletére, még pedig otrombát. És én ott találok Keménynél Deákot, a mint a Sürgönyön rágódtak. Deák haragudott ugyan; de nevetett inkább Pálffy számárságán; mert ez provocálta a P. Naplót a 48 és a fölirat melletti demonstratióra. mely ugyan nem lehet ingyére. Tu las voulu. A P. N. eclatans bizonyítványa, hogy P. 3.-ka óta itt semmit sem ért el, és a nézetek, dolgok és emberek ott állnak, hol az országgyűlés feloszlatásakor álltak! És P. maga kérte magának e bizonyítványt adatni!

Április 19. Ma Sz. István társulati gyűlés, melyben a Danielik «elleni» vizsgálat eredményei tárgyalattak. De nagy erkölcsi vere-séget szenvedett. Más országban ily piszkos ügy polgárilag megölné az embert. De itt nálunk az más. Ha a kormány őt használni akarja s tudja s püspökké, primássá teszi,

mindenki meghajol előtte. És ha akkor populáris húrokat fog pöngetni, még a legnépszerűbb, ünnepeltebb ember lesz belőle.

Ápr. 19. Okolicsányi keresztül viszi Pálffv kedvencz eszméjét, a hivatalos lapokat Budára tenni át. Én passiv viselem magamat ezen merész tervek irányában. Semmi közöm hozzá, mondám O.-nak. Mire ő azt monda: «Ki tudja!» Szóval: sejteté. hogy ismét én lehetek szerkesztője. El is fogadnám. Nagyon demoralisálódtam egy idő óta. Látom, hogy a jellem és meggyőződés mártírjait kinevetik. Senki sem becsüli többre. Sőt kevesebbre. ha nincs állás, befolyás, hatalom. Ergo, megadnám magam, persze egy bizonyos pontig, mert a vér vízzé nem válik, akár becsülés a jutalom, akár nem. Az tény, hogy nálunk minden önérdék, pénz, előny, hivatalvadászat. De másutt is csak így van ez. Azért bolond idealismus helyett eszély ér csak valamit.

Április 24. Nyolcz nap óta Forgách már nem cancellár. Hétfőn még a császár igen nyájasan fogadta. Azonban Beke udv. tanácsost magához hívatá Rainer főherczeg, s azt mondá neki, hogy mondja meg Forgáchnak, hogy adja be lemondását. Beke

kissé elhűlt, de mit lehetett tennie. Ment és monda, mint parancsolok. Forgách dühös volt, mint sanguinicus ember szokott, dühös a dolog és a modor miatt, melyben elcsapják. Szegény elfeledte, hogy ő csak Beamter. A császár ezután is szívélyesen fogadta. Kértére, hogy a teljes pensiót adja meg s ne hozza elő a ministeri tanácsban, ezt megígérte. Az első megtörtént. Eszterházy marad; s miután ő volt a Reichsrath-ellenes semmittevés personificált elve, nem hihető, hogy lényeges rendszerváltozás történék, így Írnak Bécsből is, hogy sem a direct választások, sem a Reichsrath nem tűzetik napirendre. És az államministerium is utasítást kapott lapjai által hirdettetni, hogy rendszerváltozást nem implicál F. elbocsátása. Eszterházy, Plener, nem is tudtak előbb semmit a dologról, sőt alkalmasint Rechberg⁽¹¹³⁾ sem. mert ettől szelét vette volna Eszterházy. Privitzer lön alcancellár. Az ő neve jelentene valami kis következetességet s rendszert az ezutáni kormányzatban. Nyilvánvaló is, hogy ő lesz a valódi cancellár s nem Zichy Hermann; de érvényre is hozandja-e mérsékelt felfogását? más kérdés. De akárhogy legyen is a dolog e pillanatban: a proviso-

rium pangása megszakadt, s pár hó múlva látni fogjuk, hogy e személyváltozás előlépés a fejlődésben, mely aztán nem fog-e hátrább vinni, ismét kérdés.

Április 25. Nagyon kering híre. hogy Forgách pénzvesztegettetés miatt bukott meg. Mondják, Schossberger, a nemrég megnevesített zsidó, az Ínségesek számára vett gabonák szállítása ügyletét csúfosan használta F. compromissiójával. Zsidók alkalmasint irigységből effélet csakugyan rebesgetnek. Bécsből is írtak veruntreuungról a Pesten Lloydnak. — Névtelen denunciatio is jött Pálffyhoz, ily tartalmú. De a vizsgálat, mely Krászonyi főpolgármesterre⁽¹¹⁴⁾ volt bízva, mit sem mutatott ki. Mi igaz, mi nem? ki tudná megmondani! A bécsiek böszéből is terjesztenek ilyet, hogy erkölcsileg megöljék a politikai ellent. Velem is így akartak tenni.

Május 7. Néhány nap óta csaknem befejezett tény, hogy a Sürögöny szerkesztését én veendem át. Csak idő kérdése: rögtön-e, vagy július 1-én? Privitzernek köszönhetem ezen «elégtételt», mert reám nézve az.

Egyébként nehéz feladat, de én számoltam magammal.

Ma egy hete szólított fel Pálffy, írjak

valamit most, miként kellene működni a félhivatalos lapoknak? Igen apropos jött: mert proprio motu készültem egy emlékiratot írni Pr.-nek. Beadtam német nyelven, gondolván, hogy nem fog ártani, ha azt Schmerling is olvassa. Egyébiránt Fiedlernek is Ígértem, fölküldendem. Holnap Pálffy Bécsbe megy s magával viendi.

Ma az elnökségre jővén, valaki megsúgta, hogy fölülről jött parancs engem visszahe-lyezend. Fényes⁽¹¹⁵⁾ pedig írjon szorgalmasan statisztikai czikkeket. A másik megsúgta, hogy már a feltételek készek, miket alá kell Írnom. Többi közt: egy havi felmondás. Erre azt készültem mondani, hogy az cselédek-nél szokás. Azonban Pálffy ezt úgylátszik már nem merte előhozni. Egyéb feltételeket is én szabtam, nem ők; s igen engedékenyek voltak in personalibus.

Május 18. Táviratilag Bécsbe hivatva, ott tudtomra adatott, hogy a sajtóban szükséges kormányegység létrehozása végett a cancellárián egy á la minta Pressbureau fog rendeztetni, melynek udv. titkári ranggal én lennék valódi feje. formailag Pápay udv. tanácsos főnöksége alatt.» Miután Pápay mint Forgách barátja, most nem bizalmi

személy, de egyébiránt is a sajtóügy most bármely referendariusnak erejéhez aránytalan teher, világos, hogy én leszek abban referens. Ez tehát némileg vonzó, elvontan azon reménytől, hogy így út nyílik följebb, s minden esetre tisztességes hatáskörre. Ellenben budai házunk sok aggodalmat okoz. sok lévén a rajta levő teher, s attól fizetendő kamatok s tartási költség; eladni pedig veszteség nélkül nem lehet.

Ez alkalommal bejártam Schmerlinget és Mecséryt.⁽¹¹⁶⁾ Mindkettővel a kiegyenlítési témáról. Schmerling igen szívesen fogadott. Beszédközben láthatólag igyekezett azon benyomást tenni reám. miszerint ő igen «tractable.» Biztosított, hogy ő nem oly makacs, mint híresztelik. «Niemand will die berechtigten Wünsche der Nation, ihre Autonomie schmälern. Er binde sich nicht an die Form. Die Ungarn mögen etwas besseres Vorschlägen. Aber den gegebenen Boden aufgeben, ehe etwas positives, besseres da sei, könne man nicht. Er sei zur Nachgiebigkeit bereit, aber er könne doch nicht mit dem Zanfangen, oder das sagen, was er vielleicht erst in sechs Jahren sagen wird können.» Én részemről sajnálatomat fejezém ki,

hogy ő Excellentiája az egyetlen alkotmányos elemet a birodalomban, a magyar nemzetet, a Reichsrathban tett nyilatkozataival teljesen maga ellen ingerlé. holott ez jó támasza lehetne, tekintve azt, hogy a Lajtán innen is elég ellensége van az alkotmánynak. Ezt ő kissé megzavarodva el is ismerte, de hozzá teve, hogy ama nyilatkozatoknak szánt értelem nem volt oly bántó, mint a mely nekik tulajdonított, és némileg egyéb államtekintetek által követeltetett. A germanisálás vádját vagy gyanúját alaptalannak mondá. A német általán legkevésbé térít; sőt maga olvad föl: «er zieht auch türkische Kleider an. Wir lassen Ihnen ihre ungarische Hösen.» Szóval okosan beszélt s szívélyes kézszerítással bocsátolt el.

Mecsérynek is mondtam egy pár igazságot s azt, hogy el legyenek készülve, hogy az új országgyűlés ismét pár hónapig fog szónokolni a «három vagy négy» év szenvedéseiről: hanem hagyni kell kibeszélni s a positiv javaslatok terére vinni, mi majd pártoszlásra s alkudozásra nyit alkalmat.

Általán Bécsben vett benyomásaim abból állnak, hogy a derék, mérsékelt Privitzer

oly főcancellár mellett, ki államférfiú, sok hasznot tehelend a hazának, mert fönn bizalommal bír. Azt hiszem, az ő feladata előkészíteni azon időt, hol Zichy helyébe valami elismert tekintély fog állni. Csakhogy attól félek, e készülődés kissé soká fog tartani. Egyébiránt én egyelőre csak, általános szokás szerint, a magam helyzetével törődöm; positiót akarok foglalni a journalistikán kívül; egyik lábam mégis benne marad.

Május 26. Tegnap este haza jövén, ma Péchyvel⁽¹¹⁷⁾ discouráltam, ki Pálffy helyettesíti. Azt mondák róla, gróffá akar lenni; de erősen tagadta, s én hiszek neki.

Június 9—10-én ismét Bécsben voltam, a losonezi vasút érdekében. Egyúttal megfordultam Pápaynál és Privitzernél. Udvari titkárrá kineveztetésem ügyében semmi akadály, sem az állam-, sem a rendőrügyministernél, sem Rajner főherczegnél; és az mégis megakadt a kabinetben. Valószínűleg Eszterházy befolyása, Handabanda-féle pletykák utóhatása ... A cancellár tehát félhivatalos állásban óhajtana, de ugyanazon hatáskörrel. Én azonban, ámbár tetemes évi díjt, 6000 frt körül, készek megadni, nem fogadtam el az ajánlatot; részint azért, mert csak illő hiva-

tali rang s biztosított állás, tehát ambíció s anyagi alap bírhatna reá kényelmes budai házunk elhagyására s elvesztegetésére; részint azért, mert ily definiálatlan félhivatalos állás, a mellett, hogy a társas életben kellemtelen, kétértelmű, hivatalos hatás tekintetében gyakorlatiatlan és végre végtelenül precarius.

Ha a cancellároknak, miután szemembe megvallják, hogy szükségük van reám, nincs most sem annyi hatalmuk, hogy titkárrá kinevezzenek; később még kevesebb lesz. Azonban még meg lehet, hogy közvetlenül ő felségénél köröszkül viszik.

Június 11-ikén a «losonczy vasút» közgyűlése. Dolgom ez ügyben, s fáradságom sok. Jutalmát azonban kiküzdeni kell még.

Június 14-ikén ismét ez ügyben Bécsbe.

Június 20-án Bécsben járva, megtudtam, hogy kineveztetésem, nem mervén ezt a cancellárok ő fölségénél közvetlenül sürgetni, abban marad. Ezzel ugyan egy csöppet sem törődöm, hanem jún. 20-ika lévén, s még se jövén meg szerkesztővé kineveztetésem, nagyon megtörténhetik, hogy, mint Pápaynak mondtam, két szék közt a pad alá jutok.

Július 1-seje óta csakugyan a Sürgöny szerkesztője vagyok. A cancelláriai hivatalhoz nem nagy kedvem is elveszett a Dobránszky-léle emberek⁽¹¹⁸⁾ kinevezése s a fönn elősorolt viszonyok megfontolása következtében. Bonum est non hic esse. Négyezer forint, melyhez az ötödiket megszerezni nem nagy munka, szép dolog. Kellemetlenségek? hja, e nélkül csak halál után lehetünk. Ennél fogva nagy közönnyel vettem hírért. hogy hivatali alkalmazással felhagytak s definitiv mostani helyem.

A kir. Curia oppositionális szelleme a reformtervek irányában élénken foglalkoztatja a kormányköröket.

Bécs, november 11. A helyettem a cancelláriába kinevezett Pressleiter, Mauks Norbert E. táblai ülnök, ki maga mondá: «újságokat olvastam ugyan, de efféle ügyekkel nem foglalkoztam», ez állásban haszonvehetetlennek találtatván, ut amoveatur, szepesmegyei adminisztrátorrá promoveáltatott.

A Sürgöny levelezőjéül ajánlt Beermann pedig nem víván ki a cancellárok tetszését, nem maradt egyéb hátra, minthogy magam levelezője gyanánt vagy két hónapra följöj-jek, átvevén egyúttal a sajtóügyek veze-

tését Pápay vezetése s neve alatt. Néhány napi tapasztalás be is bizonyítja, hogy ily felszeg állásban négy főnök, három cancellár, egy udvari tanácsos alatt, s velők folytonos conferentiázásban ez a dolog nem megy. El is vesztém teljesen kedvem a titkárságtól, mely ambiómnak csekély állás, s ismét bécsi lap-tervbe fogtam. Elég sikerrel. A magyar s erdélyi cancellárok, Fiedler, az államminister az elvnek megnyerve; csak az van hátra, hogy a kért 25.000 frt első évi subventiót megadják. Ha igen, akkor tán nem rossz geschäftet csinálók. Mindenesetre oly munkakör, mely hajlamaimnak megfelel. És így alig négy havi nyugalmas élet után ismét ki a küzdterre.

Azóta megváltozott a kis dolgok physiognomiája. Pálffy és Zichy úgy, sőt jobban veszekednek, mint Pálffy, Forgách, azon különbséggel, hogy Pálffy erősebb volt Forgáchnál. De Zichy erősebb Pálffynál. Ez kedvencz foglalkozásától, a lapokba avatkozástól, teljesen eltiltatott. Nyugtóm volt tőle!

Ez lett váratlan vége annak, hogy Budára vitte a lapokat.

Minap ott lévén Zichynél, csúful veszeke-

dett. Ez azt monda neki: «Schau, dass a Division krigst, und fortkomst! Und wenn du zum Kaiser läufst gegen mich zu intriguiren, dann gib nur Acht auf dich.»

Pálffy ennélfogva félig már oppositio. Eny nyire jöttünk! Tudva van, hogy az újonnan kinevezett beamter-főispánok némelyikét nagyon ellenzé. A tót Franciscit⁽¹¹⁹⁾ és Bezerédyt, kiről váltóadósságok s executiók még a legszelídebb hírek; csalásokat is emlegetnek. Azt mondják, ez itt Zichynél, Roschmannal⁽¹²⁰⁾ blagueurkodott, hogy így-úgy viszi keresztül a Reichsrathot Veszprémben. S kinevezték, kollégái roppantul restellik, az oppositio gúnykaczajjal örvend, mindenütt szidják, a cancellárián is. föl az első cancellárig exclusive.

A cancellária három keréken rettentően döezög. Köztük semmi munkafelosztás. Mindent mind a három tesz. Mindenki mind a hárommal kénytelen beszélni. Ez pedig nehéz, mert 12 előtt legfőlebb Beke jő be. Aztán ülések, conferentiák. ministeri tanács. A tulajdonképeni administratio ripsz-rapsz megy.

A haute politique-t s kinevezéseket Zichy végzi titokban, kissé hallgatva Privitzerre;

sokat Reichensteinre. ki okos ember, de azt hiszi, Magyarország is csak Erdély.

A császár, azt mondják, nem nagy kedvvel írja alá a demokrata főispáni kinevezéseket; de végre megteszi. Ellenem azonban gyanúja van a Széchenyi-ügy miatt.

Azt mondja: vagy Széchenyit csaltam meg, vagy a politiát. Hogy Thierry marha volt, belekevervén engem is a Sz.-ügybe, azt nem látja át, miként is tudhatná. Azt nem tudja, hogy: 1. a rendőrséggel czímem daczára semmi közöm nem volt, sem denuntiálási kötelességem s 2-szor, hogy nem is volt mit denuntiálni Sz. viseletében! Pourtant, e gyanúsítás leginkább határozott arra, hogy undorral forduljak el a beamterthumba való újólagos belépéstől.

Zichy beszéli, hogy ma Andrassy György volt nála. kérdezvén, igaz-e, hogy új választási törvényt akarnak octroyálni? Mire ez: «nekem eszem ágában sincs, ha csak a Fölség nem parancsolná.» De a bizottmányokat nem fogja összehívni ad hoc, hanem a főispán fog választási bizottmányokat alakítani.

Andrassy naivan kérdé: szabad-e ezt neki közhírré tenni?

De ezt már Zichy kikérte magának.

«Egyébiránt, leve hozzá Zichy, a legközelebbi országgyűlésnek kész új választási törvényt proponálni, qualificatiókat etc. Mert a paraszt majd nem fog mindig urakat választani, hanem hatalma öntudatára jővén, vérszemet fog kapni . . .»

Igaz. Hanem Z.-től különös aggodalom, ki minduntalan emlegeti, hogy ő majd így s amúgy megmutatja az aristokráciának. . .

Bécs, nov. 19. Ha az ember a Reichsrath dresse-bizottmányában történő jelene-
teket hallja, érzi, hogy kellő közepében vagyunk a forradalomnak. Az ellenzék ama kevéssé méltányolt tagjai, kik még pár év előtt a listán álltak counter polizeilicher Aufsicht», Giskra. Berger (sőt Kuranda),⁽¹²¹⁾ ma faggatják és nvaggatják a bizottmányban a ministereket. Berger interpellálja a magyar születésű Mensdorff-Pouillyt,⁽²²⁾ hogyan áll az a vámszerződés?

Erre ez azt mondja, hogy ez csak kereskedelmi kérdés. Erre B. O excját confrontálja Kalchberggel (ker. ministeri helyettes), ki tegnap azt monda, hogy ez kiválólag politikai kérdés! Interpellálják a rendőrministert Galiczia végett. Ez előmutatja a rendőri jelentéseket, jegyzőkönyveket, külföldi lengyel

lapokat, mikből kitűnik, hogy még van nemzeti kormány, forradalmi szervezet; etcetera egészen a régi Sedlniczky-féle⁽¹²³⁾ policialis modorban, kinek tanítványa... Es Schmerling, kinek elég esze van látni, hogy rohanunk az örvénynek, s tudja, hogy ő is homokon alapul, csak léhán támogatja, sőt cserben hagyja az Ausschussban collégáit. Quelle horreur! Mi lesz mindebből, Isten tudja.

Én magyar lapot kezdek Bécsben. 20.000 frt. subventióval! Kutya auspiciumok közt. Hanem hiszen pár évig csak még tart tán ez a «válság.»

November 25. Bizony Privitzer flegmája kell hozzá, hogy ellenálljon a kormány azon minden oldalról való sürgetésnek: hagyja félbe az organisatiót és hijja rögtön egybe az országgyűlést. P. S. Ő Felsége nem ratifikálta az ebbeli javaslatokat.

Egyébiránt jeles, hogy Schmerling kimondá interpelláló következtében, hogy a sessioban, s mindaddig, míg az alkotmány a birodalom minden részeiben kivive nem leend, ministeri felelősségi törvény nem fog előterjesztetni. De sőt az nem is lényeges kelletke az alkotmányos életfejlődésnek. Nesze nektek parlamentaristák.

November 26. Néhány napra Budára, hogy családi ügyeim rendezzem s szerkesztőségi tagokat szerezzek a Bécsi Híradónak.

1865.

Márczius 1. Két hónap óta a Bécsi Híradó folyamatban van. Nehézségeim a kezdetben milliók. Munka szakadatlan. Eredmény szellemileg elég szép. A figyelem a lapra fordult országszerte. Jobb magyar lap sohasem volt. általánosan elismertetik. Előfizető 500-on fölül. Pénz-haszon még kétes. 20—25 ezer frt segélyezés biztos volta mellett is. A szerkesztőség sok pénzbe kerül. Mert ambícióm érdekes, jó lapot adni.

Nevezetes episod, hogy Török János, Lonkay,⁽¹²⁴⁾ a Religio szerkesztősége, a budapesti plébánosok, minden ó-conservatív reactionárius elemek, nyilván politikai célzatú ösztönzésekre, nagy dühösen nekem rontottak, s én, ki eddig az egyháziak barátjának tartattam s köztök sokat forogtam, egyszerre egyházellenesnek kiáltattam ki. Motor ebben Sujánszky⁽¹²⁵⁾ is, e kártyás lump; de rá s a többi iszákos, k. . . s pestbudai papokra is ráijesztettem, úgy, hogy a prímás köpenye mögé bújtak s most csak titokban áskálódnak.

Lapom lavíroz, mint a kormány. Szeretnék határozottabban lépni föl. De itt megeshetik, hogy midőn a dynastia és állam érdekében harczolok, s gyűlöletessé teszem magam alól, akkor elejtenek fölül. Erre elég, ha például egyházellenesnek kiáltanak ki s legfelsőbb helyen intrigálnak.

Mindez azonban csak koronkint fellegzi be az apró nyomorúságokon s pillanat zavarain túlemelkedett lelkem, s kedélyem, mely félig blasirt, félig derült és humoristikus . . . Hanem mesterség lesz tartani magam, s megalapítani a lapot több évekre is. De akkor ez aranybányácska is lehet.

Április 14. Az új évnegyedben 80-nal fogytak előfizetőim. Nem csoda: országgyűlés tél előtt nem valószínű. Az idő eseményekben szegény. Schmerling, kinek lapjául tartatik a B. H., egyrészt állásában ingadozni látszik; másrészt elidegeníté magától a ki-egyenlítésre hajló s már közeledni kezdő elemeket a Reichsrathbani márczius 30-iki nyilatkozata által . . . E szerint nem lesz ez évben valami brilliáns jövedelem.

Deák, miután észrevette, hogy anti-Lustkandl iratával rossz hatást tőn. nagyon engedékeny nyilatkozatot bocsátott ki a Pesti

Naplóban. Ezzel foglalkozik a journalistika. Ez kéznyújtás a Fölségnek Schmerling feje fölött. Ez, úgy látszik, érzi.

Június 24. Deák cikkének folytatása volt a császár útja Pestre. Azt mondják, a conservatívek fusiója a P. N.-val teljes. Legalább Deáknak a Debatteban közlött programja elég ó-conservatív. Ama szép fictióból indul ki, hogy minden rosszat a ministerek tesznek, minden jót a fejedelem, s oda megyen ki, hogy nem kell központi parlament.

Ő Fölsége útja teljesen sikerült. Fogadtatása szívélyes volt. Haza térve, tán úgy járt mint én, a mámorból kijózanodott. A hadi törvényszékek megszüntettek, országgyűlés fog július 2-ikán egybehivatni; ez mellőzhetlen vala, ez nem concessio. Zichy⁽¹²⁶⁾ pedig egyelőre marad, pedig egész világ azonnali menesztését várta. Alles wird in Sand verlaufen, wie nach Frankfurt; azt mondják, itt Schmerlinget rútol cserben hagyva alsóháza; két harmada leszavazta a 13. kérdésében: Plenert a 117 millió kölcsönben. Egész világ minister-crisist emleget mint mellőzhetlent, de azért a ministerium. látszólag legalább, bizton érzi magát. E körökben azt mondják, Ő Fölsége a 13. f. tár-

gyábani ülés után Schmerlingnek s Lassernek megköszöné viseletüket az alsóházban.

Az egyetemes állapot képtelen zűrzavar, melynek roppant conflagratio lesz a vége, nem adok neki 3—4 évet.

A kormány egészen aláásva, hitel és tekintély nélkül, nem csoda, ha lapomra még a főispánok s más főhivatalok sem fizetnek elő, nem hiszem, hogy az új félévvel megtartsam előbbi előfizetőimet is!

Pálffy visszakíván a «Sürgöny»-höz, mert úgy mond: országgyűlés közeledtével erősebb legényre van szükség Bulyovszkynál.^{tl27)} Szép. De nagy blamage, ha ismét lemegyek; blamage a kormányra s reám. Én azt azzal pótolatom, hogy hatezer frtot követelek fizetésül. Mindebből következik, hogy ismét nem tudom, félév múlva hol leszek honn?

Június 29. Tegnapelőtt reggel. Majláth cancellárnak eskettetett föl: délben szétment híre, meglepte az egész világot. Ravner, Nádasdy. Zichy menesztetnek. Schmerling délben beadta lemondását, trop-tard. Csak az új ministerium alakultáig viszi tovább a kormányzást.

Zichyről azt beszélnek, hogy már néhány nap előtt felszólítá Mensdorf-Pouilly, ki őt

meglátogató, s mindenféle érdektelen dolgokkal mulattató, míg a dolog lenekére rájött, hogy legfelsőbb meghagyás következtében adja be lemondását. Mire Zichy kihúzó asztalfiókját, s kivevé abból kész lemondását: «mint ön látja, erre rég elkészültem.»

Azonban nem így, hanem sokkal komikusabban áll a dolog. T. i. Rayner főherczeg még a múlt héten fölszólító Zichyt. adja be lemondását. Ez nagyon meghökent, s teljesítő a parancsot. Azonban éjjel megbánta a dolgot, s másnap visszavette lemondását, s nagy programot nyújtott be, hogy ő hogy s miképen véli megoldani a kérdéseket. Erre azután mene csak hozzá Mensdorff s tudtára adá, hogy még magasabb meghagyás következtében adja be lemondását . . . így történt. Szegény, komolyan azt hívé, hogy ő komoly cancellár!

A császár tegnap Ischlbe rándult; mint családapa, ki házát valami meglepővel felzavará, szökik a sok mende-monda és óbégatás elől, úgy tön ő is.

A kérdés csak az, félrendszebálvok állnak be ismét? Majláth mögött ott marad-e Lichtenfels, a burocratiái absolutismus bornírt képviselője és egyebek? Vagy reactio lesz

a kor democratia-constitutionalis hajlamai s nézetei ellen, legalább a Lajthán innen? Majláth tiszta situatiót fogadott-e el, avagy a dolgok fejlődésében bízik? Utóbbi esetben ismét úgy jár, mint 1861-ben jártak.

Július 4. Még mindig nincs új államminis-
tér, s nem alakult meg a ministerium. Nem látom, mi haszon van ebben. Azalatt Schmerling satellesei a napi sajtóban s néhány volontair minden módon félrevezetik a Lajthán inneni közvéleményt. Az alkotmányt fenve-
getettnek mondják. A magyarok ellen pedig ismét éledez, mert élesztetik az irigy féltékenység, mintha már csakugyan Budapestre költözött volna az udvar, s a magyarok uralkodnának a birodalomban. Ostoba népek — dies und jenseits dér Lajtha!

Július 5. Még sincs ministeriumunk.

Hogy e crisis ily készületlen alakult, annak többféle magyarázatát hallani. A crisis előbb tört ki, mint a császár s Esterházy számítá. Ez pedig úgy történt, hogy Rayner főherczeg szelét vette a dolognak, s szóváltásra került közte s a császár közt, mely oly heves lón, hogy Rayner beadá lemondását, s Majláthnak ki kelle rukkolni, s Schmerlingéknek lemondani, mielőtt új cabinet ala-

kuli volna; meg akarák tartani Plcnert. Mecséryt, s őket jó eleve a titokba avatni, hogy «átmenetüket» szelíden előkészítsék; így azonban ők is meg voltak lepetve, együtességben a többi miniszterrel; s most maradásuk megnehezítve.

Ma Abonyit találtam a cancellár előszobájában. Azt hívém, referendariusságot szorgalmaz, melyre rég számított. Azonban látható levertsége hamar meglőn magyarázva. Pálffy fölszólítja. hogy menjen Urlaubra . . . mint Péchy,⁽¹²⁸⁾ kinek szerencsétlen ügyébe belezavarva látszik, legalább Pálffy előtt. Abonyi⁽¹²⁹⁾ szereti a «geschäftet», mondják is, hogy nagy jószágot vőn, készpénzzel kifizetve azt, nem tudni miből. Még is ildomosabb volna Pálffytól a botrányoknak véget vetni; hanem ő ellenkezőleg napról-napra nagyobb dimenziókat ad nekik; ellenségei azt terjesztik. hogy ezt csak a célból teszi, hogy a figyelmet elterelje magáról, mint ki az inségi ügyben nagy összegekkel lőn megvesztegetve. Ez ugyan pletyka lesz. De ha amazok s több hivatalnok ily rondaságot követett el, jobb volna szép szerével félépensióval elcsapni, mintsem az összes kormányzatot compromittálni.

Július 28. Egy hónapja, hogy Majláth cancellár, hanem nagy és kis dolgok (értem magánügyeimet) még eldőlhetnek. A Reichsrath tegnap feloszlatott; a nyári saison vagy politikai légmérés oka, hogy a fényes megnyitást ily egyszerű, fénytelen bezárás követé?

Azalatt Lichtenfels b. az államtanács elnöke is elbocsáttatott. Schmerling és Lichtenfels, ámbár antagonisták, de a magyargyűlés irányában meglehetősen egy politikát követtek. Lichtenfels, Reichenstein, Nádasdy, Roschmann udv. tan., Rayner főherczeg proclialisa képezték köztudomásúlag a magyarfaló cliquet. Most elbocsáttattak. Soha ily tisztára nem söpörtetett az udvar és kabinet a magyarfaló szeméttől, mint most. Majd meglátjuk, mi lesz a kimenetel?

Augusztus 20. Tegnap végre beszéltem Sennyeyvel. Ő ellenkezőleg Majláthtal, nem azt akarja, hogy én ismét a Sürgönyt átvegyem, hanem hogy nem hivatalos journalistai állásban maradjak a cancelláriánál, az országgyűlés idején pedig jöjjenek le tudósítónak etcetera graeca. Ő a Sürgönytől azt tartja, hogy abból már mit sem lehet csinálni s azt jelentéktelen hivatalos lapnak

akarja hagyni; «ha ön átvinné, a közönség várakozásokat kötne hozzá, miket nem teljesíthet. Önnek jobb hasznát akarnék venni». E szép bókok nem-e csak fátyolai azon szándéknak, hogy engem, mint Schmerlingianisniusban compromittáltat, mellőzzenek? Majd a jövő megmutatja, mert én elég értetőn tudattam, hogy legjobb szeretném a Sürgönyt átvenni, mert az volna legplausibilisebb ok a B. H. megszüntetésére.

Sennyey egyébiránt sejteti már velem az egész helyzetet s működésük stratégiáját. Országgyűlésileg számíthatnak a Deák-párt támogatására. Addig ez a megyék helyreállítását sem sürgeti. Mutatja ezt a P. N. tartása is. Erdélyre nézve panaszolja Sennyey az erdélyiek türelmetlen sürgetését. Provisoriumnak tekinti ugyan magát e kormány, de hozzá tévé Sennyey: «Ezúttal nem fogjuk magunkat engedni oly könnyen kiforgatni». Somsich⁽¹³⁰⁾ alcancellársága bizonyos. A főispánok és megyék operatiójára nézve már két hét óta kész a dolgozat, de a cancellária most is csak oly nehezen mozog, mint Vav vagy Zichy alatt. Ez a cancellária nem dolgozik semmit, mondja már most is Sennyey: «vagy legalább nincs eredménye».

Belcredit⁽¹³¹⁾ nagyon dicsérte, hogy keveset beszél; de ha szól, trifft er den Nagel auf den Kopf, még magyar ügyekben is.

Lapra nincs szükségök, s ha lesz. minden nap lehet alapítani (de nem előfizetőket föl-fujni). Az országgyűlés alatt a Sürgönynek á la Wiener Abendpost melléklapot adni, «mely picknikje volna a kapacitásoknak» s röviden tárgyalná az «országgyűlési s efféle tárgyakat» . . . Mind ez csak nagy urak journalistai dilettantismusa. Majd visszajöttek ti K. A.-ra, csakhogy késő lesz.

Augusztus 23. Ma Német Lajos látogatott meg; ezen eszes és szellemdús kofa. Svájc-ból jöven, csak azért keresett fel, hogy kiszedje belőlem az újságokat. 0 egy pár jellemző megjegyzést tőn. Majláth apjáról is azt mondá Deák, hogy «elnyeli véleményét». Ilyen Majláth. az ifjabb is. Minden Majláth egy Bartalt⁽¹³²⁾ húz maga után. Somssich nem sympathikus egyén, ő is jól tudja. De jó bureaukrata volt már 48 előtt is. Károlyi alcancellár-jelölt, jó igavonó, de örökös zweifelsch.

Augusztus 28. Ügyem eldöntve. A B. H. megszűnik utolsó szeptemberrel. Én maradok Bécsben, mint lógós journalistája a can-

cellárnak. 4000 frt évi fizetéssel. «Ne szóljunk ezekről, válaszolám Pápaynak. mondjuk: csupán annyi havi fizetéssel». Mi tart most még évig? A B. H. története csaknem lehetetlenné teszi, hogy valaha vállalkozzam lapra. De enfin, kilencz hó alatt vagy 8000 frt tiszta hasznot hajtott, nem számítva vagy 4000 frt elköltöték így voltam, sajnos, ifjú koromban is. hogy a jelen hasznomnak áldoztam a jövő rovására. De van-e nekem még jövőm. Tegnap 41 éves valék!

Szeptember 3. Ma Sanct-Vetton Friedmannal találkozva, a szép őszi est hangolása folytán mélyen belebölcseltük magunkat a politikába; s azon eredményre jövének. hogy Majláth is csak átmeneti postra van prædestinálva. mint cancellár, hivatva egy kísérletre, vájjon a magyar nemzet komolyan hajlandó-e fölismerni a dynastia s közös állam érdekét s azzal kiegyezni? De miután ez előreláthatólag nem fog sikerülni, a 11-dik órában ő is menesztetni fog, hogy újra absolut kormány, alkotmányos Ígéreték ezége alatt, vegye kezébe a gyeplőt. Ha ez terv, ez csak Esterházy fejében állhat tisztán; a több sokkal ostobább, ha ravasz is. hanem természet szerint oda menendnek ... Persze,

a botnak két vége van; s miután a koronát annyiféle irányba belemenesztették már és compromittálták, nehéz belátni, hogy lesz-e elég ereje, erkölcsit értem, végig vinni a föladatot s nem fog-e az anarchia tabula rasát csinálni; mi roppant convulsiók nélkül nem fog történni. Hogy ezeknek romjai alá ne temettesem, újra meg újra más «kenyérkereset» után kell látni s lehetőleg echauffirozni magam. Hja, de hogy, miként?

Szeptember 4. Különféle pártállású, sőt párton kívül álló loyális férfiak találkoznak abban, hogy már is nem Ígérnek sikert Majláthnak. A mit eddig tön. két pontra reducálható. Az erdélyi unió és a megyei közigazgatás. Abban az eljárás aninúból hibás, hogy ismét fölülről kezdeménveztetik lerombolása annak, mi szintén fölülről kezdetett s vitetett ki. Az előbbi kormány a Fölség nevében a Reichsrathba terelte Erdélyt. A mostani ugyancsak a Fölség nevében elveti a fait acomplit, más (1848) alapon új országgyűlést hí, hogy nyilatkozzék, akar-e uniót? magyarán szólva: hogy *akarja* az uniót. E lépés például nem elégíti ki a magyar igényeket, kik a 48 értelmében Erdélyt

egyenesen meghívadni kívánták a magyar országgyűlésre.

A megyékbe új nagyúri főispánok neveztetnek. Az alig nevezettek menesztetnek. Az újaknak teljhatalom adatott, kidobni az egész tisztikart, s megbélyegezve, mint haszonvehetetleneket vagy hűtlen tolvajokat. Azonban a megyék még sem állíttatnak helyre. Igen sok malcontentus csináltatik. s a köz-kívánat még sincs kielégítve.

«Minek bocsáták el Schmerlinget? Most Majláthtól azt várja a nemzet, hogy mindent megadjon; mert őt a Fölségnél mindenhatónak tartják».

«Pedig nem az», veté közbe Schaeffer udvari tanácsos, kinek ezt mondtam:

«Jó lett volna az a Schmerling, hogy a túlkövetelők mérséklésére használhassa. Majláthnak jó lett volna mondhatni: csak legyetek okosak, az Istenért, látjátok, még mindig ott van az a Schmerling, s fölhasználja a Fölségnél minden túlzásainkat érvül ellenünk».

Ezt mindjárt előre is sokaknak mondtam; ámbár az effélének csak annyi eredménye van, hogy engem titkos Schmerlingianizmussal gyanúsítanak. Pedig bizony e gőgös,

ostoba embernek elrontott múltja után nincs jövője; ne is legyen.

Schaeffer is mondja, hogy ezen urak sok ellenséget csinálnak magoknak. Hogyne? Miként bánnak velem is? Nem mondá-e Majláth rólam: «Nem kellene neki oly követelón föllépni, hisz legalább az utolsó időben nem mellettünk dolgozott». Ecce! hogy a dynastia, hogy a birodalom érdekében dolgozik s dolgozott az ember, az ma semmi, sőt bűn: «nem mellettük dolgoztam». Azonban megtartanak a cancelláriánál . . . mert nagyobb bajnak látszanék meg nem tartani.

Szeptember 10. Nevezetes nap. A februári alkotmány működése sistírozva van. Még néhány hónap előtt büntény volt ellene szólni vagy írni. Valódi tébolyda a birodalom. A diplomatikus kitétel sistirt, daczára hogy az egész világ érzi az analógiát az 1849-ki márcziusi alkotmány eltörlésével. Én ugyan nem bánom. Látom is, hogy a bécsiek tömege kevesebbet törődött az alkotmány fel-függesztésével, mint Gál Im ever k. a. első fölléptével. Alkotmány az országok és nemzetek kiegyezkedése alapján! Babel igen is; könnyű e kísérletnek megírni prognosticonját, ha az ember minden reggel egy rakás

bécsi s provinciális hírlapot elolvas. Kiskorú bolondok. A terv megvan. Nektek nem is lehet, a mint nem is tudtok, kiegyezni. Akkor aztán a fátyolozott absolutismus igazolva van, s az ódium szerencsésen ránk magyarokra nehezedik, mint a Reichsrath felfüggesztéséért is. Pedig bizony mások is alig várták, hogy legyen ürügy őket elküldeni.

November 23. Deczember 10 —14. megnyitattik az országgyűlés. Akkorra én is lenni leszek: családommal pedig karácsonyra hihetőleg ismét a Krisztina-városban leszünk etablírozva. A változásnak örülünk-e egyedül? Vagy kunyhóink és kertünk vonzereje-e az?

A politikai téren az országgyűlések egybehívása előtérben. Erdélyben, úgy látszik, jól fognak menni a dolgok; az unió körösztül fog vitetni. Csak utólag megnyeressenek a szászok és románok; mert ha «jól nem tartjuk» őket, majd ismét reactio lesz. Horvátország difícilisebb. Ott a Mazuranic-féle burokraták⁽¹³³⁾ nagy befolyást gyakorolnak, s a nemzetiségi ábrándokat ravaszul ápolva, úgy látszik, a nemzetiéknél erős párttal bírnak. Az alsó-ausztriai s általán a német ország-

gyűlések demonstrálni akarnak a februári jogfolytonosság mellett, a cseh és lengyel országgyűlés pedig a szept. 20-a mellett.

Én lejövök, mint a cancellár tudósítója, mint látszik, lesz dolgom elég. No, hanem már két hónap óta pihenek! Azalatt megírtam «Széchenyi utolsó évei s halála 1848—1860.» 8 ívnyi mű; Emich ad érte 700 frtot. Csak kirántsam a rendőrség körmeiből! Egyrészt örömmel, másrészt magam igazolása végett, harmadrészt Weber⁽¹³⁴⁾ elleni boszúból írtam e művet a sok pletyka ellenében.*

November 24. Ma Privitzernél, búcsúzni. Ő szabad, modern irányú kormányzat alapján az egységes birodalom embere. Nem hiszi tehát, hogy a dualistikus úton Ausztria fönnállhasson. Más oldalról az alsó-ausztriai országgyűlésben a szeptember 20-ka ellen tett óvást nem helyesli. Én csak azon jó oldalát látom benne, hogy a magyarokra némi «keveset» hat, el bizottságukra figyelmezteti. Egyébiránt semmi jót nem vár. mert az udvar nem őszintén akarja az alkotmányosságot, a külügyeket absolutistice

* A császár, midőn egyszer' udvari titkárnak proponáltam, azt mondá: «Entweder hat er die Polizei, oder den Széchenyi betrogen».

kezelik. Ferencz József alkotmányos ministereivel úgy bánt, mintha csak concipistái lennének; parancsolt nekik s ezek hosszú képpel bár, de teljesítik; egyszerre két irány követetik (ezt vélem ma is Horvátországban észrevenni) stb. Efféle volt társalgásunk.

Nov. 25. Szombaton kint este együtt szoktam lenni dr. Berger. dr. Bresti. dr. Schindler s más coriphaeusaival az úgynevezett liberális pártnak. — Sör mellett csak jigen ritkán politizálunk. De ma interpelláltam, hogy miképen értik az alsó-ausztriai országgyűlés óvásának azon passusát, hogy a februári alkotmány változtatása csak alkotmányos úton, tehát a Reichsrath (és pedig eo ipso a weiteres) által tehető, holott ez soha létre nem jöhet? És ők azon értelmet adták, hogy az engerert értik, mely például császári nyilatkozat által fölhalalmaztatnék az alkotmány-kérdésben. illetőleg a magyar országgyűlés által tett javaslatok iránt vélemény adni, elfogadni azokat, vagy ellenjavaslatokat tenni. Azt felelém, hogy a magyaroknak az ellen semmi kifogásuk. Ez úgy is a dualismus. Abba egyáltalán nem avatkozunk, az egyes Landtagok, vagy az egyesültek (t. i. Reichsrath) által fognak-e a nyugat-lajthai

tartományok az ő részükről hozzászólni a függő államkérdésekhez.

A centralisták nagyon izgatottak. Sch. szerint, midőn Lasser búcsút von a főhercegtől s figyelmezteté a császárt, hogy most majd a Lajthán túli országok túlhevességlől kell tartani, ez azt válaszolta volna: tudja, ez oly formának látszik nekem, mint két fazék a tűzhelyen. Ha az egyik nagyon kezd forni, félre toljuk, s a másikat húzzuk a tűzhöz. S ha ismét ez forr, amazt vesszük elő. *Si non e vero, e ben trovato.*

Nov. vége. Horvátországban az ügyek á la 48 bonyolulnak. Csakhogy a magyarral kiegyezni kész párt hatalmasabb, mint akkor. Föltűnő, hogy a bán, Sokcevic, a beamterekkel a fusió-párt ellen dolgozik. Tán coulisák mögött állnak ismét a gépvezetők? Attól tartok, a magyar gyanakodóvá leend, még mielőtt a császár lejönne az országgyűlést megnyitni. Akkor kár is volna lemennie.

1866.

Február 5. Deczember óta Budán kunyhónkban telepedtünk le ismét; örökre, mint hiszszük. Nagy változásnak is kellene jönni, mely ismét Bécsbe vigyen. De mily

változás tartoznék korunkban a lehetetlenek közé?

Az országgyűlés két hó óta együtt van. Néhány nap múlva a fölirat kerül vita alá in pleno. Tartalma teljesíthetlen kívánatok, a ministerium kinevezését illetőleg; és fictivek a megyék helyreállítása iránt, mit senki sem óhajt, csak künn a megyékben a hivatal-sóvárok! A leirat fogja majd az alkudozások kezdeményét képezni. Most csupa fél vagy félszeg helyzetek. Erdély félig az unió utján. a visszavonulás hídja mögötte nyitva, a kolozsvári országgyűlés föntartva. Horvátországban erős párttusák; a magyar ellenes elemek olyanok, mikre a kormány eldöntő befolyást gyakorolhatna. Nem történik. Ez a gyanakodások kettős forrása.

Ideleenn alakul végre egy jobboldali párt. Sajnos, merő aristocrat elemekből: s ezért már is népszerűtlen. De ha a kormány erőt íejt ki, loyalis programmja fõn tartásával, talán nagyobbodni fog e párt is. Vederemo.

En keveset dolgozom. Országgyűlési tudósításokat írok Sennyeynek s a cancellárnak. Közvetítő volnék a kormány s a journalistika közt, de mint ilyen semmi dolgom; sem jelentőségem. Ez jó. Majd el jő az én

órám is; de aligha fog az aristocrat kormány-párt táborában találni. Eszköz lehetek; de cseléd nem.

Február 25. Ha néha elgondolom, mily tanulatlan, tudatlan s gyakran jellemtelen ficzkók szerepelnek ezen országban nagy emberekül, s ha most végig nézek az országgyűlésen s látom, hogy a kitűnőbbek is mily gyengék, a veteránok alapja mily szűk, az új celebritások mily charlatánok s ezek képviselők, törvényhozók, honatyák: büszkeségem göggé hivalkodik föl, s minduntalan közjök akarok vágni Kákay Aranyos satyrájának egész súlyával, hogy minden párttal éreztessem, hogy semmik, s magam ellen úszítsam az egész hazai oktondi hadat, melyet megvetek.

Majd eszembe jő, hogy magam sem tudok sokat; nem vagyok egész semmiben, a gyakorlati életben keveset mozogtam, az ifjúkori nevelés hiányait nem pótolhattam, sem a szegénység nyűgét le nem rázhattam, sokkal messzebb haladni már nem fogok, hanem hátrálni: s ekkor azt gondolom, jobb és okosabb, ha meghúzod magad, nem bántasz senkit, s igyekszel szerény, de csendes állás kenyerével beérni!

Ez utóbbi érzél uralkodik rajtam most. mert néhány nap óla betegen, s elme-tehetlenül heverek honn! 42 év! soká nem tart hat az egész história.

Deczember 12-től fogva Budán tartózkodik a fölség a császárnéval, ki itt is minden férfi és női szívet meghódított. Márcz. 5-én elmentek. De a föliratra adott válasz, s a királyi leirat következtében nem oly lelkesedéssel kísértetett, mint a minővel fogadtatott.

A leirat a képviselőket nagyon lehangolá. Úgy látszik, Deák hiúsága sértve van (tán mert a fölség nem hívta magához egyszer sem) mert dühös, s a helyett, hogy megnyugtatóná a bolondokat, még az okosabbakat is izgatja, s elkeseríti a kormány ellen, mintha ez tudja Isten mit vétett volna.

Május elején. Küszöbén állunk a porosz-olasz elleni háborúnak, mely rohadt gyümölcse a rövidlátó, önző dynastiai s kabineti politikának: s melyből európai háború, s Ausztria megfosztatása, pénzügyi bankrottja fog kifejlődni, sőt szerencse kell hozzá, hogy politikai bukás ne legyen belőle.

A háború csapásai, köz- és magánhitel tönkrementése, az állampapírokkal ezernyiek

koldusbotra kerülése, már előre veti rémes árnyait. Csak az Isten legalább attól óvja meg az országot, hogy csatatér ne legyen!

Május 4. Most jelent meg «Kákay Aranyos: Újabb fény- és árnyképei» jókora, 13 íves mű. Roppant volt irányában a várakozás és kíváncsiság. Ennek csalódás lehet csak a vége.

Sokan pusztán élczeskedő művet vártak, pedig komolyabb, s így nem fog annyira tetszeni, mint az 1861-ki.

Május 12. Munkámért a magas urak némelyike úgy haragszik, mint várható volt. Szécsen Antal a fölséghez intézett beszédért, mások másért; a butábbak általán dühösek, hogy hogy mer ily himpellér ember ő nagyméltóságaik és méltóságaikról kritikát írni. Bartal is láthatólag aigrirozott; Eötvös azt mondja: «ha neki ártani akartam, finomabban és ügyesebben nem tehettem volna». Örményi.⁽¹³⁵⁾ no pláne... Sennyey pedig csak nevet. Ő ugyan azt mondja, hogy neki nem szabad jónak találni munkám, mely annyi resensust csinál fölül, hanem nevetett rajta. Kérdém: érdemes volt-e, hogy K. A. azt írta. És ő azt mondá: A mű nem oly sus-torgó (prickelnd), mint az 1861-ki; de mé-

lyebben gondolt, s komolyabb célzatú; s ő azt kitűnőnek találja, habár nem minden egyes részeiben, míg viszont más részei rendkívül sikerültek; különösen, hol Apponyi cancellárságát ecsetelem, «da haben Sie sich selbst übertroffen.»

Ily férfiak tetszése nekem teljesen elegendő siker, morogjanak egyesek, zúgna bár a tömeg is (de nem zúg).

Majláth azt mondá róla. hogy éppen a mi kellemetlent mondok az embereknek, mind *igaz!* Auch gut.

Május 22. Unom a tétlenséget. Bele fognék nagyobb feladatba; kifejtteni akarnám elvileg és tárgyilagosan a parlamenti kormányzat értelmét, föltételeit, tisztába hozni annak a Bartal, Tisza. V. Kovács Lászlónak a megyerendszer föllevenítéséről hánytorgatott nézetekkel való kiegyeztetetlenségét: de ez vagy két havi munkát igényelne. Azonban Sennyev is óhajtván, hogy Apponyival viszonyba lépjek, s egyelőre vezércikkekkel támogassam a Magyar Világot, nem-sokára el kellend forgácsolnom időmet. A M. V. egyébiránt pénzileg biztosítatlan, csak néhány hét múlva fog sorsa eldőlni s akkor tán átveendem szerkesztését; ámbár

szívem mélyében legjobb szeretném a nem erőltető, nyugalmas Sürögönyt.

Június 22. A M. V. pénzzel támogatói, különösen Apponyi nem győzik tovább; s a kormány készül azt átvenni. Ludassy megszűnének vállalkozója lenni, én venném át.

Néhány nap előtt Sennyey, szokása szerint, igen érdekelte magát a közhangulat mivolta iránt. Biztosítóm, hogy alig változott a háború óta. Ily viszonyok közt 1861-ben már lángoltak volna a fők. A rendőri közegek, úgy látszik, rossz hírekkel zaklatják a kormányt. Őrizkedjék elődei nyomába lépni. Az ausztriai kormány jelleme volt mindig időelőtti rendőri szabályokkal boszantani s saját félelmeit elárulni; s mikor már cselekedni kelle, nem volt elég erélyes. Efféléket mondék. s Sennyey teljesen helyeselte. A forradalmi mozgalomra nincs a tömegben hajlam, annak vezérei sem lennének. Ha csak az ínség momentuma nem hoz bonyodalmat; forradalmi mozgalmaktól nincs mit tartani.

Sok helyeset beszélt közállapotaink rendezésének azon nehézségeiről, mik a tények s az uralkodó fogalmak zavarában rejlenek. Ha nem sikerül valamiféle alkotmányos szi-

nézetű, de erős kormányt hozni létre, mely rendet csináljon, ezen ország anyagilag, erkölcsileg tönkre megy.

E közben folytak t. i. az ínségügy tárgyalásai a Házban, miknek folyamában két napig nagy merészséggel és szemtelenséggel expectorálták magukat a szélsőbal hősei s eredményük okvetlenül az országgyűlés hazaküldése leendett, ha a harmadik nap a mérsékeltek túlnyomó erejét ki nem tüntette volna.

Július 12. Roppant események történtek pár hét óta, mióta az országgyűlés elnapoltatok A poroszok ismételve megverték s jul. 3-kán tönkre tették kitűnő éjszaki hadseregünket, elfoglalva tartják Cseh- és Morvaországot, Sziléziát, pár nap múlva Bécsben lesznek s elfoglalásuk elől alig van biztos zug a birodalomban; Magyarország is fenyegetve invasiójok által; mitől a mi turbulens elemeink már vérszemet kaptak, s a mérsékeltek megijedtek. Lehet eset, hogy nem lesz elég katona az országban, mely kravalók elől biztosítson; mint Bécsben is a csőcseléktől félnek, ha a császár és a sereg oda hagynák a fővárost. Második újonczozást írtak ki, de megijedtek a nép ellen-

állási szándékától, a mint is a königgrätzi s egyéb porosz diadalok eredménye páni félelem a hadseregbe lépéstől: melynek rossz eredménye leendett, ha erőszakolják az újonczozást. Ez és egyéb ezer dolog mutatja, hogy a kormány Bécsben elveszti fejét; eldobta Velenczét, a nélkül, hogy lefegyverezte volna az olaszt s most kapkodás, Napóleon mint mentő és nemtő után. Borzasztó szétbomlása a monarchiának, melyet annyiszor jósoltam meg magam is. a nélkül, hogy oly komolyan hittem volna, vagy épen oly közeinek, mint eljött!

Gyula a Staatsbankrottól féltében ráruházta tulajdoni joggal 12 darab 1000 frtos 5% convertirte-it, persze késő, mert alig bírom 48%-ért eladogatni, s én neki garantíroztam 600 frt o. é. évi járadékot haláláig. Hiszen ha elvesztegeti vala papírjait s koldusbotra jött volna, ki adott volna neki úgy is valami segílyt, mint én?

Július 20. A poroszok ugyan nincsenek még Bécsben, de napról-napra várunk valamely eldöntő összeütközést. Napóleon nem hagyta magát Velence ajándéka által belevonatni a háborúba s így az elkésett engedékenység eredménye semmi. Ausztriában

a forradalmak desperatus és eredménytelen eszközét ragadták meg, népfölkelést «rendelt» a kormány; de a nép annyira megijedt, hogy elcommentálni kelle a rendszabályt, s lőn belőle «önkéntesek szervezése». Késő. Nálunk egy-két honvédtiszt ajánlkozott az önkéntesek szervezésére s szolgálatra. Gyanúsnak tartják bizonynyal szolgálati készségüket is, de végre elfogadták, nem igen hízelgő feltételek alatt.

Naponkint tanácskozik néhány derék, eszes, de nem kitűnő honvédtiszt Sennveynél az önkéntesek organisatiójáról. A népfölkelésnek, néperőnek, lelkesedésnek fölhasználásától az ellenségnél is inkább félni szokott ausztriai kormány erre is elhatározta magát! Késő. Minden elkésett. Képtelen háború, s csúf béke közt már nem látok választást. Meg kell adnia magát Ausztriának, még ha egy ütközetet nyerne is. a mi nem teljesen lehetlen, ámbár nem valószínű. A königgrätzi csatának a «Times» porosz táborban volt levelezője oly leírását adta, mely szerint hajszálon múlt, hogy meg nem nyertük, ha Benedek hátulját fedezni el nem mulasztja! Jó vezetéssel még mindig megverhetnék a poroszt!

Az alatt nagyon mozog a nemzeti párt, egyelőre lapokban agitálva a 48-as kormányrendszer helyreállítása mellett. Mit bírna az fordítani a dolgon? Somssich is secundál a Naplóban. Mondám nekik, hogy három hét múlva oly népszerűtlenek lesznek, mint ma Majláth!

Deákot Bécsbe hívták «értekezletre». Késő. Azon tanácsot várják tőle, hogy egyelőre ne rögtönözzenek kormányváltozást, s magyar ministerek kinevezését. Magán körökben Deák ez értelemben nyilatkozott is. Míg Bécsbe ment. háta mögött conferentiát tartának párthívei s utánna küldék a minis-terváltozást azonnal követelő czikkeket. Az öreg úrra pressiót akartak gyakorolni. Csak bolondítják «barátai», kik nem szívesen hajolnak meg a nemzet bálványa, a haza bölcse előtt, ámbár coram publico «vezérüknek» nevezik, mert a Kemény, Eötvös, Ghyczy. Tisza, Lónyay, Gorovék egyike sem elég nagy vezérnek! Komédia, pártoskodás, személyeskedés fölül és alul.

Július 21. Sennyeytől hallom, hogy öt napi fegyverszünet kötötett. Sennyey azt hiszi, ebből béke lesz. Én attól tartok, mind két fél csak erősíteni akarja magát végcsa-

tára. Ma 12 órakor kell vala kezdődni a fegyverszünetnek; azonban Pozsony fölött harcolnak, a poroszok szeretnék még a fegyverszünet előtt Marienthalt vagy Brünnt elfoglalni.

Július 14. Vasárnap dél óta fegyverszünet öt napra.

Deák visszajöttével fegyverszünet a Pesti Naplóban is. Pro superabundanti rendőrileg megintetett a P. N. és Hon. (Csak Sennyey tanácsol neki az elhallgatást, s K. mögéje bújt.) Senki sem örül ennek jobban, mint Kemény. Most ismét decorummal heverhet. Úgyis az egész fölszólalás a gyávaság bátorsága volt. Félve már a forradalomtól, saját igazolásukra majdan, annak fóruma előtt ütöttek zajt.

Pesten senki se törődik velök; nincs e pártnak alapja, csak a táblabíróság, ez elszegényedett. tudatlan, s az új kort nem értő faj. mondám Sennyeynek. Ez áll. És ha ezek még egyszer fölülkerekednek, akkor fognak végkép megbukni. És félek: velok a magyar nemzet, s historiai állása! — viszonzá ő, s mélyebben ereszkedett annak fejtegetésébe. hogy ha Ausztria kiszoríttatik Németországból, lehetlen lesz a magyar történeti

jogalapon rendezkedni, s vége a magyarnak. Annyi áll. ha nem hiszem is. hogy kifogjanak rajtunk *hamarjában* a tótok, ámbár a mi lovagias táblabírói huszárkodásunkból kiburgeresedést föltételezek, mégis azt hiszem, hogy csak nemzeti színezetű aristocrata-liberalis, de au fond. csaknem absolutistikus kormány tarthatná még fönn szent István koronáját. A táblabírói parlamentáris párt csak átmenetet képezne az ország democratico-nationalitási alapon felosztatására, sőt véres harcot idézne föl: mert elvei ellentétben vannak benső hajlamaikkal. Szabadságot. nemzetiségi s községi autonómiát vall. de a magyar suprematiát föntartani törekednék: fölhúzná a zsilipeket, s akkor vederbe akarná fogni a rohanó árt . . .

Oh, valóban. Európa e része nagy vajúdásban van: kiskorú vad nemzetei jövőért küzdenek, el fogják nyomni a magyart; nagy barbárság fog beállni, melyből talán csak a harmadik generatio fog kivakaródni.

Július 24. A fegyverszünetből fegyvernyugvás lett augusztus végéig. Ebből béke lesz.

A dolgok e fordulata leverte forradalmáraink reményeit; de okos emberek is ag-

gódnak a közel jövő miatt; méltán tartva attól, hogy a kormány legközelebb csak repressió által vélendi fönnttarthatni a rendet és magát! Én is azt hiszem, előbb lesz Belagerungszustand, mint magyar ministerium. Becsben már megkezdték.

Augusztus 13. Vagy hat hét előtt katonasorsolást akart a kormány rendelni. Ennek eredménye néplázadás lett volna. A kormány megijedt, s megengedé. hogy sorsolás helyett ezen évi contingens toborzás útján állíttassák ki. A műtét sikerült, a kellő szám kiállítatott, a költségeket a községek s hazafiúi» adományok fedezték. Egyszerre a napokban jő a helytartótanács-hoz rendelet a cancelláriától, hogy a toborzás tekintetbe vétele nélkül az újonczozás szokott módon fogantatba veendő. Majláth aláírva. A helytartótanács elhatározta representálni a rendelet ellen. így történt (Sennyey ez alatt Bécsben van.) Valószínűleg *azok*, kik az újonczozás rendes módszere által sok ezer firtokat szereznek, de a toborzás által a douceurtól elestek, hozták mozgalomba annak elrendelését. Vagy tán új háborúra készül Ausztria. Szegény!

Augusztus 17. Bécsben nézek körül néhány

nap óta. Sennyey is itt van. Úgy látszik, személyváltozások készülnek a kormányban. Sok conferentiázás a császár, Majláth, Sennyey, Hübner báró közt. Larisch aligha vissza nem lép. Megunta örömtelen pénzügyministerségét. mely nem hoz borostyánt. Hübner kül- vagy belügyér lesz-e? Sennyey igen biztosnak érzi magát, s jó kedve van. Ők, úglátszik, erősen ülnek. Erre mutat az is, hogy indítványom ellenére elhatározottat a M. V. föntartása. Valószínű egy magyar ministerium kinevezése conservatív férfiaktól.

Augusztus 18. Ma a császár születésnapja, csak officiose ünnepeltetett. A népünnep elmaradt. A Wanderer a Goncordatum megkötése évnapiját ünnepel.

Én Belcredinél voltam. Szikár, középnél alacsonyabb ember, nem sokat mondó arczczal. Nem beszélt olyat, hogy tőle valamit tanulhattam volna; ő tőlem többet tanulhatott volna, ha érdemesnek tartotta volna kissé a dolgokba mélyedni. Egyébiránt menthető, ha kevésbé mélyed hazai ügyeinkbe, mert kevésbé avatkozik azokba minden eddigi ausztriai ministernél. Deákat dicsérte, hogy kivált utolsó időben igen jelesen viselte

magát, s kész lett volna magát jobban is exponálni, ha a kormány azt czélszerűnek tartotta volna. Hanem az még sem kormányra való ily időben, mondá, ki, ha baj van, Szt-Lászlóra vonul vissza. Általán megrová ellenzéki vezéreink gyengeségét: ha kormányra kerülnének, a Honpárt csakhamar elragadná. Ez igaz.

Szeptember 6. A kormánycrisis, ministerium: conservativ. coalitionalis vagy Deák-párti ministerium kinevezése még mindig vajúdik, betöltve híreivel a lapokat és füleket, s casinói s kocsmai mulatságot.

Október 16. Nap-nap után múlik; minden nap egy századdal gyöngül és bomlik a birodalom. Még majd a török is túléli, az idősebb beteg ember. A kormány nem kormányoz; az udvar nem tudja mit tegyen; a népek erre-arra szerteszt húznak, még egy lökés a külföldről és az ausztriai császárság mythos. Es ezt tétlenül várják be az uralkodó körök, félve, gyanúsítva, kapkodva és mégis elbizakodva, régi szerencsére számítva, mely makacsán vonakodik beállni!

November 18. Még tegnap azt mondá Zs., hogy a kir. leirat oly kedvező, hogy maguk sem hitték hogy azt oly könnyen körösz-

tül vigyék a ministeri tanácsban. Ma azt hallom, a leirat a legfőbb helyen módosított, természetesen kedvezőtlenebbre. Ez nem fogna meglepni, ha így volna. Majd meglásuk. Ma este megtudandom tartalmát.

November 18 éjjel. Olvastam a leiratot. A fönnebbi hír nem volt igaz. A leirat úgy ment köröszkül, mint Sennyey és Majláth indítvánvozá. Nyilvánvaló, hogy mint Benedeknek, nekik is szabad kezét adnak, bizonyos archimedesi pontig persze! csináljanak a mit bírnak; ha belebuknak, majd előáll Beust⁽¹³⁶⁾ valami új nemzetiségi demokrataösszalkotmánynyal, eszesebben Schmerlingnél. A fölségleiratot általán helyeslem: nagy közeledés a trón részéről. Ha ezt az országgyűlés használatlanul elkoczkázza, ám akkor teljesedjék be a nemzet sorsa! Azt mondják: késő! Miért késő? Bizonyos-e, hogy Ausztria felbomlasztatik, s a Habsburg-dynastia földönfutóvá tétetik? Nem. Fordulhat a koczka.

November 19. Az alsóházban a leirat egyes helyei némi kételyes morgással fogadtattak egyetlen éljen nélkül. Általán senki sincs vele megelégedve. No majd talán, ha elolvasták s egyet aludtak reá.

1867

Január 13. Az idő múlik, de az ország a régiben van. Egy hadkiegészítési pátens a honvérendszer alapján jelent meg. Általános elveiben okos, de demoralisált végrehajtási közegek mellett nagy mérvben veszedelmes a polgárok existenciájára. Az izgalom ellene roppant; a népre agitatio eszköze. A művelt körök absolutistikus behozatala miatt zúgolódnak: s e szempontból Deák indítványára az országgyűlés ellene fölír. Bécsben conferentiák az újévre gratulálni jött magyar urakkal. Itt nagy várakozás, hogy a ministerium ki fog neveztetni, mert a fölség azt mondta volna; semhogy elejtse a haditörvényt, kinevezi inkább a ministeriumot, mely, mint a jobb s a bal párt cori-pheusai Ígéretik, bizonynyal keresztül viendi a hadügyi reformot. Majd meglássuk.

Február 4. Röviden összefoglalva az utolsó napok eseményei: megállapodott a Fölség. a ministerium s a Deák-párt vezéreivel bizonyos punctatióban, mely szerint a XV.-ös munkálat módosítandó; e módosításokkal egyetemben (kevés különbséggel) ezen munkálatot (még csak két § van hátra) Deák

nagy erélylyel és ildommal, s a Honisták majorisálásával keresztül vitte a közösügyi bizottmányban. Ezek dühösek az eljárás fölött. Az ország pedig a fölségnek az országgyűlés deputatiójához a hadügybeni föliratra adott positiv ígérete alapján néhány nap múlva várja a ministerium kineveztetését. Andrassy Gyula (Eötvös és Lónyayval) föl-lejár Bécs és Pest közt: az egész dolog elintézettnek látszik. Azonban tegnapi táviratok szerint Belcredi lemondott. Az ausserordentlicher Reichsrath eszméjével bukott meg és egy kicsit Andrassy szándéktalan (?) eljárása által, ki hihetőleg oda nyilatkozték, hogy az ordentlicher Reichsrath ellen a magyaroknak mi kifogásuk sincs. Belcredi lemondása időelőtti és következményében veszedelmes lehet, mert a magyar ministerium még nem fait accomplit; megtörténhetik, hogy utóda, akár ha Kaiserfeld⁽¹³⁷⁾ is, a ministerium kineveztetését addig óhajtandja halasztatni. míg a Reichsrath gleichgewichtig votumát adandja. Ebből pedig a dolgok idáig jötte után a ki-egyenlítés teljes megbukása fog kifejlődni. De legjobb esetben eddigi kormányférfiaink állítása szerint nem fognak találni a magyar ministerek olyanra, kivel könnyebben lehetne

kijönni, mint Belcredivel. És ha most elmaradna az alkotmány helyreállítása, bizonyos, hogy a Honpárt többségre jut s a nemzet forradalmi irányoknak invitálja meg szívét; a Deák-párt pedig leléphet, mielőtt még ministeriumot képezett volna.

Február 10. Belcredi lelépte eddig, úgy látszik, nem gyakorolt hátráltató befolyást a magyar ministerium kinevezetésére. Deák fölhivatott Becsbe. Andrássyval, rendbehozni az új ministerium személyoldalát. Sennvey ma is sokat jelentőleg kérde tőlem «hát oly közeinek hiszi a ministerium kinevezését?» Alkalmat adtam erre három havi Abfertigungom kérése által, mire ismét az indított, hogy Pompéry közlé velem, miszerint a Sürgöny megszüntetése elhatározott dolog; hogy Lévay⁽¹³⁸⁾ szólíttatott föl az új Közlöny⁽¹³⁹⁾ szerkesztőségére, s hogy irányomban bizalmatlanság uralkodik etc. etc. Pompéry úgy viseli magát, mintha mellényzsebében viselné a ministerium valamennyi tagját: pedig ő lesz ezeknek Ludassyjok. Az izgalom a szegény hivatalnokok köreiben igen nagy.

Február 12. Ma érkezett távirat szerint a hadügyben (tisztek kinevezése) fön forgott utolsó nehézségek is kiegyenlítették, s a mi-

nisterium, melynek személyzete már fölment, aláírva, tán holnap a Wiener Ztgban is lesz. Nagyszerű momentum Magyarország történetében: hanem hogy szerencsés is legyen, annak még sok a visije. Külső béke az első. mert háború most tönkre tenné Ausztriát s vele Magyarországot. Belbéke azonban szintén nem biztosítéka ügyeink szerencsés kifejlődésének. Bécs és Cislajtánia anyagilag vészit Magyarország jogszerű különválása által. 1861 óta. mióta Magyarország közigazgatása hazai és olcsóbb lön. a superplus hazánk jövedelmeiből oda folya, ettől elesnek; ezt mindenesetre nyernők a kiegyenlítés által; de a reactio elemei és veszélye annál nagyobb. Lesz-e a magyar ministeriumnak ereje s erélye, a megyék netáni passivitása vagy csak indolentiája ellenében, melyek tán nem hajtandják be az adót, nem védendik a dohánymonopolt és a többi; föntartani a rendet, teljesíteni a 67-es munkálat alapján az alkotmány helyreállítása árán átvett kötelezettségeket? És ha nem? akkor nem fog-e Bécsben természetesen reussirozni a magyarelles reactio és centralisatio?

Ezen nagy aggodalmak üröme nem fog azonban vegyülni azon sok champagneiba,

mely a ministerium kinevezése alkalmából ivódni fog.

Tudván többektől, hogy a Sürgöny helyébe «Közlöny» fog lépni, s az én mellőzi eléssel más által redigállatni, mázsányi kő esett le szívemről, midőn ma Sennyey tudtomra adá, hogy 1000 frt kielégitésem utalványoztatott. Szabad vagyok. Kínálnak ugyan jámbor leendő ministereink Pompéry s Kovács Laczi szerint és útján állással, alkalmazással: más szóval, van annyi eszköz, hogy használni s fizetni akarnának; hanem a nyílt viszonyok barátja lévén, ha feleségnek nem akarnak bevallani, maitressenek nem adom oda magam, kit titokban tartanak. Első momentum életemben, hogy anyagi viszonyaim, s Istennek hála, még meglevő testi-lelki erőm függetlenségre képesítenek a kormánytól ... és e momentumot használni elhatározott akaratom. Vagy a «Közlöny» szerkesztője vagy semmi.

Február 20. Tegnapelőtt (18-ikán) az országgyűlésen olvastatott a 17-iki leirat, melyben Andrassy a ministerium megalakításával megbizatik.⁽¹⁴⁰⁾ Nagy lelkesedés. Kivált a Deákclubban. Deák bölcsebben viseli magát, mint valaha, komolyan figyelmezteti a képviselő-

ket, hogy immár most valósítani kell, a mit a Fölségnek ígérték; megnyerőleg szól a nála tisztelgő mágnásokhoz. Az öreg úr dicsősége fénypontját érte el; láthatólag, de szerényen élvezi azt. A ministerek készülődnek. Lónyay hallgat. Eötvös szervezeti terveiről fecseg; szép; az iskolaügyről aligha van kellő fogalma. Gorove ellen általános a polgári körökben az ellenszenv, még általánosabb becsmérése. Horvát Bódíró Csengeig sincerizálva mondá, hogy codificálnak jeles, de miniszternek gyenge; ideges, jószívű, de impractikus lesz a közigazgatásban. Báró Wenckheim Béla parádé-szerepre hivatott; azt hiszik, hogy ismerethiányait majd pótolandják államtitkáraik: Szlavy, Tanárky és Zeyk.⁽¹⁴¹⁾ A lovagias báró nem igen sejti, mily rögzös és kellemetlen pályára lépett. Három hónap alatt földúlja őt az idegesség. Honvédelmi minister nincs,⁽¹⁴²⁾ és így «csonka ministerium», mondják a baloldaliak és mondhatja diadallal Zichy Antal, kit annak idején megvetve kinevettek csonka ministeriumával.

A szervezkedési hírekből már látom, hogy az egész clique kenyérrel fog elláttatni, s cotteria-uralom, minő még nem volt.

Február 24. A megyék helyreállítása a törvénykezési tisztviselők választására is kiterjedend: Horváth Boldizsár sopánkodik, hogy ez ugyan elve ellen van. de magasabb szempontokból engednie kell; nem kell izgatási anyagot hagyni künn, nem szabad népszerűtleníteni a ministeriumot, nehogy a kiigyezés kivitele előtt megbukják. Jó, jó! a megye is. a sajtó is kétélű fegyver; nem adnak neki szabadságot, ellenség; s ha adnak, akkor is ellenzésre használják azt. És ha ez így van is, ha a megyei választás visszaadásából áll a restitutio in integrum, nem szomorú jele-e ez annak, hogy e megyei nemzet nagy politikai küldetésére még nem érett és nem képes? Hiszen orosz despotismus is meghagyhatja nekik, mint az orosz községeknek, autonómiáját, mellette a mindenható adószedő, de a civilisáló kormányval az egybe nem fér. Erős. egységes, modern államszervezet s kormány kell. vagy csak a 47-iki állapotok caricaturáját hozzuk létre.

Márczius 7. A mai nap dicsősége Horváth Bódié, ki, a megyék ideiglenes szervezéséről lévén a vita, oly eszély, a mily erélylyel kijelölé, hogy a telekkönyvi hivatalok restau-

ratiója azon rubicon, melyen túl nem megy a kormány. A többség el is fogadta. Elfogadta pár nap előtt az adóbeszedés s 48 ezer újonczára való fölhatalmazást is. Minden jól megy. mert Deák vezeti és összetartja a nagy többséget. A Tisza-cotteria igen politice viseli magát, ildommal, tapintattal. Tudják, érzik a veszélyt, mely környez; hisz az egész alkotmánykísérlet talán csak cselszövény, törbe ejteni a magyart. Deák a napokban beteg volt; ugyancsak megijedtünk; mert ha ő kidől, a majoritás elforgácsolódik; senkinek sincs elég tekintélye, hogy összetartsa. E közben a prágai Politik. utána a Hon közöl két főhadparancsnoksági körrendeletét, mely nagyon 48-iki szagú s durva modorban szól a magyarországi hadtestekhez, hogy a magyar «ügynevezett» honvédelmi ministerium csak a helytartótanács katonai dolgokbani hatáskörével bír; hogy egyéb dolgokban, ha rendeleteket adna ki, nem kell neki engedelmeskedni: hogy arra gondolni sem szabad, miszerint a magyarországi újonczok csak magyar ezredbe soroztatnak etc. Az izgatottság nagy volt. Ha két-három nappal előbb jő e közlemény, nem szavazza meg a Deák-

párt sem az újonczokat. Meglehet, erre volt is számítva a csel, csak elkésett. Ma Tisza interpellatiójára Andrássy kissé megnyugtatta a kedélyeket.

A négy elfogott fiumei közül egy még mindig zárva van. Az itt levő Frankovics és Radics⁽¹⁴³⁾ nem mernek haza menni, félnek, hogy Smaich főispán elfogatja. A horvát ügy általán lassan fejlődik. Önvigaszul egyik minis-terünk azt mondja, hogy ez carfiol, a másik hogy árticsóka, hogy ezt levelenként kell enni; én azt mondtam, hogy osztriga, a me-lyet nem jó soká rágni.

A ministerek közt Horváth Bódi, az egyet-len «nem nemes», eddig a legtöbb repu-tatióval bír.

Nekem ma íratott Wenckheim. hogy meg *ne ütközzem*, ha személyemen kívül törté-
nik a hivatalos .lapról intézkedés, *fényes
tehetségemet* más téren veendi igénybe a kormány. Kérdés, hogy fog-e az nekem is tetszeni.

Márczius 10. Ma jelent meg a Sürgöny utolszor nevem alatt; én indítám is meg 1860 decz. 1-én. Wenckheim kérdé, akarok-e szolgálni? Igazat válaszoltam, mondván, hogy ha szolgáltam az előbbi kormánynak, szíve-

sebben fognék oly kormányforma alatt, mely a nemzet óhajainak megfelel: csak attól függ a dolog, mily állásban. Kérdé, itt maradok-e? Nem megyek-e Bécsbe? Úgy látszik, gyökeresen gyanúsítanak, mintha valami nagy connexióim volnának Bécscsel, vagy épen tán a «reactióval».

Sajátságos helyzet! Politikai szempontból a fődolgozokban egyetértek a kormánynyal s eddig nem tudnék okot neki opponálni; mégis valamiféle érzet van bennem: ne szövetkezz velök! Másrészt úgy is látom, hogy ők valódi cotteria-kormányt képezendnek: s ha alkalmaznának is, idegennek tekinténe nek; mert nem tartozom sem a P. Napló-cliquehez, sem a Lónyay-Csengerv-cliquehez, sem az Eötvös-Akadémia-cliquehez. Nem kétlem, hogy pár hó múlva nagyon is keresni fognak, de kivált, ha már bukófélben lesznek. Így voltam Apponyi-Majláthtal is.

Márczius 21. Kalocsán valék Lonovics érsek, jó emberem temetésén. Nagy ész volt s jó szív; de jóságával keveseknek tudott használni; tragikai sorsú, két érsekségének egyikétől a reactio, másikatól a halál üté el.

Ezalatt a ministerium tengődik. Nagy politikát űz; de magát szervezni nem tudja.

Közigazgatásról ideája sincs; előbb még csak conferentiáiról sem vitt protokollumot. Nem végeznek semmit, az acták halmokra nőnek; ők nem tudják, hol kezdjék; hol fogjanak hozzá. Így szólnak titokban titkáraik. Hiszen pár hó alatt kivergődnek ebből; de a külviszonyok bonyodalmai időt adnak-e majd? Ez az aggály uralkodik. Keleten sötét felleget képeznek a kandiai s görög fölkelés, szerb követelések, szerb-oláh fegyverkezés, orosz cselszövények zaja és nyoma.

Rólam komolyan van szó, a sajtóügy referensévé tesznek.

Márczius 23. Sennyeynél voltam s ott találtam Majláthot. Az első nagyon szótlan volt, a második jókedvű. Ámbár nem mondják. de látszik, hogy mennyire átmenetinek tartják a jelen ministeriumot. Igazuk is van. Mert miket más oldalról látok, hallok, mutatják, hogy e ministerek csak dilettánsok s Horváth és Lónyay kivételével alig ismerik ki magukat. Gorove eddig a legmulatságosabb. Pest városához átír, hogy ő építészeti törvényt tervez (az ipar és kereskedelem ministere) s fölszólítja pár héttel halála előtt a provisorius tanácsot, hogy a szépítészeti bizottmány vegyen részt ennek tárgyalásá-

ban. Továbbá, mondák Gorovénak, vegyen magához manipuláns hivatalnokokat, iktatót, registratort etc., etc. «Neki nem kellene, neki nem lesznek soha ante-actái». Boldog minister, ante-acták nélkül; mik nélkül magángazda se lehet el!

Eötvösről is el kell ismerni, hogy gondoskodott az administratióról is; ki is választotta a legjobb helytartótanácsi hivatalnoki kart, a miért a többiek haragszanak is reá. Eddig még a régi hivatalok beosztása sem történt meg. Miért tűzték ki az átvételt márczius 10-kére? Jobb lett volna e hó végéig halasztani! Nyilvános titok egyébiránt, hogy a végszervezést s mindenféle kinevezéseket azért halogatják, mert félnek, hogy ezek megtörténtével szélfút a malcontensek serege, s a ministeri párt minoritásba jő!

Márczius 29. A fiumeiek egy folyamodását a fölséghez átnyújtandók itt vannak, most már az időközben kiszabadult Matkovich is.⁽¹⁴⁴⁾ Különös, hogy a ministerek azt tanácsolják nekik, «hogy ne menjenek hozzá; csak várni, majd eligazítják a dolgot; nem kell fölizgatni Horvátországot» etc. Ez utóbbinak kulcsa csakis a keleti bonyadalmaktóli félelemben lehet. De a horvátok békülékenységéről is

van szó, s hogy jobb velok békésen kiegyezni. Igaz; csakhogy ők a békés egyezést Fiume megtartásához kötik. Egyébiránt semmi új. A 67-es munkálat általános tárgyalása már tíz napig tart. Tegnap szólt Deák: igen töredékesen, szakadozottn, papirjegyzeteiben minden pontnál hosszadalmasan keresgélve: ily rosszul még sohasem szólt, habár minden egyes tétele igen helyes volt is: talán emléke enged? vagy mint a föltétlen ex offo bámulok mondják «szándékosan mellőz minden szónoklatot, nem akarván senkit téríteni»: (?) hangja azonban erős volt; de előadása elfogult, szokatlan.

Április 4. Elfogadtatván 30-kán (vagy egy negyed) általánosan, a baloldal a részletek vitatásáról lemondva, ugyanaznap részletesen is elfogadtatott a 67-es munkálat. Tegnap hasonlókép a fölső házban (jelesen szólt a primás. Szögyéni). Tegnap jelent meg hosszú sora a főispáni kinevezéseknek. Mondják, hogy már is láthatók sértett hiúságok.

Április 5. Ráday Gedeon ifjabb⁽¹⁴⁵⁾ egy igen eszes ember, kivel még némi sympathikus érintkezésben vagyok a Nemzeti Casinoban. mint mondá, osztálytanácsos lesz a rendőri

szakban. E szerint én is beérhetem osztálytanácsosi ranggal. Más nullítások azonban, osztályfőnökökül emlegettetnek, persze párt-hívek. No de mind, a mi e részben történni fog, nem újság. Elég az hozzá, új barátom Ráday gondolkozó, eszmékkal, közjó iránti érdekekkel hivatalra készülő férfi. Hány lesz ilyen? Ezt is csak megmosolyogják.

Április 8. Ma voltam Szlávynál ajánlani Sándor öcsémet valami számvevői állomásra; s kértem, hogy fog organisáltatni a számvevőség? Egy testületben? Vagy minden minister külön? «Hja, mondá megvetőleg, ha ezt valaki megtudná mondani? Tehát ezzel sincsenek tisztában, mint semmi előzménnyel; ez mind mellékes kérdés szemekben. Baj, hogy ők mindig csak egy tárgy által vannak mintegy lebilincselve. Előbb a 67-es munkálat, aztán az újonczok megszavazása, aztán a horvát ügy, s ilyenkor másról beszélni sem lehet velők: a helyett. hogy a legsürgősebbeket tervszerűleg fölkarolnák: s így mindig még nagy a zavar, a sok mellékesnek tartott kérdések összege képezvén a kormányzást.

Április 9. A krisis a ministeriumra nézve már is beállt a képviselőházban. Fiume miatt.

A Deák-párt feloszlásban, mely ha megtörténik, nem marad ötven miniszterpárti. A dolog ebből áll: a koronázásban, hogy részt vegyen Horvátország, első rendben kívánatos; de különben is kívánatos a vele való kiegyezés. A ministerium patronusakint Deák két-három nap óta folyt konferenciában előtérjészté a képviselőknek az ez ügybeni országos küldöttség jelentése alapján készült határozati javaslatokat, mely Horvátországgal közlendő volna, s melynek egyik positiv gyengéje, hogy Horvátország tetszésére bízza a közös delegációba. akár a magyar országgyűlésen, akár a zágrábi országgyűlésen választani követeket; negativ árnyoldala pedig, hogy Fiúméról hallgat, nyílt kérdésnek hagyva, vájjon Fiume Horvátország gyűlése által, vagy közvetlenül lesz a magyarországi gyűlésen képviselve, s Magyarországhoz csatolva. Szentkirályié⁽¹⁴⁶⁾ Zsedényi, Somssich. jóformán a párt többségének érzelmeit képviselve, erős zajt ütnek, az integritás helyre nem állítása miatt; Deák izgatott, szavukba vág; a képviselők morognak. hogy hát miért vagyunk itt. ha szólnunk se lehet? stb. Conferentia után Szentkirályi levelet ír Deáknak, hogy ő nem akar

tovább szavazógép lenni stb. Deák erre felelt, s kérlelgetni iparkodott őtet. Ezen előzménye volt Szentkirályi más nyilatkozatának az ülésben. melyből ki vala érthető, hogy Sz. nem helyesli Deák indítványát, hanem a fölség és a ministerium iránti bizalomnál fogva szavaz reá.

A coulissák mögötti mozgalmak nyilvánultak a corridorokban. Deák-párti képviselők morognak, hogy ők már tovább nem mennek: hogy ha Fiúmét meg nem hívják az országgyűlésre, ők nem koronáznak. És így is lesz. A pohár csordultig telt. Éppen jókor napolja el magát a Ház, különben a szakadás napfényre törne. Az is fáj a Deák-pártiaknak, hogy minden népszerű kérdést a baloldaliak bányásznak ki: a mint Ghyczy ügyesen használta is föl Deák indítványa hézagait, népszerűsége javára, és sajnos, ez esetben igaza volt: igen nagy hiba volt a ministerium részéről előlegesen ki nem kötni Fiume restitúcióját. Mentségök csakis az ezt megelőzőtt azon nagyobb hiba, mely a fehér lap odanyújtásában állt. Helyesen monda Bartal, hogy az előbbi kormány elve volt. megalkudni Béccsel az országintegritás. a teljes restitúció árán; a mostani

a «48» helyreállítása alapján áll, s sem a 48-at, sem az ország integritását nem hozta létre, amazt már is elrevidiálta, Horvátországban pedig elismerte a 48 elleni ellenforradalmat.

Nagy baj a kormányra, ha kitűzött jelszavaival ellenmondásban állnak a tények. És azon elintézetlen hagyott kérdések nem voltak-e azon hátulsó ajtók, melyeken kibnjtak az illetők. Vay, Majláth, Sennyey elől is?

Legszebb, hogy most már Beustot is kezdik korholni, hogy Horvátországra nézve azt akarja, miszerint az külön válaszsza képviselőit! Hiszen innen még csak egy lépés Strossmayerhez, ki szerint Horvátország a delegációban Magyarországgal a paritás alapján vegyen részt! Tehát a foederalismus a Lajthán innen és nem a dualismus! — kiáltanak föl azok, a kik be nem látják, hogy némi szelíd foederalistikns színezet már kikerülhetlen. Mit kezdünk a fehér lappal Horvátországban, folytatni fogja Csehország stb. stb. A Fölség nem akarja Fiúmét visszakebelezni, pedig nagyon sürgeti a koronázást.

Nem sokára azon rettentő öntudatra jö-

vendnek a hazafi táblabírák, hogy csak azért adatott meg a 48-as ministerium és 48-as törvények, hogy a Deák-párt maga győzze meg az országot azoknak hiányairól, elavultságairól, kivihetlenségéről; és maga iniciálja azoknak revisióját!

Július 14. A koronázás megtörtént. Rendes kerékvágásban volna az ország; de az értelmiség elhangolt, nyugtalan, egy magának be nem vallott félelem nyomja. Valójában egy oldalról háború a porosz-muszka ellen, szövetségben Francia-Olaszországgal és adja az ég, még néhány nyal szövetségben, más oldalról a Staatsbankrot fenyeget.

Azalatt itthon diletánszkodnak a miniszterek. Semmi rend. Mindenik avatkozik mindenki szakmájába. Nincs vezérlő elme a ministeriumban. Andrassy csak diplomata, de nem államférfi. Horváth B. tudós jogász, de lágy, gyenge ember. Eötvös boldog. Lónyay geschäftel, többi számár.

Velem megkezdé Andrassy az alkudozást, Horváth folytatja a sajtó-hivatal vezetése iránt. Ebbe is mindenki beleszól. Tanácsot nem kérnek tőlem, kiről elismerik, hogy szakértő, sőt «egyetlen», hanem ők megszerveznek, aztán találjam bele magamat. Nagy-

szerű hivatalt terveznek. Nevetséges. Alkudoztak fűvel, fával; Gyulai,⁽¹⁴⁷⁾ mint okos ember, nem vállalta el, mihez nem ért; a többire nézve belátták, hogy velem nem is hasonlíthatók. Beleharapnak tehát a keserű almába. Hanem csak használni akarnának, kinevezni osztály- vagy ministeri tanácsosnak, nem. Én pedig a nélkül, hogy nagyra becsülném a kinevezést, s méltóságos címet, még sem hagyom magam pusztá pénzért fölhasználtatni. Ebben vagyunk.

Július 17. óta nem ebben vagyunk, hanem használtatom magam 4000 frt fizetés s ministeri tanácsossá, majdan fél vagy egy év múlva kineveztetés ígérete mellett ... ad grcecas calendas.

Augusztus 30. Kossuth cikkekkel, rmanifestumokkal árasztja el az országot, miiket százezernyi példányokban terjesztenek.⁽¹⁴⁸⁾ A mérsékeltek megijedve, a forradalmi szélsőbal vakmerő, mert büntetlen, Deák közlönye (?) a P. N. hallgat; így kerekedik fölül a fanatisálható tömeg, s intimidáltatnak a higgadtak. Míg a minisiterelnök Salzburgban. Bécsben nagy politikát űz, azalatt itthon kihúzzák alóluk a gyékényt. Már annyira

jöttünk, hogy Csernátonyt a Józsefvárosban képviselőnek választották.⁽¹⁴⁹⁾

Ma reggel megjött Andrassy. Tegnap már Wenckheimnél, ma nála nagy conferentiák. Nagyon megilletődnek. de nem tudják, mit tegyenek.

Wenckheim össze-vissza beszél; Andrassyról meg kell vallani, hogy bátor és szabadelvű, legalább addig, míg az országgyűlésen a közösügyi deputatio műve, s a pénzügyi provisorialis javaslat keresztül nem megy, nem akar erősebben belevágni. De még is kénytelenek belevágni: pörbe fogták a Magyar Újságot, azaz. hogy csak kiadóját; mert szerkesztője képviselő, salvus conductussal bír. Mit is tegyenek? orgánumaik nincsenek: az önálló megyék, városok nem támogathatják föladataikban. Az 1848-iki párt lehetlensége. kormányképtelensége már is világos. Azt hitte, elég, ha pártjából alakul a ministerium, de semminemű kormányzati eszközöket nem adott neki. Hja! először kár volt úgy sietni a tárczák átvételével; hadd vitték volna keresztül az átmenetet Sennyeyék: addig támogatni kell vala őket, s aztán átvenni a rendezett örökséget. Másodszor, kár volt helyreállítani az

ügynevezett municipiumokat. stb. most ők a levegőben vannak.

Kapkodnak, azt vélik, hogy most mi hírlapírók parallizáljuk. s cikkeinkkel verjük le Kossuthot. De én megmondám, hogy Kossuth leveleinek megjelenése már acceptált vereség volt.

Andrássy azt mondja, sőt kívánatos, hogy Kossuth abszurd, ostoba levelei minél jobban terjedjenek. De ez álvigasz, öncsalás. Mert K. otromba levelei azon körökben, melyekre számítvák. megteendik hatásukat: az ellen hiába írnak, kivált az alig olvasott Magyarország estilap, stb.

A mit látok, hallok, arra mutat, hogy nincs elég szellem, gyakorlati elme, szervezni a kormány tevékenységét ily nehéz viszonyok közt. Törvényességi scrupulusokkal nem boldogulhatni factiosus izgatok ellen.

Még megtörténhetik, hogy az Andrássy-ministerium elveszti a Fölség bizalmát is (honvédegyletek status in statut akarnak létrehozni) és egyúttal a Házban is miniritásban marad.

Sed quid tunc, ha a ministerium megbukik? Ki. mi állana helyébe? nem bukik-e vele az alkotmány?

Kemény plausibilis okot talált gyáva és lusta passivitása mentségére: «Ha a kormány gyenge és gyáva, nem támogathatjuk; mutasson erőt etc.

Szeptember 10. Keményt is beugrasztá végre Andrássy. Most már oly erős cikkeket ír ellene, hogy no. Hanem a megyei, városi bizottmányok egyre-másra írnak Kossuthhoz meghívó bizalmi leveleket; szentelenül tagadva, sőt megtagadva az 1867-iki törvényt, benne vagyunk a forradalomban; csak az utczai kraval hiányzik, jaj, ez éretlen nemzet mivé leend?!

Október 1-seje óta a magyar általános hitelbank titkára vagyok, s működöm az ugyanakkor működését kezdett intézetben, 2000 frt évi fizetés mellett, remélve, hogy az ügylet terjedésével idővel több lesz belőle, s akkor adieut mondhatok a journalistikai napszámosságnak; mely egyelőre ugyan elég jól díjazott.

November 26. Ludassy Mór neveztetett ki sajtóvezetőnek. Ez jellemzi Andrássyt. Maga is oly szellemes, fölületes, elmésség után kapkodó lévén. Megjósolám neki, hogy Ludassy állását itt pénzzsarolásra, stokjobbereira fogja kibányászni, s ugyanezt meg-

mondám Ludassynak is, hogy mondám Andrásynak. Ez kunyorált, hogy állását ne tegyem lehetetlenné, s roppant pénzekre nyitott kilátásokat.

Nem az ebben a tulajdonkép boszantó, hogy népszerűtlenségem miatt ambíciómnak megfelelő állásra nem juthatok; mert népszerűtlenségem csak ürügy, személyein az, mely nem tetszik Andrásynak; utóvégre még eddig meggyőződéseimet nem áldoztam fel a népszerűség vadászatnak: hanem boszantó, hogy a nemcsak népszerűtlen, hanem jelleménél fogva megvetett Ludassynál különb embert nem talált Magyarország liberális kor mán va!

Tegnapelőtt Görgey Arthur ebédelt nálam Pistával és Tivadarral. Arthur a kiválóan erélyes jellemek mély kedélyével bír, ma még inkább, a sors sanyargatásai után, mintsem 18 év előtt. Igen humoristikus volt előadása, mint látogatta meg őt a Tigrisben egy szabó, ki. mint mondá, neki egykor lábornoki ruhát varrt, s mint ijedt meg ő, hogy tán contóval jött, azonban kisült, hogy csak «látogatni jár», azaz koldulni, mert azóta tönkre ment.

Deákkal conversáltunk tegnap néhányan

a casinóban, a zsidóemantipatio törvényéről, mely aznap terjesztetett elő a ministerium által; azután a quotáról s államadóssági részletünkről; ez utóbbiról azon közelfekvő, mégis nevezetes észrevételt tévé: «Az ellenzék azt mondja, hogy az sok, a mit fizetnünk kell és terhes: és ebben tökéletesen igaza van. De hát mondják meg, hogy ők ki tudják-e vinni, hogy mi ne fizessünk semmit az államadósságból? Azt nekünk mindig kellend fizetni. Ha Ausztriával ki nem egyezünk, hát megveszik rajtunk executio útján, mint eddig tette Ausztria». «Igen. de Ausztria meg fog bukni». Ez meglehet, s kétféleképen: vagy csak elveszti német tartományait s azokat a porosz annectálja s Magyarország meghagyatik a jelenlegi vagy más dynastia alatt: ekkor az államadósság egy részét átveszi Poroszország, a másik meghagyatik Magyarország terhére; vagy Ausztriával együtt megbukik a magyar korona is, akkor is ráróznak ezen országokra arányos összeget, akárki veszi át; mert 3—4 milliárdnyi értéknek megsemmisítését meg nem engedheti Európa, sok hatalmas érdek ellenállna ebben. Hanem én, úgymond Deák, nem akarok rábeszélni senkit.

Vessen ki-ki számol magával, hogy a felelősséget elbírja-e, mely szavazatával összekötve van. Én csak elmondandom az én nézetemet.

November 29. Horváth Bódinál voltam. Ott megtudám, hogy a zsidóemancipatio törvényjavaslata a ministertanács által tétetett ily speciális zsidótörvénynyé. Horváth Bódi eredeti javaslata általános volt, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlatában a vallás nem tesz különbséget. Bódi nagyon elégületlen, vizsályban a ministerinmmal, s úgy látszik, isolálva. Felhasználják, mindent vele fogalmaztatni s védelmeztetni, de sem nem fogadják el elveit, miket demokratiaiaknak mondanak Andrássy. Eötvös. Wenckheim: «pedig» hozzá teszik, «mi nem vagyunk demokraták», sem erélyes rendszabályait: mert ők nem mernek. Andrássy halogató, színleg azon hiedelemben. hogy az ellenzéki jelenségek, mik a megyék, honvédügy és a sajtó terén főmerülnek, majd leélik magukat, lejárják magukat, eleinte nem száll szembe velők, hanem nyakára hagyja nőni. Horváthot demokratának gúnyolják. Horváth is azt Ítéli a jelen helyzetről, hogy a nemzet maga reagál a 48-iki törvények ellen. A főnemesség represen-

tansai a ministeriumban, mint a kisebb nemesség a megyékben, reactiót csinálnak. Horváth még leginkább Gorovéval van megelégedve; azt mondja «több» ember, mintsem róla föltette. (Treforttól hallom, hogy az általános vallás-egyenjogositási törvénynek legfelsőbb sanctiója aligha lett volna kieszközölhető és azért alakítottatott ama törvényjavaslat speciális zsidóemancipatióvá által.)

Elég az hozzá, Horváth nem hiszi, hogy szabadelvű reformokat e cabinettel keresztül vihet, s visszalépni és hírlapírói pályára készül.

Deczember 6. Ma esti 6-ra Andrássy Gyulához rendelve, egy óránál tovább beszélt velem nagyobb kitartással, mint bárkiről és miről, egy élczlap alakításáról s hogy azt miképen nevezzük: Magyar Punchnak-e, Borszemjankó-nak vagy Paprika Jancsi-nak.

Deczember 7. Vasútépítések s bank, ma udvaroltunk a pénzügyministernél, qua bank. A la tété Sennyei. Volt szó a Hatvan-Miskolcz-Szathmárszigeti - Losoncz - Szucsavai - Rozsnyói vasutakról. Valóban szép erről beszélni, hanem megbocsáthatlan hiba előbb az alföldi s tudja ég miféle vasutakat építeni s Gömör,

Zólyom, Szepes ipar és bányagazdag vidékeinek, honnan olcsón a legjobb síneket is kaphatnék, majd csak akkor, ha a többi mind ki lesz idegen sínekkel építve. Hanem Fiume! az a nyomorult zug az Adrián! Mennyi áldozatot fog az még követelni! . . . Ez is Kossuthi-traditio. Hiába! még mindig az ő korabeli s általa pengetett eszmék uralkodnak a jelen generáción. Nagyon korán jutottunk ismét önkezünkre; wir sind noch immer die Alten! A Bach-korszaknak még tíz évig kellett volna tartani, hogy e nemzet a múlt bilincseiből kibontakozott, fejlettebb állapotban, több gyakorlatiságban nevelve jutott volna önállóságra. Most még határozottan kiskorú.

1868.

Január 15. Lónyay vasútkölcson-tervének bukása, a baloldal két pártra szakadása, e két momentum tűnik ki az új évben, mely nem igen szerencsésen kezdődik a kormányra nézve; a horvát országgyűlést 8-kán nem nyiták meg, mert nem jött meg annak idején a rescriptum; a sajtó terén annyira jutottak, hogy most közlönyük sincs, hacsak a Naplóba kegyelemből föl nem veszi czik-

keinket Kemény; a Borsszemjankóval is el kell készni, s most bármi kár is, de félév elveszett.*

Bécsben létrejött a parlamenti ministerium, de aligha lesz köszönet benne.⁽¹⁵⁰⁾ Berger és Brestl kivételével a többi centralista hajlamú s magyarellenes; mindössze pedig azon ministerium sokkal demokratikusabb a mienknél. Nálunk Beust-Andrássy, úqv látszik, belemásznak egy poroszellenes francia szövetségbe; de Giskra, Herbst, Brestl. Berger. Hasner ez iránynak nem lehetnek barátai és a majoritás a Lajtán innen s túl békét akar s Németország irányában passivitást. A közös ügyek terén pedig elég anyaga a czivódásnak.

Január 28. A kölcsön aláírásra került. Mily pénz- és becsületáldozat árán a nemzetre nézve, csak Isten és Rothschildék tudják. Már az maga is esztelenség, hogy maga ellen izgatá Rothschildot.

Május 24. A bankban ugyancsak másodrendű szerepet játszom; sokkal kevesebbet is fizetnek, hogy sem egészen neki szentelném magam. Mint a kormány journalistája

* Megjön még októberben, de elfeledé b. Rauch, hogy már megjött.

eléggé vagyok elfoglalva. Borsszem Jankó-írkák is igénybe vesznek hetenkint egy-két napot: az eredmény, hogy magamnak, rendszeres tanulmányoknak élni nincs időm és semmi nagyobbá nem foghatok.

A közügyek mennek úgy a hogy, parva sapientia. Andrassy ügyességével, sok szerencsével. melynek forrása az európai bizonytalan ugyan, de még tartó béke, sok charlataneriával. mert a nemzeteket vakítani kell. s egész megoldások lehetlenek a mi zilált erkölcsi és bonyolult nemzetiségi viszonyaink között. A vén banyaként zúgolódó Kossuth folyvást izgat, nem sok sikerrel, de egyes kravallokat (Félegyház, Kőrös, Kecskemét) párthívei s eszközei, a legaljasabb fráterek, még is tudtak előidézni.⁽¹⁵¹⁾ Ezek legalább indokot adtak a kormánynak erélyesebben föllépni, s azon belátásra bírták a többséget, hogy a kormányt erélyes represziókra támogatni kell. Sőt a többség e részben tovább hajlandó menni a kormánynál. Az országgyűlés a budgettel foglalkozik, mely elég humbugszerű. Legközelebb a hadügyi törvényjavaslat fog előkerülni. E részben tanácsadója Andrassynak gróf Schweinitz, egy fölületes charlatan; Gelich ¹⁵²⁾ ostoba

s haszonvehetlen volta már elismerve lévén. Szerencsétlen kinevezések más ministeriumokban is történnek, például egy nevetséges ember. Kudlik⁽¹⁵³⁾ képviselő, a királyi tábla elnökének neveztetett ki, a miért minden föllépésével compromittálta a Deák-pártot és Illucz Oláh János,⁽¹⁵⁴⁾ nem tudni miért.

Szeptember 29. Tegnap Eötvössel találkoztam az utcán s fölkocsiztam vele a várba. Arról beszélt, a mi szívét nyomja, a szerencsétlen interconfessionalis törvényről. Azt ő maga kitűnően helyesnek találja, mert ha túl megy rajta, sem ő Fölsége nem fogadja el, sem az egyház. Legközelebb behozza a a zsidóiskola s egyháztörvényt s abban benn lesz a polgári házasság is. Hm!

Délután a casinoban Örményi Miksával beszélgetve a dolgok állásáról, Eötvös is oda jött s azzal védte a Deák-párt kormányra léptét, hogy az ő meggyőződése szerint: vagy ez lehető, vagy semmi. Hogy ők kénytelenek voltak etc. Pedig szegények hogy siettek! Jobb lett volna pedig a ki-egyezés ódiomát a conservativekre hárítani s nyomukba lépni, ha leélték magukat, mint a Deák-pártot leélni. (Schoppenhauer: «Wo

der Gimpel nicht hinaus kann: stellt er sich Ende das»).

A dézsmaindítványt Deák azért tette, mert Tisza készült megtenni. De azért nem kellett épen Deáknak föllépni, más Deákpárti is tehetne volna. Deák ezzel politikai jellemének egysége ellen vétett, mint ki mindig a jog s törvény személyesítője volt.

Deczember 10-ikén bezáratott az országgyűlés ünnepélyesen ő Felsége által, szép trónbeszéddel.

Deczember 26. Tegnap Andrassy hivatott egy cikk végett, melynek egész története van. A P. Napló valamelyik számában egy (Danieliktól eredt) anonym cikk kötö az ebet a karóhoz, hogy a magyar nemzet így meg úgy kész fegyvert fogni a prágai béke mellett. Erre megijedt Andrassy s ezt magánnézetű cikk gyanánt desavuáltatta a P. N.-ban. A fennebbi cikk azonban víz volt Beust malmára, míg a desaveu nagyon fájt neki. Hiúsága sértve volt, hogy már most Bismark & Comp. ki fogják nevetni, hogy ime politikájától elvál s azt nem támogatja Magyarország. Ez positióját s hatását künn nehezíti etc. etc., így panaszlá el b. Orczy Béla⁽¹⁵⁵⁾ Andrassyhoz frt confusus levélben.

Andrássy, hogy Beustnak kedveskedjék, irat a P. Lloyddal egy közvetítő értelmű czikket, mely azonban kissé vastagon sült el; s erre engem hívott fel, s elmondá a dolgot, némi gúnyos megjegyzésekkel Beust hiúságára, ki mindenben Bismarkkal akar versenyezni, s minduntalan összezörren, még táviratilag is, egymást élczekkel boszantván. hogy Beust szeleburdi etc. Most tehát én ültem neki az elcsépett, de kényes czikknek, még kellemes legyen Beustnak, de pofon ne üsse Bismarkot, mely tüzet és vizet okádjon egy szuszra. Ma felvivém neki fogalmazványom, előre tudva, hogy nem fogja kielégíteni, úgy is lón s újra megbeszéltük a tárgyat, s újra írtam a czikket s ott hagytam. Vede-remo.

Deczember 29. Úgy látszik, e czikk sem tetszett, vagy időközben megnyugodott Beust s félni kelle, hogy új czikk megújítja a zavart. s ennél fogva hallgatás a jelszó.

Deczember 31. Horváth «Bódi»-nál voltam, ki örökké tele van panaszokkal a ministerium ellen és legújabbán Deák ellen, mert oly törvényjavaslatokat is, miket előlegesen helyeselt, mint a katonai bíraskodásról, utólag a nyilvános ülésben megtámadott, lát-

ván, hogy nem tetszenek. Andrássy prepo-
tentiája jeléül említé, hogy Bedekovichot⁽¹⁵⁶⁾
ministernek nevezette ki, a nélkül, hogy
előbb a többi ministerekkel e szándékát
csak közölte volna is; akkor tudták meg
ezek, mikor már a hivatalos lapban állt ki-
neveztetése. Azt jósolja, hogy a ministerium
az országgyűlés összejötte után nem sokára
fel fog bomlani, ha nem előbb. A trónbeszé-
det ő csinálta, de a ministeri tanácsban,
kivált Andrássy javaslatára, össze-vissza dob-
ták s corrigálták.

1869

Január 1. Deáknál sok év óta először
voltam boldog új évet kívánni. Az öreg
úr bágyadtnak látszott.

Január 5. Bankunknál sok kellemetlen-
séget élvezek.

Márczius 6. Ugyanazt mondhatom most
is, ennélfogva igen apropos jött Falk Miksa,
mint az oderberg-kassai vasútvállalat tagja
részéről az ajánlat, jöjjenek oda mint General-
Secretar.

Horváth Bódival találkozva minap, mondja,
hogy választóihoz tartott (demokrat reformo-
kat, meggyerendezést ígérő) beszédét And-

rássy nagyon dicsérte; «csak egy megjegyzésem van reá, hogy csak saját nevedben, s nem az egész ministerium nevében beszélél.» E reformeri Anwendung nagyon meglepte Bódit. Másnap a ministeri tanácsban a megyei tisztviselők gaz viseleté a választásokkal, s eddig hallatlan agitációkkal, s halálos verekedésekkel szemben tárgyalatván, Bódi ismét ceterum censeo-ja, a megye-
rendezés mellett heveskedett, gondolván, hogy Andrásynál is jó terepakra akad. Mint csodálkozott, midőn ez ismét azzal állt elő, hogy a megyék majd leélik magukat! Nesze reform. Horváth a kir. Curia átalakítását s szervezetét terjesztve elő, Wenckheim s Andrásyék komolyan kértek. hát a táblabírák és prelatusok nem fognak-e ki-neveztetni. Horváth: «hát protestáns superintendenseket s rabbinusokat is akartok majd oda nevezni, mi a vallásegyenlőségből következnek.» Aztán észre tértek.

Ma Wenckheim a casinóban véghetetlen ostobaságokat beszélt, hogy az ő egyeteme volt a megye, ott tanult, (látszik), hogy ő municipálista etc. Sajnáltam a szeretetre méltó gentlemant, — hogy minister.

Márczius 23. Tizennégy napja, hogy bete-

gen őröm a szobát, s ágyat. Légműszereim érzékenysége már múlt nyáron a legkisebb meghülés után lázt okozott; a bajt Emsben is könnyelműn vevém; a tél folyamában minden kis excessus után pár napi láz, mely ez alkalommal igen komoly alakot öltött. Vénül a test, de én eddig élvben s fáradalomban erőszakoltam; mostantól kímélet lesz a jelszó. Még tíz évre volna szükségem, hogy ha már egyéb hivatástól elestem is, legalább családapai szerepem be legyen fejezve, s vele az élet. A tetterő, vállalkozás, kezdemény már tűnedez, mert a hit, még nagyot lendíteni akár sorsomon, akár nyilvános pályámon, elaludt.

Falk Miksa a kassa-oderbergi vasút főtitkári állomására hívott föl. Hiszen ha önállóságot adna, még csak örülnék a cserének. De ha nem? — egy kutya.

Április 22. Egészségem helyreállt, vele kedvem ismét a politikai tusába keveredni, mert az iparüzlet terén nem találok kielégítést. Szeretem a pénzt, de nem születtem pénzembernek a mai értelemben. Ennél fogva akár lesz az oderbergi titkárságból valami, akár nem, elhagyom a bankot. Ki tudja meddig élek, miért ne éljek egy ki-

csit magamnak, s lehetőleg szabadon? Mint Kákay készülök ismét közbevágni.

Licot de Vines építési szerződést kötött Lónyayval a Tarján-Szucsán, Károlyvár-fümei vasutakra. Pénze nincs, keres tehát érdektársakat. De hogyan jó hozzá ily tetemes szerződéseket eszközölni ki? Neki kell tudni. Mert hisz az csak csekélység, hogy Lónyaynak szivarpresentet adott 80 frt száza, s egy 1800 frtba került gyönyörű esetben.

Május végén ott hagytam a bankot. Jún. 12-ikéig Idával Meránban jártunk, s Tyrol gyönyörű vidékét élveztük. Gyulával pár napot töltünk. Állapotával Meránban még sok évig eltengődhetik, de onnan elmenni, máshol élni nem képes.

Május végén jelent meg «Kákay Króniká»-jának első füzete. Elég szellemi sikerrel. Anyagi kár nélkül. Most azon dolgozom.

Október 18. Néhány nap előtt jelent meg Krónikám utolsó füzete. Úgy veszem észre, nem ártottam vele renomémmnek. Felismerettek benne egy józan politika alapvonalai. Mit a Deák-párt hanyatlásáról előbbi s ezen füzeteimben írtam, az most már nem talál hitetlenekre. Általán úgy sejtem, Andrassy

megy lefelé a fölség kegyében is. Lehet ő még pár évig is minister, de a tetőponton innen van már az ő befolyása, varázsa.

Suezi útjára a Fölséget egy sereg tiszt. Beust és sok német. Andrássyn kívül egyetlen magyar sem kíséri. Én ajánlkoztam neki. hiszem is. hogy elvitt volna; de nem áll módjában valakit ajánlani.⁽¹⁵⁷⁾ A porosz herczeg Bécsben létekor Andrássy Terebesen vadászott. Hja?! ki tudja!

Ma Bittóval⁽¹⁵⁸⁾ beszélgetvén, ez meséli, hogy a Fölség a brucki táborból jövet, hol bizonyosan kellőleg megdolgozták, nagyon hidegen fogadta Andrássyt, majd midőn ez kérdé: miért oly kedvetlen? kissé korholta is, hogy semmi sem megy jól, a zavar mind nagyobb lesz stb. Mire Andrássy szabadkozott: «nem értem, mi hozza Fölségedet ily pessimistikus nézetekre, volt-e Ausztriának a külföldön ilyen tekintélye» stb. Hanem nem mertél neki a belügyek jó menetével dicsekedni, nemde? mondá Bittó. Andrássy is kezdi sejteni, hogy nem jól mennek a dolgok; de azt hiszi, majd rendbe hozza ő még. És ha a legközelebbi választásokon a baloldal jó majoritásba, ha Tisza-Giczyék⁽¹⁵⁹⁾

ministerek lesznek, ők sem kormányozhatnak más eszközökkel, mint mi, majd lejárják ők magokat, látni fogja a nemzet, hogy ők se tesznek jobban, nem tartják meg ígéretüket stb. s akkor a Deák-párt veendi kezébe a gyeplőt, s erélyesebben fog kormányozhatni, mint most. Ily naivul okoskodik a genialis Andrassy. Már hiszen ő Fölsége sokat megkísértett már, de nem hiszem, hogy ha a Deák-párttal való experimentum megbukik, még odább menjen. (Beust is mondá ezt Andrassynak, hozzá tévé, hogy ily experimentumot nem bírna meg az ország, de Andrassy úgy véli, hogy megbírná; s hogy azon át kell mennie a nemzetnek.) Gyermekes dolog.

Es geht Berg ab. És punctum. Most is nevetséges a készületlenség, kapkodás és könnyelműség az országgyűlés küszöbén. Andrassy a Fölség után fut, azalatt itthon összezavarja az ellenzék a dolgokat. Lónyay a fedezetes, Horváth B. az ő ccprinciális» törvényjavaslatainak folytatását terjesztik elő; az interpellatiók pedig betöltik a pausakat majdan; míg az osztályok foglalkoznak, addig Andrassy haza jő, etc!

Október 25-ikén utaztam el a Fölség kísé-

retében s deczember 7-ikén jöttem haza.
Suezi csatorna megnyitása!

1870.

Január 16. Andrassy a situáció ura itt és Bécsben. Ez tény.

Pedig itthon pártja nincs. Deák-párt van, s hivatal-kopottak, vagy keresők; de Andrassy-párt nincs. Ha a Fölség ma beszél Deákkal, hogy Andrassy helyett jobb lesz L. vagy Z. vagy akárki: Andrassy elmerül.

No de ő a Fölségnél még nagy bizalmat élvez. Ő az egyetlen, ki még nem inog: Beustot sikerült Andrassynak eléggé meggyengíteni, hogy ez nem veszélyes neki. De Beustot megbuktatni nem volt érdeke, ma sem az.

Azonban Beust rúdja kifelé áll. Intriquák, pénz szerzésével gyanúsítás, általa is elkövetett többféle hiba, a túlságos egyezkedési és egyeztetési tevékenység diskreditálták a centralista német pártnál, ki nem békíték a feudális federalistákkal, lejáraták a Fölség előtt.

Igen, de ki és mi jó Beust után.

Csúfos vereség Dalmatiában, egy maroknyi zsvány néppel, capitulatio. Desperatus me-

morandumok közlése a Lajthántuli ministerium két árnyalatától. Lehet-e még mélyebbre sülyedni? Ausztriát összefoltozni?

Csak Andrássv áll rendületlenül, mint a situatio ura Bécsben is.

De hát mire használja a szerencsés positióját. döntő befolyását? A határőrvidéki kérdés articsókaszerű megfejtésére! Adja az ég, hogy ismét capitulálni ne kelljen a cataróiak eme méltó faj rokonaival!

Mit tőn Andrássy, a mi mutatná, hogy statusférfiúi talentuma méltó volt azon álláshoz, m elvet szerencse, viszonyok. udvari intriqua és némi részben saját ügyessége neki kivívott? Mit tőn, a mi túlment volna azon eszmekörön, s törekvések összegén, melyek Andrássyt, az ellenzéki politikust, pártjával együtt foglalkoztatták? E körön elméje túl nem emelkedett: pedig a viszonyok azóta megváltoztak, óriási dimensiókat vőnek.

Hát itthon? hol van eszme? organisatió? rend?

Komoly ember Andrássy?

Hát a többi minister, Lónyayt kivéve, egyéb-e mint pojácza, paprikajancsi?

Ki az ördög fog itt rendet hozni he, ad-

ministratiót; ki és mivel fogja fentartani az állam létét szétmállás, vagy szétdarabolás ellen?

Mundusse expediet.

Ne vessünk; mert sírni nem használ. Tenni nincs erő!

Pár héttel ezelőtt sok symptoma mutatta, hogy a dualismus, a magyarok és Andrássy ellen sikeresen működik a reactió a Fölség-nél. Kérdém Andrássyt. mit szól hozzá.

Ő nem akarja azt látni. Hol van, ki képviseli a reactiót? Mit csinál a reactió? kérdé.

Azután kifejté, hogy a reactió tehetetlen. Hogy mégis annak kell történni, a mit ő, Andrássy akar. És ha a Fölség valamitől, mit ő akar, megtagadja beleegyezését: akkor ő megyen. Ő nem fogja lejárni magát. A határőrvidék kérdésében például a Fölség is beleegyez abba, mit Andrássy akar; s az rövid idő múlva meg fog oldatni. A Fölség maga sürgeti.

Ő Fölségét keletről jöve a triesztiek nagy hűhóval fogadták. De a Fölség már előbbi agitációk, s általán a triesztiek rosszakarata által annyira elkeseredett ellenök. hogy jó képet sem mutatott nekik. A színházban a királyné is hátat fordított. Most a Fölség

Fiumét mindenkép emelni kész... par depit és talán későn már.

Február végén Bécsben tölték Idával néhány napok miket elkésérített azon körülmény, hogy Ödön betegen jött meg, elhanyagolt meghülés következtében idült bajok, mik hosszá gyógykezelést igényelnek. Vajha ezeknek eredménye legyen. Semmi esetre sem adhatjuk ki pár évig házunkból.

Márczius 21-ikén fejeztem be keleti utam leírását. Rég kész lehettem volna, csak Ráth kiadó ügyetlenkedése, ki két bőrt akart egy rókáról nyúzni, s a szedő-strike volt oka. hogy nem siettem.

Május közepe felé Bécsben voltam; a királynénak benyújtandó keleti útleírásom egy példányát. A koronaherczeg aznap kapván himlőforma küteget, ő Felsége gondtelt volt, s így nem is sürgettem személyes fogadtatásomat. Ferenczy Ida kisasszonynál voltam, ki már pár év előtt tudatá, hogy megismerkedni akar velem. Ész, jellem s a mellett nőiség s gyermekded kellem megmagyaráz-

zák, hogy a királynénak kedvencze. Egyről-másról, illeni dolgokról s személyekről kérdezgetett s igen fesztelenül társalogtunk vagy három negyed óráig Schönbrunni lakásán. Azon kérdésére, miért nem kerestem fel már előbb, azt válaszolám, hogy az udvari köröknek igen rossz udvarlója vagyok, azt felelém: én nem tartozom az udvari körökhöz. A királyné ő Felseje parancsol velem; de az ő szolgálatán kívül szabad vagyok, s oly szabadon lakom itt, vagy a Burgban, mintha bérházban laktam. Alig érintkezem valakivel az udvartól! Bátorított, hogy máskor is látogassam meg.

Május 26. Gyula egészségi állapota igen aggasztó. Mindennap láz, étvágytalanság. Úgy látszik, utolsó stádiumai örömszegény életének.

Én, néha-néha megunva nullitásomat, midőn annyi nem sokkal különb embert ministerségig látok emelkedni, zsémbelődöm a sorssal, józan eszem intésével ellenkezve, mert hisz némi nevem, becsületem kivíva, vagyoni helyzetem is naponkint javulva, azonkívül függetlenül élve, mit kívánjak a sorstól; politikai szerep gyűlölködéseit, izgalmaikat? Talán nem is arra való egyéniségem!

Múlt hóban házat vettem a budai várban. Célunk volt a gyermekek taníthatása miatt a városba vonulni, a nélkül, hogy idegen bérházban Damocles kardja alatt lakjunk.

Június 18. Néhány napig Steierországban Ödönnel.

Június 21. Ida tüdőgyulladásban, három hétnél tovább beteg; kell, hogy Gleichenbergbe menjen.

Június 21. I. Az ú. n. liberális pártnak, mint már ideális törekvéseknek, nincs jövője, tartós szerepe, s kerüljön bárhol kormányra, rövid idő alatt lejárja magát, épen mivel teljes ideálját űzi. De azért nem meddő. Eszméi s törekvései az emberiség nemesebb aspiratióinak felelvén meg, a polgárosodás előhaladásával egyikök-másikok életbe lép. életbe hozatik nem az idealisták, hanem a realisták által; mit amazok túlzásokkal elrontanának, mert a mit vallanak, végkövetkezményökig viszik, azt ezek, mivel csak azon határig, a meddig kénytelenek, acceptálják, gyakorlatiasan hajtják végre.

II. Magyarországon két politikai irány közt volna észszerűleg választás. Vagy a magyar nemzet történeti suprematiája megőrzését tartani szem előtt: akkor mellőzni

kell a szabad intézményekkel s autonómiával, a liberalismussal és demokráciával való tetszelgést és a nemzetnek magának lemondani bizonyos politikai jogkör élvezetéről, melyet a nemzetiségek ellene használnak: vagyis rendszerezett dictatura; erős összpontosítás, magyar nyelven. Vagy ellenkezőleg, azon meggyőződésből indulni ki, hogy a magyar nemzet nyelvi suprematiája tarthatlan, a nemzetiségek merő institutiók által léken nem tarthatók: és ekkor a polyglott állam eszméjét a szabad intézményekkel kapcsolatban a következményekig kivinni. A Deák-párt eszmezavarral, a kettő között hánykódik jobbra-balra. Az ellenzék sem okosabb. Csak kevesen látják az ezen ellenmondásokból és ingadozásból eredendő veszélyt. Az első abnegációra a nemzet nem képes, nem eléggé érett; a második szempontra fölemelkedni szintén hiányzik a «Schwung».

III. Pest szépítéséről nem lehet szó! Csak arról, hogy kereskedelme mindenkép előmozdíttassék. Dock, entrepotok, összekötő vasút, vámház, hajózás, ez kell. Szép Pest szemre, de lakálva kellemes, mint Páris vagy Bécs soha sem lesz, sem fekvésénél fogva,

mely a puszta szélét képezi a homok határán, sem pedig azért, mert életerejének forrása a kereskedelem, mely csúnya; gyapjú, zsir, bőrök, faggyú, kender etc. szeméttel s bűzzel jár.

Október 9. Pár hét előtt Sennyey volt itt; a közbeesett nagy esemény, Franciaország bukása, az európai hatalmi súlypontnak Berlinbe kerülése, érdekes eszmecserének tárgya volt köztünk, melyet frissiben följegyezni elmulaszték.

A napokban Deáknál voltam, vagy egy óráig beszélgetve ugyan-e dolgokról. Az öreg úr tiszta szeme messze lát; ő is, mint én, azt hiszi, hogy a német nemzet egysége idővel szétmálland, mint az olaszé is, de ezen jövőbeli szempontok a pillanat politikájában tekintetbe nem jöhetnek. Eszméink legtöbben találkoznak. Csak abban nem, hogy ő a külügyministerség elfogadását Andrassy által belállapotainkra nézve zavart előidézőnek fogná tartani; s ellene van. Míg én a külpolitikát Andrassy kezében nagy nemzeti momentumnak vélném; más oldalról pedig az ország belrendezkedésére nézve, Lónyay minisiterelnökségétől többet várnék, mint Andrassytól.

A kérdés égető, mert Beust. mint legközelebb Bécsben is tapasztaltam, tarthatatlan. Széchen Antal is kandidátus helyébe, ha Andrassy. a helyzet ura. el nem fogadja. A német liberális lapok s Bródy Zsiga-féle magyar zsidó újságírók Széchen ellen nyilatkoznak ugyan, de hát inkább szeretnék-e, ha valami német vagy cseh mágnás fogná a külügyi tárczát bírni?

Bécsben b. Orczy Bélánál is voltam; ezen ügyekről sokat beszéltünk és a kormány zavarairól Csehországgal szemben, melynek most már «Staatsrech»-jéről is beszél maga a cseh rescriptum! Mondám én: hogy Bismarck becsukatta Jakobit.⁽¹⁶⁰⁾ nem szép dolog, s nem jogos, de politikus eljárásnak el kell ismerni. Ha maga idején így bántak volna Thun-Clam-Rieger ⁽¹⁶¹⁾ uraimékkal, a cseh mozgalom nem fejlett volna idáig. Most már ez késő. Velök alkudni kell. De ha a Lajtán-túl a cseh-német feudális urak kerekednek fölül: mi hatással lesz ez a magyar liberális kormányra? Zavar, kigázolhatlan. Erős kéz kellene, bátorsággal, észszel. Igen, de a porosz-orosz ellenében, vazallusi állásunkban képes-e egy kormány idebenn is erélyt kifejteni belügyi rendezésében? Keleti po-

litika? Semmi politika! Mi egyedül nem fogjuk ellensúlyozni keleten Oroszországot. Tehát túrnünk kell, bármit teszen ott. Sőt kedvébe járni, és Galiczia árán jóakarátát s támogatását, ha még lehet, megvásárolnunk. Vagy ezt a Velenczét is úgy fogjuk elveszíteni, mint az olasz Velenczét;... hogy megvernek, milliókat elvesztelegetnek s semmi kárpótlást sem kapunk.

1871.

November 2. Egy éve, hogy nem jegyeztem e lapokba, mert heti lapokba rakom le észrevételeimet; nem ugyan azon egész nyíltsággal, mint itt.

Azóta is csak ott vagyunk, a zűrzavarban. Csakhogy már jóval nagyobb. Volt egy Hohenwarth ministerium,⁽¹⁶²⁾ mely a cseheket akarta kibékíteni és nagy mérvű reactionárius tervekkel volt solidaritásban, hogy Magyarországot ismét á la 1850 slavisálni, atomisálni. a deczemberi alkotmánynak is véget vetni s egy foederatio formájú absolutismust az egyház támogatásával megalapítani is lehessen. Kifelé cél volt a Németország felé gravitációnak végét vetni, Oroszország felé terelni. Legfőbb helyen rég gyanakodás uralko-

dott a németek ellen porosz sympathiáik miatt; azonban a Fölség Gastein és Salzburgban mégis porosz barátságba tereltetett be Beust által. A Hohenwarth előidézte crisis tetőpontján a német politika segítségére jött a szász koronaherczeg, ki Bismarck barátja, de ő Fölségének is legmeghittebb barátja, aztán Beust-Andrássynak sikerült Hohenwarthtal a cseh egyezményt megbuktatni. Az ugyan bajt okozott volna: de ez is baj. A mint a dolgok állnak: a nyíltan Oroszországgal fenyegető panslavisnius ellen véres harczra kellene készülni. De e tunya nemzet csak restaurálni, opponálni, hivatal-vadászni tud, de magát fegyverben gyakorolni, socialis úton proprio motu katonává képezni, ez a barokk idea senkinek nem is jut eszébe.

A legközelebbi választások dönteni fognak a Lajthán inneni s túli belpolitikát illetőleg.

November 7. A crisis előbb állt be. Beust lemondattott, Andrássy neveztetett ki birodalmi cancellárrá. Most, midőn Beusttal győzött és ez a német párt szemében ismét kedvező positiót vívott ki? Ha az okot kutatom, épen itt találom. Az udvar fél az oroszról; de fél a némettől is. Nem akar

szakítani a gasteini politikával; de nem bízik a németekben. Azért kell Andrássy, ki a poroszsal jól van, de magyar és bizonynyal nem óhajtja a birodalmat a német császár karjaiba terelni.

De lehet intriga is. Andrássynak Bérsen keresztül kell Terebesre menni. Ő le is fogja ott élni magát, ha csak nagyon össze nem szedi magát.

Itthon eléggé leélte magát. Vitte a liberális áradat. A telepítvényesekről szóló törvényjavaslat sorra kimutatta egész gondatlanságát s gyengeségét. Ellenkezett a baloldallal, de ez toltta őt előre a pályán, s nem bírt megfordulni.

Részemről nincs okom bánni elmentét. Engem sohasem méltányolt; nem is volt őszinte irányomban. Én se tudtam személyes positiom irányában javítani, s hozzá közeledni (pedig a keleti út adott volna alkalmat reá); mert nem becsültem. Elismerem ügyességét, de államférfim talentumát máig sem tudtam fölismerni.

November 16. Most tehát Lónyay Menyhért minisiterelnök.⁽¹⁶³⁾ Kerestem bizalmát, szolgáltam is neki. Ő is belátta, vagy beláthatta, hogy embere vagyok. Bizalmam is volna

államférfim küldetéséhez; hajlamom is volna alatta hivatalos állást foglalni. De ez ismét nem fog sikerülni, mert most ismét nagyobb ambitionálok, mint valószínűleg megadni hajlandó. Nem sajtóvezető, hanem politikai osztályának főnöke, nem osztálytanácsos, hanem ministeri tanácsosi állás volna illő ár megszokott függetlenségemért. Es nmiss nicht sein; megélek egyideig mint hírlapíró is még! Egy emlékiratot adtam be neki a ministerelnökség szervezése iránt.

1872.

Április 9. Deczember közepe felé megállapodtam Lónyayval egy lap kiadása iránt.⁽¹⁶⁴⁾ Saját számlámra s risicomra, 20.000 frt subventióval, de 12 frt előfizetési ár mellett. Ez túlságosan csekély, a mai nyomdai árakat tekintve. Február folyamán Lónyay velem nem is értekezve új lapot alkot B. Kemény Gáborral á la tête.⁽¹⁶⁵⁾ Salamon,⁽¹⁶⁶⁾ Jánosi F.⁽¹⁶⁷⁾ stb. munkatársak. Egy nap rám küldi Kemény Gábor Jánosyt, hogy én adjam át előfizetőim névsorát, mert márczius végével lapom megszűnik. Természetesen kinevettem, mert lévén 1100 előfizetömön túl, és vagy 0000 frtnyi hirdetésem biztosítva, kész valék a

lapot folytatni, ha Lónvay szószegőleg meg is vonja a subventiót. Fűnek-fának elbeszéltem Lónvay komisz viseletét (én csak az ő szavával megelégedve, szerződést írásban nem bírtam) és meggondolatlanságát, engem ellenségévé tenni. Erre Lónvay úgy látszik megijedt. Tán be is látta, mily nevetséges, hogy egy már életképes lap beolvadjon egy még nem létezőbe, vagy szűnjék meg ennek kedvéért. És így a második negyedévre utalványozta a második rátát. 5000 irtot.

Én igyekezem szabadulni s keresek támaszt a conservativeknél. Ezek azonban nem akarnak szakítani Apponyival. de az lehetlenné tette magát katolikus pártalakítási ügyetlenségével. Qui vivra verra!

Azóta kifejelettek gyümölcssei Andrassy tétlenségének. Behozták az ülés végén a választási és ötéves törvényeket, a baloldal pedig az agyonbeszélés taktikájával tönkretette a majoritás parlamentáris uralmát.

Lónvay irányában az eleinte sokat váró közérzéslet is csalódássá vált.

Vereségeken kezdte. Andrassy s.-a.-új-helyi candidatiója megbukott. A mint jött, ministerei mint egy hideg kígyó érintésére

fenyegetve érzék magokat. Nem leplezte el eléggé, hogy szabadulni akarna tőlük.

Azonban a legfelsőbb helyről tett azon föltétel alatt lőn kinevezve, hogy ministereit megtartja, s általán nem tesz változtatást. Ezek mind ellene hangolvák. A Deákpárt pl. bizalmatlan volt jelleme iránt. Deák, Csengery ellenei. Aztán alkudozott a horvát ellenzékkal, összezavarta ezen ügyet, hogy most senki se tudja hányadán vagyunk.

Aztán mikor a strike jött, elvesztő fejét. Éjjel tördelte kezeit a corridorban. Energieschwindler, mint Örményi mondá. A csalódás érzete általános. Nervosus is már, mint Andrassy volt, s alig van ideje valakivel szóba állni, mindig siet. Kapkod. Nem hiszi senki, hogy terve volna a jövőre. A jövő választásoknál, ha többsége lesz is a Deákpártnak, az ő elnöksége nem fogja soká túlélni az országgyűlés kezdetét.

Andrassyt ebben sem hagyta el szerencséje. Az ő mulasztásaiért ítélik el Lónyayt. Ha ő itt lett volna, mondják, ennyire nem jutottak volna a dolgok. És az igaz, mert ő előbb megszagolta volna a bajt; és megalkudott volna a választási törvény módosításai iránt a baloldallal, az igaz: de úgy,

hogy aztán fidibusznak való lett volna az egész törvényjavaslat.

Húsvét hetén meghalt Örzsi. 15-ik évében. Szegény sokat betegeskedett: szíve, kedélye is beteges volt; szerencsétlennek született, mert nem volt szeretetre méltó. Mégis nagy keserv volt halála.

E lelki csapáshoz sok szellemi fáradozásaim következtében mindenféle testi bajaim járultak, s július elején nagyon gyengültem Gasteinbe mentem, hol négy hetet tölték: s utánna még három hetet a hegyek közt.

Augusztus vége felé fölüdülten jöttem haza. s talán nagyon is hirtelen, nagy erélylyel fogtam hozzá lapom érdekeinek emeléséhez, munkához.

Végre teljesen függetlenül működhetem a journalistikában. Lesz-e elég praenumerans 1873-ra? az persze a kérdés.

Lónyay a harmadik ráta lefizetése után cserben hagyott. Szidom őt úton-útfélen; de tulajdonkép szeretem, hogy így történt. Ő annyira lejárta magát, hogy nem volnék képes neki szolgálni, a nélkül, hogy lapom tönkre ne tenném.

1874.

Az 1873-iki éven átgázoltam, anyagi haszon nélkül: de némi erkölcsi előny s befolyás kivívása mellett.

A rossz termés és krach következtében a M. Politika előfizetői sem szaporodtak: de vannak barátai, kiknek bár csekély pénzbeli támogatása mellett, talán ezután is föntartható lesz.

A Deák-párt lejárva. Lónyay bukása után a gyenge Szlávy-kormány nem képes a fináncé déroute előidézte viharokkal megküzdeni. A 21-es bizottság, mely a Verstärkter Reichsrathra emlékeztet a Noé bárkája. erre irányozva az ország figyelmé. Kislátás Sennyey-ministeriumra. de lehet csalódás is, mert Andrássy a helyzet ura oda-fönn; akárkit inkább akar, bár elveszszén a haza, mintsem Sennyeyt.

Január 20. A határőrvidéken járt Kozma Sándor.⁽¹⁶⁸⁾ Tanúja volt a Magyarország elleni izgalomnak, a rendetlenségnek, melylyel az átmeneti epocha díszeleg. Megyéket csinálalak oda is, a helyett, hogy teljhatalmú kir. biztosra bízták volna az átmenet eszközlését. Egy megye főispánjánál volt: «Örülök, hogy szerencsém van. Én itt főispán vagyok;

van egy titkárom, írnokom, hajdúm. Alig merek kimenni a szobából, hogy agyon ne üssenek. Van 3000 frt fizetésem, ebből 900 frt levonás a Pensionsfondba; marad 2100 frt. Ebből megélni sem lehet. Most jerünk ebédelni.»

Mikor József császár alatt bekebeleztetett a temesi bánóság, gróf N. mint királyi biztos 200.000 ezüst forinttal ment le. Szórta a pénzt a pópáknak s másoknak s volt tekintély ele. etc.

Kozma hazajövén, keserű tapasztalatait referálni elment Szlávyhoz. Két óráig kelle várnia. ½5-kor bejutott. Alig beszélt valamit. midőn a javára került volna. Szlávy kihúzza az óráját, s nagy nyugodtan mondja: mennem kell! Ötkor ebédel. Csak a belügyérnek. Szapárynak,⁽¹⁶⁹⁾ ki jelen volt, beszélhette el a többit távoztuk közben.

Este Hegedűs Kandidnál.⁽¹⁷⁰⁾ Sokat beszélt a cultusministeriumnak Eötvös alatt viselt dolgairól. Hogyan vették rá, hogy a lipótvárosi templom építésére 600.000 frtot adjon rögtön; szerencsére egy félnappal előbb bedőlt a kupola; másnap reggel kapja kezéhez a kiküldött bizottság Ybl, Reutter stb. jelentését, hogy az épület soliditása kétségen-

kívüli, hogy bátran lehet 2800 mázsával megterhelni a kupolát.

A *halmi*-i népiskola. Volt ott két felekezeti. A tanfelügyelő jelenti, hogy rosszul vannak fölszerelve: községit kellene felállítani. A ministerium felel: jó lesz biz az. Erre a tanfelügyelő jelenti: van egy alkalmas ház; meg kellene venni; ára 16,000 frt. Nem ért 6-ot! Minister mondja: «jól van.» Megveszi a tanfelügyelő. De jelenti, hogy adoptálni kellene. Ministerium felel: jó. Belekerült a ház 29,000 frtba. Két évig nem járt bele több mint három gyerek; ebből kettő a tanítóé. A többiek jártak, mint előbb, a felekezetiébe. Végre elcsapták a tanfelügyelőt.

Budai gynnasiumot rábeszéli Eötvösre, hogy se a várba, se a vízivárosba, hanem a hegyoldalba kell építeni a kertek közé. Megveszik a telket, később, mert kicsi. Reutter kertjét is. Elkezdnek építeni; geröll. Le kell menni 12 öltre. Akkor vízre bukkannak. Új költség: betonírozott falak. Akkor veszik észre, hogy csúszik a hegy. Az építők enquette-t kérnek, mert horizontális védfalakat kell építeni, a mi 60,000 frtba kerül. Kijő az enquette. Hegedűs elnök: «elvállalják-e az urak a kezességet, hogy aztán

nem fog lecsúszni a ház?» Nem. Akkor nem javasolhatom e drága építkezést. Kisül: hogy már az megtörtént; csak utólag akarták sanctionáltatni az enquette által! El lévén már költve vagy 150.000 frt. a minister sem meri sistálni, hanem folytatatja a 600.000 frtba kerülendő épületet, mely majd egykor a tanulók fejére fog szakadni.

Ezer ilyen történetet tud!

1874. deczember 4. Tegnapelőtt egy kis cikkecskét hozott lapom, melyben elő volt adva, hogy Andrassy keleti politikája mily kudarczot vallott. Még aznap reggel rohant Andrassy Dóczy Lajosa a minisiterelnökségbe s a sajtóbureaub. roppant zajt ütni, hogy ki írhatta, miután onnan két hivatalnok ír lapomba. Hm! hogy az az Andrassy, ki egykor oly souverain közönnyel vette, bármit írtak róla az újságok, most ily ideges s érzékeny, az rossz jel. Illetőleg jó.

A dolgok annyira jöttek, hogy az egész ország absolutismust óhajt, Bachot dicsőíti, csak Sennyeytől várja üdvét: kivéve a tiszavidéki kálvinista magyar publikumot, kik Tiszára esküsznek. Sokan azt hiszik azonban, még Sennyey is hajlandó e nézetre, hogy még Tiszának kell kormányra jutni s

magát lejárnia: qu'il faut passer par-lá. No hiszen, ha még Tisza tovább ront. akkor nem lesz mit megmentenünk, s akkor nem magyar, hanem Isten tudja miféle cseh-osztrák, német-chinai reactio fog beállani.

Azt hinné az ember, hogy lapom működésének ilyen diadala mellett roppantul terjed s emelkedik. Szó sincs róla. Nem veszít, de nem is nyer előfizetőket. Sokan azt hiszik, mert nagyon clericalis hírben áll. mások s a magyar lapok általános tengődése erre látszik mutatni, a nagy pénztelenség az oka. Fődolog, hogy még mindig habozik. nem tud kirukkolni párttal, pártvezérrel. mert Sennyey még mindig diplomatizál. s nem látja megérettnek a dolgot. Én azt hiszem: mindezen okoknál fogva a lap állása precarius. Sennyey Bécsben jár épen pénzt csinálni az ottani magyaroknál. Kik azok? Pedig minden oldalról titokban tetszelegnek velem. Még Bittó is közvetítőül törekszik használni, hogy Sennyeyt a kabinetbe lépésre bírjam s érthetően adja tudtomra, hogy ő is conservativ. Szegény! ki kérdi azt? Igazán nyomorúság ezek a ministerek! Ghyczy szeretne szökni. Bittó azzal gyanúsítja, hogy Tisza kezére akarja játszani a

kormányt. Gróf Zichy Józsi⁽¹⁷¹⁾ teljesen devalválta a tehetségéhez kötött reményeket s nyomorult szerepet játszik a pénzügyi bizottságban. s a legjobb akarattal rettentően kontárkodik ministeriuma s az államvasutak vezetésében. Bartal jó burokrat volna vezetés alatt; Hofrathnak elég eszes; ressortjáról fogalma sincs; a vámkérdéseket ő oldja meg, mikről «dunstja» sincs. Trefort nem mert holmi mintatanodák etc. törlésére vállalkozni; kezében van tanácsosainak. Pedig ő a legtöbb ember. Szapáry Gyula ellenszenveségét csak nevetségessége ellensúlyozza. Egymás után lö bakot s vetik el törvényjavaslatait. Hanem marad rendületlenül.

Mondják, hogy ügyes üzér létére állása becsét nagyon ismeri. A szatmári püspök jószágait kiadta egy bérlő-consortiumnak. melynek ő feje. 100,000 frtért; abstractis abstrahendis maradna a püspöknek 130,000 Irt jövedelme (mondja az egri érsek s mások.) Azonban a bért nem fizeti, halasztást, elengedést szorgalmaznak (mondja a szatmári püspök.) Mind szép dolog. A titkos rendőri költségekre rámegegy vagy 100.000 frt, mondják, a referens, Jekelfalussy Lajos⁽¹⁷²⁾ kártyás, derangirt, de ravasz tót svihák, s a

minister eine Laus und eine Seele? Potya! Szapáryról gyönyörűeket beszelt többi közt gróf Zichy Viktor,⁽¹⁷³⁾ ki Verwaltungsrath volt a Municipalbanknál s Szapáry alelnök. Midőn a sugárút vagy Duna-szabályozás? nem tudom, építési concessiójáért veszekedtek a bankok; a Municipalbank saját költségén csinált tervei, hogy hogy nem, a bécsi Bau-bank birtokába jutottak, melynek Szapáry Verwaltungsrathja volt; és a bank ugyane tervek másolatai alapján concurrált a concessióért? . . . Erre Erlanger báró többek előtt lepiszkolta Szapáryt, letétette az alelnökségből; de ennek daczára Szapáry nem állt odább, hanem megmaradt a Municipal-banknál Verwaltungsrathnak!

Szende⁽¹⁷⁴⁾ egy határozott, becsületes, együgyű hazafi. Pauler⁽¹⁷⁵⁾ mint politikus számításon kívül esik. Gróf Zichyről még megjegyzendő, annyira Andrássy creaturájának érzi magát, s apjának konstantinápolyi internuntiussá kineveztetése által annyira lekötelezettjének, hogy egy idő óta alig mer velem szóba állni, kit előbb rokonszenves cordialitással s a nála szokásos s nem nagy értékű pajtási modorral traktált.

Egy ízben beszéltem Hohenwarthtal, akkor

ministerrel. Elmondván programját, kértem tőle: hogy áll Andrássyval? Azt felelé: be van avatva mindenbe s helyesli. Nem bírtam teljesen elhinni, de nem szóltam. Nem rég a primásnál voltam Esztergomban: egyebek közt erről is beszélgettünk, s tőle azt hallottam: ó, a primás, szokott meggondolatlanságával épen azon időben ment Prágába, Schwarzenberg herczegérseknek látogatását viszonzandó, midőn az a crisis tetőpontján állott, melytől a cseh urak a cseh státúumok diadalát várták s melyből Hohenwarth bukása fejlődött ki. A primás az érsekkel e tárgyról sokat beszélt, a helytartó gróf is meglátogatta őt; kénytelen volt neki a visitet visszaadni; s ez alkalommal ezzel is e tárgyat feszegetvén, a primás kételeyeit fejezte ki az iránt, hogy ügyöket Andrassy előmozdítani fogja, s hogy ahhoz beleegyezését adta volna. Akkor a helytartó íróasztalához ment, fölvetett egy okiratot, mely a státúumok eredetije volt. s arra rá volt írva: *vidi et approbavi Andrassy m. p.* Persze később Andrassy is ellenök fordult. Ministertanács volt a Fölség elnöklete alatt. O Fölsége kihallgatta Beust véleményét s másokét s végre Andrassyhoz fordult: «Und

was ist ihre Meinung?» És Andrássy csatlakozott Beust véleményéhez Hohenwarth ellen. Ő Fölsége contre cour megadta magát. De Beustnak ez volt pyrhnai győzelme. Andrássy külügyér lett. De a cseh urak e perfidiát soha sem bocsátják meg neki. Nem tudom ki mondá Andrássyról: belemegy ő minden sárba, de csak a bokáig, aztán visszamegy.

Valamikor a múlt évben a primás beszélt nekem a következő apróságokat:

Andrássy így nyilatkozók előtte a primásról: Beust nagyessű ember, de ha a katolikus ügyekre kerül a szó, olyan mint a bika, midőn vörös posztót tartanak eléje.

Az oroszokhoz való közeledést Andrássy maga kezdeményezte 1872-ben, midőn az orosz manœuvreekhez (jubileum?) minden hatalmasság tábornokot küldött, mint képviselőket; ő javasolta a Fölségnek, hogy főherczeget küldjön. Vilmos küldetett, ki ott föltűnő módon fetiroztatott.

Midőn Andrássy ő Fölségével Pétervárott volt, udvari vagy főkörökben oly ellenségesen szóltak, maga Gorcsakoff is, Andrássy előtt a németekről, hogy Andrássy maga a legnagyobb zavarba jött. A trónörökös maga

nagy ellenségek. (Nem helyezek súlyt reá, a trónörökös gyenge jellem, s az oroszok szeszélyesek.)

Mgr. Howard, született norfolki herczeg bíbornok, ki oroszországi nuntiusnak van designálva, tud sok szláv nyelvet, s különösen az oroszot; magyarul is. Nagy tehetségnek mondja a primás, kire nagy szerep vár.

1875.

Február 16. Bittóval megegyeztem, hogy támogatni fogom azon határig, a meddig conservatív irányom engedi s Sennyeyvel collisióba nem jő a ministerium létele. Ő tízezer frt évi subventióról biztosított; s az első rátát fölvettem. Az alatt két félhivatalos lapot alapítottak; az elsőt nagy pénzzel, a *Közérdeket*, mi nagy kárt tett lapomnak másrészt a budgetvita alatt kitört a válság, a közvetítő szerep, melyre vállalkoztam, lehetlenné lőn; a clique további uralma ellen, Sennyey mellett működöm, s így kész az ellenségeskedés.

Benne vagyunk a válságban. Tisztát föl hívta a Fölség Bécsbe, hol a lemondott Bittóval értekezvén, ma fogadandja ő Fölsége. Andrassy tendentiája isolálni Tisztát

Sennyeytől, s bele vonni egy deákpárti kormányba, hogy úgy lejárja magát, mint Ghyczy. Ha ez nem sikerül, akkor fölhívják Sennyeyt, s vele ugyané monoeuvre. Ez azonban el van határozva, föltételeket el nem fogadni, s akkor ismét azt mondják: megkínálták Sennyeyt tárczával, de ő el nem fogadta!

Valószínű, hogy Sennyey nem lesz minis-ter, s hogy akkor megalakítjuk a conservativ pártot, vagy legalább orgánumot. (Egy múltkori udvari ebédnél t. i. azt monda a Fölség Sennyeynek «Es ware wünschenswerth, dass eine conservative Partéi zustande kömmé, vagy es möge Ihnen gelingen») etc.

Február 17. Tisza Bécsbe hivatott, Bittó mint közvetítő nem látszik, hogy sikerrel akarta kitudni tőle, mit akar? S így a Fölség fogadta. Úgy látszik, Tisza nagyon határozottan nyilatkozott, mert az audientia után azonnal leutazott.

Ő Fölsége holnap fog megjönni.

Én azt hiszem. Tisza határozottan kimondá, hogy Sennyey nélkül nem lép a kabinetbe. Ezt tanúsítja a Pesti Napló telegrammja: mely Szlávy minis-terelnöksége alatt Tiszát bel-, Sennyeyt pénzügyi minis-ternek candidálja.

Tisza Sennyeynek egyenesen mondá: leginkább óhajtanám, ha mi egymás ellenében állnánk: te mérsékelt conservatív vagy, én mérsékelt liberális. De szívesen megyek veled is, s hiszem, hogy nem volna nehéz kiegyeznünk.

Sennyey csak az esetben megy be e combinatióba, mint pénzügyminister, ha eszméinek körösztülvitele iránt biztosítékot kap. Pénzügyi politikát nem csinálhat, ha mellette vármegyei politikát üz társa. Előleges kiegyezés nélkül nem fogad tárczát. Nehéz helyzete: elfogadni, s le nem járatni magát; el nem fogadni a nélkül, hogy ráfoghassák, hogy ő az oka. hogy nem jött létre az üdvös combinatio.

Február 18. Két alkudozás folyik: egyik nyilvános, de színleges, Tiszával, pártjával, ha Tisza követeli, akkor Sennyey is benn van a combinatióban. Célja eredményét lehetlenné tenni, Sennyeyről bebizonyítani, mit eddig Andrássy és Bittó sikerrel beszéltek bele ő Fölségébe, hogy az csak ront «(hátról orozva támadta meg a Bittó-ministeriumot») lehetlenné teszi a kormányt, de maga nem akar vállalkozni: s hogy e szerint csak egy lehetőség van: a Bittó

vagy Szlávy-Gorove⁽¹⁷⁶⁾ elnöksége alatt megújítandó deákpárti kormány.

A titkos alkudozás az utóbbi eset szemügyre vételével erősen folyik. Tegnap a Casinóban nagy komoly beszélgetésen kaptam rajta Zichy Viktort Széll Kálmánnal. Ez utóbbira rögtön rátámadtam nevetve, hogy tudom miről tanácskoztok: ez a ti belügyministerjelöltök. Széll szabadkozott, de nagy zavarban volt. Ma Gorovenél volt Bittó. Az már pár nap előtt mondogatta a Deák-körben: dolgom volna Bécsben, de nem merek fölmenni, mert combinatióban vagyok, s az mindjárt zajt ütne. Tehát új deákpárti kormány!

Szlávy vagy Gorove alatt Széli Kálmán, Zichy Viktor, József és Trefort maradna; és Tisza Kálmán, ha belemászik. Beniezky Árpád⁽¹⁷⁷⁾ azt mondja: bele fog menni.

Február 19. Este felé Sennyeynél Nyilatkozott Tiszáivali értekezleteiről. A nemzeti bankra nézve eszméje nem a bécsi nationalbank által, hanem igenis, ha lehet, bécsi tőkepénzesek által csináltatni. Naiv. Először nincs oly valamire való bankár Bécsben, ki a nemzeti bank groupejához ne tartoznék, aztán mi concessio van ebben? Hiszen

részt vehet benne az amsterdami is! Még vadabb eszméi a vámszerződésről. Egy vámterület legyen Ausztria és Magyarország, de közbenső vámvonallal is legyen, hogy iparunkat védjük az osztrák ellen. S azt mondja, igen örül, hogy ilyen fordulatot vőnek a dolgok, hogy combinatióba se jó, mert neki lehetetlen lett volna Tiszával egy kormányt képezni. Egyébiránt Tisza vele szívesen ment volna: «Legjobb szeretném, ha egymás ellenében állnánk; én mérsékelt liberális vagyok; te mérsékelt conservativ; de egy kormányba is szívesen lépnék veled.»

Mondám Sennyeynek, hogy sokan azt tarták: beszédében nagyon messzire ment: s nem léphetünk vissza conservativ álláspontunkra. Erre némi hévvel válaszolá: «higyje el, a mit a parlamenti kormányzatról mondtam, nem volt phrasis, vagy népszerűsködés. Ez az egyetlen mód Magyarország államisága föntartásának: ha megbízható volna, akkor az absolutismushoz tán lehetne menekülni: de így azon veszélyre, hogy utánam Lasserek, Geringerek⁽¹⁷⁸⁾ vegyék át a gyepelőt, nem lehet. Szándékosan égetem el mögöttem a hidat: nem akarom, hogy kitéve legyek e nemű kísérleteknek, vagy ily

czélatokkal reám számítsanak. Az egyházi kérdésben a kath. congressuson is ugyanazon nézeteket fejtegettem az állam fölsőbbségéről etc.»

Ma úgy áll a dolog, hogy Tisza belép Deákpárti ministeriumba is. Persze azon hitben, hogy ő majd magához ragadja a hatalmat. Mig a Deákpárt intrikusai diadalmasan remélik, hogy majd lejárattják őt is, mint Ghyczyt.

Február 26. Pápay, ki szintén impregnáltatott a Sennyey elleni agitatótól ma t. i. azt mondá, hogy Sennyeynek kár volt a hadseregreductiót hangsúlyozni beszédében. Erre nekem azt válaszolá: Igen, de én azt mellőzhetlennek tartom; ha reducaljuk a közigazgatás s nemzeti myvelődésre fordított költségeket, reducalni kell azt is; és én akarom, hogy ezt ő Fölsége tudja, hogy ez az én előleges föltételem sine qua non.

Február 27. Sennyey egyoldalivá sem tétetett semminemű ajánlat, vagy csak pour-parler is az egész crisis alatt. Ma, midőn már a ministerium csaknem meg van alakítva, lapok s magánkörök hajtogatják, hogy Sennyey föl fog szólíttatnia kereskedelmi és közlekedés egyesített tárcza elfogadására. Som-

sich P. tüzesen capacitálgatta Sennyeyt, hogy fogadja el, foglaljon positiót, ha Wenckheim visszamegy Bécsbe: ő lesz a miniszerelnök. Mire Sennyey erélyesen megbélyegezte a frivol fölfogást. Ha őt most $\frac{3}{4}$ 12-kor a leves találásakor fölszólítják, ez olyan, mint mikor faluhelyen asztalhoz akarnak ülni, s kisül, hogy a vendégek tizenhárman vannak s hamar elküldenek a káplánért. Mily oktalanság előre fausse positiont csinálni annak kijelentésével, hogy Wenckheim csak a választások végéig marad s aztán visszamegy! Ez már előre megfosztja a kormányt stabilitása hitelétől, hatalma prestigétől. A kormánynak öröknek kell látszani. És ezzel előre ki vala tűzve a rivalitás Tisza és Sennyey közt az elnökségért. Aztán most kínálni meg az utolsó perczben? Föltételeket nem is említhetne, mert azzal újra felfüggesztené a crisis megoldását; feltét nélkül bemenni, holott tudta, hogy oly fontos kérdésekben, mint a bank és vám, egyet nem ért Tiszával, frivolitás volna. És mi lenne a vége. hogy sem Tiszára, sem Andrássyra nem számíthatna; s le kellene lépni haszon és dísz nélkül. És azt mondaná a világ: íme hát csak az volt Sennyey minden machi-

natiójának célja. hogy bejusson a kormányba, akárminő alapon, s programul nélkül is? Erre lefőzve hallgattam, ki előbb azt mondtam, hogy Somssich nézetei irányában magam is ingadozom; nem kellene-e elfogadni?

Február 21. Gyula Veronában meghalt. Az előre várhatott, mégis meglepő esemény mélyen meghatott; testvéreim közül mívelt-ségre, szellemre legközelebb állt hozzám; nem volt nyugtom, míg oda nem utaztam; s Meranba, egyeseknél összeszedtem kevés holmiját; kifizettem temetését. Veronában megjegyeztem magamnak sírját. Roppant hóban és hidegben jártam meg hat nap alatt ezen «temetési utat» márczius 1-sejétől 6-ikáig.

Márczius közepén. Utólag tudtam meg hogy Tisza Sennyeyvel tisztában volt; de nem egészen alapos, hogy positiv ígéretet tőn: be nem lépni nélküle. De Lónyayval is voltak bizonyos megállapodásai. Sennyey, Lónyay avancement-jait határozottan elutasíta. Lónyay János⁽¹⁷⁹⁾ monda, hogy Menyhért: ha fölszólítja a Fölség, azt fogja mondani, hogy Sennyey nélkül nem vállalkozhatik; mire Sennyey válaszoló: Mondd meg Menyhért-

nek. hogy én nem fogadhatom el e szolgálatot, melyet nem fognék viszonzozhatni. Egyébiránt Tisza, Kerkápoly,⁽¹⁸⁰⁾ Csengery⁽¹⁸¹⁾ Ő Fölségének szintén ajánlák, legalább Csengery állítása szerint; de a Fölség kitérőleg felelt olyasmit, hogy: «höhere politische Rücksichten erlauben es mir nicht?»; másnak például: «es liegt im Interesse Sennyey's, dass er ausser Combination bleibe!» Csengery azon airt adja magának, mintha általán kárhóztatólag nyilatkozott volna mindenütt arról, hogy Sennyeyt mellőzik.

Bittó meséié nekem, hogy a Fölség Lónvayt nem akarta magához hívatni, mondván: «Wenn Herr v. Lónyay die geringste Gunstbezeigung von mir (értsd a bálban kéznyújtását) als Ermunterung ansicht, die Regierung zu stürzen, kann ich ihn nicht empfangen.»

A pártösszeolvadás megtörténvén, Lónyay egy-két nap ingadozott, belépjen-e a Sennyey-pártba. Csak midőn ez kinyilatkoztató, hogy mint Lónyay pártot nem fogadja be, hanem egyenkint szívesen látja, akkor lépett a kormánypártba, azon mulatságos kijelentéssel, hogy ő 35 év óta a liberális táborhoz tartozik. Meglehet, hogy híve: Kemény

Gábornak államtitkárrá kinevezése is hatott reá; van tehát párthíve a kormányban; több híve a kormánypártban; s néhányat detachírozott a jobboldali ellenzékbe, hogy legyen mindenütt kémlelője s eszköze.

1876.

Január 10. 1875 augusztus 5-étől fogva nem mertem megnyitni e naplómát, mert máig nem volt eröm följegyezni a borzasztó csapást, mely ez nap ért.

Augusztus 5-én délben kelt föl Ida, július 27-én történt szerencsés szülése után, kilenczedik napon, mindenki tanácsa ellenére az ágyból; felöltözött, s midőn egy óra tájban hazajöttem Auréllal a városból, a verandaszobában ült egy karszéken. Megörültünk látásán, megcsókoltam arczát; ámbár szemembe tűnt, hogy igen rosszul néz ki.

Rövid kedélyes társalgás után, mely ma a körül forgott, hogy mily kedélyesen fogunk lakni künn télen át, a mely elhatározásnak nagyon örült, szobájába ment, asztalhoz ült. evett, lehet hogy abbeli aggodalmában, hogy elegendő teje legyen gyermekét szoptatni, megis terhelé gyomrát, s egy evőkanálnyi mennyiségű vörös bort ivott reá; mi ki-

mentünk a kertbe ebédelni. Kis idő múlva látjuk a cselédeket a szobába szaladni s lár-májokból kiveszszük, hogy az asszony rossz-szul van.

Ida elájult, midőn bejöttem hozzá, ágyán feküdi majd magához jött: kérdém őt, kar-jaimban tartva: «Az Istenért, mi történt?» «Ich bin ohnmächtig geworden», s pár percz múlva: «Meine Brust thut mir Wehe; ich bekomme keinen Athem: ich muss sterben!» Ezek voltak utolsó szavai. Néhány másod-perez múlva ajkain görcsös rángás. szemei lehulltak, vége volt!

Meghalt.

Nem vagyok képes még egyszer vissza-helyezni lelkemet azon kétségbeejtő, az örü-léssel fenyegető állapotba, mely elfogott. .. Meghalt, s aug. 7-ikén d. u. 6 órakor el-temettük.

Vasárnap, 8-án Auréllal elutaztam Bru-xellesbe, Ödönhöz, őt és magamat vigasz-talándó együttlétünk által.

Sivárabb napjaim nem voltak az életben, mint a műveket azóta töltöttem. Most kéz-dek eszmélethez jönni és ezzel azon ön-tudatra, hogy . . . így elhagyottan élni már én, ki családi és házas életre való hajla-

maimba huszonöt év alatt teljesen beleéltem magamat, nem vagyok képes: és kezdek körülnézni hozzám illő asszony után.

Azalatt elhatároztam ápril elején Amerikába menni s vagy öt hónapot ott tölteni.

Ugyanis a Magyar Politikát eladtam Sennyeynek, illetőleg a conservativ pártnak; s az beolvasztatott a Kelet Népe című lapba, melybe dolgoztam, de keveset, 1875 decz. végéig, és ekkor végleg elhagytam. Már októberben akartam ezt tenni: de Sennyey élénk ellenzésének nem bírtam ellenállni.

Lapjával nem rokonszenvezek: pártját nem tartom életképesnek. De a szabadelvű kormánypárt is eddig sokkal chaoticusabb, sem-hogy indokolható volna, ahhoz átléptem: mit egyébiránt is Sennyeyvel való régi viszonyom, múltam iránti tekintet egyelőre nem enged. Átmeneti stádiumnak jó lesz a neutrális amerikai vállalat, s eddig Széll Kálmán biztatásai alapján hiszem, hogy mint kormánybiztos a kiállításra fogok menni.

Azonban, ha ez nem sikerül, másfelé utazom el.

Szívem nagy vigasztalást talál egy csekélységben. melynek talán semmi következései nem lesznek. Tegnapelőtt A . . . kisasz-

szonynak, ki ismeretségünk első alkalmával ezelőtt öt évvel fölkelte érdekemet, s ki műveltsége, kora. tán némi csekély vagyona s társadalmi állása által hozzám illő nőnek volna kijelölve, általam komolyan tett, általa tréfásan fogadott, de el sem utasított ajánlattal nyitám meg szívemet.

Ez történt január 8-ikán, az igaz, hogy pénteki napon.

Reméld sokat hányatott szív, hogy a boldogtalan 1875-iki évet egy derültebb követendi. Ah, de mit reméljen még az ember 52-dik évében?

Február 4. A. kisasszony, magas s befolyásos állásával oly összeforrtnak mutatá magát, hogy ez eszmém hiúnak bizonyult. Nem lett volna helytelen. De szívemet nem igen érinti, hogy ajánlatomat visszautassá; ce quelle a faite avec beaucoup d'aimabilité.

Január 28-án halt meg Deák Ferencz. Kinek egész élete placidus volt, nagy rázkódások nélküli, csendes, nyugodt, magánélet; hosszú testi szenvedés után, erőteljes organismusa erős halállelenni küzdelmének kínos fájdalmai után kimerülve halt meg. Utolsóelőtti napján elméje megzavarodott s

egy pillanatában állapotának öntudatára ébredve, attól félt, hogy tébolydába viszik. Előkerlte palatábláját, s ingadozó kézzel írta rá, hogy ő nem akar tébolydába vitetni, s ezt Vörösmarty Béla,⁽¹⁸²⁾ utóbb Zádor⁽¹⁸³⁾ által felolvastatta a rokonok előtt. Szegény. Temetése királyi volt, (február 3-dikán), de a király le nem jött, mit rossz néven vőn neki az alacsony és magas, együgyű és értelmes publicum. «Radeczky temetésén a conduclot vezettem! Ja wohl! Az kézzel fogható eredmény volt. Leverte Olaszországot, s küldte seregét, hogy a forradalmat leverje. Ausztria mentve volt. Az 1867-iki kiegyezés megmentette a monarchiát? Kérdés.

Február 5. Comicumai Deák halála körülményeinek: hogy a hol csak családtagjai voltak jelen, Jekelfalusy, a volt Bach-féle szolgabíró is mindig ott volt: és Bogdanovicsné,⁽¹⁸⁴⁾ kinek férje néhány százezernyi bérrrel van hátralékban a kincstár ellenében, s ki Jekelfalussy faibleje. mint Deák hű ápolónéja, arany érdemkeresztet kap. Kovács Sebestyén⁽¹⁸⁵⁾ pedig, ki hazafiságból gyógyítja Deákot, komáját, évtized óta, kap Szt-Istvánrendet s báróságot. Hogy Bittó ministerelnöksége alatt 15.000 frt honoráriumot ka-

pott a rendelkezési alapból, mihez Andrásy is hozzájárult az ő titkos alapjából. Szilágyi Dezső fönnen hirdeti, s kinyilatkoztatá, hogy kész helyt állni. Most utólag bizonyosan beadandja orvosi számláját. Sebesen épít Endre. Auch ein nobles kéri.

Márczius 29. Néhány nap múlva indulok Amerikába. Tisza 4000 frtot resolvált, a mi nem elég, s nem mert kinevezni biztosnak, mert a budgetban nem lévén praeliminálva, röstelte volna egy netáni interpellatióra helyt állani: hanem leiratilag megbízott a kiállítás tanulmányozására stb. Halbheit. Azonban örülök elmehetni; itt a politikai viszonyok oly aggasztók kezdenek lenni, hogy sokan már megbukottnak tartják a 67-ki kiegyezést, s egységes Ausztria érdekébeni reactio szálait vélik látni keleti politikánkban, Rodicsék etc. szereplésében;⁽¹⁸⁶⁾ míg mások több okkal, mind Cis-, mind Translajtániát a közös financiaális, katonai s politikai bukás felé látják közeledni, még pedig a bécsiek tán pessimisticusabbak, mint mi itt.

Jó lesz mindezt vagy négy hónapig nem látni, nem hallani.

Április 18-án. Bejártam tavaly Éjszak-Amerikát.

Megírtam utazásom eseményeit; ki is adtam «Éjszak-Amerika 1876-ban»⁽¹⁸⁷⁾ cím alatt egy vastag kötetben. Anyagi hasznom semmi a könyvből: írói fáradozásom sincs semmi-kép megjutalmazva; sőt költségem is alig térült meg; ámbár Tisza utólag még 1000 frtot adott.

Amerikában túlfeszítettem erőmet, nagy hőség és fáradság, rossz ételmezés, szeszes italok és jeges vizek, a tengeri út izgalmai, mind összevéve, szívbajom fejlődését úgy látszik, nagyon előmozdították. Nyakam izmai csaknem megmerevültek s fájtak; hideg borogatás, dörzsölés, s rheumatizmus elleni egyéb szerek nem használtak. Novemberben egyszerre elrekedtem, és néhány hét múlva többé-kevésbé hanyag gyógyítás után hangomat egészen elvesztettem. «A hangszálak bénulása» most már hat hónapos; sok orvosi tanácskozás, eredménytelen babrálás,

kívül-belül electrizálás közt, jó reménységben múlt az idő. Márczius elején Görzbe, onnan Meranba menekültem: visszajövet Bécsben dr. Schroettert látogattam meg, a híres gégészt és az sebtiben megkopogtatva, kimondá, hogy bajom gyógyíthatlan, hogy egy véredény daganat nyomja a hangszálakat. Igen, mondám, ezt találta dr. Löwy is és erős adag jódot proscribált, hogy az majd feloszlatja. «Az nem olvasztotta volna föl, hanem csak egészségét egészen megrontotta volna. *Ez ellen nincs orvosság.* Ne is hagyja magát semmiféle hosszú utazásokra, savó s más kúrára rábeszélni; éljen csendesen; kerüljön minden izgalmat: ne fárassza magát semmivel: ne igyék erős borokat, erős kávét s e félét: és így még élélhet hosszú ideig is.»

Ez aztán világos. És kivált combinálva Bakody diplomatizáló «demi mob-ival. miket koronkint ejtett és dr. Jelenffy, meg dr. Szikszav diagnosaival, nagyon is érthető. Utána elmentem ismét dr. Stoerekhez. ki nagy erélylyel utasította el Schroetter suppositioit, utalva a dr. Skoda által tett igen beható vizsgálat eredményére, mely határozottan tagadja aneurisma lételét: és ismét

fölbiztatott: hogy csak éljek, a mint szoktam, természetesen nem excedálva, hangom visszajöhet rögtön.

És ez meg is lehet. Sokszor csalódtak már a legnagyobb orvosok gyógyíthatlanak vélt betegségben és megfordítva.

Azonban szívdobogásaim, nyakizmaim fájdalmi mutatják, hogy Schroetter nem alaptalan nézetet mondott ki. Úgy látszik valójában, hogy én befejeztem pályafutásomat: vissza kell vonulnom az élettől, s úgy rendezni dolgaimat, mint a ki minden perczen eltakarodhatik. Hiszen az nem volna baj; csak bajaim vége. Mióta Ida meghalt, teljesen kijöttem sodromból: sehol sem találok helyemet: nincs nyugtom . . . Eddig még egy talán szerencsés házasság reménye derengett előttem: most ennek is vége. Csak rom vagyok.

Es szegény kisebb fiaim, kiknek anyagi létét sem voltam képes biztosítani! Ötvén éven túl. annyi munka, gond, nélkülözés, szerzés után nem bírtam annyira jutni, hogy akár vénségemre csendes tétlenségben ápolhatnám magamat, akár gyermekeim jövőjét biztosíthattam volna!

De vannak barátaim! De fognak-e azok,

ha én már nem vagyok, gyermekeimmel
törődni!?

Prudens futuri temporis exitum calligi-
nosa noete premit deus!

JEGYZETEK.

A szövegben előforduló nevek és események közül csak azokat kommentáltam, melyek vagy irodalmi, vagy politikai, egyáltalán közéleti jelentőséggel bírnak s még ezeknél is csak a főbb, illetőleg azokat az adatokat említem fel, melyek a Napló által felölelt korszakra tartoznak. Családtagok, barátok és ismerősök, a mennyiben Kecskemétiig Aurél nyilvános pályafutását valamely vonatkozásban nem befolyásolták, ha csak keresztnevükön említetnek, megmaradtak az eredeti szöveg rövidítései szerint, annál is inkább, mert a Napló neveikkel kapcsolatban többnyire K. intim és jelentéktelenebb magánviszonyait érinti. Ugyancsak megjegyzés nélkül hagytam az olyan történelmi jelentőségű férfiakat, mint pl. Bach, Schmerling, Deák, Andrássy, Tisza Kálmán stb., vagy olyan irodalmi neveket (Kemény Zsigmond báró, Eötvös József báró. Gyulai Pál, Falk Miksa stb.) is, a melyek a köztudatban sokkal erősebben gyökereznek, semhogy bővebb kommentálásukra szükség lehetne.

R. M.

(1) LEVINSZKY, udvari tanácsos, Bach sajtófőnöke.

(2) B. alatt mindenütt Bach, az «államminiszter» értendő.

(3) Kecskeméthy, a ki nyíltan hirdette, hogy a szabadságharczczal «nem rokonszenvezik», utóbb GÖRGEY felügyelete alatt *Való* című független irányú katonai lapot készült megindítani, de ezt a világsi katasztrófa közbejötté megakadályozta.

(4) Bécsi Hírnök. *Bécsi Híradó* néven indult, mint politikai napilap. K. Aurél 1864 decz. 18-tól 1863 szept 30-ig szerkesztette. Ekkor a lap megszűnt.

(5) Hírlapíró volt a *Magyar Sajtó*-nál, abban az időben, mikor FALK Miksa is ott dolgozott.

(6) Bécsi könyvkereskedő és kiadó.

(7) FUNTÁK Sándor, író, volt országgyűlési képvisel« és nagyhírű ügyvéd, a ki Karagyorgyevis védője volt a Miloselleni topcsideri gyilkosság bűnpörében, továbbá a tiszaezslári pörnek is egyik védője volt. Legkedvesebb barátja K.-nek, a ki e Naplót is megőrizte s kézirati eredetijét a Nemzeti Múzeum-nak adta át.

(8) POMPÉRY János, hírlapíró, ügyvéd, volt orsz. képv., biztosító társasági főügynök, az Akadémia lev. tagja. 1850-ben Bécsbe tette át lakását és a legfőbb törvényszéknél a magyarországi felek ügyeinek elintézését magánügyvivői minőségben szorgalmazta. 1853-tól a *Pesti Napló* ujdonságírója, később szerkesztője volt. Meghalt 1884 szeptember 28-án Budapesten.

(9) 1848 decz. 2-án volt Olmüzlben az az emlékezetes konferenzia, melyen Ferdinánd az egész udvar s a meghívott polgári, egyházi és katonai méltóságok jelenlétében kijelentette, hogy ő a császári koronáról, öcsse pedig, Ferencz Károly, ahhoz való jogáról lemond Ferencz József főherczeg javára, kit ezennel nagykorúnak nyilvánít. A nagyfontosságú aktust a Schwarzenberg-miniszterium készítette elő.

(10) REMELLAY Gusztáv, író, ügyvéd, 1848—49-ben ezredeshadbíró, később biztosító-társulati hivatalnok. A szabadságharcz leveretése után 15 évi várfogságra ítéltetett, hat évi kufsteini börtön után azonban kegyelmet kapott 1856-ban mire a *Magyar Sajtó* és *Magyar Néplap*-nál dolgozott. Megli. 1866. márcz. 31. Pesten.

(11) BÁNFAY Simon, kir. tanácsos és közjegyző. Az ötvenes években a Császár Ferencz szerkesztette *Pesti Napló* beim unkatársa, utóbb szerkesztője volt 1850. szept. 2-től) 12 hónapig.

(12) HUGÓ Albert, hírlapíró (Schrott Hugó), a 40-es években Pesten élt, 1849 június 6-án a Pester Zeitung vezetője lett, szept. 28-án azonban lemondott s Bécsbe utazott. 1850-ben megindította a Pester Morgenblattot. Utóbb ismét Bécsbe költözött.

(13) FRANKENBURG Adolf, az *Életképek* szerkesztője. A szabadságharcz után fogságot szenvedett, utóbb fogalmazónak nevezték ki a bécsi legfőbb törvényszékhez, 55-ben az úrbéri

tollának élt. Megh. 1884-ben.

(14) FRIEDENFELS Jenő, cs. kir. udv. tanácsos, 1850-ben miniszteri titkár a belügyminisztériumban. 1853-ban helytartótanácsos Magyarországon, 1860-ban Benedek tábornagy mellett Budán, innen Bécsbe hivatott, hol mint miniszteri tanácsos a sajtó ellenőrzésével volt megbízva.

(15) Magyar szónokok és statusférfiak. Írta CSENGERY Antal. Pest, 1851. (KEMÉNY Zsigmonddal együtt.)

(16) CSÁSZÁR Ferencz, a *Pesti Napló* egykori szerkesztője s megalapítója (1850 márcz. 9.).

(17) Ezidőben (1851 aug.) RÉCSI Emil szerkesztette a *Pesti Napló*-t, decz. 31-ig. Őt követte BÁRTFAY Simon, majd CSÁSZÁR Ferencz és POMPÉRY János; 1854-től TÖRÖK János: 1855 jun. 16-tól br. KEMÉNY Zsigmond; 1856 decz. 19-től újra POMPÉRY János; 1857 decz. 10-től ismét KEMÉNY; 1858 jul. 15-től KIRÁLYI Pál; 1860 márcz. 1-től harmadízben KEMÉNY; 1863 december 1-től URVÁRI Lajos. 1868-ig EMICH adta ki.

(18) Felesége.

(19) BÉCSI Emil dr., egyetemi tanár, az Akadémia Iev. tagja. 1848-ban Eötvös mellett miniszteri titkár, 50-től kezdve egyetemi tanár és hírlapíró; a *Pesti Napló* szerkesztője (1850. augusztusban és 51. szept. 9-től közel másfél évig.). A szerkesztést 1853. febr. 12-én adta át Török Jánosnak. Meghalt 1864 jun. 1-én Pesten.

(20) ADORJÁN Boldizsár (otrokócsi) cs. és kir. törv. ülnök. Petőfi barátja. Az 50-es évek elején lett ülnök Rimaszombatban Megh. 1867-ben.

(21) A *Magyar Néplap* czímen heti háromszor megjelent képes politikai lap, melyet Emich adott ki 1856-ban s megszűnt 1860-ban, nem azonos ezzel. A K által tervezett néplap soha se jött létre.

(22) SZOKOLY Viktor (tulajdonképpen Sz Géza Bonaventurái, író, 1855—61-ig dolgozott a *Visszhang-ba* és *Napkelet-be*. 1861 elején szerkesztette a *Garabonciás Diák-ot*, azután főmunkatársa, később szerkesztője lett a *Bolond Miská-nak* 1863—64-ig rendes munkatársa volt a *Magyar Sajtó-nak*:

1864-ben Balázs Sándor helyeit egy évig szerkesztette a *Magyarország és Nagyvilágot*; 1867-ben a *Heti Posta*-t indította.

(23) LUDASI (Gans) Mór hírlapíró. Szerkesztette az *Esti Lapok*-at 1849 ápr. 30-tól május 8-ig. Világos után Bécsbe költözött s ott hírlapíróskodott. A konzervatív párthoz tartozott s ily szellemben tudósítója volt 1860-ban a pesti *Sürgöny* hivatalos lapnak. A 60-as évek elején Bécsben német lapokat indított. Andrassy miniszterelnöksége idején a sajtóiroda főnöke volt s kiadótulajdonosa a *Magyar Világ*-nak. Utóbb a bécsi külügyi sajtóiroda tagja lett. Sokat fordított németre Petőfiből és Vörösmartyból is. 1885-ben halt meg.

(21) Bécsi könyvkiadó.

(25) Szerkesztette a *Magyar Hírlap*-ot 1849—52-ig. Folytatása a *Budapesti Hírlap* I. Ennek is szerkesztője volt. Lásd a 23. jegyzetet is.

(26) Az említett röpirat, SOMSSICH Pál műve, 1850-ben jelent meg, címe: *Das legitime Recht Ungarns und seines Königs*. E munkája az akkor népszerűtlen kiváló konzervatív államférfin nevét a hazafiság nimbuszával vette körül, mert ebben — nem gondolva vele, hogy a fejével játszik — a bécsieknek s a külföldnek meleg hangon s kristálytisztá világossággal magyarázta meg az ország jogait s az abszolút hatalom bűneit s tévedéseit.

(27) SCHWARZENBERG Félix Lajos János Frigyes herczeg, osztrák államférfim valóságos típusa az osztrák absolutistáknak. Mikor a bécsi októberi forradalom leveretése után 1848-ban miniszterelnökké neveztetett ki, az «abszolút, egységes osztrák császársága megalapítása volt programja. Nagy része volt a magyar szabadságharcz, leveretésében is. Ő vonta a középnémet államokat a bécsi udvar pártjára s ő állította helyre a német szövetséget. Halálával egy nagy ellenséggel lett kevesebbje a magyar nemzetnek.

(28) Rendőrminiszter, altábornagy. Bach segítő keze az absolutizmus orgánizációjában. Ő szervezte a csendőrséget is.

(29) *Magyar Hírlap*. Politikai napilap. Szerkesztője SZILÁGYI Ferencz. Megjelent hetenként hatszor. Keletkezett 1849 nov. 15-én. Megszűnt 1752 jún. 30-án. Folytatása a *Budapesti Hírlap*. I.

(30) K. adata helytelen. A moóri csata előtt nyomult ideig a magyar sereg s innen húzódott Perczel Moór felé, a hol megverték. A csatavesztés helye tehát nem Kettenhor Görgey nem volt ott.

(31) KEMPELEN Károly író s hírlapíró. K. jóbarátja.

(32) HECKENAST Gusztáv pesti könyvkereskedő és kiadó.

(33) *Budapesti Hírlap*. Hivatalos és politikai napilap. Szerkesztő SZILÁGYI Ferencz, utóbb NÁDASKAY Lajos. Emich kiadása. Megjelent hetenként hatszor. Keletkezett 1832. jnl. 1, mint a *Magyar Hírlap* folytatása: megszűnt 18(50 nov. 30-án. Folytatása a II. Sürgöny.

(34) PÁKH Albert író. 1833 jan.—jún. szerkesztette Gyulai Pállal együtt a *Szépirodalmi Lapok-al*, mely hetenként egyszer egy kis 8° íven jelent meg Emichnél. 1832-ben indult. 1853 júniusban szűnt meg A *Vasárnapi Újság* alapítója és szerkesztője. 1850-től kezdve szerkesztő (Újabbkori ismeret-tár); 54-ben alapítja a Vas. Ujs.-ot, melyet 12 évig szerkesztett. Mint politikus ez időben a V. U. melléklapján, a *Politikai Újdonságok-ban* folytatott publicistikai munkásságot, mely működése a reactió idején nagy elismerésre talált.

(35) Az új urbéri törvény, vagy az urbéri s egyéb birtokviszonyokat s urbéri kárpótlást és földtehermentesítést szabályozó 1853 márcz. 8. cs. nyíltparancsok népszerű felvilágosítása s magyarázatai. (Az új törvények népszerű magyarázata. T. 1853—57. Pest.)

(36) Az új büntetőtörvénykönyv népszerű ismertetése. U. T. N. M. Pest. 1853-57.

(37) TÖRÖK János 1853-tól kezdve a *Pesti Napló* szerkesztője. Szerkesztette a *Pesti Hírnök-öt* is.

(38) BARNA Ignác, orvostudor, fogorvos Budapesten, az Akadémia lev. tagja, előbb Pesten, utóbb Bécsben folytatott orvosi gyakorlatot. Mint költő, hírlapíró és filológus is működött.

(39) MÁNDY Péter dunánczi, idős) földbirtokos, volt alispán Szatmármegyében. Nagy adományokat tett az Akadémia, Kiszalud- és más kulturális társulatoknak s iskoláknak. Kazinczy, Kölcsey. Fáy András is barátságban állottak vele. 60 éves korában halt meg. Nevét Mándinak is írta.

(40) Dr. HEIM, Schmerlingnek volt igazságügyminisztere s

volt egy Heydte báró is az igazságügyminisztériumban. A rövidítés tán erre czéloz.

(41) BAKODY Tivadar, K. egyik legjobb barátja, zenész, író, költő, utóbb egyetemi tanár és híres homeopatha, a ki a most is fennálló visegrádi vízgyógyintézetet alapította. K. naplója többször említi a ma is élő öreg urat, legtöbbször csak Tivadarnak.

(42) TÖRÖK János, a P. X. már említett szerkesztője; PUSZTAY ugyancsak a P. N.-nál újságíró; később ugyanabba a hivatalba került Pécsbe, hol K. is alkalmazva volt.

(43) VISONTAI KOVÁCS László, országgyűlési képviselő, a képviselőhöz volt háznagya, Deák Ferencznek is kedves embere. Az ötvenes években visszavonulva gazdálkodott, de az alkotmányos korszakban nagy és hasznos tevékenységet fejtett ki. Élénk részt vett a kiegyezési tárgyalásokban, a Deák-párt megalakításában s a Deák-kör szervezésében, melynek igazgatója is volt. Megh. 1889-ben.

(44) *Magyar Sajtó*. Bécs-Budapest. Politikai hírlap. Szerkesztője előbb TÖRÖK János; 1857-től kezdve 1865-ig felváltva HAJNIK Károly, JÓKAI Mór, VAJDA János, PÁKH Albert s ismét HAJNIK. Előbb Bécsben jelent meg, 1857 jan. 1-től Budapesten. Megszűnt 1865 december 11-én. Folytatása a *Magyar Világ*.

(45) Pesti könyvkiadó a 60-as években.

(46) A Pesti Napló szerkesztője, Helvey Laura férje.

(47) AXTUXOVICS József szabadkai földbirtokos, A. Mátyás kir. közjegyző öcscse.

(48) SOMOSSY Ignác, utóbb kúriai bíró; a Bach-korszak alatt is bíró volt. RÁTH Gyögy, utóbb kúriai tanácselnök, a ki később a művészeti közélet terén is nagy szerepet játszott.

(49) Gróf SZÉCHENYI István.

(50) Dr. GÖRGEN intézetében volt elhelyezve Döblingben Széchenyi.

(51) K. barátja, Török János révén ismeretségbe jutott Széchenyi István gróffal s gyakran kijárt hozzá Döblingbe. Ez gyanút keltett ellene s mivel épp akkor cg}' névtelenül megjelent röpiratában (Die Lebensfrage Oesterreichs, oder ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ungarn möglich? — Braunschweigi az alkotmány visszaállítását sür-

gette, 1859 márcz. 3. szigorú házkutatást tartottak nála s egyben felfüggesztették hivatalától.

(52) Az 1859-iki olasz hadjárat után nagy hadseregszállítási panamának jöttek nyomára. A legjobban kompromittáltak közül EYNATTEN tábornok és BRUCK Károly Lajos báró osztrák pénzügyminiszter, öngyilkosokká lettek. Bruckról egy évvel utóbb kiderült, hogy ártatlan volt.

(53) HÜBNER József Sándor báró, osztrák diplomata, a Goluchowski-kabinetben (1859 aug. 21) a rendőri minisztériumot vezette, de már okt. 22-én lemondott. Erre vonatkozik K. megjegyzése. A báró utóbb még nagy diplomáciai pályát futott meg s 1892-ben halt meg.

(54) GOLUCHOWSKI Agenor gróf, a volt külügyminiszter atyja, előbb helytartótanácsos, később Galiezia helytartója, Bach lemondása után (1858 aug. 22) belügyminiszter, a ki ugyancsak tevékenyen közreműködött a monarchia u. n. újjászervezésében, foederalisztikus irányban, minek eredménye az 1860-iki októberi diploma lett. Állását 1860 deez. 13-án engedte át Schmerlingnek.

(55) BRUCK Károly Lajos báró, osztrák pénzügyminiszter (1855), a ki Ausztria pénzügyi bajait politikai reformok útján akarta orvosolni s szabadelvű reformokat sürgetett. Ez által — s mert az Eynatten-féle sikkasztási perben részességgel gyanúsították — kegyvesztett lett (1860. ápr. 20), mire három nappal később átmetszett nyakkal találták ágyában. Egy évvel később kiderült, hogy ártatlan volt.

(56) Lonovics József, Csanádi püspök, kinevezett egri, kalocsai érsek.

(57) Széchenyi özvegyét.

(58) SZÖGYÉNI MARICH László, akkor második kancellár.

(59) BENEDEK Lajos, osztrák hadvezér, a kit ALBRECHT főherceg 1859 ápr. 19-én történt felmentése után Magyarország főkormányzójává nevezett ki a császár. B. az akkor erősen forrongó országot kemény katonai kézzel sanyargatta, viszont a nyelvkérdésben némileg enyhítette az abszolutizmus rendelkezéseit. Az októberi diploma kibocsátásakor B.-et Yelnczébe helyezték át.

(60) MAJLÁTH György, kir. főtárnokmester, majd udvari főkancellár. 1861-ben az u. n. megerősített birodalmi tanács-

ban helyet foglalt. Része volt az októberi diploma létrehozásában; a 61-iki országgyűlés után a magánéletbe vonult vissza, 65-ben mint udvari főkancellár ismét a kormány élére lépett. 67 után országbíró, főrendiházi elnök lett. Spanga, Pitély, Berecz gyilkolták meg 1883-ban. (L a 90-ik jegyzetet.)

(61) PLENER Ignác, 1859-ben titkos tanácsos, (50-ban pedig pénzügyminiszter, 65-ben köszönt le Schmerlinggel együtt; 67-ben az alkotmányos Ausztria polgár-miniszteriumában a kereskedelmi tárczát kapta.

(62) A pesti rendőrség főnöke.

(63) Osztrák birodalmi képviselő.

(61) SZÉCSEN Antal gróf, az ú. n. birodalmi minisztérium egyik tagja. L. a 67-ik jegyzetet.

(65) Báró KEMÉNY Zsigmond.

(66) *Sürgöny*. Kecskeméthy kétszer is szerkesztette. Először 1861-től kezdve (mint VÉRTESI Ernő utóda) utóbb (Butyovszky Gyula utáni, 1867 jan. 1-től kezdve Emich adta ki. Indult 1860 decz. 1-én, mint a *Budapesti Hírlap* folytatása, megszűnt 1867 márcz. 11-én. Ennek a lapnak folytatása a ma is fennálló hivatalos *Budapesti Közlöny*. (Sürgöny cím alatt egyébként jelent meg már lap 1810-ben is egy évig.)

(67) 1861 nov. 5-ikén függesztette fel tudvalevőleg I. Ferencz József Magyarország alkotmányát, kinevezve helytartónak gróf PÁLFFY Móricz (1812-97.) lovassági tábornokot, Haynau egykori szárnysegédét. Ezt az úgynevezett katonai provizóriumot — melynek kancellárjn FORGÁCH Antal volt — előzte meg az itt említett «új birodalmi minisztérium», melynek elnöke maga RAINER főherceg, lelke SCHMERLING lovag, s három magyar tagja: br. VAY Miklós, gróf SZÉCSEN Antal és MECSÉRV. 1861 febr. 4-én nevezte ki a császár ezt a minisztériumot s november 5-én már megkezdődött a katonai diktatúra.

(68) Gróf Pálffy Móricz lovassági tábornok, kir. helytartó. L. a 67-ik jegyzetet.

(69) Nógrádmegyei földbirtokos, József nádor bizalmi embere, utóbb állást vállalt a helytartóságnál.

(70) Helytartósági tanácsos Pálffy alatt, utóbb alkancellár.

(71) FORGÁCH Antal, a «Staatsministerium» kancellárja. L. a 67. jegyzetet.

(72) GANS Mór = Rudasi Mór il. a 28. jegyzetet.)

(73) RANOLDER János, veszprémi püspök, v. b. t. t. jótékonyágáról s bőkezűségéről volt híres. K. így jellemzi «Újabb fény- és árnyképei»-ben: «Ő Nagyméltósága kitűnően élénk érzetével bír annak észrevételében, kormány tartós-e s miniszter élelképes-e még?»

(74) LIPTIAY és a már említett DANIELIK püspökök tabuláris asszesszorok voltak a kir. táblánál.

(75) COKONINI János gróf. osztrák tábornagy, Magyarország hadi parancsnoka (1860-ban); ő oszlatta fel az 1861-iki országgyűlést. Előzőleg (1859—60) mint tábornagy, horvát bán volt, még előbb (1836-ban) Ferencz Józsefnek második nevelője.

(76) KAPY Eduárd, 1846-ban főszolgabíró Sárosmegyében, az abszolutizmus idején is hivatalnokoskodott Nógrád vármegyében.

(77) Pesti Hírnök (és Sürgöny. 1. a 15. jegyzetet). Politikai napilap. Indult 1860 márcz. 12-én dr. SZABÓ Alajos szerkesztésében s előbb WERFER Károly, majd Emich kiadásában (mint a *Magyar Néplap* I. folytatása). Megszűnt 1860-ban. Az *Idők Tanúja*-val egyesülve folytatása a *Magyar Állam*.

(78) Gróf ZICHY Henrik, utóbb kancellár. Tőle származik az emlékezetes mondás, hogy: «mire tavasszal a földeken künn lesznek a kereszték, a magyarok benn lesznek a Reichsrathban.» Nevezetes, hogy ha az alkotmányos aerában 48-as képviselő lett.

(79) NYÁRY Pál (nyáregyházi). a ki hét évi josephstadi fogsága s falusi visszavonultsága után 1860-ban újra fellépett a politikai élet színpadára s az 1860 decz. 11-iki megyei gyűlésen először indítványozta, hogy a 48-iki törvényes állapot teljesen vissza kell állítani. 61-ben az ú. n. határozati (Tisza-Ghyczy) párthoz tartozott s az országgyűlés feloszlatása után ő tette ama nevezetes — 1905 jún. 21-én Bánffy által megismételt indítványt, hogy az országgyűlésen kívül kivetett s így törvénytelen adó fizetése megtagadtassék. 1871. ápr. 21-én halt meg; leugrott a dunaparti Stein-ház negyedik. emeletéről.

(80) SENNYEY Pál báró, királyi tárnokmester, az októberi diploma után, míg a provizorium be nem következett, a

m. kir. helytartótanács alelnöke. 1865 júliusában főtanácsmester s mint ilyen a helytartótanács elnöki tisztét is viselte. (57-ben lemondott. 1877-ben, Tisza Kálmán lemondása után kormányalakítással is megbízta a király, de ez nem sikerült neki. 1885-ben a főrendiház elnöke s országbíró. Meghalt 1888-ban. Lásd a 117-ik jegyzetet is.

(81) VIDA Károly, a konzervatív irányú *Figyelme* ró szerkesztője. A F. volt a Bach-korszak elején az egyetlen magyar lap, de az 50-es évek elején ezt is beszüntették.

(82) Helytartósági tanácsos.

(83) Pap, a ki K. fiát keresztelte.

(84) Családi nevén MATKOVICH Pál, igen népszerű liuiuorisztikus író volt az 50-es és 60-as években a fővárosban. Szerkesztette a *Fekete Leves* című élczlapot 1861 ápr. 6-tól decz. 22-ig. Az említett elítélés decz. 10-én történt egy havi fogságra. A lap erre meg is szűnt. M. 1887-ben halt meg.

(85) Die Garantien der Macht und Einheit Öesterreich's Leipzig, 1859.

(86) Valószínűleg SZABÓ Richárd novellaíró és szerkesztő, a negyvenes-ötvenes években a nők kedvencz írója. Sokáig szerkesztette a CSÁSZÁR által megindított *Divatcsarnok*-ot, de munkatársa volt az *Üstökös-nek* és a *Hon-nak* is. 1873-ban halt meg.

(87) CLAM Henrik Jaroszlav gróf. Mikor K. említi (1862), akkor tevékenysége már csak a cseh tartományi gyűlésre szorítkozott. Előzőleg azonban nagy szerepet játszott; 53-ban Budán helytartótanácsos volt, 56-ban udv. tan.; 60-ban meghívták a birodalmi tanácsba. Nagyban buzgólkodott az októberi diploma létrejötte körül, de a februáriusi pátenssel nem értvén egyet, 1861-ben a foederalisztikus ellenzékhez szegődött.

(88) DESSEWFFY Emil gróf, a 40-es években a mérsékelt konzervatív párt s Széchenyi óvatos politikájának egyik lelkes híve, a ki 1850-től kezdve többször dolgozott ki emlékiratot s 23 elvtársa által aláírva át is nyújtotta az uralkodónak, kérve a régi törvényes állapotok visszaállítását. Az okt. 20., mire K. itt czéloz, az októberi diploma, mely I. terve alapján, de a lényeg gyökeres megfontásával készült 1860.

(89) Gróf BARKÓCZY János, a birodalmi tanácsba meghívott néhány magyar egyike, a ki azonban mindjárt a

megnyitás napján kijelentene, hogy csak saját jószántából (s nem mint Magyarország képviselője) jelent meg. B. egyébként magyarosan szókimondó maradt ott is. Június 21-én tiltakozott az ellen, hogy Magyarországon az egy millió német nyelve legyen hivatalos nyelv a tizennégy millió nem némettel szemben s nemcsak a gyűlésben, hanem az uralkodó előtt is megmondta, hogy Magyarországot nem lehet úgy igazgatni, mint Ausztriát s hogy az abszolntista közigazgatásnál jobb volt a Kossuthé.

(90) NÁDASDY Ferencz erdélyi kancellár, RAINEF. főherczeg minisztériumában, SCHMERLING mellett. Ugyanakkor magyar kancellár ZICHY Hermán volt, PÁLFFY Móricz gróf pedig magyar helytartó. Bukásuk után gróf MAJLÁTH György lett a magyar kancellár, báró SENNYEY Pál pedig tárnokmester (1865 jun. 8-án). Az úgynevezett *polgári provizórium*.

(91) ESTERHÁZY Móricz gróf (a család *csákvári* ágából) Schmerling minisztériumában tárzanélküli miniszter. Ezt az állását megtartotta Belcredi kormánya alatt is. Az 1865-iki magyar országgyűlés idején ellenezte a kiegyezést s még az ahhoz hajló konzervatívekkel is ellentétbe jutott. Elborult elmével halt meg 1886-ban.

(92) Báró AUGUSZT Antal helytartósági alelnök Bach alatt. Bukása után visszavonult Szegszárdra, hol vörös bort termelt.

(93) DANIELIK József min. osztálytanácsos, postaigazgató, Danielik János püspök testvéröccse. 1851-ben a *Religio*-nál mint munkatárs működött. Utóbb Egerben is szerkesztett lapot. 1867-ben a keresk. minisztérium szolgálatába lépett. Mint nyug. póstaigazgató halt meg 1886-ban Pozsonyban.

(94) KOVÁCS Lajos (járdánházi és berenczei) földbirtokos és publicista, a kivel Széchenyi és br. Kemény Zs. is meleg barátságot tartottak fenn. Széchenyi minisztériumában ősz talyfő, a 48-iki pesti országgyűlésen Nagybánya követe. Az ú. n. békepárt s később a kiegyezés buzgó híve. Publicistikai és hírlapi téren az *Esti Lapok*-ban dolgozott. Alapította. szerkesztette a *Független* cz. politikai lapot 1863 jan. 1. Pesten, de november 17-én a katonai törvényszék egy havi fogságra ítélte s ekkor megvált a laptól.

(95) SZÉKELY József író, volt 48-as honvéd, utóbb Pest város levéltárosa.

(96) PÁLFFY Albert, a regényíró, akkor (1852-től kezdve) a publicista gárdának igen kiváló tanja volt, ki több száz vezércikkében nagy hatással volt kora közvéleményére.

(97) Lásd a 178-ik jegyzetet.

(98) A kitűnő történetíró, a ki 1855-ig Svájcban lakott s épen ez évben fejezte be, illetve írta meg az utolsó, töredéknek maradt 8 füzetet a VI. kötetes nagy munkájából, *Magyarország Történeté-*ből.

(99) Ez évben, (1862-ben) követ volt az addig a magánéletben visszavonultan élt államférfiei, utóbb az országgyűlés elnöke lett. Iránya ekkor már eltért Deákétól. Ghyczy a határozati párthoz tartozott.

(100) NÁDAS Rudolf bölcséleti doktor, premontrei rendű kanonok, kir. tanácsos és nyug. tankerületi főigazgató. ittl-től kezdve a Szcnt-István-Társulat aligazgatója. Czikkeket irt a *Religio*-ha s *Pesti Napló*-ha (az utóbbiba politikaikat! s a *Magyar Sajtó*-ba. 1880-ban halt meg.

(101) ILLUCZ Oláh János hírlapíró, a Garay «Regelő»-jében lépett fel, utóbb a politikai hírlapírásra adta magát. 1843-ban a *Nemzeti Újság* munkatársa, 45-ben társszerkesztője, 48-ban mint önálló szerkesztő folytatta a lapot *Nemzeti Politikai Hírlap* cím alatt. A lap 48 végén megszűnt s Illucz visszavonult az irodalomtól. Később az igazságügyi pályára lépett s mint királyi táblai bíró halt el 1875-ben.

(102) ZSKDÉNYI Pfannschmiht Ede képviselő. 1848-ban miniszteri tanácsos, a 60-iki provizórum idején udv. tan. a magyar kir. udv. kancelláriánál. Mikor VAY Miklós a kancellárságtól visszavonult, ő is otthagya állását s csak a koronázás után tűnt fel ismét a parlamentben, eleinte mint a Deák-pártnak, a fúzió után mint a szabadelvű pártnak tagja.

(103) SZENTIVÁNYI Vincze a család róm. kath. ágából 1861-ben a visszaállított hétszemélyes tábla bírója elnöklési joggal, 68-ban v. b. t. I Már előzőleg is nagy hivatalokat töltött be; a Tisza-szabályozásnál pl. egyenesen Széchenyit helyettesítette.

(104) PÁPAY István, I királyi kabinetiroda későbbi főnöke, ez évben (1862) udv. tanácsos az akkor fennállott m. kir. udv. kancelláriánál, összeköttetései a magyar alkotmányos irány-

zatú férfiakkal állásában nagy befolyást biztosítottak neki már akkor is.

(105) REVICZKY Szevér, hírlapíró, 1861-től kezdve a *Pesti Napló* belmunkatársa. Főleg kritikai és a külföldi irodalmat ismertető cikkeket írt lapjába és az akkori divat- s szépirodalmi lapokba *Hölgyfutár* stb.. Párbaj áldozata lett 1864 szept. 21-én Pesten.

(106) ANDRÁSSY György gróf, ez évben (1863) Apponyi után országbíró; de betegsége miatt utóbb lemondott s visszavonult a nyilvános élettől. Már előzőleg is egyik főtániasza volt a konzervatív-pártnak.

(107) *Donau-Zeitung*.

(108) CSERNYUS Andor, Baranyamegye főispánja. Bach-Goluchowski-Vay-Forgách alatt hivatalnok volt, utóbb helytartósági tanácsos, Majláth alatt főispán.

(109) Politikai napilap. Szerkesztette és kiadta KOVÁCS Lajos. Nyomtatta HERZ János. Megjelent hetenként 6-szor. Keletkezett 1869 jan. 1-én. Megszűnt 1863 decz. 31.

(110) KAZINCZY Gábor, orsz. képvis., az Akadémia levelező és a Kisfaludy-Társaság rendes tagja. A 48-iki országgyűlésen a békepárthoz tartozott, a szabadságharcz leveretése után elborult kedélyvel borsodmegyei birtokára vonult, hol a tudománynak és az irodalomnak élt. 1861-ben tK. is ez évben említi) még egyszer megjelent a politikai pálya küzdőterén, az országgyűlésen, hol tartalmaz beszédet is mondott, fejtegetve a magyar állam fennállhatásának valódi alapját s védve hazánk közjogát, de az országgyűlés feloszlata után elcsüggedt szívvel bánfalvi magányába rejtőzött, hol 1864 ápr. 18-án meghalt.

(111) A katonai provizórium alatt ALMÁSSY Pál, a Ferencz Józsefet trónjától megfosztó 1849 ápr. 14-iki országgyűlés elnöke, néhány társával forradalmat akart támasztani. Almássy azonban társaival BENICZKY Lajossal [1. alább], NEDECZKY Istvánnal, a költő SZELESTFY Lászlóval) együtt márczius 5-én elfogták.

(112) BENICZKY Lajos, a szabadságharczban mint guerilla-vezér Hurbán ellen küzdött nagy sikerrel: Világos után halálra ítélték, de kegyelemből 20 évi börtönre változtatták az ítéletet. 1857-ben szabadult ki Kufsteinből; 61-ben képviselő

lett; 64-ben a szóban forgó ügyben Almássy-féle összeesküvés, 1. az előbbi jegyzeteti elfogták, halálra ítélték, de kegyelem útján 10 évi börtönt kapott, a melyből 1867-ben az alkotmány visszaállításakor szabadult ki. 1868-ban halt meg; orgyilkosság áldozata lett.

(113) 1851 aug. 21-én mentette fel báró BACH-ot a császár a belügyminiszterségtől, utóda gróf RECHBERG lett, mint miniszterelnök.

(114) Az 1863-iki ínségkölcson akkoriban nagy port felvert panamája. Az alpolgármestert, Ságodyt is gyanúsították hűtlen kezeléssel.

(115) FÉNYES Elek (csokaji) az Akadémia lev. tagja, a nagy hírű statisztikus. 47-ben a radikális kör elnöke s a szabadelvű mozgalmak egyik vezére. 1860 táján, mikor a nemzeti küzdelem újra megindult s Ausztria szakírói a számokat is kezdték ellenünk fordítani, Fényes a statisztika adatainak tudós és ügyes csoportosításával harczolt, halomra döntve az ellenünk felhozott hamis állításokat. K. megjegyzése a *Sírgöny*-re vonatkozik, melynek ekkor — mint az akkori kormány magyar hivatalos lapjának — F. főmunkatársa volt, bár ezenkívül a konzervatív *Pesti Hírnök* számára is írt cikkeket. E két lappal lévő benső viszonya hírnevét sok évre behomálosította, hosszú időn át a politikailag halottak közé sorozták; társadalmi állása is aláhanyatlott s egészen sohase rehabilitálhatta magát. Az írói segélyegylet s Gorove kegydíja tartotta el e jobb sorsra érdemes elhagyott férfiút 1876-ig. mikor nyomorának végre a halál véget vetett.

(116) kancellár. Lásd a 67-ik jegyzetet.

(117) PÉCHY Manó gróf, képviselő, erdélyi királyi biztos, azután főrendiházi tag, főispán, zászlós úr, főkamarmester. 1867-ben a báró VAY Miklós-féle s későbbben a MAJLÁTH-SENXYEY dikasteriális kormány alatt Abauj vármegye főispánja. 67-ben Erdély kir. biztosa, a ki tevékenyen közreműködött az Erdélyivel való unió keresztülvitelében. 1889-ben halt meg.

(118) DOBRÁNSZKY Adolf, helytartósági tanácsos. 1865-ben Félegyháza képviselővé választotta, de a Ház nem verifikálta. Erre kiment Oroszországba s most is ott él. Unokaöcscse, Dobránszky Péter, a kit szintén képviselővé választ-

tották, miatta mondott le képviselőségéről, mert azzal gyanúsították, hogy orosz politikai szolgálatban áll.

(119) FRANCISCI János, tót író. a ki 48-ban fegyveresen küzdött a magyar szabadságharcz ellen s a Bach-rendszer alatt hivatalnokoskodott. 1863-ban helytartótanácsos és liptómegyei főispáni-adminisztrátor volt.

(120) Udvari tanácsos, a később említendő Reichensteinnel együtt, az u. n. államtanács magyarfaló tagjai Schmerling mellett.

(121) Az osztrák liberális párt magyarbarát tagjai. Lásd a 137-ik jegyzetet.

(122) MENNSDORFF-POUILLY Sándor gróf, 1864-ben RECHBERG utóda a külügyminiszerségben. 1866-ban mondott le.

(123) Bécsi policiális-chef.

(124) LONKAY Antal (lovagi, hírlapíró és szerkesztő. 1860-ban alapította az *Idők Tanúja* ez. lapot, melynek folytatása a mai *Magyar Állam* (miután előbb összeolvadt 1868 decz. 16-án a TÖRÖK János *Pesti Hírnök-ének*. Megh. 1888-ban.

(125) A költő-pap.

(126) Lásd a 90-ik jegyzetet.

(127) BULYOVSKY Gyula, ügyvéd és hírlapíró, B. Lilla férje. 1848-ban a márcziusi napok egyik főszereplője volt, azután hivatalnok lett a magyar belügyminisztériumban; a szabadságharcz után kizárólag az irodalomnak élt. 1883-ban történt haláláig csaknem az összes korabeli lapoknak dolgozott. A magyar tárczaírás egyik megteremtője.

(128) Lásd a 117-ik jegyzetet.

(129) ABONYI Emil min. tan. atyja, helytartósági tanácsos, része volt az inségkölcson kiosztásában.

(130) SOMSSICH Pál, államférfi és publicista. Konzervatív, de keményebb volt többi konzervatív társánál. A birodalmi tanácsba öt is hívták, de ő a meghívást nem fogadta el. Mikor azonban az országgyűlés megindít (1860), újból beállt a jogvédők közé s a 48-iki demokrata törvények mellett szállt síkra. 1861—65. a Deak-párt egyik legkitűnőbb tagja. AXDRÁSSY Gyula miniszterelnökké történt kineveztetése után a Ház első alelnöke, utóbb elnöke. A 61-iki országgyűlés felszabadítása után megkínálták az alkancellársággal, de nem fogadta el. Lásd a 26-ik jegyzetet is.

(131) BELCREDI Richárd gróf, osztrák államférfiú, a dualizmusnak és mindennemű szabadelvű reformnak elszánt ellenfele. Schmerling bukása után belügyminiszter, a ki a papi és feudális párt fővezetőjének, a K. által is többször említett ESTERHÁZY Móricz grófnak pusztá eszközévé vált. Alatta vette kezdetét a hírhedt alkotmányfelfüggesztési politika, melynek főcélja az volt, hogy a magyarok befolyását és a szabadelvű német elemet elnyomja. E cél felé, valamint az abszolutizmus és a konkordátum uralmára törekedett az a párt, melynek B. is híve volt, minden eszközzel, a mit a jezsuitizmus és a Junkerthum használni szokott. Az 1860. háború alatt, melynek kitöréséhez B. politikája is hozzá járult, a háborúsülte viszonyokat, nevezetesen az ostromállapotot céljai elérésére akarta felhasználni. Miniszteri tárczájában a béke megkötése után is, a közelégtületlenség daczára annyira ragaszkodott, hogy még BEEST kiegyezési politikája alatt is megmaradt miniszternek, inig végre a Magyarországgal való kiegyezés létrejöttékor megbukott s 1870 februárjában kénytelen volt visszalépni.

(132) BAKTAL György (belcházi, ifjabb), magyar miniszter, a 48-iki és 61-iki országgyűléseknek tagja; 64-ben a konzervatívokhoz csatlakozott s a Majláth-Sennyey-féle kormányban a helytartótanács alelnökségét foglalta el. A kiegyezés után a Deák-párt híve lett s az 1874—75-iki Bittó-miniszteriumban a földművelés-, ipar- és kereskedelmi tárczát töltötte be. Meghall 1875-ben.

(133) MAZUHANIC (ejtsd: Mazsuranics) Iván, horvát költő és államférfiú. Ez időben (1860—66-ig) horvát kancellár. Előzőleg képviselő és főállamügyész, utóbb (1873) Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok bánja. (Mint eposköltő is nagy-hírű.

(134) Prottmann alatt a sajtó-osztály főnöke.

(135) ÜRMÉNYI József II. 1838—39-ig Fejér vármegye alispánja, 1841—46-ig alnádor. Az abszolutizmus idejében nagy tevékenységet fejtett ki a nemzet szellemi és anyagi ügyeinek előmozdításában. Buzgó védője a nemzeti érzésnek, nyelvnek és irodalomnak, valamint a társadalmi reformoknak.

(136) Lásd a 131-ik jegyzetet.

(137) KAISERFELD Móricz, osztrák politikus, 61-ben mint

Grác város képviselője s mint a német autonomisták vezére, a bécsi birodalmi gyűlés tekintélyes tagja, a Schmerling-féle merev centralizmus ellensége. 1865-ben első volt, aki a bécsi körök nagy meglepetésére a dualizmus és a Magyarországgal való kibékülés szükségességét hangoztatta. Midőn a Belcredi-kormány 1865-ben az alkotmányt felfüggesztette, K. a styriai tartománygyűlésnek általa fogalmazott feliratában nyíltan pálezát tört a törvényteleniség felett. A birodalmi tanácsban elszomorítónak mondta, hogy: «a császárt a birodalom egyik felében *csak tényleges uralkodónak* tekintik» és Schmerling eltávolítását követelte. A magyarok e nemes barátja, a kinek érzületben több társa is akadt a Reichsrathban GISKRA stb. szép politikai pályáján mindvégig az osztrák liberális párt egyik oszlopa maradt.

(138) LÉVAY József, utóbb borsodmegyei alispán, a költő.

(139) Lásd a 66-ik jegyzetet.

(140) 1867 febr. 17-én szüntette meg az uralkodó a magyar és az erdélyi udvari kancelláriát s a magyar kir. helytartótanácsot s nevezte ki gróf ANDRÁSSY Gyulát a felelős magyar minisztérium elnökének. Aznap intéztetett az országgyűléshez a K. említette leirat. Február 20-án neveztetett ki a «hét magyar» miniszter: gr. FESTETICH György, br. WENCKHEIM Béla, LÓNYAY Menyhért, báró PÖTYÖS József, HORVÁTH Boldizsár, gr. MIKÓ Imre, GOROVE István.

(141) SZLÁVY József, 1867-ben belügyi államtitkár, utóbb (1869) kereskedelmi miniszter, 72-ben miniszterelnök rövid ideig, 79-ben a képviselőház elnöke, 80-ban közös pénzügyminiszter, 82-ben koronaőr s a főrendiház alelnöke, majd VAY Miklós halála után elnöke. TANÁRKA Gedeon, államtitkár a kultuszminisztériumban EÖTVÖS mellett, utóbb TREFORT alatt is. Meghalt 1887-ben. ZEYK Károly belügyi államtitkár volt 1875-ig, majd Alsó-Fehér megye főispánja lett, úgyszintén halt meg.

(142) A honvédelmi minisztérium teendőit az Andrassy-kabinetben az uralkodó ideiglenesen az elnökre bízta. Erre vonatkozik K. első megjegyzése; ZICHY Antal egy röpiratára Csonkh minisztérium, mint közvetítő. 1866) vonatkozik a másik.

(143) A magyar kormány bizalmi emberei, a magyarbarát unionista-párt vezérférfiai.

(144) Lásd a 84-ik jegyzetet.

(145) RÁDAY Gedeon gróf, 1867-ben az alkotmányos belügyminisztériumban a rendőri osztályban miniszteri tanácsos; 68-ban királyi biztos az állóidon; 69 elején nyerte meg kineveztetésének királyi jóváhagyását. Tizenöt évi erélyes munka után a közbiztonságot teljesen helyreállította (Rózsa Sándor és társaik Munkája bevezése után főképen egyháza ügyeivel foglalkozott).

(146) SZENTKIRÁLYI Móricz, Pest vármegye híres orsz. képviselője. A 65-iki országgyűlésen józsefvárosi képviselő, a Deák-párt tekintélyes tagja. A következő választáson azonban (1868) az ellenzék jelöltjével szemben megbukott s ekkor a főváros, kegyeletének s hálaérzetének újabb jeléül, VIDACS János ellenében, nagy szótöbbséggel polgármesterévé választotta s ez állásában nagy sikerrel működött a főváros szervezésén, Pestnek Budával egyesítésén s magyarosításán. Már előzőleg, a 40-es években is nagy szerepet játszóit. Meghalt 1882 január 7-én.

(147) GYULAI Pál.

(148) KOSSUTH többek között Szent István-napján intézett kiáltványt a váczi választókhoz, melyben kijelentette, hogy ő az osztrák ház uralmát hazánk függetlenségével és önállósággal összeférhetetlennek tartja. Abony és Eger városok, valamint Heves vármegye helyeselték nyilatkozatát, határozatukat azonban a kormány megsemmisítette.

(149) CSERNÁTONY Lajosnak a Józsefvárosban képviselővé történt megválasztása (1867) azért keltett ily nagy feltűnést, mert Cs., a kit Haynau in contumaciam halálra ítelt, (CSERNUS Menyhért pénzügyin, tanácsost azért akasztatta fel, mert Cs.-val tévesztette össze, még a koronázás előtt, amnesztia nélkül jött haza külföldről. Cs. egyébként száműzetése alatt is fenntartotta összeköttetéseit a hazai hírlapirodalommal; TONY álnév alatt írt cikkei éles hangjukkal s erős érvelésükkel nagyon népszerűek voltak.

(150) A híres «polgár-minisztérium», melynek feje AUERSPERG Károly (Carlosi Vilmos herceg volt, tagjai a K. által másutt is (lásd 187. lap és 137. jegyzet) s itt is említett HERBST, GISKRA HASNER, BERGER és más alkotmányos érzelmű osztrák államférfiak. Előzőleg, december 24-én a császár is

most már király is!) kinevezte az első *közös* minisztériumot: a külügyekre BEUST Frigyes Ferdinánd grófot, (felmentették 1871 nov. G., helyébe lépett ANDRÁSSY, a hadügyre JOHN báró s az ezeket illető pénzügyre BECKE bárót.

(151) A legnagyobb «kravall» Félégyházán volt. hol Asztalos képviselőhöz intézett Kossuth levelet. Itt a nép valóssággal megostromolta a városházát.

(152) GELICH Richárd honvédtábornok és katonai író, 48-ban a honvédségnél szolgált. Világos után külföldre menekült, 57-ben kegyelmet kapott, 67-ben osztálytanácsos lett a honvédelmi minisztériumban. Mint vezérőrnagy ment nyugalomba. Az ő utóda lett a minisztériumban gróf Schweinitz.

(153) K. egy más munkájában (*Újabb fény- és árnyképek* id. KÁKAY ARANYOS-tól. Pest. 1860. Ráth Mór; így jellemzi Kudlikot-ot: «Új csillag a parlamentáris égen, felkelt Nyugat-Észak felől Trencsén megyében, nyugodni száll — majdan a feledékenység szelíd ölében. . .» «Kudlik az országgyűlés kerétsze. Egy szónok sem tenyésztett e vizenyős 1866-iki évben annyi szóvirágot, mint ő. Ez az ő qualificatiója» . . . stb. —

(154) ILLUCZ OLÁH János kir. táblai bírónak nevezetett ki. Lásd a 101-ik jegyzetet.

(155) Ez évben a későbbi országbíró és miniszter (1868-ban) Deák Ferencz óhajására a közös külügyminisztériumban osztályfőnöki állást vállalt s a diplomáciai kiképzésnek ez iskolájában BEUST és ANDRÁSSY alatt 11½ évig maradt. 1879-ben Ő Felsege személye körüli miniszter lett, mely állásából 1890-ben felmentetvén, főkamarászmester, majd utóbb országbíró lett.

(156) BEDEKOVICH Kálmán, az első magyar-horvát miniszter, a ki már az 1861-iki zágrábi gyűlésen erélyesen bár sikertelenül I- küzdött az unió mellett. Nagyobb eredményeket ért el a 67-iki zágrábi ülésen. Tagja volt a horvát regnikoláris bizottságnak, mely a magyarral együtt a magyar-horvát egyezséget (1868: XXX. t.-cz.) megalkotta s midőn a törvényt elfogadták, belépett Andrassy minisztériumába, mint horvát-dalmát-szlavon miniszter. 7889-ben halt meg.

(157) Utóbb — okt. 25-én — mégis elment a királlyal K. is. (L. alább.) A királyt ugyanis IZMAIL egyiptomi alkirály 1869 nyarán személyesen hívta meg a *suezi-csatorna* meg-

nyítására s ő Felsége, a ki ettől a csatornától Trieszt és Fiume kereskedelmének felvirágoztatását várta, el is ment. Útja költségeire a magyar országgyűlés (1869: XXIV. t.-cz.) 150,000 forintot szavazott meg Kíséretében voltak: gróf ANDRÁSSY miniszterelnök, BEUST külügyi és PLEXER osztrák keresk miniszter, TEGETHOFF altengernagy a lissai hős, BELLEGARDE főszárnysegéd, PÁPAY István udv. tanácsos, gróf SZIRMAY kapitány, mint szolgálattevő tiszt, KECSKEMÉTHY és mások. Deczember 14-én tért vissza a társaság Budára.

(158) Ez ideig (1869) BITTÓ István a szigetvári kerületet képviselte s midőn ez évben olt megbukott, Abrudbávnán választották meg. Deáknak bizalmasa volt. Az országgyűlésnek alelnöke, majd az 1870-iki delegáczióknak elnöke volt. HORVÁTH Boldizsár visszalépése után ANDRÁSSY reábizta az igazságügyi tárczát s ezt LÓNYAY alatt is 11872 őszéig) megtartotta, de a kabinetből még L. bukása előtt kivált s 72 októberében a Ház elnökének választották. A rövid életű SZLÁVY minisztérium után kabinetalakítási megbízatást nyert; pénzügyminisztere GHYCZY Kálmán lett. Midőn TISZA Kálmán 1875 febr. 3-án elismerte a közjogi alapot s ez által a pártok új alakulása kezdődött, B. visszalépett s mint képviselő az ellenzékhez csatlakozott.

(159) TISZA Kálmán 1874-ig GHYCZY-vel együtt volt a bal-közép vezére. Mikor GHYCZY belépett a kormánypártba (lásd az előbbi jegyzetet) Tisza egyedül vette kezébe a párt vezetését s a Bittó-kormány lemondása után a Deák-párttal fuzionált. Az így alakult (1875 márcz. 3.) *egyesült szabadelvűpárt* kormányában T. belügyminiszter lett.

(160) A lengyel mozgólódások idején.

(161) THUN (Leó gróf) s CLAM, RIEGER és MARTINITZ a cseh foederalizmus legtypikusabb képviselői.

(162) Midőn az alkotmányhű-párt és bizalmi férfiai az ú. n. polgár-miniszteriumban d. a. 150. jegyzetet) 1871 tavaszán a választási törvény revíziójának kérdésében a koronával, továbbá a csehekkel s a lengyelekkel ellenkezésbe jutottak s a kabinet ápr. 4-én visszalépett, POTOCKY átmeneti minisztériuma után a császár 1871 febr. 4-én közmegelepetésre HOHENWART Károly Zsigmond grófot bízta meg az új kabinet megalakításával, melyben Jiricek, Habietinek és Schäßfle-n kívül

még néhány foederalisztikus avagy klerikális politikus nyert tárczát: Holzgethat, Scholl, Grocholski. Az alább említett cseh-egyezmény (cseh királyság stb.) bukása okt. 20-án következett be, mikor Andrássy tanácsára a minisztertanácsban a császár a cseh közjog és az ú. n. cseh alapczikkelvek szentesítését megtagadta, mire a H.-minisztérium beadta lemondását.

(163) LÓNYAY az Andrássy-minisztériumban 1870-ig viselte a pénzügyi tárczát s ekkor neveztetett ki közös pénzügy-miniszterré. 71-ben nyerte a grófi rangot s ez év végén a közös külügyi tárczát átvett Andrássy helyébe jött, mint miniszterelnök. A balközép heves támadásai buktatták meg 1872 decz. 2-án. Parlamenti helyét megtartotta a fúzió után a Tisza-kormány idejében is és Sennyey báróval szövetkezve többször tett kísérletet Tisza Kálmán megbuktatására. Már előzőleg is nagy közéleti tevékenységet fejtett ki. Meghalt 1884-ben.

(164) Az említett lap nem jött létre, ellenben KEMÉNY Gábor báró ez évben a «Korunk» Deák-párti lapnak lett vezére.

(165) 1875-ben, a Deák- és Tisza-párti fúzió után Kemény a belügyminisztériumban Tisza Kálmán mellett államtitkárságot vállalt, 1878-ban földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter lett, mely állásában 1882. év végéig maradt, mikor is azt Széchenyi Pál grófnak engedvén át, a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium vezetését vette át. Ennek élén 1886-ig maradt. Meghalt 1888-ban.

(166) SALAMON Ferencz, a kitűnő történetíró, műbíráló és aesthetikus 1854-től kezdve már nagy hírlapírói tevékenységet fejtett ki a «Magyar Hírlap», később a «Budapesti Hírlap»-nál, «Budapesti Közlöny»-nél és (1857—62) «Pesti Napló»-nál. 1867—1892-ig a «Budapesti Közlöny» szerkesztője volt, 1870 óta pedig mint rendes tanár az egyetemen a magyar történelmet tanította.

(167) JÁNOSI Ferencz publiczista, 1853-tól kezdve zurnalista (volt egy vállalata Salamon Ferenczcel együtt is: «Találmányok» 1857, 1867 óta az «Országos Törvénytár» és a «Rendeleték Tára» szerkesztőjévé lett titkári rangban az igazságügyminisztériumban.

(168) A későbbi főállamügyész, a magyar jogéletnek ez a

kimagasló alakja 1872-ben, a királyi államügyészség felállítása után, mint királyi főügyész, az új hivatal országos főnöke s ennek szervezője, az egész országra kiterjedő hivatalos hatáskörrel hírt. Felügyelő és ellenőrző látogatásait az egész országjában buzgón végezte. Ilyen körútja alkalmával járt lenn.

(169) SZAPÁRY Gyula gróf, a Szlávy-, utóbb a Bittó-féle minisztérium belügyminisztere az 1875-iki fúzióig. Utóbb miniszterelnök.

(170) HEGEDŰS Candid, a kultuszminisztériumban min. tanácsos, a szépművészeti osztály főnöke, ahova Eötvös József báró vitte be. Csáky Albin gróf minisztersége alatt halt meg.

(171) Gróf ZICHY József, főrend, v. b. t. t. 1807-hen a keresk. minisztériumban osztálytanácsos, majd közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Már előbb (1880) Fiume kormányzójává, majd Pozsony vármegye főispánjává neveztetett ki, de ezen állásokról lemondott.

(172) JEKELFALUSSY Lajos, a magyar királyi fővárosi államrendőrség és az országos csendőrség szervezője, 1870-ben helyeztetett át a vallás- és közoktatásügyi minisztériumból — hol mint titkár működött — a belügyibe, hol mint miniszteri tanácsos szervezte a rendőrséget.

(173) ZICHIY-FERRARIS Viktorról van szó, a ki előbb Moson vármegye alispánja, majd Pest vármegye főispánja volt, a főrendiház ülésein mint jegyző szerepelt, a delegációkban pedig a tengerészeti kérdésekben előadó volt. Ez időben kezdett közigazdasági ügyekkel, pénzintézetek alapításával foglalkozni. Nemcsak K. tesz róla ily megjegyzést, de a lapok is erősen támadták ebben az időben — különösen ASBÓTH János a «Magyarország»-bán — hogy becsületén folt esett, a mikor egyes pénzintézetek érdekében tekintélyét vetette latba, még pedig bizonyos összegért. A kaszinó fiatalabb tagjai erre kigolyózták és ennek következtében Zichy párbajt vívott a kizáratását indítványozott KÁROLYI István gróffal. A párbajban Z. halálra sebesült.

(174) SZENDE Béla honvédelmi miniszter, 1873-ban neveztetett ki s a miniszteri tárczát haláláig (1882) viselte. Előzőleg (1860) Krassó vármegye alispánja, (65—08) orsz. képvis.,

utóbb aradi főispán, majd honvédelmi miniszteri tanácsos lett (1808).

(175) PAULER Tivadar ez évben (1871) már igazságügyminiszter, miután előzőleg; EÖTVÖS József báró halála után az Andrássy-miniszteriumban közoktatásügyi miniszter volt. Ezt a tárczát csak másfél évit; viselte s 1872 szept. 4-én felcserélte az igazságügyivel. 1875-ben, a Bittó-kormány bukásával ő is megvált tárcsájától s visszatért az egyetemre, tanári székére. 1880-ban halt meg.

(170) GOROVE István, Andrássy kabinetjében (1867) a kereskedelem-, földművelés- és ipar minisztere, mely állását 1870-ben a közlekedési miniszteri tárczával cserélte fel. HORVÁTH Boldizsárral együtt lépett vissza s később mint képviselő a kormánypárt soraiban foglalt helyet. Előzőleg a szabadságharcz idején is már nagy politikai szerepet játszott. 1881-ben halt meg.

(177) Nógrádi birtokos, a 60-as évek végén országgy. képviselő, utóbb Tisza Kálmán pártjához tartozott.

(178) BÁRÓ GERINGER Károly, 1849 jún. 12-én rendeltetett ki Magyarország teljhatalmú polgári biztosává. Ő szervezte az első absolutista közigazgatást (Geringer—Haynau-kormány), melyben azonban csak az ú. n. muszkavezető hazaárulók vettek részt. E közigazgatásban a főhadvezér és a főpolgári biztos képezték a központi hatalmat; a katonai diktatúrához képest azonban az ország többé nem polgári igazgatási kerületekre, hanem katonai parancsnokságokra osztott fel, de a régi polgári beosztás szerint. Minden kerületben a katonai parancsnokok mellett császári főbiztosok működtek. A Laserek - Peringerek tulajdonképpen a katonai diktatúrát jelenti.

(179) LÓNYAY Menyhért gróf második gyermeke, gróf. követségi titkár stb.

(180) KERKÁPOLY Károly, ez időben már volt pénzügyminiszter (1870—73), lelépése után újból egyetemi tanár, előzőleg Andrássy honvédelmi államtitkárja, Lónyay Menyhért utóda a pénzügyminiszterségben, a kit Sennvey és társai buktattak meg a 153 milliós nagy államkölcson megkötéséért.

(181) CSENGERY Antal, a kitűnő publicista, Lónyay bizalmasa, a ki L.-val együtt tevékeny részt vett a földhitelintézet

alapításában, melynek utóbb vezértitkára is lett. Ugyancsak L.-val közösen szerkesztette a magyar gazdasági egyesület emlékiratát a kormányhoz a magyar földbirtoki hitel állásáról. 1868-78-ig Nagykanizsa követe, a kinek a kiegyezésben is nagy része volt. A Deák-pártnak valóságos alvezére. A Deák-Tisza fúzió létrejöttében is nagy része volt s a fúzió után a szabadelvűpárt egyik vezérlő alakja lett.

(182) VÖRÖSMARTY Mihály fia, igazságügyminiszteri államtitkár. Előzőleg (1876) a budapesti kir. Ítéltábla bírójája, 1887-ben kúriai bíró, 1892-ben kir. táblai tanácselnök és a győri kir. tábla elnöke. 1845-ben lett államtitkár. Deák Ferencznek gyámfia.

(183) ZÁDOR György (Stettner György) kúriai bíró. Deák F. barátja: volt Bécsben is a legfőbb törvényszéknél, mikor a magyarországi birtokviszonyok rendezéséről szóló törvény készült.

(184) BOGDANOVICS Vilibald 48-as honvéd s utóbb orsz. képv. neje, Deák Ferencz rokona és betegségében ápolója

(185) Báróságot ugyan nem kapott Deák ápolásáért KOVÁCS, a híres orvos és műtőprofesszor, de a Szent Istvánrend kiskeresztjét megkapta a hű orvos, olyan kitüntetéssel, a minőt a monarchiában addig orvosi működésért senki sem kapott. De még más kitüntetések is érték ez alkalomból. 1874-ben az országgyűlés tagjai s Budapest főváros törvényhatósági bizottsága hála nyilatkozatot intéztek hozzá a nagy hazafi orvosi kezelése s ápolása körül szerzett érdemeiért s Deák halála után az országgyűlés mindkét Háza által a végtiszteltetének intézésére kiküldött nagybizottság meleg hangon írt nyilatkozatban fejezte ki az ország köszönetét. Ugyanezen érdemének köszönhetette, hogy 1875-ben miniszteri tanácsosi címet és rangot nyert. A nagyhírű orvos és humanista 1894-ben halt meg.

(186) A dalmátok a Bocche di Cattaro körül 1869-ben felkeltek a véderőtörvény ellen s RODICS tábornok volt az, a ki 1870 elején a knezlaci békében lecsendesítette a lázongókat, de nem minden nehézség nélkül.

(187) Az érdekes, több mint 26 ívre terjedő kötet 1877-ben jelent meg Ráth Mórnál.

FORRÁSMŰVEK.

- GRÜNWARD Béla *A régi Magyarország.*
GRÜNWARD Béla *Az új Magyarország.*
MOCSÁRY Lajos *A régi magyar nemes. Észrevételek GRÜNWARD BÉLA «A régi Magyarország» című munkájára.*
MÁRKI Sándor és BEKSICS Gusztáv *A modern Magyarország (1848—1896).*
SZILÁGYI S. *A magyar nemzet története X. kötet.*
MARCZALI Nagy képes világtörténet X—XII.
ANDRÁSSY Gyula gróf *A magyar állam fennállásának és alkotmányos szabadságának okai. 1—11.*
ANDRÁSSY Gyula gróf *Az 1867-iki kiegyezésről.*
SZILÁGYI Sándor *A magyar forradalom utolsó napjai július elseje után*
SZILÁGYI Sándor *Rajzok és tanulmányok I—II. 1875.*
FRIEDJUNG, Heinrich *Österreich von 1818—1860. I.*
MARCZALI Henrik *A szabadságharcz és a Bach-korszak osztrák világításban. (Budapesti Szemle 381. szám.)*
FORSTER Arnold Florence (angolból Pulszky Ágosti *Deák Ferencz.*
MÁRKI Sándor *I. Ferencz József, Magyarország királya.*
KEMÉNY Zsigmond báró *Forradalom után 1850.*
KEMÉNY Zsigmond báró *Még egy szó a forradalom után 1851.*
SZINNYEY József *Magyar írók életé-böi* a már megjelent kötetek.
FERENCZY József *A magyar hírlapirodalom története 1780—1864-ig.*

SZALADY Antal A magyar hírlapirodalom repertórium. Bevezetéssel és előszóval ellátta FERENCZY József. 1883.

JÓKAI: *Az én kortársaim.* (Kisf. Társ. Évlapjai 1871—72.)

ÁGAI Adolf *Por és hamu.*

Új Magyar Szemle 1900. I—III.

KECSKEMÉTHY Aurél összes munkái s a korabeli lapok, továbbá *Hazánk* 1860. s az 1877-iki napi- és hetilapok: *Vasárnapi Újság, Magyarország és a Nagyvilág, Budapesti Napilap, Ellenőr, Hon, Petőfi-Társaság Lapja, Kelet Népe. Irodalmi Szemle.*

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Kecskeméthy Aurél. Írta: RÓZSA Miklós.	V
Kecskeméthy Aurél naplója. — — — — —	1
Jegyzetek. <i>R. M.</i> — — — — —	301
Forrásművek. — — — — —	325